

Väestöliitto

hoivan rajat

- venäläiset maahanmuuttajanaiset ja ylitajainen perhehoiva

Pirjo Pöllänen

hoivan rajat

venäläiset maahanmuuttajanaiset ja ylitajainen perhehoiva

Pirjo Pöllänen

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 57/2013

Pirjo Pöllänen

hoivan rajat

venäläiset maahanmuuttajanaiset ja ylitajainen perhehoiva

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 57/2013

© Kirjoittaja ja Väestöliitto

Väestöliitto
Väestöntutkimuslaitos

Kalevankatu 16 B, 1.krs.
PL 849, 00101 Helsinki
Puh. (09) 228 050, Fax (09) 6121211
www.vaestoliitto.fi

ISBN 978-952-226-122-9 (nid.)

ISBN 978-952-226-123-6 (pdf.)

ISSN 0357-4725

Helsinki 2014

TIIVISTELMÄ

PÖLLÄNEN, PIRJO: HOIVAN RAJAT – VENÄLÄISET MAAHANMUUTTAJANAISET JA YLIRAJAINEN PERHEHOIVA

Tässä väitöskirjassa olen tarkastellut venäläisten vaimomuuttajien ylitajaisesta hoiva-arkea kahta puolta rajaa Pohjois-Karjalassa ja Karjalan tasavallassa. Olen selvittänyt, miten venäläiset naiset järjestävät hoivan ja perhesuhteensa ylitajaisessa arjessaan Suomessa ja Venäjällä, ja millaisia jännitteitä ylitajaisuus tuo näihin järjestelyihin. Tutkimus perustuu 16 Venäjältä Suomeen muuttaneen maahanmuuttajanaisen haastatteluun.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys paikantuu Luce Irigarayn välitilan käsitteen kautta jäsentyvään ylitajaisen hoivan ja suomalaisen ja venäläisen perhetutkimuksen keskusteluun. Tarkastelen ylitajaisesta hoivaa perheen näkökulmasta. Suomalainen ja venäläinen tapa jäsentää perhe poikkeavat toisistaan. Suomalainen perhe rakentuu ydinperheen ympärille, kun taas venäläinen perhe rakentuu laajennetun perheen ympärille. Perheäisyyksellä on merkitystä perheensisäisessä vastuunjaossa. Venäläiset naiset ovat Venäjällä/Neuvostoliitossa tottuneet siihen, että hoivavastuu perheessä jakaantuu ydinperhettä laajemmalle piirille ts. isovanhemmat jakavat vastuun lapsenlapsistaan lasten vanhempien kanssa. Vastavuoroisesti lapset ja lapsenlapset huolehtivat isovanhemmistaan näiden ikääntyessä ja tarvitessa apua. Suomeen muutettuaan monet naiset kokevat, että ylisukupolvinen hoivavastuu ei toteudu heidän elämässään samalla tavalla kuin mihin he ovat Venäjällä tottuneet.

Ylitajaisuus asettaa perhehoivalle omat haasteensa. Suomesta käsin on hankalaa tarjota ruumiillista hoiva-apua Venäjällä asuville sukulaisille. Ylitajaisena hoiva muodostuu siis erilaiseksi kuin hoiva oman yhteiskunnan sisällä. Keskeinen ylitajaisen hoivan muoto on taloudellisen avun antaminen Venäjällä asuville sukulaisille. Monet Suomessa asuvat venäläisnaiset myös järjestävät ja organisoivat Venäjällä asuvien sukulaistensa hoivaa Suomesta käsin.

Tutkimuksen tulosten perusteella venäläiset maahanmuuttajanaiset ovat tyytyväisiä Suomessa asumiseen ja suomalaiseen puolisoon. Hoivavastuun näkökulmasta tyytymättömyyttä aiheuttaa isovanhempien vähäisempi läsnäolo naisten elämässä kuin mihin he ovat Venäjällä tottuneet. Suomalaiset isovanhemmat eivät osallistu yhtä intensiivisesti perheiden elämään kuin isovanhemmat Venäjällä. Venäläiset naiset kuitenkin katsovat, että suomalainen mies puolisona ja isänä on huolehtivampi ja aktiivisempi kuin venäläinen mies. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että isovanhempien hoivavastuuta perheen lasten hoivassa ja kasvatuksessa on Suomessa tullut paikkaamaan puoliso (ts. suomalainen mies).

Avainsanat: venäläiset maahanmuuttajanaiset, ylitajainen hoiva, venäläinen perhetutkimus ja välitila

ABSTRACT

PÖLLÄNEN, PIRJO: TRANSNATIONAL FAMILY CARE IN THE LIVES OF RUSSIAN IMMIGRANT WOMEN IN FINLAND

Care as a socio-political phenomenon has been widely researched, however care in the context of transnationalism and family research has not been so widely studied. Since the 1990s, interest in transnational care has grown, which is partly due to globalization and the massive migration patterns which are now seen around the globe. Generally speaking, the concept of care has been described as help for those who cannot cope with their everyday routines without the help of someone else. In order to address this concept, it is important to understand that care can take place in the public sphere (e.g. in nursing homes for the elderly, kindergartens, etc.) or in the private sphere (at home). The caring systems of each society may be understood as culturally organized systems. From the socio-political perspective, mainstream research has for a long time concentrated on the study of care systems within the public sphere. In the same way that state socio-political systems differ from one another, the way of organizing care in private life varies from one country to the next. In the sphere of private life, the concept of care inevitably refers to the family and family relations. It is taken that in many countries, the main unit of care is the family. However, there are different ways of organizing care within the family and the concept of family differs from one country to another. The concept of family in Finland is based on the ideal of a nuclear or elementary family, whereas the concept of family in Russia follows either the extended family model or the extended motherhood model. Moreover, the model that the construction of a particular family is based on will have a significant influence on its related caring processes and organization of care.

Family care is often intergenerational and mostly reciprocal. Care can also be generally defined as 'body work'. The human body is inevitably linked to and present in care processes, and in this context, it is difficult to apply care from a distance. There are however other ways to care, and these include caring from a distance (e.g., through the use of ICT technology). Thus, care can take place even in circumstances where the members of a family live far away from each other. However, key concepts of care in the family context are body work, female work and a reciprocity among generations (intergenerational). In this research I have focused on the reconciliation of these factors and transnational care in the Finnish-Russian border area of North Karelia, in Russian-Finnish families.

Russian immigrants comprise the largest foreign-born minority in Finland (approximately 55 000). Despite the amount of research concerning Russian immigrants in Finland, there are still certain areas that merit further examination. First of all, a more detailed knowledge of Russian immigrants in the rural areas of Finland is required. Most of the studies concerning Russian immigrants in Finland concentrate on the capital area / South-West Finland. Secondly, despite

the existing knowledge on migration from Russia, we still know very little about the family relations and care systems of Russian immigrants in Finland.

This research discusses the everyday life of Russian immigrant women in the framework of care and family relations in rural North Karelia. It discusses the concept of care in the context of the everyday practices of Russian-Finnish families. In the context of the intermarriage of Russian women and Finnish men, I have concentrated on transnational family care. By focusing on the transnational connections and relations of immigrant women, the study also sheds light on gender hierarchies.

The empirical data consists of 16 interviews, conducted in North Karelia with Russian-speaking immigrant women, who are or have been married to Finnish men. Informants were 23-50 years of age and had been living in North Karelia from 1 to 14 years at the time the interviews were conducted (2003-2004). In the area of the eastern border of Finland (North Karelia), Russian-Finnish marriages are relatively common. Women of Russian origin are the most common foreign-born wives of Finnish men and especially common in the region. Most of the informants had moved to Finland from the Republic of Karelia or other nearby areas in Russia, and many of the informants visited Russia on a regular basis.

In the study I concentrate on the care arrangements in Russian-Finnish families in order to clarify the organization of care responsibilities in such multicultural types of families. The research question of this study looks to understand how Russian immigrant women organize care and their family relations, both in Finland and in Russia. In addition, I ask how the transnational context influences their care and family relations. The interviewed women shared their perceptions of their everyday care routines and practices within their families. The resultant data was analysed within the framework of care in a transnational context. The overall research question was: How are everyday caring routines organized in a transnational context?

Keywords: Russian immigrant women in Finland, transnational care, Russian family research, in-between place/state.

ESIPUHE

Tieteellinen työ on aina yhteistyötä. Ideat ja ajatukset syntyvät yhdessä keskustellen, kiistellen ja hymistellen. Väitöskirjani valmistuminen on sisältänyt yhteistyötä monien eri tahojen kanssa, ja työni etenemisen eri vaiheissa minua ovat auttaneet ja tukeneet hyvin monet ihmiset. Tässä esipuheessa en voi yksilöidysti kiittää kaikkia, joille kiitos kuuluisi. Haluan kuitenkin todeta, että kaikki kommentit, keskustelut, kritiikit ja kannustukset, joita olen vuosien varrella eri henkilöiltä saanut, ovat vieneet työtäni eteenpäin ja auttaneet sen valmistumisessa.

Väitöskirjatyön tekeminen on ollut minulle pitkä ja palkitseva tutkimusmatka. Matka alkoi vuonna 2000, kun aloitin jatko-opintoni Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella. Väitöskirjan tekeminen on aina ollut minulle antoisaa työtä. Tutkimus ei koskaan ole ollut koko elämäni, mutta työni tutkijana on aina ollut tärkeä osa minua ja elämääni. Työtä ei voi tehdä, jollei siitä makseta palkkaa (tai apurahaa). Siksi kiitän kaikkia niitä tahoja, jotka ovat taloudellisesti mahdollistaneet tämän kirjan valmistumisen: Joensuun yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekuntaa, Joensuun yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitosta, Venäjä Euroopassa – raja ja raja-alue tutkimuksen tohtoriohjelmaa, sekä ”Neljäs käänne Kodin, työn ja affektien rajoilla” –projektia, Itä-Suomen yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekuntaa, Itä-Suomen yliopiston Yhteiskuntatieteiden laitosta, Alfred Kordelinin Yleistä Edistys- ja Sivistysrahastoa, E.J. Sariolan säätiötä, Majaoja-säätiötä, Onnenmäki Säätiötä sekä Suomalaista Konkordia-liittoa.

Väitöskirjani ei olisi muotoutunut sellaiseksi kuin se lopulta muotoutui ilman ohjaajieni apua ja tukea. Minulla on ollut onni saada työlleni kolme erinomaista ohjaajaa, joten kiitos emeritaprofessori Pirkkoliisa Ahposelle, professori Eeva Jokiselle sekä dosentti Silva Tedrelle. Silva Tedren kanssa yhteinen matka on ollut pisin. Tuskin olisin koskaan aloittanut jatko-opintojani, ellei Silva olisi minua siihen kannustanut. Väitöskirjatyöni esitarkastajat professori Merja Kinnunen ja dosentti Ritva Nätkin antoivat hyödyllisiä kommentteja työni loppuunsaattamiseksi. Johtaja Anna Rotkirchille Väestöliitossa kiitos siitä, että näytit vihreää valoa kirjani kustantamiselle sekä annoit tärkeitä näkökulmia kirjani viimeistelyyn. KM Stina Fågelille kiitokset kirjan kielenhuollosta sekä HuK Mika Takojalle kirjan taittotyöstä.

Menestyksellinen tieteellinen työskentely vaatii aina ympärilleen yhteisön. Minulla on ollut onni saada väitöskirjatyöni aikana kuulua moniin (tieteellisiin) yhteisöihin. Tässä haluan nostaa esiin kolme työni kannalta merkittävää yhteisöä. Näillä kaikilla on ollut suuri vaikutus minuun ja ajatteluuni. Joensuun yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitos ja sittemmin Itä-Suomen yliopiston Yhteiskuntatieteiden laitos ovat olleet minulle tärkeä työyhteisö ja tieteellinen kotipesä. Kaikille laitoksella työskennelleille ja jatkokoulutusseminaareissa mukana olleille kuuluu suuri kiitos ajastanne ja avustanne. Erityisesti haluan kiittää pitkäaikaista työka-

veriani Sirpa Varista, jonka kanssa istuimme useita vuosia samassa työhuoneessa kylki kyljessä keskustellen, kinastellen ja hymistellen. Nämä keskustelut näkyvät nyt käsillä olevassa väitöskirjassa.

Toinen merkittävä työyhteisö on Karjalan tutkimuslaitos. Kiitos kaikille Karjalan tutkimuslaitoksen työkavereille! Lisäksi haluan todeta, että Ismo Björn, Olga Davydova-Minguet, Tuija Mononen, Tiina Soininen ja Fulvio Rizzo ovat olleet sellaisia (työ)kavereita, joiden kanssa olen vuosien varrella voinut jakaa niin työhön kuin muuhun elämääni liittyvät ilot ja surut.

Venäjä Euroopassa –tohtoriohjelman yhteisölle kiitos siitä, että olen voinut keskustella ja reflektoida ajatuksiani monissa yhteisissä seminaareissa. Tutkijakoulun professorit ovat olleet ohjaamassa väitöskirjani useissa eri vaiheissa. Professori Ilkka Liikasalalle kiitos myös siitä, että kehoitti minua aikoinaan ”miettimään välitila-käsitteen soveltumista väitöskirjaani vieläkin tarkemmin”. Lisäksi haluan kiittää Tiina Sotkasiiraa, joka on kuulunut elämääni kaikkien näiden kolmen yhteisön kautta. Tiinan kanssa olemme jatko-opintojemme eri vaiheissa kulkeneet rinnakkain, lomittain ja vierekkäin pitkän matkan sovitellen yhteen työtä ja perhettä – yhteinen matka on ollut minulle korvaamaton vertaistuki.

Tutkijan työni on minulle tärkeää, mutta silti suuri osa elämääni on toisaalla. Ja siksi suurimmat kiitokset kuuluvat kotijoukoille. Äidilleni Elina Pölläselle ja isälleni Seppo Pölläselle sekä anopilleni Leena Aarniolle ja apelleni Kari Aarniolle kuuluu kiitos siitä, että työn ja perheen yhteensovittaminen on aina ollut mutkatonta – verkosto on ollut lähellä ja aina valmiina kun apua on tarvittu. Teidän ansiostanne kahden aikuisen päällekkäiset menot ja lastenhoito on ollut mahdollista järjestää – tällä on suuri merkitys arjen sujumiselle. Ydinperheeleni Samu, Saara ja Silva Aarniolle kuuluu kiitos siitä, että olette innostuneesti jaksaneet tukea ja kannustaa minua väitöskirjatyöni eri vaiheissa. Samu on ollut minulle korvaamaton keskustelu- ja kiistelykumppani monissa tämän väitöskirjan kohdissa, lisäksi kirjan graafisen ulkoasun näkökulmasta hänen panoksensa on ollut huomattava.

Joensuussa 11. päivänä tammikuuta 2013

Pirjo Pöllänen

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	4
ESIPUHE	6
1 JOHDANTO	11
1.1 Sukupuoli- ja sukupolvisopimuksen kehystämä arkinen ja yllirajainen hoiva välitilassa.....	12
1.2 Maahanmuutto tilastojen valossa.....	16
1.3 Maahanmuuttotutkimusta syrjäisellä raja-alueella Pohjois-Karjalassa	21
2 HOIVA JA PERHE SUOMALAISESSA MAAHANMUUTTO- TUTKIMUKSESSA	25
2.1 Maahanmuuttajan kuvan muuttuminen potentiaalisesta työntekijästä perheenjäseneksi	25
2.2 Hoivan ja perheen mukaantulo maahanmuuttotutkimukseen	27
2.3 Vaimomuuttajien parisuhde ja perhe	30
3 VÄLITILA, TRANSNATIONAALI HOIVA SEKÄ VENÄLÄINEN JA SUOMALAINEN PERHETUTKIMUS	33
3.1 Välitila	34
3.1.1 Sukupuoliero välitilan lähtökohtana	34
3.1.2 Välitilan sovelluksia	36
3.1.3 Välitilan käsite venäläisten vaimomuuttajien arjessa	40
3.2 Transnationaalin tilan ja hoivan ruumiillisuuden hauras yhtälö.....	41
3.2.1 Transnationaali arki (maahanmuuttajan elämä välitilassa)	41
3.2.2 Yllirajainen perhehoiva	44
3.3 Perhetutkimuksen keskustelut.....	49
3.3.1 Sukupuolittunut vanhemmuus ja hoivan organisointi venäläisissä perheissä.....	50
3.3.1.1 Valtion ja naisen vahva vastuu perheestä Neuvostoliitossa ja Venäjällä.....	51
3.3.1.2 Venäläisen keskustelun perintö ja uuden isyyden ”esiinmarssi”	56
3.3.1.3 Nyky-Venäjällä vallitseva määrittelykamppailu perhe-eetoksen suunnasta.....	60
3.3.2 Perhesuhteet Suomessa sukupuolen ja hoivan näkökulmasta	63
3.4 Transnationaali perhe – hoivakäytäntöjen välitilassa?	65
4 ETNOGRAFINEN TUTKIMUS VAIMOMUUTTAJIEN HOIVASTA JA PERHESUHTEISTA	69
4.1 Tutkimuskysymykset.....	69
4.2 Menetelmänä sosiaalinen etnografia	71
4.3 Aineistona haastattelut.....	76
5 ÄIDINHOIVA, ARJEN ÄITIMINEN JA PERHEYS.....	81
5.1 Suomeen muuttaminen ja parisuhteen alku suomalaisen miehen kanssa.....	82
5.2 Äitiyden alku eli raskaaksi tuleminen	87

5.3 Äidin kasvatustavasta.....	94
5.4 Matkustaminen ylitilainisten perheiden arjessa.....	104
5.5 Arjen äitiminä.....	108
5.5.1 Merkityksellinen ruoka.....	109
5.5.2 Työn marginaalissa eläminen ja hoiva väsyttävät	117
5.6 Arjen hauraat hoivaverkostot ja hoivan epävarmat tunteet.....	124
5.7 Maternalistisesta äidinhoivasta – välitilan kautta – jaetun vanhemmuuden ydinperheeseen	131
6 YLISUKUPOLVINEN JA VASTAVUORONEN HOIVA	137
6.1 Isosta perheestä pieneen perheeseen	137
6.2 Isovanhemmat hoivan resurssina eli hoivaajina	142
6.2.1 Isovanhemmuus Neuvostoliitossa ja Venäjällä.....	143
6.2.2 Isovanhemmuus Suomessa.....	146
6.3 Isovanhemmat hoivan tarvitsijoina	150
6.4 Ylitilainen hoiva Suomen ja Venäjän rajalla	155
6.5 Ylisukupolvisen hoivan kaksi erillistä sukupolvisopimusta.....	160
7 MIEHEN PAIKKA ISÄNÄ JA PUOLISONA VENÄLÄISTEN VAIMO- MUUTTAJIEN ARJESSA.....	163
7.1 Venäläisen isän paikka Suomessa asuvan lapsen arjessa	162
7.2 Suomalainen mies puolisona.....	166
7.2.1 Parisuhdearkea suomalaisen miehen kanssa.....	166
7.2.1.1 Tyytyväisyyttä kiltiin ja hoivaavaan suomalaiseen puolisoon	167
7.2.1.2 Tyytymättömyyttä suomalaiseen mieheen ja parisuhdearkeen.....	169
7.2.2 Sukupuolisopimus venäläis-suomalaisessa parisuhteessa	173
7.3 Suomalaisen miehen isänhoiva ja isyys kaksikulttuurisessa perheessä.....	179
7.4 Suomalainen mies – puuttunut kolmas vai välitilan aiheuttaja?.....	184
8 VENÄLÄISTEN MAAHANMUUTTAJANAISTEN PERHEHOIVAN ARKI VÄLITILASSA.....	163
8.1 Hoiva ydinperheessä.....	192
8.2 Miten ylitilaisuus ja ylisukupolvisuus näkyvät venäläisten naisten hoiva-arjessa?.....	195
8.3 Välitila hyväksyy erilaisuuden.....	198
8.4 Kolme erilaista välitilan olomuotoa venäläisten naisten hoiva-arjessa.....	199
LÄHTEET	204
Liite 1: Teemahaastattelun runko	216
SUMMARY.....	219

Taulukko- ja kuvioluettelo

Kuvio 1: Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden lähtömaanosat vuonna 2010 (Tilastokeskus 2011: Väestörakenne 2010)	17
Kuvio 2: Suomalaisten miesten ulkomaalaistaustaisten vaimojen syntymämaat vuonna 2009 (Tilastokeskus 2010: Perheet).....	19
Kuvio 3: Suomalaisnaisten ulkomailla syntyneiden puolisoiden syntymämaat vuonna 2009 (Tilastokeskus 2010: Perheet).....	20
Kuvio 4: Tutkimusasetelman kuvallinen esitys.....	33
Taulukko 1: Välitilan ulottuvuudet venäläisten naisten yllirajaisessa hoivassa.....	41
Taulukko 2: Haastateltavien iät	77
Taulukko 3: Haastateltavien Suomessa asuma aika haastattelua tehtäessä.....	77
Taulukko 4: Tutkimustulosten tiivistelmä: Venäläisten naisten arkea Suomessa, Venäjällä ja välitilassa.....	190

JOHDANTO

"H: Haluan sen verran sanoa, että se on semmonen jännä tilanne kun sä olet ulkomaalainen ja asuu Suomessa. Että tässä hirmu ikävää ja ei oo ystäviä ja sillä tavalla hankala asema, että pitää hirmu pitkään menee varmaan kymmenen vuotta ainakin minimum kun sä opit jotenkin, jonkun verran suomalainen kulttuuri ja tavat. Mutta silloin kun minä tulen kottiin mulla on hirmu innostus minä puhun kaikkein kavereiden kanssa tavataan ja mikä mahdollista ja höpötän koko ajan äitin kanssa.

P: Ai niin siis Venäjälle?

H: Niin, Venäjällä. Mut minä tulen pari päivää sitten kun minä tulin siihen hirmu ikävä tähän takaisin, sillä tavalla että minusta tuntuu, että täällä (Suomessa) on minun koti, että minulla on oikein niin kuin kottiin ikävä (nauraa).

P: Joo, joo.

H: Että se on jännä tunne. Se niin kuin vain sitä ei voi niin kuin selittää mitenkään. Se on vain että mulle tulee ikävä tähän Suomeen, oma mies ja – (hiljaisuus) Sillä että, ei vähempi ikävä tietysti, mutta, kun siihen tulee, että sä olet ihan keskiviivasta koko ajan. Kun sä asut täällä sulla ikävä siihen, ja kun sä menet siihen sulla ikävä takas. Ei ikinä rauhassa. Ihan kun aave oot (nauraa).

P: Ymmärrän.

H: Ei muuta.

P: Kiitoksia."

Näin kuvasi elämänsä venäläinen nainen, joka oli haastatteluhetkellä asunut Suomessa neljä ja puoli vuotta. Haastattelua tehtäessä hänellä oli Suomessa kaksi leikki-ikäistä lasta sekä suomalainen aviomies. Pariskunta asui maatilalla, josta he saivat elantonsa. Elämä Pohjois-Karjalassa oli hänelle, kuten monille muillekin maahanmuuttajanaيسille, kaksipaikkaista sekä fyysisesti että henkisesti, tai jopa välitilassa elämistä. Keskiviiva, josta haastateltava sitaatissaan puhuu, toimii hänen puheessaan välitilan metaforana. Maahanmuuttajanaisten elämässä ylijäräinen arki, muistot ja joissain tapauksissa myös tulevaisuuden haaveet ovat kahdessa paikassa: Suomessa ja Venäjällä. Minä totean haastateltavalle, että "ymmärrän" hänen tilannettaan – mutta miten hyvin voin häntä ymmärtää, kun oma arkeni ja siihen liittyvät hoivasuhteet ovat tiukasti kiinni Pohjois-Karjalassa. Käyttämäni sitaatti on tätä tutkimusta varten Pohjois-Karjalassa keräämästäni haastatteluaineistosta.

Haastattelin suomalaisen miehen kanssa naimisissa olevia tai olleita venäläisiä maahanmuuttajanaisia, joita tutkimuksessa kutsun vaimomuuttajiksi.

1.1 Sukupuoli- ja sukupuolisopimuksen kehystämä arkinen ja yllirajainen hoiva välitilassa

Aloittaessani 2000-luvun taitteessa väitöskirjatyötäni yhteiskuntapolitiikan jatko-opiskelijana törmäsin Pohjois-Karjalassa kertomuksiin siitä, kuinka venäläiset vaimot valtaavat maakunnan. Muun muassa televisio-ohjelmassa esitettiin, kuinka Rääkkylän poikamiehet löytävät uuden tulevaisuuden ja valoa elämäänsä Venäjältä Suomeen muuttavasta vaimosta. Keskustelu sai usein ikäviä ja leimaaviakin sävyjä: venäläiset naiset muuttivat Suomeen vaimoiksi rahan perässä. Minua puhetapa vihastutti ja näin ilmiössä muitakin ulottuvuuksia. Aloin suunnitella väitöskirjatutkimusta tavoitteenani hälventää venäläisiin maahanmuuttajanaisiin, vaimomuuttajiin kohdistuvia ennakkoluuloja. Tutkimuksessani on siis feministiselle tutkimukselle tyypillinen emansipatorinen ote, jossa tutkimuskohteen ääniä paitsi kuullaan myös puolustetaan. Aloin miettiä, mitä inhimillisen elämän piirteitä venäläis-suomalaisiin avioliittoihin sisältyy. Pohdin sitäkin, mitä asioita olisi avattava, jotta pystyisi kuvaamaan venäläisten maahanmuuttajanaisten arkea tai voisi ymmärtää niitä motiiveja ja arjen rutiineja, joita Venäjältä tai entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneiden naisten elämään kuuluu. Esiin nousi pian ajatus, että käsite, jolla pääsisin venäläis-suomalaisten perheiden arkeen käsiksi, ja jota halusin käyttää, on hoiva.

Tässä tutkimuksessa analysoin venäläisten¹ Pohjois-Karjalassa asuvien maahanmuuttajanaisten yllirajaista arkea hoivan ja perhesuhteiden näkökulmista. Väitöskirjan keskeisin teoreettinen ja metodologinen lähtökohta on siis hoiva sosiaalisena ja yhteiskunnallisena toimintana. Hoivan käsitettä luonnehtii laaja-alaisuus ja määrittelyn väljyys. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana hoivasta ovat Suomessa kirjoittaneet erityisesti sosiaalipolitiikan tutkijat (esim. Anttonen 2003; Anttonen & Sipilä 2000; Anttonen & Sointu 2006; Jokinen 2005; Jokinen & Jakonen 2011; Kröger 2005; Kröger & Zechner 2001; Tedre 1999, 2003a; Zechner 2006, 2010). Yksi perusteltu lähtökohta hoivan yhteiskuntatieteellisessä käytössä on hoivan sukupuoli- ja paikkasidonnaisuus. Tässä tutkimuksessa ymmärrän hoivan ruumiillisena työnä, jossa hoivaaja auttaa hoiva-avun tarvitsijaa, mutta ruumiillisen hoivatyön ohella hoiva sisältää myös laajempia huolenpitoon ja hyvinvointiin, inhimilliseen kanssakäymiseen sekä tunteisiin liittyviä toimintoja. Näitä ovat esimerkiksi perheenjäsenen talousasioiden organisointi tai sukulaisen kyyditsemisestä huolehtiminen.

Yllirajaista tai transnationaalia hoivaa muodostuu tilanteissa, joissa autettava ja auttaja asuvat kahdessa tai useammassa maassa, siis esimerkiksi Suomessa

¹ Käytän tästä eteenpäin termiä venäläiset ja venäjänkieliset maahanmuuttajat rinnakkain, sillä maahanmuuttajanaisten arkea tarkastellessani en tule kiinnittämään huomiota naisten kansallisuuksista johtuviin eroihin. Perustelen tätä yksinkertaistusta sillä, että teoreettinen viitekehäkseni rakentuu neuvostoliittolaisen ja yleisvenäläisen perheideologian ympärille.

ja Venäjällä. Käsitteiden 'ylirajainen' ja 'transnationaalinen' välinen suhde on tutkimuksessani keskeinen. Ylirajainen on suomenkielinen vastine käsitteelle transnationaali, vaikka ylirajaisuuden asema transnationaalin vastineena ei ole täysin vakiintunut (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 24). Käytän ylirajaisuuden käsitettä viitatessani omaan aineistooni etenkin aineiston analyysiosuudessa. Aikaisemmista tutkimuksista puhuessani käytän transnationaalisuutta ja ylirajaisuutta osin rinnakkaisina käsitteinä.

Vaikka arki kahta puolta rajaa Karjalassa, Pohjois-Karjalassa ja Karjalan tasavallassa on ylirajaista, ei venäläisten maahanmuuttajanaisten arki Pohjois-Karjalassa ole samalla tavalla transnationaalia, globaalia ja monipaikkaista kuin esimerkiksi Suomen somalien ympäri maailmaa levittäytyvät perhesuhteet. Venäläisen maahanmuuttajanaisten arki on paikallista ja kiinnittyy yleensä kahteen paikkaan. Arjen haasteet johtuvat paljolti Suomen ja Venäjän välisestä rajapolitiikasta tai EU:n ja kolmansien maiden välisestä rajapolitiikasta, jonka edustajia Suomi ja Venäjä ovat. Arjen haasteet eivät siis johdu ensisijaisesti fyysisistä pitkistä välimatkoista maiden välillä. Suomen sisällä välimatkat saattavat muodostua pidemmiksi kuin vaimomuuttajien ylirajaiset hoivamatkat, mutta juuri ylirajaisuus on arjen kannalta monessa mielessä erityistä ja se muodostaa tutkimukseni kontekstin. Tutkimusaineistossani perheet ja perheiden sisäiset hoivasuhteet ovat paikallisia sijoittuen kuitenkin kahteen fyysiseen paikkaan ja kahteen eri valtioon. Toisaalta ne sijoittuvat välitilaan. Ylirajaista arkea eletään muokkaamalla rajanylityksillä arjen käytäntöjä niin, että Suomessa ja Venäjällä asuvat perheen ja suvun jäsenet voivat pitää yhteyttä toisiinsa fyysisesti ja virtuaalisesti.

Tässä tutkimuksessa hoiva on ensisijaisesti *perhehoivaa*. Perheenjäsenet tekevät ja jäsentävät elämäänsä yhdessä ja erikseen. He tekevät asioita toisilleen ja toistensa puolesta. Silti kaikki toiselle toisen puolesta tehtävä toiminta ei ole hoivaa. Vastavuoroisuus ja keskinäinen riippuvuus ovat hoivassa keskeisiä, perheenjäsenet siis esimerkiksi ovat hoivassa tahtoen tai tahtomattaan riippuvaisia toisistaan. Perhesuhteissa toteutetulla hoivalla ja perheen ulkopuolisten tuottamalla hoivalla (yhteiskunnallisella hoivalla) on eri logiikka. Olen ensisijaisesti kiinnostunut perheenjäsenten välisestä hoivasta, joskin esimerkiksi ylisukupolvista hoivaa käsittelevässä tutkimusosuudessa myös yhteiskunnan tarjoama hoiva on osa venäläisten maahanmuuttajanaisten arkea.

Arki on myös mukana tutkimuksessani. Arjen tutkiminen on yksi viime vuosien keskeinen lähestymistapa yhteiskuntatieteellisessä ja humanistisessa tutkimuksessa. Sen avulla voidaan lähestyä mitä tahansa tutkimuskysymystä. Tässä on tutkimuksen keskiössä venäläisten maahanmuuttajanaisten ylirajainen hoiva-arki. Tutkimuksessani arki on kuvaileva sana sille mistä olen kiinnostunut, eli aivan tavallisista jokapäiväisistä asioista. Arki ei siis toimi tutkimuksessa analyttisenä käsitteenä.

Arjen määritelmiä on monia, mutta keskeistä on ymmärtää, että arjen etnografisessa tutkimuksessa sitä ei lähestytä (pelkästään) juhlan vastakohtana. Arjen

määrittely on hankalaa, sillä kuten Eeva Jokinen (2005, 7) toteaa, arki tuntuu valuvan käsistä. Keskeistä arjessa ja sen tutkimisessa on kuitenkin rutiinien toistaminen. Toistolla asioista (esim. hoiva, perhesuhteiden ylläpito) tulee rutiineja ja siten arkisia toimia. Arki voi olla kaikkea inhimillistä toimintaamme, arkea on kaikkialla esimerkiksi kotona ja työssä, mutta kaikki inhimillinen toimintamme ei kuitenkaan ole arkea (Jokinen 2005). Arjen tutkimuksessa on kysymys näkökulmasta eli siitä, että tutkittavaa asiaa lähestytään pikemminkin toimijoiden kuin rakenteiden näkökulmasta. Arjen ja hoivan yhteenkietoutuminen on uudehko tutkimuksellinen viitekehys (Jokinen 2003; 2005; Salmi & Lammi-Taskula (toim.) 2004; Tedre esim. 1999; 2004). Yhteiskuntapoliittisesti on keskeistä ymmärtää, ettei arki rajoitu vain kotiin vaan arki sisältyy myös työhön ja vapaa-aikaan kodin ulkopuolella (ibid.). Myös hoivaa on kaikkialla mutta kaikki inhimillinen toiminta ja vuorovaikutus eivät ole hoivaa, ei edes kaikki auttaminen, avustaminen ja huolenpito.

Välitilan käsite kuvaa työssäni toisaalta abstraktia rajaa ja siirtymää, joka sekä yhdistää että erottaa esimerkiksi entisen ja nykyisen elämän, kuten alun sitaatissa 'keskiviiva' piirtää rajaa suomalaisen ja venäläisen elämän välillä. Toisaalta välitila viittaa työssäni myös konkreettisempaan paikkaan ja paikkoihin kiinnittymiseen: Suomeen, Venäjään ja näiden välisen rajan ylitykseen. Ylirajaisessa arjessa hoiva voidaan nähdä viivana tai rajana (vrt. informantin käyttämä keskiviivametafora), joka yhdistää kaksi asiaa toisiinsa, siis esimerkiksi auttajan tuoman avun autettavan avuttomuuteen (ks. Precarias a la deriva 2009). Keski-viivassa ja välitilassa on aina mahdollisuus positiiviseen yhteenliittymiseen, joka luo jotain uutta. Samanaikaisesti välitila voi toimia myös esteenä, joka erottaa kaksi asiaa (esimerkiksi perheenjäsenet) toisistaan.

Luce Irigarayhin (1996) tukeutuen viittaa välitilalla moniin maahanmuuttajajanaisten elämän kannalta keskeisiin tiloihin, paikkoihin ja elämänvaiheisiin, mutta välitila liittyy tutkimuksessa läheisesti myös hoivaan. Sen lisäksi, että Suomessa asuvien venäläisten maahanmuuttajajanaisten arki on tilan tai paikan osalta monipaikkaista ja välitilaista (Suomessa-rajalla-Venäjällä), elävät naiset myös hoivan välitilassa. He hoivaavat omia Venäjällä asuvia sukulaisiaan etäällä, välimatkan päässä. Toisaalta he ovat omassa elämässään joutuneet järjestämään hoivaamisen (erityisesti lasten hoivan) sellaisessa välitilaisessa tilanteessa, jossa heillä ei enää ole käytössään venäläisen yhteiskunnan henkilökohtaisiin suhteisiin perustuvaa hoivaverkostoa (äitejä ja sisaria) mutta samaan aikaan myös suomalainen hoivaverkosto (perhesuhteet ja hyvinvointivaltion hoivaverkosto) on hauras. Välitila on siis tutkimuksessani moneen suuntaan ja monella tasolla aukeava käsite. Palaan luvussa 3 tarkemmin näihin tutkimukseni teoreettisen viitekehysten ja tutkimuksen analyysin kannalta keskeisiin käsitteisiin (välitila, hoiva, ylirajainen hoiva) ja niiden väliseen vuoropuheluun.

Tässä tutkimuksessa keskeisiä ovat myös sukupuoli- ja sukopolvisopimuksen käsitteet. *Sukupuolisopimus* on feministisessä tutkimuksessa käytetty käsite, jota

käytetään eri yhteyksissä hieman eri tavoin (Liljeström 1996, 129). Käytän sukupuolisopimuksen käsitettä Yvone Hirdmanin kehittämän ”gennussystem”-teorian mukaisesti (ks. Hirdman 1990; 1992). Hirdmanin teoriassa sukupuolisopimus ajatellaan näkymättömänä suhteena, ja käsitettä voidaan käyttää analysoitaessa miesten ja naisten välisiä (hierarkisia) suhteita yhteiskunnassa. Sukupuolisopimus on näkymätön sopimus, jota käytetään käsitteellisenä välineenä analysoitaessa niitä epävirallisia ja virallisia sääntöjä ja normeja, jotka määrittävät miesten ja naisten paikkoja yhteiskunnassa. (Emt., 122–126.) Silva Tedren (1999, 23–29) tavoin käytän sukupuolisopimuksen käsitettä hoivan kontekstissa. Sukupuolisopimus on sanaton sopimus, jota noudatellen hoivatyö palkkatyönä määritellään naisten työksi. Tämän tutkimuksen analyysissä käytän sukupuolisopimuksen käsitettä apuna analysoidessani, miten arjen hoiva ja hoivarutiinit jakautuvat sukupuolen mukaan venäläis-suomalaisissa perheissä. Kun sukupuolisopimusta tarkastellaan Suomeen suuntautuvan maahanmuuton ja Neuvostoliiton jälkeisen ajan kontekstissa, on tarpeen huomata, että Neuvostoliitossa sukupuolisopimusta määritti tarkasti työssäkäyvän äidin ideologia. Suomalaisen yhteiskunnan sukupuolisopimusta ovat puolestaan määrittäneet niin yhteiskunnallinen äitiys ja naisten hoivavelvollisuus kuin kahden työssäkäyvän leivänansaitsijan malli. Neuvostoliiton hajottua Venäjällä vallinnut sukupuolisopimus alkoi pikkuhiljaa muuttua niin, että esimerkiksi kotiäitiys on tullut yhteiskunnallisesti hyväksyttäväksi toimintamalliksi. (Ks. tarkemmin luku 3.) Sukupuolisopimuksen käsite on tutkimukseni empiirisen aineiston analysoinnissa apuna kun kysyn, millaiseksi sukupuolten välinen työnjako yllirajaisessa kontekstissa arjen hoivan näkökulmasta muodostuu venäläis-suomalaisissa perheissä.

Sukupolvisopimuksen käsitteen määrittelen Tedren (1999) hoivan yhteydessä käyttämällä tavalla. Sukupolvisopimuksella viitataan ylisukupolvisuuteen ja vastavuoroisuuteen, jolla määritellään sukupolvien (lapset, vanhemmat, isovanhemmat) välinen työnjako yllirajaisen hoivan arjessa. Sukupolvisopimuksessa on kysymys moraalista, vastavuoroisuudesta, totuttujen tapojen uusintamisesta sekä hyvinvointivaltioissa myös resurssien jaosta (ks. Tedre 1999, 21). Hoivan sukupolvisopimuksessa otetaan kantaa myös yksityisen ja julkisen väliseen työnjakoon, kun kysytään, kenen vastuulla on ikääntyvistä tai lapsista huolehtiminen. Onko vastuu perheenjäsenistä suvulla vai yhteiskunnalla? Sukupolvi- ja sukupuolisopimukset voidaan ymmärtää sosiaalisina ja kulttuurisina sopimuksina, joiden kautta säädellään sukupolvien ja sukupuolten välistä yhteiskunnallista asemaa. Samalla tavalla kuin sukupuolisopimukset, sukupolvisopimuksetkin ovat erilaisia eri yhteiskunnissa, ja vaihtelevat yhden yhteiskunnan sisälläkin eri aikoina (esimerkiksi hyvinvointivaltion eri kehitysvaiheissa). Neuvostoliitossa ja Venäjällä sukupolvisopimusmalliin on kuulunut vahva perheenjäsenten välinen hoivavastuu. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa yhteiskunnan vastuu erityisesti vanhusten hoivasta on ollut merkittävä, ja sen on väitetty vähentäneen perheenjäsenten

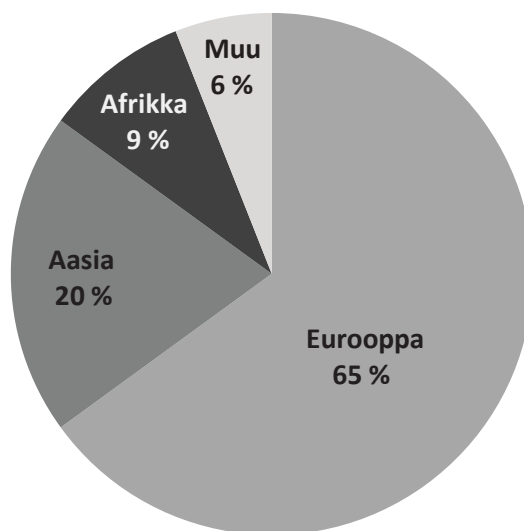
välistä vastuuta toisistaan. Sukupolvisopimus-käsite toimii tutkimuksessani aineiston analyysin apuna kun kysyn, miten perheenjäsenet huolehtivat toisistaan ja toistensa hoivatarpeista yllirajaisen hoiva-arjen kontekstissa.

Myös Kirsi Lallukan (1993, 8–14) esittämä synteesi sukupuoli- ja sukupolvikäsitteiden käytöstä on auttanut hahmottamaan käsitteiden käyttöä omassa tutkimusanalyysissäni. Lallukka (emt., 12) katsoo, että sukupolvisopimus on johdettavissa sukupuolisopimuksesta. Lallukka (1993, 12) toteaa: ”Jokaisessa yhteiskunnassa, sen jokaisella osa-alueella ilmenee sukupolvien välisiä ’sopimuksia’. ’Sopimus’ on metafora, jolla havainnollistetaan aikuis- ja lapsisukupolvien positioiden eroa. Sen tarkoitus on tehdä näkyväksi sukupolvien väliset valtasuhteet.” Sekä sukupuoli- että sukupolvisopimukset ilmenevät kolmella tasolla: symbolisella, rakenteellisella ja yksilöllisellä tasolla (Lallukka 1993, 12; Liljeström 1996, 126–127). Symbolisen tason sopimukset viittaavat niihin kulttuurisiin käsityksiin (mielikuviiin, merkityksiin, arvoihin ja asenteisiin), joita liitetään naisena ja miehenä tai tyttärenä, äitinä ja mummona olemiseen. Rakennetaso, joka on symbolista tasoa konkreettisempi, puolestaan muodostuu resurssien jaosta, instituutioista, työnjaosta ja muun muassa lainsäädännöstä. Näillä rakenteilla ohjaillaan yksilöiden, naisten ja miesten tai mummojen ja äitien paikkaa ja asemaa yhteiskunnassa. Kolmas taso on yksilöllinen taso, jonka kautta yksilöt muodostavat omat henkilökohtaiset identiteettinsä tyttärenä, äitinä sekä ukkina tai isänä olemiselle. (Vrt. Lallukka 1993, 12–13). En analysoi tarkasti sopimusten kolmea eri tasoa, vaan tarkastelen kaikkia kolmea tasoa yhteenkietoutuneena kokonaisuutena: sukupuoli- ja sukupolvijärjestelminä. Olen kiinnostunut siitä, millaisia mielikuvia ja merkityksiä, millaista työnjakoa ja millaisia olemisen tapoja venäläiset naiset kertovat heidän yllirajaiseen perhehoivan arkeensa sisältyvän sukupuolen ja sukupolven näkökulmista katsottuna.

1.2 Maahanmuutto tilastojen valossa

Vaikka maahanmuutto on suomalaisessa(kin) yhteiskunnassa vanha ilmiö, tässä tutkimuksessa tarkoitettua uuden maahanmuuton juuret ovat vain muutaman kymmenen vuoden takana. Vastavuoroisesti on myös systemaattinen maahanmuuttotutkimus Suomessa uusi asia, ja maahanmuuttajuutta on alettu laajemmin ja järjestelmällisesti tutkia 1990–2000-lukujen taitteessa. Suomessa tehtävä maahanmuuttotutkimus, kuten maahanmuutto nykyisenlaisena ilmiönäkin, seuraa siis jälkijunassa esimerkiksi muuta eurooppalaista ja pohjoismaista kehitystä. 1990-luvulla Itä-Euroopassa ja Neuvostoliitossa tapahtuneet mullistukset ovat vaikuttaneet maahanmuuttajien määrän lisääntymiseen Suomessa, ja samalla tämä kehitys on lisännyt maahanmuuttotutkimusta.

Kuvio 1: Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden lähtömaanosat vuonna 2010 (Tilastokeskus 2011: Väestörakenne 2010.)

Suomen suurimmat maahanmuuttajaryhmät ovat joko pakolaistaustaisia tai entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneita. Työperäistä maahanmuuttoa – erityisesti muista länsimaista Suomeen suuntautuneena – on perinteisesti ollut varsin vähän. (Ks. esimerkiksi Forsander 2002.) Tilastokeskuksen (2011) mukaan Suomessa asuvista henkilöistä 3,1 prosenttia on ulkomaan kansalaisia. Lisäksi Suomessa asuu lähes 100 000 Suomen kansalaista, jotka ovat syntyneet ulkomailla. Kuten kuvio 1 osoittaa, vuoden 2010 lopussa 65 prosenttia Suomen maahanmuuttajataustaisista henkilöistä (ulkomailla syntyneistä) on syntynyt Euroopassa, 20 prosenttia Aasiassa ja Afrikassa syntyneitä on 9 prosenttia. Suurimman yksittäisen ulkomaalaistaustaisen ryhmän muodostavat entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet maahanmuuttajat. Äidinkielenään venäjää puhuvia on Suomessa noin 54 600; toisin sanoen *joka viides Suomen maahanmuuttajataustainen henkilö on kotoisin Venäjältä tai entisen Neuvostoliiton alueelta*. (Tilastokeskus 2011: Väestörakenne 2010.)

Annika Forsander (2002) jakaa Suomessa asuvat ulkomaalaiset karkeasti kahteen ryhmään: ennen 1990-lukua Suomeen muuttaneet ulkomaalaiset olivat lähinnä perhesyistä muuttaneita ja 1990-luvulta (ja jo 1980-luvun lopulta) lähtien alkoi tulla myös kiintiöpakolaisia maailman kriisialueilta (esim. entinen Jugoslavia, Somalia ja Afganistan). Myös Neuvostoliiton alueelta muutti paljon väkeä Suomeen. Venäjä on suomen ja ruotsin jälkeen maan kolmanneksi puhutuin kieli. Venäläisten maahanmuutolla on pitkät perinteet, sillä jo 1920-luvulla suurin

yksittäinen ulkomaalaisten ryhmä Suomessa olivat venäläiset. Tämä ei sinänsä ole yllättävää, onhan maahanmuutto historiallisesti tapahtunut yleensä naapurimaihin. Mikäli maiden välillä on elintasokuilu, vetää rikkaampi maa köyhemmän maan kansalaisia puoleensa. Voidaankin sanoa, että siinä missä suomalaiset ovat yleensä muuttaneet Ruotsiin, on Suomen ulkomaalaisista suuri osa venäläisiä tai entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneita.

Suomeen suuntautunutta maahanmuuttoa leimaa ilmiön sukupuolittuminen. Maahanmuuttajuuden sukupuolittuneeseen luonteeseen on erityisesti 2000-luvun loppupuolella kiinnitetty lisääntyvää huomiota niin tutkimuksessa kuin poliittisessa päätöksenteossakin (esim. Martikainen 2007; Martikainen & Tiilikainen (toim.) 2007). Maahanmuuttotutkimuksessa on maahanmuuttajien muuttosyitä selvitettyä kiinnostuttu monikulttuurisista avioliitoista ja monikulttuurisista perheistä (esim. Sirkkilä 2005), koska yhä useammalla ulkomaalaisella on Suomeen muuton motiivina avioliitto suomalaisen kanssa.² Tällä hetkellä suomalaisilla miehillä on suomalaisia naisia enemmän ulkomaalaisia puolisoita, vieläpä niin, että tietyissä kansallisuusryhmissä tämä erotus on merkittävä (esimerkiksi venäläiset ja thaimaalaiset).

Vuonna 2009 suomalaisilla miehillä oli kaikkiaan 31 500 ulkomailla syntyntä puolisoa, ja samaan aikaan suomalaisilla naisilla oli kaikkiaan 27 200 ulkomailla syntyntä puolisoa (ns. alkuperäisistä Suomen kansalaisistakin osa on syntynyt ulkomailla). Kaikista Suomen aviopareista noin kuusi prosenttia on siis sellaisia, joissa toinen puolisoista on syntynyt ulkomailla.³ *Suomalaisista miehistä reilulla kolmella prosentilla on ulkomailla syntynyt puoliso*, ja vastaavasti vajaalla kolmella prosentilla suomalaisista naisista on ulkomailla syntynyt puoliso. (Tilastokeskus 2010: Perheet, 9–10.)

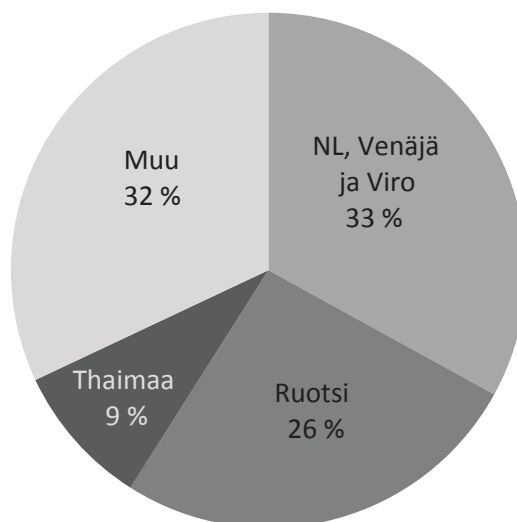
Suomalaisten miesten ja naisten ulkomailla syntyneet puoliset ovat lähtöisin hieman eri maista. Tilastokeskuksen (2010) mukaan oli vuonna 2009 yhteensä 10 400 suomalaisen miehen ulkomaalaistaustaisista puolisoista syntynyt Neuvostoliitossa, Venäjällä tai Virossa (ks. kuvio 2). Neuvostoliitosta/Venäjältä sekä Virosta tulleiden puolisoitten kanssa solmitut avioliitot muodostivat 33 prosenttia kaikista suomalaisten miesten ja ulkomailla syntyneiden naisten liitoista. Samassa raportissa Tilastokeskus osoittaa, että vuonna 2009 pariskuntia, joissa miehen äidinkieli oli suomi ja naisen äidinkieli venäjä, oli 7 277 (23 %). Vuonna 2009 Ruotsissa syntyneitä suomalaismiesten puolisoita oli 8 200 (26 %), ja Thaimaassa syntyneitä puolisoita oli lähes 3 000 (9,5 %). Seuraavaksi yleisimpiä suomalaismiesten ulkomailla syntyneiden kanssa solmituista liitoista ovat liitot Saksassa,

² Suomessa asuvien venäläistaustaisten maahanmuuttajien ”muuttokanavina” avioliittomuutto ja paluumuutto ovat suurin piirtein yhtä yleisiä (ks. Davydova 2009).

³ On hyvä muistaa, että maahanmuuttajataustaisia henkilöitä tarkasteltaessa tilastointi antaa hiukan erilaisia lukuja sen mukaan, mitä asiaa tarkastellaan. Esimerkiksi tarkasteltaessa henkilöitä äidinkielen, syntymämaan tai kansalaisuuden mukaan ovat tulokset (kokonais- ja prosenttiluvut) hieman toisistaan poikkeavia, mutta suuntaa-antavina voidaan esittääni kokonais- ja prosenttilukuja kuitenkin pitää.

Kiinassa, Filippiineillä, Yhdysvalloissa, Puolassa ja Britanniassa syntyneiden puolisoiden kanssa.⁴ Venäläisten puolisoiden syntymämaiden tarkastelu muodostaa tilastollisen ongelman, koska entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneilla naisilla, muillakin kuin venäläisillä tai venäjänkielisillä (esimerkiksi virolaisilla), syntymämaa on useimmiten Neuvostoliitto.

Kuvio 2: Suomalaisen miesten ulkomaalaistaustaisten vaimojen syntymämaat vuonna 2009 (Tilastokeskus 2010: Perheet.)

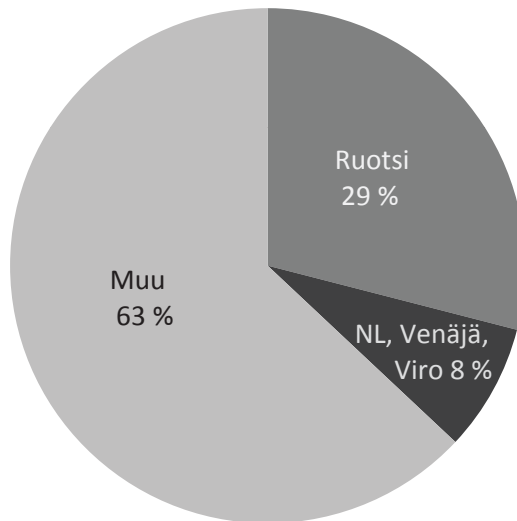
Yhtä usein kuin suomalaisella miehellä on puolisona Neuvostoliitossa tai Venäjällä syntynyt puoliso, on hänellä puolisonaan Ruotsissa syntynyt nainen. Lisäksi avioliitot thaimaalaisten naisten kanssa ovat yleistyneet jopa siinä määrin, että viime vuosina suomalaiset miehet ovat solmineet enemmän avioliittoja thaimaalaisten kuin venäläisten naisten kanssa. Vaikka tällä hetkellä vuosittain solmittavien avioliittojen määrässä thaimaalaisten naisten ja suomalaisten miesten solmitut avioliitot ovat ohittaneet suomalais-venäläiset avioliitot, avioliittojen kokonaismäärällä mitattuna suomalais-venäläisiä avioliittoja on edelleen enemmän. (Tilastokeskus 2010: Perheet, 9–10.)

Suomalaisnaisten ulkomailla syntyneet puoliset ovat yleisimmin syntyneet Ruotsissa (8 000). Kuten kuvio 3 osoittaa, niin kaikista suomalaisnaisten ulkomailla syntyneiden miesten kanssa solmituista avioliitoista on 29 prosenttia solmittu

⁴ Lisäksi tiedetään, että koulutetut suomalaiset miehet avioituvat tyypillisimmin kiinalaisten naisten kanssa, ja vähiten koulutetut suomalaiset miehet avioituvat tyypillisimmin thaimaalaisten naisten kanssa. Seuraavaksi yleisimmät puoliset alhaisen koulutuksen omaaville miehille ovat viron- ja venäjänkieliset vaimot. (Heikkilä 2004, 4.)

Ruotsissa syntyneiden puolisoiden kanssa. Entisen Neuvostoliiton, Venäjän tai Viron alueilla syntyneitä puolisoita oli suomalaisnaisilla 2 100 (lähes 8 %). Seuraaviksi yleisimpiä ovat liitot Britanniassa, Saksassa, Turkissa ja Yhdysvalloissa syntyneiden miesten kanssa. (Tilastokeskus 2010: Perheet, 9–10.)

Kuvio 3: Suomalaisnaisten ulkomailla syntyneiden puolisoiden syntymämaat vuonna 2009 (Tilastokeskus 2010: Perheet.)

Tässä tutkimuksessa keskitytään Suomen suurimman ja Pohjois-Karjalasta katsottuna alueellisesti merkittävimmän maahanmuuttajaryhmän – venäläisten – maahanmuuton sukupuolittuneisuuteen. Pohjois-Karjalassa asuvista ulkomaan kansalaisista 50 prosenttia on väestörekisterikeskuksen mukaan Venäjän kansalaisia (n.1500 henkilöä, joista n. 925 on naisia). Maakunnan sisällä on lisäksi suuria eroja siinä, mikä on venäläisten osuus kunnan ulkomaalaisväestöstä. Esimerkiksi Tohmajärven ulkomaan kansalaisista 85 prosenttia on venäläisiä (127 henkilöä, joista 84 on naisia) ja samaan aikaan Kontiolahden ulkomaan kansalaisista vain 20 prosenttia on venäläisiä (45 henkilöä, joista 27 on naisia). (Väestörekisterikeskuksen rekisterit tilanne 31.1.2011; Väestötietojärjestelmä tilanne 30.12.2010). Venäläisten naisten ja suomalaisten miesten väliset avioliitot ovat Pohjois-Karjalan alueella tyypillisiä. Alueen venäläisten maahanmuuttajien sukupuolittunut jakauma osoittaa, että maakunnan venäläisistä maahanmuuttajista noin 62 prosenttia on naisia ja vastaavasti 38 prosenttia on miehiä (Väestörekisterikeskuksen rekisterit tilanne 31.1.2011).⁵ Esimerkiksi vuonna 2010

⁵ Aivan tarkkoja prosenttilukuja on mahdotonta saada, koska maistraatista ei tietoturvasyistä ilmoiteta tarkkoja lukuja venäläisten kokonaismäärästä jos heitä on alle 10 henkilöä (Valtimo), tai jos toisen sukupuolen edustajia on alle 10 henkilöä (Polvijärvi ja Juuka).

Pohjois-Karjalan maistraatissa solmittiin 44 avioliittoa suomalaisen miehen ja venäläisen naisen välillä.⁶ Tarkkoja lukuja siitä, kuinka paljon Pohjois-Karjalassa on venäläis-suomalaisia avioliittoja, ei siis ole saatavissa, koska esimerkiksi avioliittojen määrissä voi olla huomattaviakin eroja eri vuosien välillä. Voidaan kuitenkin todeta, että kysymyksessä on suhteellisen laaja ja näkyvä ilmiö.

1.3 Maahanmuuttotutkimusta syrjäisellä raja-alueella Pohjois-Karjalassa

Niin sosiaalipolitiikka kuin hoivakin ovat käsitteinä kontekstisidonnaisia. Tämän tutkimuksen konteksti on (syrjäinen) Pohjois-Karjala⁷ sosiaalisena ja fyysisenä alueena sekä rajamaakuntana. Rajan merkitys maahanmuuttajanaisten paikallisen arjen ja hoivajärjestelyjen kannalta on oleellinen.

Pohjois-Karjala alueena tuo maahanmuuttajatutkimukseen erityisen näkökulman. Aluetta pidetään syrjäisenä niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Yhteiskuntatutkimuksen valossa tietyt ilmiöt ovat tyypillisiä juuri syrjäisille alueille. Yksi leimaa-antava piirre ovat ulkomaalaisiin kohdistuvat kielteiset asenteet, jotka aikaisemman tutkimuksenkin valossa ovat tyypillisiä nimenomaan maaseutumaisille alueille ja korkean työttömyysasteen alueille (ks. Jaakkola 2005). Näiden asenteiden muuttamiseen on Pohjois-Karjalassa pyritty vaikuttamaan niin tutkimuksella (ks. esim. Ahponen 2010; Davydova 2009; Hammar-Suutari 2009; Harinen 2003; Sotkasiira, Harinen & Ronkainen (toim.) 2010; Perho 2010; Ronkainen 2009; Souto 2011) kuin kansalaistoiminnallakin (esimerkiksi Meille saa tulla -kampanja, Joensuun seudun monikulttuurisuusyhdistys). Monet alueen rasismia vastustavat toimijat tekevät työtä sekä tutkimuksen että kansalaisaktiivisuuden avulla.

Rakenteellisesti on alueella jo pitkään ollut maan keskitasoa huomattavasti korkeampi työttömyysaste. Pitkäaikaistyöttömiä on maakunnan reuna-alueilla runsaasti, eikä ongelmaan yrityksistä huolimatta ole pystytty löytämään ratkaisua (vrt. esimerkiksi Varis 2005). Niinpä maakunnan työttömyysluvut ovat Suomen korkeimpien joukossa. Huhtikuussa 2011 koko maan työttömyysasteen ollessa 8,2 prosenttia oli työttömyysaste Itä-Suomen aluehallintoviraston alueella 9,7 prosenttia (Tilastokeskus: Työvoimatutkimus 2011, huhtikuu). Alueen omaleimaisia piirteitä ovat myös pitkät etäisyydet, jotka asettavat omat haasteensa ihmisten arjelle. Pitkät välimatkat ja joukkoliikenteen väheneminen nostavat kysymykseksi

⁶ Maistraatista huomautetaan, että periaatteessa vihkimisiä on voitu suorittaa myös maistraatin ulkopuolisen vihkiäjän toimesta, ja näistä vihkimisistä ei maistraatissa ole tietoa saatavissa. (Sähköpostivastaus tiedusteluun Pohjois-Karjalan maistraatin päälliköltä 18.7.2011.)

⁷ Kun puhun syrjäisestä Pohjois-Karjalasta, se on minulle ambivalentti ilmaisu, joka ei ole pelkästään positiivinen eikä pelkästään negatiivinen. Katson kuitenkin, että syrjäisyydessä on vahvasti positiivisen arjen ja olemisen mahdollisuus. Se, että ollaan jostakin katsottuna syrjässä, luo uudenlaisen voimavaran ja perspektiivin arkeen. Siis esimerkiksi samalla kun ollaan syrjässä Helsingin kulttuuritarjonnasta, ollaan keskellä Pohjois-Karjalan vilkasta ja kaavoihin kangistumatonta kulttuuritarjontaa, ja Helsingin palvelutkin ovat vain junamatkan päässä. (Ks. myös Jokinen ym., 2011.)

sen, miten työllistyä läheiseen kasvukeskukseen, jos ei ole ajokorttia eikä julkista liikennettä kodin ja kasvukeskuksen välillä ole tarjolla.

Pohjois-Karjala on myös rajamaakunta. Siellä sijaitsee Suomen neljänneksi vilkkain rajanylityspaikka Niirala-Värtsilä, joka mahdollistaa arkiset rajanylitykset. Rajaseudulla asuvat ihmiset käyvät esimerkiksi ostoksilla rajan molemmin puolin. Myös maahanmuuttajien kohdalla raja on läsnä. Ylirajainen arki, jota rajan molemmin puolin asuvat ihmiset ovat eläneet jo useamman vuosikymmenen ajan, on muokannut Pohjois-Karjalan maahanmuuttajien profiilia. Tyypillisenä Pohjois-Karjalassa asuvana maahanmuuttajana voidaan pitää venäläistä naista, jolla on ollut tai on paraikaa parisuhde suomalaisen miehen kanssa. Venäläisen maahanmuuttajanaisten suomalainen puoliso on puolestaan tyypillisesti mies, joka on joko työnsä puolesta tai muuten tottunut rajan ylittäjä ja Venäjän matkaaja. Tutkimusaineistossani suuri osa haastatelluista venäläisistä naisista on kotoisin Karjalan tasavallasta. Suomen venäläisin kunta on rajakunta Tohmajärvi, joka sijaitsee Pohjois-Karjalassa. Sen väestöstä noin kolmella prosentilla on äidinkielenä venäjä. Venäjää äidinkielenään puhuvia on Tohmajärvellä noin 200 henkilöä, heistä yli 65 prosenttia on naisia. Alueen väestönkasvu on riippuvainen maahanmuuttajien määrästä. Vuositasolla maakunnan muuttovoitto on noin 400 henkeä. Se perustuu maahanmuuton lisääntymiseen.

Edellä esitetyillä seikoilla kehystän venäläisten maahanmuuttajanaisten arkea ja hoivan organisoitumista arjessa rajan kahta puolta, Pohjois-Karjalassa ja Karjalan tasavallassa. Pohjois-Karjala naisten migraation määränpäänä on arkielämän kannalta merkityksellinen sekä positiivisesta näkökulmasta (rajan läheisyys ja lyhyt matka sukulaisten luokse Venäjällä) että negatiivisesta näkökulmasta. Naisten työllistyminen on Pohjois-Karjalassa vaikeaa, ja venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset ovat vain harvoin onnistuneet vakiinnuttamaan työmarkkina-asemansa. Monet naiset elävät työmarkkinoiden marginaalissa vailla vakituista (koulutusta vastaavaa) työtä. Työllistymisen esteitä tarkasteltaessa voidaan löytää monia seikkoja, jotka liittyvät nimenomaan alueen ominaispiirteisiin (on esimerkiksi yleisesti korkean työttömyysasteen aluetta, välimatkat ja asenteet). (Ks. Jokinen ym. 2011; Pöllänen 2007a.) Naisten epävarmat työmarkkina-asemat puolestaan vaikuttavat monella tavalla siihen, miten hoiva ja hoivan organisoiminen on maahanmuuttajanaisten arjessa mahdollista toteuttaa. Toisaalta epävarma työmarkkina-asema mahdollistaa sen, että naiset voivat osallistua enemmän perheenjäsentensä hoivaamiseen, koska heillä on siihen työttömänä aikaa. Vaikka aikaa resurssina on, vaikuttaa materiaalistien resurssien vähäisyys muun muassa siihen, millaista taloudellista apua naiset voivat tarjota Venäjällä asuville sukulaisilleen.

Tässä tutkimuksessa mukana olevien maahanmuuttajanaisten yhteydenpito lähtömaahan on tiivistä ja jokapäiväiseen arkeen kuuluvaa. Pohjois-Karjalassa asuvilla venäläisillä naisilla välimatka lähtöpaikkaan saattaa olla vain muutamia kymmeniä, ehkä satoja kilometrejä. Venäläisten maahanmuuttajanaisten

sukulaisvierailuihin vaaditaan sekä valtioiden että EU:n ja Venäjän välisen rajan ylittäminen. Tulijat joutuvat siirtymään eurooppalaiselta rajanylitysregiimiltä Euroopan unionin ulkopuolella vallitsevaan, tarkemmin valvotun rajanylitysregiimin alueelle. Nadejda Alexandrova ja Dawn Lyon (2007, 105–106) toteavat, ettei paikasta toiseen siirtyminen ole kaikille Euroopassa asuville naisille yhtä helppoa vaan naisten mahdollisuudet liikkua Euroopan sisä- ja ulkorajoilla vapaasti ja omien mielihaluja mukaisesti riippuvat monista tekijöistä. Olennaista on, mistä nainen on alun perin matkaan lähtenyt ja millä statuksella (esimerkiksi vaimona, työntekijänä, turistina).

Euroopan integraation ja globalisaation voimistamispuheeseen kuuluu valtioiden välisten rajojen merkityksettömyyden ja näkymättömyyden korostaminen. Poliittisessa retoriikassa ja juhlapuheissa maailma näyttäytyy entistä yhtenäisempänä, kaikenkattavan vapaan liikkumisen areenana. Maailma, tai ainakin Eurooppa, on toisaalta jakaantunut pitkälti kahtia. Esimerkiksi liikkumista Euroopan unionin sisällä voidaan helposti pitää vapaana liikkumisena, jossa rajoilla ei ole konkreettista merkitystä (ns. vapauden ja rajattomuuden (borderless) toimintaympäristö). Mutta samaan aikaan Euroopan unionin ulkorajojen vartiointi ja rajojen ylittäminen on tullut jopa aikaisempaa tarkemman kontrollin alle. Niinpä esimerkiksi Suomen itäraja, Suomen ja Venäjän ja samalla Euroopan unionin ja Venäjän välinen kansainvälinen ja valtioiden välinen raja ruumiillisena ja arkisena kokemuksena ei ole avoin ja näkymätön. Jokainen rajaa ylittävä ja ylirajaista arkea elävä yksilö raja-alueella tietää rajan fyysisen ja konkreettisen merkityksen. Entisen Neuvostoliiton tai Venäjän kansalaisille raja ja sen ylittäminen on merkinnyt ainaista riippuvuutta passeista ja viisumeista. EU:n kansalaiselle raja tulee näkyväksi jo viisumia anottaessa. Saadakseen monikertaviisumin – siis sellaisen, joka mahdollistaa arjen kanssakäymisen ja arkiset vierailut Venäjän puolelle – anojan pitää esittäytyä liikematkustajana (”bisneksen tekijänä”). Suomen kansalainen kohtaa Venäjälle viisumia hakiessaan sen tosiasian, ettei valtioiden välinen raja ole avoin ja vapaasti ylitettävissä.⁸ Neuvostoliitossa syntyneelle kanssamatkustajalle raja on puolestaan aina tarkoittanut epävarmuutta ja potentiaalisia ongelmia. Raja tarkoittaa hänelle ainakin sitä, että käsilaukusta, jossa hän kuljettaa passiaan, on koko matkan ajan pidettävä huolta. Kaksoiskansalaisena kanssamatkustaja voi passien avulla osoittaa, että hänellä on oikeus Suomen kansalaisena ylittää raja Suomeen ja Venäjän kansalaisena Venäjälle.

Seuraavassa luvussa (luku 2) esittelen tämän tutkimuksen näkökulmasta keskeistä aiempaa suomalaista maahanmuuttotutkimusta, jossa on käsitelty hoivaa. Luvussa kolme esittelen tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen, jossa kontekstina on Luce Irigaraylta lainaamani välitilan idea sekä ylirajaisen hoivan

⁸ Matkatoimistot kyllä järjestävät monikertaviisumin Venäjälle, mutta sitä varten pitää varata aikaa ja valmistautua välillä monimutkaisiin tilanteisiin (vrt. esim. rekisteröitymiset Venäjällä). Esimerkiksi minulla ei ole mitään yritystä, mutta siitä huolimatta käydessäni Sortavalassa olen viisumini mukaan liikematkalla.

tematiikka. Teoreettinen viitekehys perustuu siis kolmelle toisiaan tukevalle ja yhteen linkittyvälle teoreettiselle keskustelulle. Tämän jälkeen esittelen luvussa neljä tutkimusmetodologiani, sosiaalisen etnografian. Luku neljä sisältää myös tutkimusasetelman ja tutkimustehtävän esittelyn.

Luvut 5–7 ovat aineiston analyysilukuja. Luvussa viisi tarkastelen äidinhoivan ilmenemistä venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa, luvussa kuusi tarkastelun kohteena on ylisukupolvinen hoiva eli isovanhemmuuden merkitys maahanmuuttajanaisten arjessa. Luvussa seitsemän käsittelen isänhoivan merkitystä ja aviomiehen paikkaa maahanmuuttajanaisten kertomuksissa.

Luku kahdeksan on tutkimuksen yhteenveto ja loppuluku, jossa pyrin yhteenvedon lisäksi pohtimaan väitöskirjani yleistettävyyttä. Nivon yhteen työn teoriaa, aiempia tutkimuksia ja empiirisen analyysin tuloksia.

HOIVA JA PERHE SUOMALAISESSA MAAHANMUUTTOTUTKIMUKSESSA

2

Maahanmuuttotutkimuksen ja perhetutkimuksen yhtymäkohta on tämän tutkimuksen kannalta keskeinen. Vaikka niin maahanmuuttotutkimus kuin perhetutkimuskin ovat Suomessa pitkälle kehittyneitä ja aktiivisia tutkimussuuntia, on dialogi näiden tutkimusalojen välillä ollut löyhää. Maahanmuuttotutkimuksessa on huomattu, että maahan- ja maastamuutto koskettaa usein myös perheitä, eikä perhetutkimuksessa-kaan olla tietämättömiä siitä, että maahanmuuttajillakin on perhesuhteita. Väitöskirjani tavoitteena on tuoda perhepolitiikan ja perhetutkimuksen näkökulmaa suomalaiseen maahanmuuttotutkimukseen ja yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun.

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni kannalta keskeisen suomalaisen maahanmuuttotutkimuksen. Luen aikaisempaa kirjallisuutta hoivan, perheen ja monikulttuurisen avioliiton näkökulmista. Luvun tarkoitus on esitellä se polku, jota kulkemalla olen päätenyt paikantamaan oman yllirajaista hoivaa ja yllirajaisia perhesuhteita käsittelevän tutkimukseni osaksi suomalaisen maahanmuuttotutkimuksen perhetutkimuksellista suuntaa.

2.1 Maahanmuuttajan kuvan muuttuminen potentiaalisesta työntekijästä perheenjäseneksi

Suomalaisen maahanmuuttotutkimuksen keskiössä oli 1990- ja 2000-lukujen taitteessa maahanmuuttajien työmarkkinoille integroituminen (Forsander 2002; Liebkind et al 2004). Niin tutkimuksessa kuin poliittisessa päätöksenteossakin maahanmuuttajat nähtiin nimenomaan työvoimana, jonka integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan työn kautta oli tuettava. Työperäisestä maahanmuutosta tuli suosittu termi, ja sillä haluttiin myös ilmaista, ketkä olivat haluttuja maahanmuuttajia.

Hoiva ei vielä tuolloin ollut sosiaalipoliittisesti orientoituneen tutkimuksen intresseissä. Annika Forsander (2002) väitöskirjassaan *”Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla”* ja pari vuotta myöhemmin Karmela Liebkind tutkimusryhmineen (2004) kuvaavat Suomessa asuvia maahanmuuttajia tyypillisesti työn marginaalissa eläviksi. Tuo kuva maahanmuuttajien arjesta on edelleen ajankohtainen, sillä osoittavathan esimerkiksi Jukka Könönen (2011), Eeva Jokinen ja Mikko Jakonen (2011) sekä Jussi Vähämäki (2011), että samanlaisilla prekaareilla⁹ työmarkkinoilla maahanmuuttajat edelleen Suomessa

⁹ Prekaareilla työmarkkinoilla tarkoitan, kuten Jokinen, Könönen, Venäläinen ja Vähämäki (2011, 7) palkkatyön ja palkkatulon epäjatkuvuutta ja epävarmuutta. Vaikka Jokinen ym. (emt.) korostavat, että prekarisaatio sanalla ja käsitteellä on paljon pätkätöitä ja epätyypillisiä työsuhteita laajempi merkitys, ja että kysymys on koko elämän jonkinasteisesta ”rispaantumisesta”, niin pitäydyn tässä yhteydessä käsittämään prekarisaation nimenomaan työmarkkinoiden rispaantumisena.

elävät (vrt. myös Davydova 2012; Pöllänen 2007a; Saarinen 2011). Vaikka Forsander (2002) kyseenalaistaakin normittavan näkökulman palkkatyöstä maahanmuuttajan ihmisarvon mittarina, välittyy hänen tutkimuksestaan kuva palkkatyöstä ainoana tekijänä, jonka kautta maahanmuuttaja voisi integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan. Forsander ei nosta esiin muita inhimillisen elämän muotoja, esimerkiksi perhettä ja hoivaa, potentiaalisena integroitumisen tapana.¹⁰ Pari vuotta myöhemmin ilmestyneessä Liebkindin, Mannilan, Jasinskaja-Lahden, Jaakkolan, Kyntäjän ja Reuterin (2004) venäläisiä, virolaisia ja etnisesti suomalaisia käsittelevässä tutkimuksessa nämä elementit käsitetään jo oleellisena osana maahanmuuttajien arkea nimenomaan heidän kotoutumisensa näkökulmasta. Myös uudemmassa tutkimuksessa nämä näkökulmat otetaan huomioon ja niiden yhteenkietoutuminen (palkka)työn kanssa huomioidaan (ks. esim. Jokinen & Jakonen 2011; Pöllänen 2007a; Saarinen 2011).

Aiemmin mainitussa, Liebkindin ym. (2004) kolmeen maahanmuuttajaryhmään keskittyvässä, tutkimuksessa maahanmuuttajien kotoutumista ja elinoloja keskityttiin tarkastelemaan useasta eri näkökulmasta. Tutkimuksen keskiössä oli maahanmuuttajien hyvinvointi. Hyvinvoinnin mukaantulo maahanmuuttotutkimukseen toi mukanaan myös hoivan ja perheen näkökulman, joskin tässä vaiheessa vielä implisiittisesti. Tutkimuksessa (emt.) käydään läpi muun muassa maahanmuuttajien verkostojen avulla sitä, miten arjen hoivasuhteet ovat maahanmuuttajaperheissä sukupuolittuneita ja sukupolvittuneita ja millaisia merkityksiä yllirajaiset perhesuhteet Suomessa asuvien maahanmuuttajien arjessa saavat.

Liebkind ym. (2004) tuovat selkeästi esille maahanmuuttajien transnationaalien arjen. Kirjassa pohditaan maahanmuuttajien yhteyksiä entiseen kotimaahan ja heidän sosiaalisia verkostojaan suhteessa omaan etniseen ryhmäänsä kuuluviin maahanmuuttajiin. Yhteyttä entiseen kotimaahan pidetään esimerkiksi vieraillemalla siellä, puhelimitse, kirjeitse tai kutsumalla lähtömaassa asuvia sukulaisia ja ystäviä vierailulle Suomeen. Liebkindin ym. tutkimuksessa hyvinvointi ja transnationaalit perhesuhteet samoin kuin monikulttuuriset avioliitot nostettiin tarkasteluun kuten myös omassa työssäni. Koska Suomen maahanmuuttajaväestöstä noin 40 prosenttia on kotoisin Virosta, Venäjältä tai muualta entisen Neuvostoliiton alueelta, on perusteltua keskittyä tarkastelemaan entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneita maahanmuuttajia aiempaa lähemmin. Sitten tutkimuksissa on tarkasteltu entisestä Neuvostoliitosta tulleita maahanmuuttajia sekä yhtenäisenä ryhmänä että erillisinä kansallisuuksina tai etnisinä ryhminä (Davydova 2009; Hyvönen 2007; Jaakkola & Reuter 2007; Liebkind et al. 2004; ja

¹⁰ Forsanderin (2002) kytkökset hoivaan ja perhetutkimukseen jäävät viittauksenomaisiksi. Hän viittaa hoivaan ainoastaan siinä yhteydessä, kun toteaa kotiäitiyden olevan eräissä kansallisuusryhmissä esteenä naisten työmarkkinoille sijoittumisessa. Hänen mukaansa näyttää siltä, että kotiäitiys pitää naisia poissa työmarkkinoilta vain ajoittain ja tietyissä kansallisuusryhmissä. Erityisesti kotiäitiys koskettaa sellaisia maahanmuuttajanaisia, joiden alkuperä on pakolaisuutta tuottavissa maissa, ja joissa lapsiluku on suuri, kuten somalialaisia ja irakilaisia.

Pöllänen 2007a; 2008; Raittila 2004; Reuter & Kyntäjä 2006; Saarinen 2007; Siim 2007; Zechner 2006; 2010).

2.2 Hoivan ja perheen mukaantulo maahanmuutto tutkimukseen

Liitän tämän tutkimuksen tutkimussuuntaukseen, jossa maahanmuuttajanaisia tarkasteltaessa sukupuolinäkökulman lisäksi arjen, hoivan ja perhetutkimuksen kysymykset yhdistyvät toisiinsa. Tästä suunnasta maahanmuuttajanaisten arkea ovat tarkastelleet muun muassa Minna Zechner (esim. 2006; 2007; 2010) ja Aino Saarinen (esim. 2007; 2009; 2011; Saarinen & Sverdljuk 2006). Saarinen tarkastelee maahanmuuttajanaisten arkea hyvinvointivaltion näkökulmasta. Hoiva, sukupuoli ja perhe ovat läsnä Saarisen tutkimusorientaatioissa. Zechner (ks. 2010) on puolestaan keskittynyt tarkastelemaan hoivaa informaalina ja yllirajaisena ilmiönä.

Transnationaalinen perhe tarkoittaa perhettä, jossa perheenjäsenet elävät kahdessa tai useammassa eri valtiossa. Perheiden sosiaaliset suhteet ja sosiaaliset kontaktit tulevat aktuaalisiksi näissä eri paikoissa, mutta sosiaalista kanssakäymistä tapahtuu myös näiden paikkojen välissä ja niiden ohi ja yli. Transnationaaliset paikat ja tilat voivat maantieteellisesti olla kaukana toisistaan (esimerkiksi Suomi ja Somalia), mutta nämä transnationaaliset tilat voivat sijaita myös lähellä toisiaan (esimerkiksi Suomi ja Viro). Maantieteellisesti kaukana toisistaan olevia transnationaalisia perheitä on Suomessa tutkinut Marja Tiilikainen (esim. 2007) ja maantieteellisesti toisiaan lähellä olevien perheiden hoivaverkostoja ovat puolestaan tutkineet Zechner (2010), Heli Hyvönen (2007) ja Pihla Siim (2007).

Zechner (2010) jäsentää aikaisempaa tutkimusta jaottelemalla pohjoismaisen ja brittiläisen hoivatutkimuksen kolmeen kategoriaan. Tämä jako ohjaa ajattelua siitä, miten informaalia hoivaa voidaan teoreettisesti lähestyä. Zechner (2010, 7) esittää, että yhtäältä informaali hoiva voidaan nähdä yksilöiden toimintana (politisoituva informaali hoiva), toisaalta informaali hoiva ja sosiaalipoliittiset järjestelmät ovat kytköksissä toisiinsa (formalisoituva informaali hoiva). Kolmanneksi informaalin hoivan globalisoituvassa muodossa informaalin hoivan ja sosiaalipoliittisten järjestelmien yhteydet laajenevat kattamaan useamman maan sosiaalipoliittisia järjestelmiä (globalisoituva informaali hoiva).

Myös Saarinen on lähestynyt maahanmuuttajanaisten arkea sosiaalipoliittisten järjestelmien ja erityisesti poliittisen ja sosiaalisen kansalaisuuden ja osallistumisen näkökulmasta (esimerkiksi Saarinen 2009; Saarinen & Sverdljuk 2006). Hän pohtii paljon sitä, millaiset ovat Venäjältä tulleen vaimomuuttajan kansalaisoikeudet ja yhteiskuntaan integroitumisen mahdollisuudet naisystävällisessä Pohjolassa. (Saarinen 2007; 2009; 2011; Saarinen & Sverdljuk 2006.) Hänen (esim. 2007) tarkastelussaan yksilön jäsenyys yhteiskunnassa (kuuluminen tai

kuulumattomuus) tulee esiin niinä epäkohtina, joihin Suomessa (ja muissa Pohjoismaissa) asuvat venäläiset maahanmuuttajanaiset törmäävät. Saarinen (2007; 2009; ks. myös 2011, 161) katsoo, että vaikka venäläiset maahanmuuttajanaiset, vaimomuuttajat, eivät Pohjoismaihin avioitumisen myötä muuta maantieteellisesti tai yhteiskuntarakenteiden näkökulmasta kovin kauas, ne tilanteet, joissa naiset arjessaan elävät, ovat siitä huolimatta monille uusia, eivätkä pohjoismaisen hyvinvointivaltion auttamisjärjestelmät esimerkiksi lähisuhdeväkivaltatilanteissa ole aina naisille tuttuja. Vaikka Saarisen (esim. 2007; Saarinen & Sverdljuk 2006) sekä esimerkiksi Reuterin ja Kyntäjän (2006) samoin kuin omakin tutkimukseni ovat keskittyneet venäläisiin Suomessa asuviin maahanmuuttajanaisiin nimenomaan vaimouden näkökulmasta, eivät läheskään kaikki Suomen venäläistaustaiset maahanmuuttajanaiset ole vaimomuuttajia. Venäläisiä maahanmuuttajanaisia on tullut Suomeen paljon esimerkiksi etnisen taustansa, perheenjäsenyyden ja sittemmin opiskelujen ja työn kautta.

Zechner (2007) osoittaa, että hoivan käytännöt ovat maahanmuuttajaperheissä sukupuolittuneita. Esimerkiksi virolaisia ja kiinalaisia naisia koskevan tutkimuksen mukaan hoivan organisoinnin päävastuu on naisilla riippumatta siitä, ovatko maahanmuuttajanaiset avioituneet suomalaisen tai lähtömaastaan tulleen puolison kanssa. Hän (esim. 2006) on selvittänyt myös sitä, mitä hoivaaminen yli kansallisvaltioiden rajojen tarkoittaa. Tarkastellessaan hoivaa transnationaalissa kontekstissa Zechner (2008) korostaa erityisesti kahta seikkaa: transnationaalinen eli ylirajaisen hoivan kontekstissa kahden tai useamman maan erilaiset hoivan kulttuurit ja sosiaalipoliittiset järjestelmät asettavat omat vaateensa ja reunaehdonsa hoivalle ja sen organisoinnille. Omaisen hoivaaminen toisessa maassa ylirajaisesti on erilaista, ja sitä määrittävät erilaiset logiikat kuin omaisen hoivaaminen samassa maassa. Hän (2006; 2008) on kiinnittänyt huomiota siihen, miten maantieteellinen välimatka vaikuttaa ruumiillisen hoivan organisointiin. Lisäksi hän on tarkastellut erilaisten sosiaalipoliittisten järjestelmien yhteensovittamisen kipupisteitä transnationaalista arkea elävien maahanmuuttajanaisten arjessa. Zechner kuvaa, kuinka hankalaa Suomessa työttömänä olevan maahanmuuttajanaisten on hoivata esimerkiksi Virossa asuvaa sukulaistaan. Suomalaisen työttömyyspäivärahan ehtona on, että hakija on työmarkkinoiden käytettävissä eikä saa matkustaa pois maasta. Viron liittyminen Euroopan unioniin on helpottanut asiaa, koska enää Virossa vierailuista ei tule matkustajan passiin leimaa. EU:n vaikutus maahanmuuttajanaisten arkeen on siis ollut positiivinen, jos naisen kotimaa kuuluu Euroopan unioniin. Venäläiset maahanmuuttajanaiset sen sijaan ovat edelleen tilanteessa, jossa suomalaiset viranomaiset voivat halutessaan tarkkailla naisten liikkumista passin leimojen perusteella.

Siim (2007) on tarkastellut Virosta ja Venäjältä Suomeen tulleiden maahanmuuttajien sekä heidän perheenjäsentensä muodostamia transnationaaleja perheitä ja perheiden transnationaalista arkea. Hänen (2007) teemoihinsa sisältyvät

maahanmuuttajien perheen määrittely, sukupolvi- ja sukupuolisopimusten soveltaminen perheen arjessa sekä yllärajaisten perhe- ja hoivasuhteiden tarkastelu. Hyvönen (2007) on samantyyppisesti lähestynyt ylisukupolvista hoivaa laajennetun äitiyden viitekehyksessä haastatteleamalla Virossa Suomeen muuttaneita maahanmuuttajanaisia. Niin Hyvösen (2007) kuin Siiminkin (2007) käyttämät sukupuolen ja sukupolven käsitteet saavat sisältönsä sosialistisen ja Neuvostoliiton ajan jälkeisessä kontekstissa. Konteksti on sama kuin tämän tutkimuksen aineiston kohdalla.

Siimin (2007) tulosten perusteella näyttää siltä, että venäläiset ja virolaiset isovanhemmat osallistuvat paljon lastenlastensa hoivaamiseen ja hoivasuhteet naisten ja isovanhempien arjessa muodostuvat kaksipaikkaisiksi. Siim myös esittää, että monille naisille Suomeen muuton ja Suomessa pysymisen motiivi on lapsen paras. Informantit katsovat, että suomalainen yhteiskunta voi taata lapsille paremmat eväät tulevaisuuteen esimerkiksi koulutuksella. Lisäksi hän (Siim 2007, 241) osoittaa, että fyysisestä välimatkasta huolimatta Venäjältä ja Virossa Suomeen muuttaneet naiset ylläpitävät ylisukupolvisia perhesuhteita taloudellisen ja emotinaalisen hoiva-avun keinoin. Hyvönen (2007) pitää hoivan ylisukupolvisuutta ja vastavuoroisuutta itsestäänselvyyksinä tarkastellessaan virolaisten maahanmuuttajien äitiyttä ja isoäitiyttä. Suomessa asuvat virolaistaustaiset maahanmuuttajaäidit kertovat siitä, millaista hoivaa he ovat omilta äideiltään tottuneet samaan ja miten he ylläpitävät transnationaaleja perhesuhteitaan Virossa asuviin sukulaisiinsa. Samalla haastatellut naiset kertovat myös siitä, kuinka he itse osallistuvat (muun muassa taloudellisesti ja materiaalisesti) Virossa asuvien sukulaistensa auttamiseen.¹¹

Hyvönen (2007) jakaa äidinhoivan suomalaisen kulttuurin mukaiseen hoivaan ja virolaisen kulttuurin mukaiseen hoivaan. Hyvösellä kulttuuri on determinanttina.¹² Myös Merja Anis (2008) tarkastellessaan lastensuojelutyön toteutumista maahanmuuttajaperheissä Suomessa tuo esiin sen, kuinka lastensuojelun ammattilaiset ottavat kulttuurin itsestään selvänä kokonaisuutena, jossa

¹¹Hoivan vastavuoroisuus tulee esiin esimerkiksi seuraavankaltaisissa viittauksissa (Hyvönen 2007, 197): ”Menessään Vieroon hän vie tuliaisiksi suomalaisia herkkuja kuten karjalanpiirakoita ja makeisia.” Hyvösen tarkastelun keskiössä transnationaali hoiva tulee siis analyysin kohteeksi äitiyden ja laajennetun äitiyden käsitteillä. Isoäitien merkitys maahanmuuttajanaisten arjessa, Virossa olevien mummoloiden merkitys lasten kesäviettäpaikkoina sekä työn merkitys maahanmuuttajaäideille ovat tärkeitä näkökohtia arjen transnationaalissa hoivassa. Hyvösen vanhemmuuspuheessa nämä teemat kytkeytyvät sukupolvi- ja sukupuolisopimukseen.

¹² Hyvönen (2007, 212) esittää myös tärkeän huomion yhteiskunnallisten rakenteiden ja kulttuuristen ”juurien” välisestä suhteesta. Hänen tapansa käsitellä äitiyttä perustuu siis ajatukselle suomalaisesta ja virolaisesta äitimisen tavasta, joilla on omat kulttuuriset juurensa. Silti hän toteaa: ”Toisaalta laajennetulle äitiydelle ei ollut Suomessa samanlaista tarvetta kuin Virossa, sillä suomalainen yhteiskunta vastasi monista niistä palveluista, jotka aiemmin olivat tulleet sosiaalisten verkostojen kautta”. Hyvönen tulee tässä kyseenalaistaneeksi hoivan ”kulttuurisen luonteen”. Näin voidaan kysyä, tarkoittaako kulttuurisesti rakentunut hoiva kuitenkin sen organisointia tietyn yhteiskunnallisen järjestelmän kuten hyvinvointivaltion kehityksissä.

maahanmuuttajataustaisen lapsen tai nuoren ”oma” kulttuuri asettuu vastakkain ”suomalaisen kulttuurin” kanssa. Anis kritisoi maahanmuuttajaperheiden parissa tehtävää lastensuojelutyötä ja lastensuojelun ammattilaisia, jotka eivät avaa kulttuurin merkityksiä asiakkaille vaan kulttuuri otetaan annettuna, yhtenäisenä kokonaisuutena, jota maahanmuuttajataustaisen henkilön ajatellaan kantavan mukanaan sellaisenaan ajasta tai paikasta riippumatta. Asiakaskeskusteluissa kulttuuri näyttäytyy ammattilaisille lähinnä niin, että suomalainen perhekulttuuri on ideaali, johon asiakasperheiden tulisi pyrkiä ja siihen heitä myös ohjataan. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ongelmia syntyy asiakasperheiden omista kulttuurisista näkemyksistä ja niistä kulttuurisista sitoumuksista, joita asiakasperheen lähtömaan perhekulttuurin noudattaminen edellyttää. (Anis 2008.)

Tiilikainen (2007) on tutkinut Suomessa asuvien somalinaisten perhe- ja hoivasuhteita. Transnationaalisuus ja kaksikulttuurisuus muodostavat monia ratkaisua vaativia ongelmia perheiden arkeen. Hän (2007, 269–271) kuvaa somaliäitien transnationaalia perhearkea puhumalla arjen kuosittelusta. Tiilikainen on käynyt läpi niitä arkipäivän ongelmia, joita Suomessa asuvat somaliäidit kohtaavat yrittäessään järjestää perheidensä ja omaa elämäänsä transnationaalissa tilassa Suomen ja Somalian välissä. Tiilikaisen mukaan somalinaisille eläminen transnationaalissa perheessä ja tilassa ei ole helppoa, ja käytännön arkipäivän ongelmaksi muodostuu muun muassa se, kuinka yhdistää suomalaisen yhteiskunnan jokapäiväiset käytännöt ja somalialaisen kulttuurin traditionaaliset ja uskonnolliset konventiot. Arjen pulmaksi muodostuu muun muassa se, mistä naiset voivat ostaa ruokansa, niin että ruoka täyttäisi somalialaiselle ruualle asetetut uskonnolliset ja kulttuuriset vaatimukset.

2.3 Vaimomuuttajien parisuhde ja perhe

Väitöskirjani kannalta merkitystä on myös tutkimuksilla, joissa hoivaa ja perhesuhteita lähestytään kaksikulttuurisen avioliiton näkökulmasta. Tutkimusasetelmani muokkaamisessa ovat auttaneet Hannu Sirkkilän (2005, 2006) tutkimus suomalaisten miesten ja heidän thaimaalaisten puolisoitensa parisuhteista sekä Raija Warkentinin (2000) ja Mirja Mikkosen (Warkentin & Mikkonen 2004) suomalais-venäläisiä avioliittoja käsittelevät tutkimukset. Myös Elli Heikkilän (2004) toimittama *”Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina”* raportti on vaikuttanut tutkimukseni käsitteellisiin ja sisällöllisiin teemoihin. Teokseen sisältyvissä artikkeleissa Ritva Viertola-Cavallarín (2004) ajatukset monikulttuurisista avioliitoista yhteiskunnan suvaitsevaisuuden katalysaattoreina ja Päivi Oksi-Walterin (2004) pohdinnat siitä, miten uuden (vieraan) kulttuurin käsitykset suvusta muuttavat ulkomaalaisen kanssa avioituneen suomalaisen käsityksiä suvun merkityksestä ovat viitoittaneet tutkimukseni suuntaa. Kokonaisuudessaan *”Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina”* julkaisua voidaan pitää esiraporttina sille tutkimus-

suuntaukselle, joka sittemmin 2000-luvun puolivälin myötä avasi Suomessa keskustelun monikulttuurisista avioliitoista (esim. Pöllänen 2007a; Reuter & Kyntäjä 2006; 2008; Saarinen 2009; Saarinen & Sverdljuk 2006; Sirkkilä 2005; Warkentin 2000; Warkentin & Mikkonen 2004).

Kaksikulttuurisia avioliittoja kartoittaneet Yrjö Männistö ja Ella Lazareva (2004) pitävät tärkeänä suomalais-venäläisten avioliittojen tarkastelua omana ryhmänään. He perustelevat tätä sillä, että suuri osa kaksikulttuurista avioliitoista Suomessa on venäläisten naisten ja suomalaisten miesten välisiä. Venäjänkieliset maahanmuuttajat ovat Suomessa muutenkin ”erityisryhmä”, joka joutuu kohtaamaan erilaisia ennakkoluuloja kuin muut maahanmuuttajat. Venäläis-suomalaisten avioliittojen tutkiminen voi tuottaa myös uudenlaisen tulkinnan rajasta, sillä erityisesti maan itäosassa venäläiset maahanmuuttajanaiset kohtaavat rajan uudenlaisena – ylitettävänä – mahdollisuutena. Tällä on oma merkityksensä aviopuolisoiden elämän ohella myös rajaseudun asukkaille ja yhteiskunnille yleisemminkin niin Suomessa kuin Venäjällä.

Sirkkilän (2005; 2006) tutkimus thaimaalaisten naisten solmimista parisuh-teista suomalaisten miesten kanssa on kuvaus kaksikulttuurisesta parisuhteesta suomalaisen miehen näkökulmasta. Hänen teoreettinen lähestymistapansa avaa uusia näkökulmia kaksikulttuurisen parisuhteen tutkimiseen ja kaksikulttuuriseen parisuhteeseen yhteiskunnallisena ilmiönä. Sirkkilä (2005) puhuu väitöskirjassaan siitä, kuinka jokaisessa kulttuurissa on oma sukupuolisopimuksensa, jota yhteis-kunnan rakenteiden tasolla noudatetaan. Kahden kulttuurin törmäyskohdassa yhteiskuntien erilaiset sukupuolisopimukset tulevat näkyviksi. Kahden kulttuurin perheet ovat myös hyviä indikaattoreita ilmaistessaan sen, kuinka perheissä ei si-nällään noudateta kummankaan kulttuurin sukupuolisopimusta sellaisenaan vaan jokainen perhe muodostaa oman perheen sisäisen sukupuolisopimuksensa, jota noudatetaan. Sirkkilä (2005; 2006) tarkastelee parisuhteessa vallitsevan epätasa-arvoisen hierarkian aikaansaamia jännitteitä, jotka näkyvät muun muassa hoivan organisoinnissa. Hänen (2006, 134–135) tutkimuksessaan tulee esille jopa se, kuin-ka joissakin ääritapauksissa suomalaisten miesten thaimaalaisia vaimoja voidaan kuvata miesten omaishoitajiksi. Sirkkilän tutkimat suomalaiset miehet kuvaavat ja kertovat siitä, kuinka heidän thaimaalaiset puolisonsa huolehtivat hyvin niin kodista kuin miehestäänkin. Suomalaisten miesten kertomusten perusteella thaimaalaisten naisten ja suomalaisten miesten parisuhteet noudattavat perinteistä sukupuoli-sopimusta, jossa nainen erityisesti suhteen alussa huolehtii niin puolisostaan kuin kotitöistäkin, ja suomalaisen miehen tehtävä on huolehtia perheen taloudellisesta toimeentulosta (emt., 137–141). Suomalaiset miehet tuovat kertomuksissaan kuitenkin esille sen, ettei heidän tavoitteenaan ole muodostaa parisuhteesta patriarkaalisen sukupuolisopimuksen mukaista parisuhdetta, jossa naisella ei olisi määräysvaltaa perheen asioihin. Kertomansa mukaan miehet haluavat opettaa thaimaalaisille kumppaneilleen myös suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvonormistoa.

Suomalais-venäläisiä avioliittoja ovat tarkastelleet Warkentin (2000) venäläisten maahanmuuttajavaimojen näkökulmasta sekä yhdessä Mikkosen kanssa (Warkentin & Mikkonen 2004) myös suomalaisten miesten näkökulmasta. Lisäksi Anni Reuter ja Eve Kyntäjä (2006) ovat tutkineet suomalais-virolaisia ja suomalais-venäläisiä avioliittoja muuttajanaisten näkökulmasta. Warkentin (2000) osoittaa, että venäläiset vaimot ovat yleisesti tyytyväisiä suomalaisiin puolisoihinsa ja kehuvat näiden kilteyttä. Suomalaisten miesten tarinoista selviää, että venäläiset Suomessa asuvat maahanmuuttajanaiset ovat osa Venäjällä asuvien sukulaistensa hoivaverkostoa. Erityisen keskeiseksi näyttää muodostuvan taloudellinen apu Venäjälle. (Warkentin & Mikkonen 2004.)

Reuter ja Kyntäjä (2006) keskittyvät artikkelissaan *”Kansainvälinen avioliitto ja stigma”* analysoimaan suomalais-virolaisia ja suomalais-venäläisiä avioliittoja stigman käsitteen avulla. Heidän lähtökohtanaan on useiden asennetutkimusten tulos siitä, että venäläisiin maahanmuuttajiin suhtaudutaan Suomessa varsin kielteisesti, ja että tällä on eittämättä vaikutuksensa myös venäläis-suomalaisten avioliittojen arkeen. Suomalaisten suhtautuminen virolaisiinkaan ei ole yksiselitteisen positiivinen, vaikka heihin suhtaudutaankin venäläisiä myönteisemmin. Reuter ja Kyntäjä (2006, 120–121) päätyvät siihen, että vaikka monet venäläiset ja virolaiset naiset joutuvat Suomessa elämään ”huoran varjon alla” (ks. Uimonen 2010), siitä huolimatta suuri osa suomalaisen miehen kanssa avioituneista naisista on saanut Suomessa myönteisen tai neutraalin vastaanoton.

VÄLITILA, TRANSNATIONAALI HOIVA SEKÄ VENÄLÄINEN JA SUOMALAINEN PERHETUTKIMUS

3

Tutkimukseni empiirisen aineiston analyysia ohjaavat teoreettiset ja käsitteelliset valinnat pohjautuvat kolmeen keskusteluyhteyteen, jotka olen esittänyt taulukossa 4. Filosofis-teoreettisena lähtökohtana käytän feministisen filosofin, Luce Irigarayn välitilan käsitettä.¹³ Käytän välitilaa sekä tutkimukseni teoreettisena että metodologisena työkaluna, joka on tutkimuksen läpileikkaava ”johdinauto”. Toinen väitöskirjaani paikantava keskustelu on sosiaalipoliittinen hoivan teoretisointi. Katson kohdettani (venäläisten naisten perhesuhteita ja arkea) hoivan perspektiivistä. Keskityn hoivan transnationaaliin eli paikallisesti ylirajaiseen ja ruumiilliseen ulottuvuuteen. Kolmanneksi tarkastelen sitä ristiriitaa, jonka ylirajainen konteksti hoivan ruumiilliselle luonteelle asettaa (Zechner 2010; ks. myös Tedre 1999). Juuri hoivan näkökulmasta lähestyn tutkimukseni kolmatta teoreettista ulottuvuutta, perhettä ja perhesuhteiden transnationaalista jäsenymistä. Perhesuhteiden yhteydessä tarkastelen erikseen suomalaista ja venäläistä perhettä sekä suomalais-venäläisten perheiden välitilaista ja ylirajaista arkea.

Kuvio 4: Tutkimusasetelman kuvallinen esitys

¹³ Välitilan käsitettä käyttävät muutkin postmodernin ajan teoreetikot kuin Irigaray. Erityisesti kulttuuritutkimuksessa välitilan ja sitä lähellä olevaa liminaalisuuden käsitettä on käytetty laajasti. (Ks. Ahponen 1996; 2004; 2001.)

3.1 Välitila

3.1.1 Sukupuoliero välitilan lähtökohtana

Irigaray on yksi feminismin nykyklassikoista, filosofi ja psykoanalyytikko, jonka ajattelu kumpuaa länsimaisesta filosofiasta ja psykoanalyysistä. Irigarayn (1996) ajattelu liittyy eron politiikkaan ja lähtee liikkeelle sukupuolieron käsitteen purkamisesta. Myös hänen välitila-käsitteistönsä¹⁴ on kehitetty sukupuolieron selittämiseksi (ks. Lehtinen 2000). Hänen ajattelunsa ”apuna käyttäminen” välitilan käsitteen ymmärtämisessä on minulle haasteellinen tehtävä, sillä kuten Järviluoma, Vilkkio ja Moisala (2006, 313) toteavat, Irigaraylle kieli näyttäisi olevan pikemminkin kohtaamista kuin nimeämistä. Heidän (ibid.) mukaansa Irigarayn tekstit haastavat lukijansa muodostamaan niistä uusia merkityksiä jopa siinä määrin, että Irigarayn tekstien tulkinnat ovat aina yhtä paljon lukijan kuin Irigaraynkin tuottamia ja luomia.

Virpi Lehtinen (2000, 221) toteaa Irigarayta tulkitessaan: ”Eron aikaansaamiseksi ja säilyttämiseksi Irigaray luo *välitilan, kynnyksen ja etäisyyden* sanastoa sekä tällaista eroa rakentavien tunteiden ja eleiden kuvastoa, jotka saavat meidät ajattelemaan millaisiin suhteisiin, millaiseen elettyyn kokemukseen sukupuolieroa toteuttavat tulkinnat subjektista ja toisesta voisivat johtaa.” Käsitteenä sukupuoliero on Irigarayn mukaan aikakautemme keskeisin teoretisoinnin kohde. Sukupuolieron keskiössä on sen tunnistaminen, että luonnollinen pitää sisällään ei vain yhtä vaan kaksi. Ei siis ole olemassa naista ilman miestä tai miestä ilman naista, sillä toista ei voi korvata toisella (Irigaray 1996, 29). Lisäksi hän toteaa, että identifikaatioihin on vaikka millaisia mahdollisuuksia, mutta toinen ei voi koskaan valloittaa täsmälleen toisen paikkaa.

Jotta pääsisi käsiksi Irigarayn (1996) välitilan käsitteeseen, on aluksi tultava sinuksi hänen paikan käsitteensä kanssa. Sukupuolierossa on Irigarayn mukaan kysymys paikasta ja siitä, että kakseus on luonnollista, mutta samaan aikaan se on ikuisen ihmettelyn lähde. Irigaray (1996, 29–30) rakentaa sukupuolieroa muun muassa ihmettelyn käsitteen (ja teon) kautta. Ihmettely liittyy kiinteästi ensikohtaamiseen, ja Irigarayn mukaan vain sukupuoliero on sellainen asia, jossa ihmettely jatkuu ikuisesti, siis ensikosketuksen jälkeenkin.

Irigaraylle sukupuolierosta puhuminen ja ajatusmaailman kiteytyminen tapahtuu nais- ja miesruumiiden ja rakkauden kuvausten kautta. Rakkauteen sopii Irigarayn (1996, 71) ajattelussa se, että kokonaisuuden osat miehen ja naisen liitossa kietoutuvat vastavuoroisesti toinen toisensa sisään tuhoamatta toisiaan. Pyrin soveltamaan tätä ajattelua kaksikulttuuriseen avioliittoon ja transnatio-

¹⁴ Irigaray-tulkintani perustuu heuristiseen tulkintaan, eikä Irigarayn tekstien tuntemukseni pohjaudu hänen filosofiansa syvälliseen tuntemukseen. Yhteiskuntapolitiikan alaan kuuluvassa väitöskirjassani käytän Irigarayn ajatuksia oman ajatteluni tukena ja hänen välitilan käsitettään metodologisena työkaluna.

naaleihin perhesuhteisiin, niin että vastavuoroisuus ja toinen toisensa ympärille kietoutuminen, välitilojenkin kautta, olisi toiminnan lähtökohtana ja ideaalisena tavoitteena – sellaisena vastavuoroisena rakkautena, josta Irigaray puhuu. Hän (emt., 71–72) jatkaa: ”Rakkaudessa meno- ja paluumatkojen toisesta toiseen tulee muuttua sisällyttämipaikoiksi. Voidakseen palata on kuljettava etäälle, ja näistä matkaosuuksista pitää tulla vastavuoroisen elpymisen tila-aikoja.” Tässä liikkeessä yhtenäisyyden, maihinoususiltojen rakentaminen on tärkeämpää kuin tyhjiöiden ja erojen muodostaminen. Irigarayn mukaan vastavuoroinen toisiinsa sisällyttäminen, joka toteutuu liikkeessä, on tärkeää, koska molemmat osapuolet vaihtavat paikkaa tässä kokonaisuudessa. Samalla tavalla tapahtuu myös transnationaaleissa perhesuhteissa: vastavuoroinen toistensa sisällyttäminen on tärkeää tässä paikan ja ajan kudelmassa, sillä niin muuttavat kuin ”paikallaan pysyvät” perheenjäsenet vaihtavat paikkaa ja positioitaan siinä kokonaisuudessa, jossa perheet transnationaalia arkeaan rakentavat ja elävät. Tässä kudelmassa molemminpuolinen ymmärrys on rakkauden elinehto.

Irigarayn ajattelussa tila ja aika kuuluvat erottamattomasti yhteen. Menneisyyden muistaminen on tärkeää, koska muisto luo sillan nykyisyyteen (Irigaray 1996, 35). Myös tulevaisuudessa on nähtävä toivoa. Välitilassa voi olla Irigarayn (emt., 83) näkemyksen mukaan kysymys muun muassa siitä, kuinka välitilassa ollessaan ”hän” elää ikään kuin maanpaossa, ja samalla välitilaa reunustavat *ei koskaan enää* ja *ei vielä siinä* tilanteet. Sukupuolieron etiikka auttaa myös transnationaalien perhesuhteiden kohdalla ymmärtämään paikan merkityksen entistä paremmin. Transnationaaleissa tiloissa arkeaan elävien perheenjäsenten mukana kulkee menneisyys. Se auttaa siirtymässä nykyhetkeen rikkomalla pelisymmetrian järjestyksen, joka häivyttää pois identiteettien eron (vrt. Irigaray 1996, 35). Samaan aikaan perheenjäsenten, jotka elävät transnationaalia perhearkea välissä ja välitilassa, on pystyttävä näkemään tulevaisuudessa myös toivoa – muutenhan transnationaalisuus ja erityisesti välitilaisuus menettäisi merkityksensä (miksi toimisi jotenkin sen mukaisesti, missä ei näe tulevaisuusoptiota). Tulevaisuusoptimismi tulee selvästi esiin transnationaaleja perhesuhteita tarkasteltaessa kysymyksenä lapsen parhaasta – erityisesti muuttajaäidit pitävät usein transnationaaleja perhejärjestyksiä ja perhesuhteita hyvinä, koska niissä pyritään vaikuttamaan lasten tulevaisuuteen, niin että näiden tulevaisuudessa olisi toivoa.

Irigarayn feministisessä tieteenfilosofiassa dualismeista irtaantuminen ja tutkimuksen kahtalainen (filosofisteoreettinen ja poliittinen) tehtävä ovat rakentaneet pohjan myös hänen käyttämälleen välitilan käsitteelle. Irigaray (1996, 14) pitää välitilaa eräänlaisena siltana dualismien ohi. Hänelle (emt., 29) välitila antaa mahdollisuuden niin vapaaseen liikkumiseen kuin rauhaan paikallaan oloon. Sukupuolten välinen välitila poikkeaa kuitenkin muusta inhimillisen toiminnan välitilasta, koska sukupuolieron nimissä ”välitilaa ei koskaan ylitettäisi”. (Emt., 30.) Muulle inhimilliselle toiminnalle välitila on puolestaan varsin käyttökelpoi-

nen käsite, koska se antaa mahdollisuuden muutokseen muttei pakota siihen. Ja sukupuolieroa lukuunottamatta välitila myös liittyy inhimilliseen toimintaan ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen. Tätä voidaan pitää osoituksena siitä, että ainut staattinen ja merkityksellinen ero on sukupuoliero. Muussa toiminnassa on syytä pyrkiä eroon dualismeista ja nähdä välitilan kautta rakentuva silta muutokseen, mutta myös paikallaan pysymisen hyvät puolet ja ominaisuudet.

Dualismeista irti päästäminen ja kahden erilaisen paikan/tavan/käytännön/olennon välinen jatkuvasta kamppailusta ja eron tekemisestä irtaantuminen on transnationaalin perheen ja transnationaalin hoivan näkökulmasta Irigarayn keskeinen sanoma tälle tutkimukselle. Tässä on kyse siitä, että välitila transnationaalissa hoivassa, transnationaalissa perheessä, kaksikulttuurisessa avioliitossa ja maahanmuuttajanaisten arjessa hyväksytään. Samalla päästetään irti dualismista, joka voi olla esimerkiksi kaksipaikkaisuutta, kaksikulttuurisuutta ja / tai kahta erilaista hoivan organisointitapaa (hoivaregiimiä). Keskeistä on, että erot ja erilaisuus hyväksytään, eikä niistä eroon pääsemistä pidetä tärkeänä ja tavoiteltavana. Ero on olemassa, mutta kumpikaan ääripää ei kaappaa toista vaan se hyväksytään. Arjessa ovat läsnä niin menneisyys, nykyisyys kuin tulevaisuuskin kahdessa ääripäässä (esimerkiksi maantieteellisessä paikassa), mutta myös näiden välissä eli välitilassa, ja siitä rakentuu venäläisten vaimomuuttajien yllirajainen hoiva-arki Suomen ja Venäjän välisellä raja-alueella. Irigarayn (1996) esiintuomat vastavuoroisuus ja välitilan mahdollisuus myös – mutta ei pelkästään – pysyvänä olotilana sekä dualismeista irtaantuminen ovat hänen keskeinen sanomansa tämän tutkimuksen transnationaalissa arjessa ja venäläisten vaimomuuttajien arjessa. Eron näkeminen positiivisena ja totuttujen kahtiajakojen kyseenalaistaminen rakentavat jotakin hyvää, uutta ja toivottavaa (vrt. Lehtinen 2000, 233–234). On syytä huomata, ettei pysyvä välitila ole tavoite sinällään: transnationaalissa tilassa niin välitilassa pysyminen kuin siitä irtaantuminenkin ovat maahanmuuttajalle mahdollisia olemisen tapoja.

3.1.2 Välitilan sovelluksia

Kulttuurintutkimuksessa välitila on yhteiskuntatutkimusta enemmän käytetty (vrt. esim. Kupiainen & Vakimo 2006), mutta sosiaalitieteissä ja sosiologiassa sitä on käytetty varsin vähän. Kulttuurintutkimuksessa, erityisesti feministisesti orientoituneessa kulttuurintutkimuksessa välitila tarkoittaa pitkälti samaa kun Irigarayn teoretisointi, eli ollaan liikkeessä poissa jostakin ja pyritään etenemään kohti jotakin uutta. Liike kohti uutta on sinällään jo modernisaation perusajatus, mutta postmodernissa ajassa tähän liikkeeseen on tullut uusia ulottuvuuksia. Uusi voi viitata vieraaseen tai toiseen. Siirryttäessä kohti uutta tai toista voi välillä joutua välitiloihin (in-between) tai kuten kulttuurintutkijat puhuvat liminaaliin tilaan rajanylityksessä (ks. Ahponen 2004). Tässä yhteydessä on syytä muistuttaa, että Irigaraylle (1996) välitila on kahdensuuntaista liikettä (kohti uutta mutta ajoittain myös paluuta entiseen), eikä hän pidä paikallaan pysymistäkään mahdottomana välitilan olomuotona.

Elämäkerrallisessa tutkimuksessa välitila liittyy kiinteästi elämän käännekohtiin. Ulla Kosonen (2003) on käyttänyt välitilan käsitettä tutkiessaan ikääntyvien naisten työmarkkina-asemaa. Hänen ajattelussaan välitilaan voidaan tulla vain silloin, kun katse on suunnattu jo kohti jotakin uutta. Marita Husso (2003) on puolestaan käyttänyt välitilan käsitettä tutkiessaan lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten kertomuksia. Husso katsoo, että hänen aineistossaan väkivaltaiset parisuhteet jäsentyvät välitiloiksi kokemuksiin ja kertomuksiin. Hän jatkaa, että ”naiset kirjoittavat olleensa väkivaltaisissa suhteissaan ristiriitaisten vaatimusten, odotusten ja halujen ristipaineessa ja kokeneensa suhteensa kummallisiksi ja kaoottisiksi elämänvaiheiksi” (emt., 294). Husson aineiston naiset myös painottavat sitä, että väkivallan kohteena olemisesta kertominen (esimerkiksi kirjoittamalla) on vaikuttanut heidän tunteisiinsa. Monille naisille lähisuhdeväkivallan kokemuksista kertominen on myös ollut apuna väkivaltaisesta tilanteesta irtautumisessa eli siirtymässä yhdestä elämänvaiheesta seuraavaan.

Kosonen (2003, 220) katsoo, että kaikki hänen tutkimuksessaan mukana olleet naiset liikkuvat työn reunoilla välitilassa, koska kukaan heistä ei ollut saanut tilejään täysin selväksi työelämän kanssa. Osa hänen informanteistaan toivoi paluuta takaisin työelämään, osa koki olevansa vain työvoimapolitiittisten toimien kohde – ja joillakin oli sekä (työelämästä) luopumisen että (työelämästä) kiinnipitämisen rinnakkaisia haluja. Kososelle välitila on rajojen, reunojen ja jopa marginalisaation tyyppistä olotilaa muistuttava käsite. Hänen muotoiluun mukaillen tarkoitan tässä tutkimuksessa välitilalla tilaa, jota voi kuvata *ei enää eikä vielä* –tilaksi (Kosonen 2003, 39).

Välitila käsitteenä kuvaa ihmisten elämänvaiheiden ja ruumiillisten siirtymien (transitioiden) välistä liikettä ja suhdetta. Erilaiset transitiot eli siirtymät kuuluvat ihmisten elämään ja henkilöiden väliseen kanssakäymiseen riippumatta siitä, siirtyykö ihminen elämänsä maantieteellisten tai edes aineettomien paikkojen välillä. Välitilassa on mahdollisuus ajautua marginaaliin, mutta välitilassa on myös mahdollisuus löytää jotakin uutta. Kuten Pirkkoliisa Ahponen (2001, 130) toteaa, marginaali voi tarkoittaa välitilaa, joka esimerkiksi kodittoman tilanteessa avaa toisaalta mahdollisuuden uuden kodin hankkimiseen, mutta voi yhtä lailla johtaa syrjäytymiseen.

Venäjältä Suomeen muuttaneilla maahanmuuttajanaisilla on avioitumisensa yhteydessä mukana ambivalentteja käsityksiä niin puolisoiden välisen parisuhteen ideaalista kuin arkea koossa pitävistä rutiineistakin. Haastateltavien elämä koostuu yllirajaisessa todellisuudessa eriasteisista välitiloista, siirtymistä ja käännekohdista, jotka vievät kohti ”eheytymistä”. Vai vievätkö sittenkään? Voiko välitila venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa ollakin pysyvä, jopa toivottava, olotila? ¹⁵

¹⁵ Tilannetta voisi kuvata myös väitöskirjan alussa esittämäni sitaatin lausuneen haastateltavan tavoin: ”...sä olet ihan keskiviivasta koko ajan”.

Transnationaalisuuteen keskittyvässä tutkimuksessa välitila on aikaisemmin liitetty kiinteästi siirtymiin eli transitiioihin. Esimerkiksi Anne Alitolppa-Niitamo (2003, 19–20) kuvaa välitilaa *ei sitä, eikä tätä* vaan mahdollisesti myös *sekä sitä että tätä* -tilanteiksi. Hän lähestyy välitilan (liminaalisuuden) kautta maahanmuuttajataustaisten nuorten identiteettiä. Alitolppa-Niitamo näkee välitilan tiettyinä elämänvaiheena, jonka kautta identiteettiä rakennetaan. Tapa nähdä välitila elämänvaiheena kuuluu elämäkertatutkimuksen perusajatuksiin. Siirtymät ovat tässä ajattelussa keskeisessä osassa. Alitolppa-Niitamon mukaan transitiot ovat yksilölle hämmentäviä, koska niissä siirrytään jostakin tutusta ja hallitusta johonkin, josta ei ole vielä kokemusta ja joka on tuntematonta. Alitolppa-Niitamo (emt., 19) pitää myös maahanmuuttajuutta ja pakolaisuutta transitiona (siirtymänä). Niissä tilanteissa yksilö siirtyy yhteiskunnasta toiseen. Maahanmuuton haasteena hän pitää sitä, että yksilöt pystyisivät saavuttamaan täysivaltaisen jäsenyyden yhteiskunnassa.

Ajattelen, että välitilan liittäminen teknisesti siirtymäksi tilanteesta tai paikasta toiseen on liian yksinkertaistava. En hahmota välitilaa vain identiteetin tai jäsenyyteen integroitumisen osana. Välitila on minulle jotakin laajempaa, eksistentiaalisempaa, perustavampaa – jotakin, jossa liikutaan dualismien välimaastossa. Välitila viipyy meissä pidempään. Vaikka se välillä poistuisi (näyttäisi poistuvan), se voi palata, se voi viipyä samankaltaisena tai muotoaan muuttavana jossakussa meistä myös yhden ihmisen elämän ajan. Se ei sen vuoksi ole vain jokin siirtymä ja itsestään selvästi sellainen tila, josta tulee päästä irti tai eroon. Välitila on eroa arvostava, eroa kaappaamaton, sitä ihmettelevä ja ei-hyväksikäyttävä tila. Jokaiseen välitilaan sisältyy aina myös uuden mahdollisuus.

Transnationaalissa yhteydessä välitilan ”johdannaiskäsitettä” välisyyttä on käyttänyt Laura Huttunen (2006). Hän (2006, 77–79) käyttää Suomessa asuvia bosnialaisia maahanmuuttajia kuvatessaan käsitettä ”välisyys” kertoessaan siitä, kuinka bosnialaisten Suomessa asuvien maahanmuuttajien transnationaali tila tulee eletyksi. Huttunen toteaa, että Suomen ja Bosnian merkitykset muuttajien elämässä poikkeavat toisistaan. Arkea eletessä suhde yhteen paikkaan on eittämättä sidoksissa siihen, millaiseksi suhde toiseen paikkaan muodostuu. Huttunen (emt., 77) väittääkin: ”että transnationaali eletty tila yhtäältä käsittää useampia konkreettisia paikkoja, ja toisaalta se on hedelmällistä ymmärtää nimenomaan paikkojen *välisenä* tilana”. Huttusen kuvaama välisyys sitoutuu nimenomaan paikkaan, ja puhuessaan välissä olemisesta hän viittaa pääasiassa tähän konkreettiseen paikkojen välissä olemiseen. Hän kuvaa, että välisyys tarkoittaa ainakin neljää asiaa: 1) pohdittaessa tulevaisuutta molemmat paikat ovat läsnä ihmisten elämässä, 2) Bosnia on läsnä Suomessa aina myös konkreettisten asioiden (esim. tavarat ja kieli) kautta, 3) sosiaalisia suhteita ylläpidetään ja luodaan yli rajojen ja 4) monet muuttajat matkustavat arjessaan jatkuvasti näiden kahden paikan välillä. Toisin sanoen: vaikka Varsovan lentokenttä on varsin tuttu paikka, representoi se

välitilaa. Huttusen mukaan välisyys voidaan nähdä ihmisten arjessa ja elämässä myös pysyvänä olotilana, aivan samalla tavalla kun Irigaraykin (1996) katsoo, että toisinaan välitila voi olla ajallisesti pysyvä tilanne. Käyttämäni välitilan käsite poikkeaa Huttusen käyttämästä ainakin siinä mielessä, että omassa ajattelussani välitila ei viittaa yhtä konkreettisesti pelkästään maantieteelliseen tai fyysiseen paikkaan kuin välisyyden käsite. Toisaalta pohdin, onko välitila jossain määrin ajallisesti määriteltävä käsite. Tällöin muuttajat elävät välitilassa jonkin aikaa, mutta sopeutuessaan uuteen kotimaahansa, he ikään kuin jättävät välitilan taakseen.

Tarja Kupiainen ja Sinikka Vakimo (2006, 7) liittävät välitilan kulttuurintutkimuksen yhteydessä jatkuvan muutoksen ja samanaikaisen pysyvyyden yhteensovittamiseen. Heidän mukaansa välitilassa on kyse siitä, että jokin ennen tunnettu saa uudenlaisen merkityksen.. Kysymys on positioista, joissa ja joihin kulttuurissa liikutaan. Kupiainen ja Vakimo puhuvat välitilasta Kososen tavoin myös jonakin, jossa ei enää eikä vielä olla. He kuitenkin tähdentävät, päinvastoin kuin Kosonen (2003), että välitila ei itsestään selvästi viittaa marginaalisuuteen, periferisyyteen tai varjoon joutumiseen. He (2006, 7) jatkavat: ”vaan se voi tarkoittaa myös kahden maailman, ilmiön tai rakenteen sekoittamista ja limittymistä merkityksellisellä tavalla”. Välitilan yhteydessä rajat ovat ylitettäviä ja niiden ylitämiseen joko pyritään, päästään tai joudutaan. Kupiaisen ja Vakimon ajattelussa keskeistä on, ettei välitiloihin pyrkiminen tarkoita pelkästään uuden etsimistä vaan myös entisen ja jopa staattisen näkemistä uusin silmin. Esimerkiksi ”oman” perhekulttuurin itsestäänselvytykset saattavat kahden kulttuurin avioliitossa ja sen mukanaan tuomassa välitilamaisessa olotilassa näyttäytyä uusina.

Jos välitila liitetään elämänkulkuun ja elämä nähdään projektina, jolla on alku ja loppu, välitila nähdään väliaikaisena ratkaisuna. Jos katsotaan, että elämässä on jokin universaali tavoite ja päämäärä, jonka saavuttamiseksi henkilö tekee elämänkulkunsa aikana erilaisia siirtymiä ja transitioita, muodostuvat limaalit ja välitilat eittämättä ajallisesti väliaikaisiksi. Ihmisen elämässä on siis ainakin ajoittain *ei enää eikä vielä* -asemia. Välitilan käsitteeseen ja sen ymmärtämiseen liittyvät oleellisesti siis siirtymät ja muodonmuutokset, ikään kuin oltaisiin matkalla johonkin, jossa ei vielä olla, mutta on jo lähdetty pois jostain, jossa aiemmin oltiin. Kososta (2003, 45) mukaillen täydelliseen kertomukseen kuuluu vanhasta irtautumisen ja uuteen liittymisen ohella kiinteästi myös näiden väliin jäävä välitilan olotila.

Välitila voi siis tarkoittaa niin maantieteellistä paikkaa, kuten Niiralan raja-asemaa Suomen ja Venäjän valtioiden välissä, keski-ikää elämänkulun vaiheena tai henkilön asemaa, tai vaihtoehtoisesti epäasemaa suhteessa muihin samassa paikassa oleviin, kuten Vakimon (2006) tutkimat ikääntyvät vaimo-naiset Oxfordin yliopistossa. Näen välitilan kuuluvan nykyajan ihmisen elämänkulkuun, jossa arki pirstaloituu ja projektimaistuu, ja meidän jokaisen arjessa on jatkuvasti enemmän *ei enää eikä vielä* -tiloja eli välitiloja.

3.1.3 Välitilan käsite venäläisten vaimomuuttajien arjessa

Välitila viittaa tässä kahteen abstraktiin asiaan: 1) maahanmuuttajien elämänkulussa välitilainen olomuoto on se aika elämässä, jonka he käyttävät sopeutumiseen ylijarajaiseen arkeensa Suomessa, Venäjällä ja näiden välitilassa; 2) myös ylijarajaisuus arjen olomuotona pitää sisällään välitilan, joka olennaisesti sitoutuu Irigarayn (1996) ajatteluun. Tässä välitilassa on kysymys siitä, että arjen rakenteissa (esimerkiksi tilassa ja ajassa) nähdään erilaisia kokonaisuuksia (esimerkiksi suomalainen hoivaregiimi ja venäläinen hoivaregiimi tai suomalainen ja venäläinen perhe-eetos), ja hyvän ja tavoiteltavan elämän näkökulmasta tätä erilaisuutta ei pyritä hävittämään vaan tarkoituksena on, että ero hyväksytään. Erosta, erilaisuudesta ja niiden olemassaolosta itse asiassa pyritään löytämään hyvän elämän aineksia.

Kun Irigarayn (1996) sukupuolieron ja paikan käsitteistä siirrytään kohti migraation teoretisointia, voidaan maahanmuuttajien transnationaalia arkea Irigarayta mukaillen kuvata kahden paikan yhtäaikaiseksi läsnäoloksi, jossa toinen paikka ei voi koskaan korvata toista. Samalla kun venäläinen maahanmuuttajanainen elää arkeaan Pohjois-Karjalassa, on hänen toinen paikkansa Venäjä, Karjala tai Sortavala myös läsnä hänen arjessaan ja esimerkiksi hänen tunne-elämässään. Joensuu ei voi koskaan korvata Sortavalaa eikä Sortavala Joensuuta – molemmat paikat ovat yhtä aikaa läsnä naisen elämässä. Positiivisen muutoksen mahdollisuus piilee siinä, ettei kumpikaan paikka pyrikään korvaamaan toista vaan näiden paikkojen yhtäaikainen läsnäolo ja vuorovaikutus hyväksytään ja sopeudutaan siihen ajatukseen, että välitila on arjessa läsnä.

Välitila toimii tutkimuksessani teoreettisena ajattelumallina, jolla viitataan siihen ajankuvaan, jossa asiat ja ihmiset ovat jatkuvassa liikkeessä ja *ei enää, ei vielä* –tiloissa (ks. taulukko 1). Lisäksi metodologisena työkaluna hahmotan välitilan avulla niitä siirtymiä ja muutoksen mahdollisuuksia, paikkoja ja myös käännekohtia, joita venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten perhearjessa Suomeen muuton myötä tapahtuu. Katson, kuinka venäläisten vaimomuuttajien hoiva-arki ylijarajaisessa tilassa, jota eletään Suomessa, Venäjällä ja näiden tilojen välissä, sisältää paljon ambivalenttiutta, mutta myös paljon tavanomaisuutta ja samuutta. Periaatteessa kaikkia aineistoni informanteja yhdistää heidän taustastaan johtuva niin sanottu samanlaisuus, koska he ovat syntyneet Neuvostoliitossa tai Venäjällä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että heidän ylijarajainen arkensa muodostuisi aina yhteismitalliseksi. Haastateltavien arjen ratkaisut ja arjen tilanteet saattavat eri elämänvaiheissa muodostua erilaisiksi. Välitilan kautta pyrin selittämään naisten arjen pieniä ja suuria paikallaan pysymisiä (pysyvyyksiä) notkahduksia (liikettä), ja katsomaan heidän elämänsä sekä (lineaarisenä) projektina (on tässä välitila ajallisesti tai paikallisesti ohimenevänä vaiheena tai siirtymänä) että eron ja erillään pitämisen säilyttämisenä (on välitila pysyvänä olomuotona).

Välitilan abstraktit ulottuvuudet	Välitilan konkreettiset ulottuvuudet
• Tunne ("sä olet koko ajan keskiviivasta", missä on koti ja kodintuntu?) • Välitila elämänvaiheena: maahanmuuttajuus ja sopeutuminen Suomeen • Aikaulottovuus: menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden läsnäolo • Ylirajainen arki (Suomen ja Venäjän välissä) • Ylirajainen hoiva käsitteenä suomalaisen ja venäläisen hoivakulttuurin yhtäaikainen läsnäolo • Ylirajainen perhe käsitteenä • Kaksikulttuurinen avioliitto sopimuksena ja liittona (ristiriitaiset ja yhteensopivat toiveet ja "torat")	• Paikka: Niirala-Värtsilä raja-asema • Välitila elämänvaiheena: maahanmuuttajuus • Aikaulottovuus (viime vuonna, tänään, ensi vuonna) • Maahanmuuttajanaisen ylirajainen arki (arjen askareet/toiminnat) • Ylirajainen hoiva toimintana (esim. miten hoivataan Venäjällä asuvaa isoäitiä Suomesta käsin?) • Ylirajainen perhe ja perhesuhteiden ylläpito • Kaksikulttuurinen avioliitto ja avioliiton käytännöt (suomalaiset, venäläiset, perheen omat tavat ja tottumukset)

Taulukko 1: Välitilan ulottuvuudet venäläisten naisten ylirajaisessa hoivassa.

3.2 Transnationaalin tilan ja hoivan ruumiillisuuden hauras yhtälö

Tässä luvussa selvitän mitä transnationaalisuudella ja transnationaalilla arjella tarkoitetaan, ja miten sovellan ajattelua tässä tutkimuksessa. Tämän jälkeen tarkastelen hoivan ja erityisesti transnationaalin hoivan käsitteitä.

3.2.1 Transnationaali arki (maahanmuuttajan elämä välitilassa)

Vaikka kansalaisuus kiinnittää yksilön tiettyyn kansallisvaltioon tai monikansalaisen tapauksessa tiettyihin valtioihin, ei kansalaisuus kuitenkaan ole suoraan seurausta kansallisvaltiosta. Kansalaisuus merkitsee yksilön toimintaoikeuksien, velvollisuuksien ja vapauksien määrittelyä. Hoivavastuiden ja velvollisuuksien sekä oikeuksien näkökulmasta kansalaisuus on keskeinen juridinen status, joka takaa yksilölle tiettyjä oikeuksia suhteessa formaaliin hoivaan. Informaalissa hoivassa kansalaisuuden merkitys ei tule esille aivan yhtä suorasti, mutta erityisesti transnationaalissa perhetilanteessa kansalaisuus asettaa tiettyjä reunaehdoja hoivan toimintakäytäntöihin. Kansalaisuutensa kautta yksilöt ovat oikeutettuja esimerkiksi tiettyihin tulonsiirtoihin tai tiettyihin hyvinvointipalveluihin, jotka

sitten määrittävät muun muassa sitä, kuinka paljon informaalia hoivaa transnationaalissa perhetilanteessa elävät yksilöt tarvitsevat.

Transnationaalisuudella eli ylijärjestyksellä tarkoitetaan paikkojen ja tilojen suhteita globalisoituvassa maailmassa. Käsitteellä viitataan yleisesti kansallisvaltioiden välisiin ja keskinäisiin suhteisiin, joissa kansallisvaltiot ja niistä seuraavat kansalaisoikeudet ja kansalaisvelvollisuudet eivät enää ole ainoita globaalissa ympäristössä toimivien ihmisten tekemisen ja toiminnan reunaehtoja ja toimintaa määrittäviä rakenteita. (Ks. Vertovec 1999; Bryceson & Vuorela 2002.) Tässä yhteydessä viitataan transnationaalisuudella (ylirajaisuudella) maahanmuuttajan elämänpiiriä kuvaavaan arkitodellisuuteen, jossa hänen arkensa ja siihen kytkeytyvät hoivavastuunsa ovat sidottuna kahteen kansallisvaltioon (Suomeen ja Venäjään). Ylijärjestyksen arki kuitenkin rakentuu myös näiden valtioiden välisessä tilassa – ja tästä kaikesta koostuu venäläisen maahanmuuttajan ylijärjestyksen arki ja elämänpiiri.

Globaalissa maailmassa ihmisten arkea kuvaa liikkeen ja paikallaan pysymisen välinen suhde, toisin sanoen suhde kansallisvaltion ja globalisoituvan maailman välillä muuttuu (vrt. Ahponen 1996; 2004). Kansallisvaltiokeskeisessä ajattelussa nationalismin ideologia ja yksilön kiinnittyminen vain yhteen paikkaan tai valtioon on keskeistä. Maahan- ja maastamuuton yleistyessä yksilöiden kuulumisia paikkoihin määrittävät moninaisuus ja monivivahteisuus: toisaalta rajoja ylitetään niin pysyvästi (migraatio) kuin väliaikaisesti (esim. turismi) (vrt. Ahponen 1996; 2004). Liikkeen ja paikallaan pysymisen välinen suhde muodostuu keskeiseksi. Toisaalta määreet kuten kansalaisuus eivät sido kosmopoliitteja, jotka globaalissa maailmassa järjestävät todellisuuttaan, mutta samaan aikaan toiset maahanmuuttajat, esimerkiksi turvapaikanhakijat, ovat hyvin riippuvaisia kansalaisuuksista ja niiden mukanaan tuomista oikeuksista (Ahponen 2004). Ahponen (2004, 306) katsoo, että ”liikkeelläolijan” (maahanmuuttajan) arkea leimaa tietynasteinen juurettomuus tai välissä olon olomuoto aina siitä saakka, kun yksilö aloittaa liikkeen. Liikkuva yksilö ei voi koskaan juurtua vain yhteen paikkaan samalla tavalla kuin yksilö, joka ei koskaan ole lähtenyt liikkeelle, toteaa Ahponen. Hän jatkaa, että myös liikkuvien kosmopoliittien elämässä paikalliset siteet, esimerkiksi perhesiteet, ovat merkityksellisiä ja tärkeitä. Liikkumisen seurauksena globaalien kosmopoliittien arki jäsentyy siten transnationaalissa tilassa, jossa nationalismi ja kansallisvaltiot ovat läsnä, mutta ne eivät ole ainoita yksilön liikkumista määrittäviä tekijöitä.

Transnationaali tila on niin valtioihin kuin niiden väliseen välitilaan syntyvä toiminnan ympäristö, joka määrittää ihmisten toimintaa niin rakenteiden (policy) kuin arjenkin tasolla (politics, everyday level). Transnationaalisuus viittaa laajasti monimutkaiseen tilaan ja kytköksiin, jotka sitovat ihmisiä ja instituutioita yli kansallisvaltioiden välisten rajojen. Steven Vertovec (1999,1) tuo esiin, että tämän päivän yhteiskunnassa transnationalisuuden toteuttaminen arjen tasolla on helpottunut pitkälti modernin teknologian avulla, joka mahdollistaa ihmis-

ten välisen vuorovaikutuksen yli kansallisvaltioiden välisten rajojen ilman, että yksilöiden tarvitsee välttämättä fyysisesti liikkua valtiosta toiseen. Virtuaalinen maailma onkin yksi keskeinen elementti, jolla yksilöt pitävät yllä transnationaaleja perhe- ja hoivasuhteitaan (vrt. Tiilikainen 2007; Zechner 2006). Arjen transnationaalit toimintakäytännöt rakentuvat ylikansallisten taloudellisten toimijoiden ja alueellisten sekä paikallisten ominaispiirteiden sekoittumisesta toisen alueen ominaispiirteisiin. Kun ylikansalliset ja alueelliset rakenteet sekoittuvat toisiinsa, saavumme lopulta transnationaaliin tilaan.

Se migraatio, joka alkoi 1990-luvulla, poikkeaa aikaisemmista laajoista migraatioaaltoista laajuutensa lisäksi myös siinä, että nykymuotoisessa maahanmuutossa ihmiset ovat liikkeessä ja ylläpitävät ylijärjestyksiä, kansallisvaltioiden rajojen yli kulkevia ihmissuhteitaan jokapäiväisessä arjessaan sekä ruumiillisesti että virtuaalisesti (ks. Vertovec 2001). Muuttajat eivät nykyisessä transnationaalissa maailmassa – jossa heidän arkensa muotoutuu pitkälti valtioiden välillä tai ainakin irrallaan kansallisvaltioiden määrittelemistä rajoista – irrotaudu muuttomaastaan samalla tavalla kuin aikaisempien muuttoaaltojen muuttajat. Ollessaan uudessa kotimaassaan muuttajat kuuluvat samaan aikaan myös vanhaan kotimaahansa, he elävät siis välitilassa. Entistä elämää ei niin sanotusti jätetä taakse, ja tämä näkyy maahanmuuttajan arjessa, vaikka hän pysyisi paikallaan ”uudessa kotimaassaan”. Kuten Olga Davydova (2009) sanoo, maahanmuuttaja voi olla liikkeessä vaikka pysyisikin paikallaan. Maahanmuuttajan arjessa liike ”entisen” ja ”nykyisen” välillä on arkista ja jokapäiväistä, ja se toteutuu sekä omana ruumiillisena kokemuksena, matkustamisena paikkojen välillä että omana virtuaalisena kokemuksena kommunikaatiossa (esimerkiksi puhelin- ja nettikeskustelut).

Maahanmuuttajien arjen ihmissuhteet rakentuvat myös oman henkilökohtaisen maailman ulkopuolella. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa asuvat venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset ylläpitävät ihmis- tai perhesuhteitaan Venäjän puolella omien yhteydenottojensa ja vierailujensa lisäksi myös muiden Pohjois-Karjalassa asuvien maahanmuuttajanaisten yhteydenottojen muodossa. Monilla uuden sukupolven maahanmuuttajilla voi olla myös poliittisia intressejä entiseen kotimaahansa. Vertovec (2001, 11) tuo esille, että sosiaalisten suhteiden ylläpidolla entiseen kotimaahan on myös taloudellinen merkitys. Maastamuuttaneiden taloudellinen tuki entisessä kotimaassaan asuville sukulaisille ja ystäville on tärkeää niin yksilöiden kuin yksittäisten valtioidenkin näkökulmasta. Maahanmuuttajien arjen rakentumisen kannalta ei olekaan keskeistä kuulua vain joko suomalaiseen tai venäläiseen yhteiskuntaan. Kuuluminen sekä suomalaiseen että venäläiseen yhteiskuntaan ei myöskään kuvaa heidän tilannettaan. Heidän arkensa rakentuu tilanteesta riippuen ”joko tai”, ”sekä että” tai ”välissä” eli välitilassa.

Monet paikalliset ja kansalliset viitekehykset (esimerkiksi sosiaalipoliittiset etuudet) eivät tunnista ylijärjestyksiä toimeentulon muotoja – muuttajat eivät integroidu tai jää ulkopuolelle – vaan heidän poliittinen ja sosiaalinen olemisensä on jotakin

tästä poikkeavaa, uutta (vrt. Vertovec 2001, 17). Transnationaalissa tilassa muuttaja voi kuulua johonkin yhteisöön, mutta siitä huolimatta hänen kansalaisuutensa on rajoitettua tai sitä ei ylipäänsä ole, tai se on tarkkaan määrittämätöntä. Vertovec näkee tässä välissä olemisessa myös mahdollisuuden johonkin uuteen, joka kehittää yllirajaisuutta joustavampaan, toimivampaan suuntaan. Transnationaalisuus ja siitä välttämättä seuraava välitilainen olomuoto on Vertovecille (emt., 18) väline siihen, että aito avoin ja globaali yhteiskunta voisi toteutua. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että kansallisvaltiot toivottavat tervetulleiksi maahanmuuttajat, maastamuuttajat ja ”etniset” vähemmistöt aitoine transnationaaleine yhteyksineen. Vertovec tähdentää, että kansainväliset muuttoliikkeet ”transnationalisoivat” aina sekä vastaanottavia yhteiskuntia että lähettäviä yhteiskuntia, muuttajien kuulumiset ja jäsenyydet kiinnittyvät näihin molempiin yli alueellisten rajojen ja virallisten kansalaisuuksien. Välissä olevat ovat suunnannäyttäjiä. (Vertovec 1999, 17–19.)

3.2.2 Yllirajainen perhehoiva

Hoivassa on kyse avusta ja tuesta heille, jotka eivät pärjää omillaan (Tedre 2003a). Hoivattavana voi siis olla lapsi, vanhus tai vammainen, mutta aika ajoin hoivaa voi tarvita kuka tahansa. Hoivassa ihmisen ruumiillisuus kietoutuu yhteen tunteiden kanssa. Lähtökohtanani on, että hoivan perimmäinen tarkoitus on varjella elämää kuolemalta. Käsitteellisesti hoivassa kannattaa erottaa hoivan organisointi ja hoivatyö. Hoivatyön keskeinen ulottuvuus on sen ruumiillisuus, joka edellyttää fyysistä läsnäoloa. Emotionaalista ja sosiaalista hoivaa voi antaa etäältäkin. Hoivan organisoinnissa taas organisoija ei välttämättä lainkaan osallistu konkreettiseen hoivatyöhön. (Ks. Tedre 1999.)

Hoivan tarkastelu kulttuurisesta näkökulmasta osoittaa, että monet tarpeet, joihin hoivalla vastataan, ovat universaaleja perustarpeita. Samaan aikaan tavat, joilla hoiva organisoidaan, ovat poliittisia ja kulttuurisia. (Tedre 2003a; Zechner 2010.) Kulttuurisuus kattaa tavat organisoida käytäntöjä ja vastuuta. Esimerkiksi Pohjoismaissa on pienten lasten ja vanhusten hoivassa yhteiskunnan vastuu keskeinen. Etelä-Euroopassa hoiva puolestaan järjestetään pääasiassa perheen sisäisesti. Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän hoivajärjestelyt voidaan tulkita näiden kahden mallin yhdistelmäksi. Toisaalta Neuvostoliitossa ja Venäjällä on ollut vahva julkisen vallan tuottama päiväkotiverkosto, mutta samanaikaisesti isovanhemmat, etenkin isoäidit, ovat osallistuneet laajasti lastenlastensa hoivaamiseen. Vanhusten hoiva puolestaan oli Neuvostoliitossa pitkälti perheiden vastuulla, eikä julkinen sektori juurikaan kantanut siitä vastuuta. Vaikka hoivan organisoinnissa on eroja yhteiskuntien välillä, on hoiva kaikkialla kuitenkin sukupuolittunut kysymys siten, että naiset ovat ensisijaisesti vastuussa hoivan tuottamisesta eli hoivaamisesta.

Perheessä ja kodissa tehtävä hoivatyö sisältää piirteitä, jotka vaikuttavat työn arvostukseen ja sen hierarkkiseen asemaan erilaisia töitä (tehdas, palvelut,

maanviljely jne.) arvioitaessa. Silva Tedren (2003a) mukaan perheissä tehtävää hoivaa on hankala mieltää työksi, koska kotona tehtävä hoivatyö on vahvasti sidoksissa perheen sisäisiin suhteisiin ja autettavan ja auttajan välillä on monenlaisia tunteita. Toisaalta perhehoivassa myös autettavan ja auttajan positiot vaihtelevat eri tilanteissa. Julia Twigg (2000) varoittaa siirtämästä sukulaisten hoivasta tuttua käsitteistöä ja ajattelutapaa työmarkkinoilla palkallisena tehtävään hoivatyöhön. Vaikka perheen sisällä annettu hoiva sisältää samoja piirteitä kuin palkkatyönä tehty hoiva, se seuraa eri logiikkaa, koska palkkatyöhoivassa tunteet ja vastavuoroisuus eivät ole samalla tavalla läsnä kuin perhehoivassa. Ammattihoiva ei korvaa omaisten antamaa hoivaa, jossa ovat mukana tunnesiteet. (Tedre 2004.) Omaisten väliset tunnesiteet eivät katoa hoivasta edes niissä tilanteissa, joissa perheenjäsenet elävät arkeaan yllirajaisesti kahdessa tai useammassa valtiossa.

Teppo Kröger ja Minna Zechner (2009, 17) katsovat *transnationaalien hoivan* tutkimuksen olevan varsin uusi tutkimussuunta. Vaikka sekä muuttoliikkeiden että hyvinvointivaltioiden tutkimus ovat vakiintuneita tutkimussuuntia, on näiden rajapinnoille sijoittuva hoivatutkimus alkanut kehittyä vasta noin kymmenen vuotta sitten. Transnationaalissa hoivasuhteiden tarkastelussa voidaan erottaa ainakin kaksi toisistaan erillistä tutkimussuuntaa: toisaalta ollaan kiinnostuneita idästä länteen muuttavista palkkatyönä hoivaavista siirtotyöläisistä (esim. Timonen & Doyle 2010) ja toisaalta ollaan kiinnostuneita transnationaaleista perhesuhteista (esim. Bryceson ja Vuorela 2002; Pöllänen 2007a; 2008; Siim 2007). Hoivasta ja hoivatyöstä on tullut keskeinen osa maahanmuuttokeskustelua. Krögerin ja Zechnerin (2009, 17) mukaan länsimaiden työmarkkinoilla siirtotyöläisten ja maahanmuuttajien tekemä hoivatyö on lisääntynyt viime vuosikymmeninä. Muuttajahoivaajien lisääntyminen ”lännessä” ”idän” kustannuksella asettaa haasteita niin lännen hoivatyöpaikoille (vrt. esim. Timonen & Doyle 2010) kuin idän olosuhteille, kun hoivaköyhyys¹⁶ alkaa siellä muodostua arkipäiväiseksi.

Tässä lähestyn transnationaalia hoivaa Krögerin ja Zechnerin (2009) kuvaamalla tavalla. Näen hoivan sekä konkreettisena toimintana että ihmisten välisinä siteinä. Tämä lähestymistapa sisältää sekä fyysiset että emotionaaliset vaatimukset, jotka ovat oleellisia lasten ja aikuisten välisissä hoivasuhteissa, niin yksityisesti (informaaleina) kuin julkisen vallan kautta tuotettuina (formaaleina) hyvinvointipalveluina.

Hoivan organisoitumista tarkasteltaessa on oleellista se, mistä hoivasta milloinkin puhutaan. Esimerkiksi perhehoivasta puhuttaessa ydinperheen sisäinen hoiva ja ylisukupolvinen hoiva poikkeavat toisistaan. Ydinperheen sisäiseen

¹⁶Hoivaköyhyydellä tarkoitetaan tilanteita, joissa perheellä tai esimerkiksi jollakin kansakunnalla on tilanne, jossa hoivavastuussa olevilla/olevalla aikuisella ei ole käytössään tarpeeksi formaaleja tai informaaleja hoivaverkostoja. Hoivaköyhydestä voivat siis kärsiä esim. suomalainen yksinhuoltajaäiti epävarmojen työmarkkinoiden edessä ja slovakialaiset vanhukset, joiden tyttäret ja miniät hoivaavat Itävallan vanhuksia, mutta formaalit hoivapalvelutkaan eivät takaa heidän arjesta suoriutumistaan. (Ks. Kröger 2005; Kröger & Zechner 2001.)

hoivaan kuuluvat vanhempien ja puolisoitten väliset hoivavastuut ja niiden jakaminen. Ylisukupolviseen hoivaan sisältyvät vastavuoroisuuden velvoittavuus ja sisarusten välinen solidaarisuus työnjaossa. Formaalia palkkahoivaa transnationaalisen hoivan kontekstissa koskevat kysymykset ovat ainakin osittain erilaisia kuin perhehoivan kontekstissa, tosin monet formaalin hoivan kannalta keskeiset kysymykset vaikuttavat myös perhehoivan organisointiin. Formaalin transnationaalisen hoivan kohdalla keskeisiä ovat sellaiset kysymykset kuin milloin muuttajat ovat oikeutettuja käyttämään lähtömaansa hoivapalveluita, milloin tulomaansa, ja millä edellytyksillä heillä säilyy oikeus molempien maiden sosiaaliturvaan (Zechner 2010). Nämä kysymykset vaikuttavat oleellisesti myös yllirajaiseen perhehoivaan. Erilaiset hyvinvointijärjestelmät tarjoavat erilaisia vastauksia. Kuten Kröger ja Zechner (2009, 18) toteavat, maahanmuuttajan kannalta merkitystä on sillä, onko jokainen perheenjäsen oikeutettu asumisensa perusteella maahanmuuttomaansa julkisen vallan kautta tuotettuihin ilmaisiin hoiva- ja hyvinvointipalveluihin, vai joutuvatko perheenjäsenet hankkimaan tarvitsemansa palvelut yksityisen sektorin kautta maksullisesti.

Transnationaaleissa perhe- ja hoivasuhteissa keskeistä on se, ovatko äidit arjessaan erossa lapsistaan tai muista hoivattavista – kuten isovanhemmista – tai toisaalta, kuinka yksinhuoltaja-maahanmuuttajaäiti voi rakentaa arkeen ja perheensä hoivasuhteita (vrt. Erel 2002, 128). Keskeisiksi kysymyksiksi näissä tilanteissa nousevat sekä itsestäänselvät tunteet ja niiden luonnollistuminen että äidin ja hänen lastensa keskinäinen maantieteellinen välimatka ruumiillista kosketusta vaativissa hoivatehtävissä. Aina kun muuttoliikkeet erottavat perheitä toisistaan, kuten venäläisen maahanmuuttajanaisen omista vanhemmistaan, keskeisiksi nousevat kysymykset siitä, kuinka hoiva ja läsnäolo pystytään tuottamaan ja kuinka ne taataan niille, jotka sitä tarvitset (Kröger & Zechner 2009, 17). Kuinka Pohjois-Karjalassa asuva venäjänkielinen maahanmuuttajanainen pystyy järjestämään Venäjällä asuvan vanhempansa hoivan, mikäli tämä on hoivan tarpeessa? Toisaalta, kuinka maahanmuuttajanainen pystyy Suomessa pääsemään käsiksi niihin virallisiin ja epävirallisiin hoivaverkostoihin, joiden kautta hän voi taata hoivan Suomessa asuvalle lapsen?

Hoivalle on tyypillistä sen organisoituminen kaikkialla *naisten työksi*, vaikka yhteiskuntien välillä onkin eroja sen organisoinnissa. Niinpä myös transnationaalien perhesuhteiden hoivajärjestelyt ovat sukupuolittuneita. Transnationaaleja perhesuhteita käsittelevissä tutkimuksissa muuttoprosessien sukupuolittuneisuus nousee usein keskeiseksi migraatiota jäsentäväksi tekijäksi (esim. Erel 2002). Monissa teollisuusmaissa on pyritty löytämään ratkaisuja hoivatyön työvoimapulaan Aasiasta ja entisen Itä-Euroopan maista sekä Etelä-Amerikasta, Etelä-Euroopasta ja Afrikastakin tulevista maahanmuuttajahoivaajista (ks. esim. recarias a la deriva 2009). Esimerkiksi Ison-Britannian kansalliset terveystalvet eivät voisi toimia ilman maahanmuuttajasairaanhoitajien ja lääkäreiden työpa-

nosta. (Ks. Kröger & Zechner 2009.) Maahanmuutto ja hoiva ovat kietoutuneet toisiinsa myös globaalin hoivaketjun kautta.¹⁷

Globaalissa hoivaketjussa idästä ja etelästä muuttaa hoivatyöntekijöitä (pääosin naisia) länteen (Pohjois-Amerikkaan ja Eurooppaan) tuottamaan hoivaa niin virallisena palkkatyönä kuin epävirallisena harmaan talouden hoivanakin. Samaan aikaan muuttajanaiset joutuvat miettimään omia perheen sisäisiä perhehoivan kysymyksiään. Heidän vastuullaan saattaa olla sekä kotimaahan jääneet lapset ja vanhukset että mukana muuttavat sukulaiset, joiden hoivan organisoinnista he huolehtivat. Umut Erelin (2002, 129) mukaan muuttoliike prosessina kyseenalaistaa vakaat perhesuhteet sekä familiaalisten suhteiden muutokset. Erel (2002, 129) toteaa, että perhesuhteiden muutoksen kohteiksi joutuneita ovat kenties juuri naiset. Silti naisten päätöksiä rajoittavat usein tekijät, joihin he voivat vaikuttaa vain vähän tai eivät ollenkaan. Perhesuhteiden muutoksiin vaikuttavat pitkälti maahanmuuttolainsäädäntö, lastenhoitokysymykset ja niihin varautuminen, taloudelliset välttämättömyydet ja perheensisäinen valtarakenne. Näihin naiset voivat vaikuttaa vain rajoitetussa määrin. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat (esim. Zechner 2002), että mikäli maahanmuutto tapahtuu perhekunnittain niin, että ulkomaille hoivatöihin siirtyvän nuoremman sukupolven naisen mukana seuraavat hänen ikääntyvät perheenjäsenensä, joutuu työikäinen maahanmuuttaja suurien paineiden alle. Naisen vastuulla on sekä ikääntyvien perheenjäsenten hoivan organisoiminen että lasten hoivajärjestelyt.

Sukupuolikiysymyksen ohella myös *sukupolvikiysymys* nousee keskeiseksi transnationaalien hoivasuhteiden tarkastelussa. Sukupolvikiysymys kehystää niin hoivaan liittyviä valta- ja hierarkiarakenteita kuin hoivan käytännön organisoimistakin. Muuttoliikkeiden myötä maasta- ja maahanmuuttoa tapahtuu usein siten, että useampi sukupolvi siirtyy vähitellen kohdemaahan (uuteen kotimaahan) esimerkiksi tyttären avioitumisen seurauksena. Perheenjäsenten väliset valta- ja hierarkiasuhteet saattavat sekoittua, kun aikaisemmin tyttären vanhemmat ovat määritelleet hoivan organisoimisen ja sen, kuinka perheenjäsenet huolehtivat toisistaan, mutta uudessa kotimaassa esimerkiksi kielitaito ja muut järjestelmän tuntemiseen liittyvät tekijät saattavat aiheuttaa sen, että (ikääntyvät) vanhemmat tulevat entistä riippuvaisemmiksi lapsistaan (vrt. Kröger & Zechner 2009, 21).

Sukupolvikiysymys liittyy hoivassa myös siihen, että aktiivinen sukupolvi hoivaa ja organisoi hoivaa kahteen suuntaan: lapsiinsa ja vanhempiinsa. Transna-

¹⁷Barbara Ehrenreich ja Arlie Russell Hochschild (2002) kuvaavat globaalia työnjakoa siten, että ensimmäinen, kehittynyt, läntinen maailma on ikään kuin traditionaalinen mies perheessä. Tämä länsi on siis hoiwattava, maksaja, nautiskeleva ja hemmoteltava. Toisaalta köyhät maat ovat puolestaan perinteisessä naisen roolissa eli itä huoltaa, hoitaa ja hoivaa. Tämähän näkyy muun muassa siinä, kuinka idästä muuttaa siirtotyöläisnaisia länteen huolehtimaan lännen hoiwattavista, joita voivat olla niin thaimaalaisten naisten ikääntyvät suomalaiset puoliset (vrt. Sirkkilä 2005), kuin itävaltalaiset vanhukset, joiden hoivan tuottaa slovakialainen kotiapulainen. Samaan aikaan itä ja etelä ovat yhä enenevässä määrin riippuvaisia länteen muuttaneiden ”tyttäriensä” rahalahetyksistä (remittances) kotiin. Esimerkiksi Zechner (2010) tuo esiin sen, kuinka nykyisissä transnationaaleissa perheissä hoivana voidaan pitää myös sitä, kun länteen muuttaneet perheenjäsenet (yleensä länteen avioituneet naiset) huolehtivat taloudellisesti entiseen kotimaahansa jääneistä sukulaisistaan.

tionaaleissa perhesuhteissa tämä voi tarkoittaa kahdesta sukupolvesta huolehtimista useassa eri maassa. Kuten Kröger ja Zechner (2009, 22) toteavat, perheen sisäiset velvollisuudet eivät häviä, vaikka perheenjäsenet eläisivätkin arkeaan ylirajaisesti, eikä edes maantieteellinen etäisyys poista perheenjäsenten (hoiva) vastuuta toisistaan. Täyttääkseen entisessä kotimaassa asuvien perheenjäsenten hoivan tarpeen muuttajat osallistuvat transnationaalien hoivajärjestelyjen organisoimiseen. Transnationaali hoiva tulee sitä keskeisemmäksi, mitä vähäisempää on lähtömaan hyvinvointipalveluiden tai hoivapalveluiden tarjonta. Koska suuri osa globaalia muuttoliikettä tapahtuu vähemmän kehittyneistä hyvinvointivaltioista pidemmälle kehittyneisiin hyvinvointivaltioihin, muodostuvat perheenjäsenten väliset transnationaalit hoivajärjestelyt keskeiseksi osaksi transnationaalien perheiden perhesuhteita. (Kröger & Zechner 2009, 22.)

Myös *kysymys välimatkasta* on oleellinen transnationaalin tai ylirajaisen hoivan kontekstissa (ks. myös Erel 2002). Ylisukupolvisen hoivan näkökulmasta on kysymys siitä, kuinka kaukana hoivattavat tai hoiva-apua antavat isovanhemmat asuvat, keskeinen. Hoiva ruumiillisena toimintona on erilaista läheltä ja välimatkan päästä. Koska hoiva (esimerkiksi äitiminä) on tunteiden ja ruumiillisuuden yhteenkietoutumista, ei perhehoivaa voi tapahtua ilman tunteita, mutta hoivaan liittyy aina vahvasti myös ruumiin läsnäolo. Minna Zechner (2006, 2010) nostaa kysymyksen välimatkasta yhdeksi keskeiseksi hoivan organisointiin vaikuttavaksi tekijäksi. Mietittäessä transnationaalin perheen arkea voidaan välimatkan merkitystä valottaa selkeimmin kolmen esimerkin kautta.¹⁸ Olen rakentanut seuraavat kolme esimerkkiä siten, että Veran tarina on omaan aineistooni paikantuva tarina venäläisen maahanmuuttajanaisen ylirajaisesta hoiva-arjesta. Amran tarina perustuu niihin tulkintoihin, joita olen tehnyt somaliäitien transnationaalista hoivaamisesta Marja Tiilikaisen (2007) tutkimustulosten perusteella. Lauran tarina on kuvitteellinen, eikä perustu tiettyihin tutkimusaineistoihin, mutta katson että sen avulla voin alleviivata niitä välimatkaan liittyviä hoivan kannalta ongelmallisia näkökohtia, joita painotan.

Ajatellaan tilanne, jossa Suomessa syntynyt Laura on muuttanut avioituttuaan Tornioista Haaparantaan, mutta samaan aikaan Luran ikääntyvä äiti asuu edelleen Torniossa. Lauralla on mahdollisuus piipahtaa äitinsä luona Tornion puolella vaikka useamman kerran päivässä, koska välimatka hänen kotinsa ja äidin kodin välillä on vain muutamia kilometrejä, eikä Suomen ja Ruotsin välisen rajan ylittämistä huomaa millään tavalla.

Samaan aikaan toisaalla: Vera on muuttanut Värtsilästä (Venäjältä) Tohmajärvelle (Suomeen) ja hänen äitinsä asuu edelleen Värtsilässä. Vera huolehtii äitinsä hyvinvoinnista ja hoivasta, mutta se aiheuttaa hänelle konkreettisia käytännön ongelmia. Vaikka välimatka Tohmajärven ja Värtsilän välillä on vain viitisentoista

¹⁸ Mikään esimerkki ei viittaa todellisuudessa paikannettavaan yksittäiseen henkilöön. Kaikki esimerkeissä esiintyvät henkilöt ovat keksittyjä.

kilometriä, Vera joutuu varautumaan aikaa vievään rajanylitysproseduuriin joka kerta ylittäessään Suomen ja Venäjän välisen rajan. Myös äidin vierailut Suomessa ovat hankalia, koska jokainen rajan ylittäminen vaatii viisumi-asioiden voimassaoloa (paitsi kaksoiskansalaisilla).

Samaan aikaan Helsingissä: Amran on Somalian pakolainen ja asuu Helsingissä kolmen nuorimman lapsensa kanssa, vanhin poika asuu Lontoossa ja Amran vanhemmat Hargeysassa, Somaliassa. Koska Amran on jo isoäiti, hän haluaisi osallistua pojantyttyärensä hoitoon ja kasvatukseen. Keino, jolla Amran voi osallistua transnationaaliin perhehoivaan on puhelimitse ja Internetin välityksellä tapahtuva yhteydenpito hänen poikaansa ja vanhempia. Matkustaminen äkillisissä hoivatilanteissa on liian hidasta, kallista ja Hargeysaan matkustaminen jopa liian vaarallista.

Näistä osin kuvitteellisistakin esimerkeistä voi ymmärtää välimatkan vaikutuksen transnationaalien hoivan luonteeseen. Hoivassa on kyse elämän jatkumisesta ja autettavan auttamisesta silloin, kun hän apua tarvitsee. Usein hoivan tarve voi olla myös hyvin äkillistä, kuten pienen lapsen sairastuessa. Silloinkin kun hoivan tarve on jatkuvaa, voi hoivattavan tilanteessa tapahtua muutoksia, jotka vaativat nopeaa reagointia ja hoivaajan ruumiillista läsnäoloa. Näissä tilanteissa välimatkan päästä tai hankalasti ylitettävän rajan takaa on vaikea tai jopa mahdoton vastata hoivatarpeeseen. Fyysiset välimatkat ja hoiva ovat siis varsin haasteellinen arjen yhtälö. Hoivaaminen luonnistuu helpommin, mikäli hoivattava ja hoivaaja asuvat lähellä toisiaan. Transnationaalien hoivan kysymykset ovat erilaisia kuin kysymykset saman katon alla asuvien perheenjäsenten välisessä hoivassa.

3.3 Perhetutkimuksen keskustelut

Sijoitan tutkimukseni kriittisen perhetutkimuksen jatkumoon (esim. Forsberg & Nätkin (toim.) 2003), koska käsittelen ensisijaisesti perheessä tapahtuvaa hoivaa. Tältä osin tutkimuksen tavoitteena on purkaa auki suomalaisessa yhteiskunnassa ja perhetutkimuksessa pitkään vallalla ollutta varsin homogeenista käsitystä perheestä. Hannele Forsbergin (2003, 7) sanoin kriittisessä perhetutkimuksessa lähdetään purkamaan ja kyseenalaistamaan yksioikoista ja stereotyyppistä perheajattelua. Hän (2003, 7) jatkaa: ”Se korostaa perhe-elämää muovaavien yhteiskunnallisten, ideologisten ja eriarvoistavien prosessien tutkimisen tärkeyttä. Näin pyritään avaamaan moniulotteisempaa perheymmärrystä.”

Suomessa käyty perhepoliittinen keskustelu kiinnittyy pohjoismaiseen ja suomalaiseen hyvinvointivaltioajatteluun, jossa tasa-arvoa pidetään keskeisenä periaattina ja perhettä koskevia institutionaalisia toimenpiteitä toteutetaan tästä ideaalilähtökohdasta. Tasa-arvo määritellään numeerisesti. Vaikka pohjoismaisia hyvinvointivaltiota pidetään yleisesti tasa-arvoisina ja naisystävällisinä, eivät Pohjoismaatkaan ole saavuttaneet tätä yhteiskunnallisen kehityksen tilaa ilman

voimakasta poliittista määrittelykamppailua. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion naisystävällisyyden voidaan nähdä olevan seurausta siitä, että julkinen valta, samalla tavalla kuin Neuvostoliitossakin, on pitkään tuottanut hyvinvointi- ja hoivapalvelut. Tämä on taannut toisaalta naisten pääsyn työmarkkinoille, mutta toisaalta luonut työpaikkoja naisvaltaisille aloille ja edistänyt työmarkkinoiden sukupuolittuneita jakoja.

Naisten asema suhteessa työhön ja hyvinvointiin oli Neuvostoliitossa samantapainen kuin Pohjoismaissa, sillä valtio tai hyvinvointivaltio oli turvaamassa äitiyttä ja hoivaa (ks. Rotkirch 2000, 17). Siitä huolimatta suomalainen ja venäläinen perhepolitiikka ja käsitys perheestä ovat kehittyneet eri suuntiin, kuten tutkimukset osoittavat (ks. esim. Jallinoja 2006; Rotkirch 2000; Saarinen 2007; Siim 2007; Zdravomyslova 1996; ks. myös Pöllänen 2005; 2008). Anna Rotkirch (2000, 17) katsoo, että siinä missä esimerkiksi Suomessa on hyvinvointivaltioprojektin myötä siirrytty kahden leivänansaitsijan malliin, ei neuvostoaikaista järjestelmää voi kutsua samalla tavalla kahden ansaitsijan malliksi (dual earner) tai leivänansaitsijamalliksi (breadwinner). Rotkirchin mukaan Neuvostoliitossa perhe kyllä rakentui kahden ansaitsijan mallille, mutta naisen ja äidin asemaa perheissä korostettiin ideologisesti, jonka vuoksi puhutaan työssäkäyvän äidin perhemallista. Työssäkäynti merkitsi Neuvostoliitossa myös paljon muutakin kuin taloudellisen toimeentulon takaamista perheelle, ja palkka oli vain yksi työstä koitua ”hyödyke”. Neuvostoliiton mallissa työn kautta kansalaisille taattiin muun muassa hoivapalvelut (esimerkiksi lastenhoito), koulutus ja asuminen. (Ibid.) Saarinen (esimerkiksi 2007) on puolestaan kuvannut sitä, kuinka entisestä Neuvostoliitosta Pohjoismaihin muuttavat maahanmuuttajanaiset muuttavat niin maantieteellisesti kuin yhteiskunnallisestikin varsin lähelle. Neuvostoliitossa syntyneet naiset ovat tottuneet julkisen vallan tuottamiin hoivapalveluihin, ja toisaalta naisten työssäkäynti on ollut vallitseva tapa. Naisten työssäkäynti Neuvostoliitossa on kuitenkin poikennut suomalaisten naisten työssäkäynnistä siinä mielessä, etteivät neuvostoyhteiskunnan työmarkkinat olleet samalla tavalla segregoituneet kuin Pohjoismaissa.

Koska käsitykset perheestä ja perhesuhteista ovat sidoksissa aikaan ja paikkaan, muodostuvat yhteiskuntien väliset vertailut vaikeiksi. Ylirajaista perhepolitiikkaa tutkiessani joudun asemoimaan itseni jatkuvasti kahden toisistaan hieman poikkeavan perhetutkimuskeskustelun väliin. Tässä luvussa esiteltävissä keskusteluissa läsnä ovat niin suomalaisen perhetutkimuskeskustelun itsestäänselvytykset kuin venäläisestä perheestä kirjoitetut näkökulmat.

3.3.1 Sukupuolittunut vanhemmuus ja hoivan organisointi venäläisissä perheissä

Tässä luvussa tarkastelen perhesuhteita sekä käsitystä perheestä ja vanhemmuudesta venäläisessä yhteiskunnassa ensin historiallisesta perspektiivistä. Sitten avaan aiempien tutkimusten valossa kuvaa nykyvenäläisestä perheestä ja perhesuhteista.

3.3.1.1 Valtion ja naisen vahva vastuu perheestä Neuvostoliitossa ja Venäjällä

Sosialistisessa neuvostoyhteiskunnassa miesten ja naisten tehtävät olivat sukupuolittuneet niin, että naisten tehtäviin kuului palkkatyön ohella perheestä ja kotitöistä huolehtiminen, kun taas miesten tehtävät rajoittuivat julkiseen tilaan – heidän tehtävänä oli palkkatyö (Ashwin 2000, 1; ks. myös Attwood 1996, 96). Äitien vahva perhevastuu yhdessä valtion tukitoimien kanssa oli keskeinen perhettä koossa pitävä tekijä (esim. Kukhterin 2000, 85; ks. myös Lapidus 1978; Rotkirch 2000, 20). Tutkimukset osoittavat, että äiti on ollut venäläisessä perheessä jatkuvuutta ja vakautta ylläpitävä henkilö, joka on kantanut vastuun niin lapsista kuin kotitöistäkin (esim. Ashwin 2000; Haavio-Mannila & Rotkirch 1996; Kukhterin 2000; Zdravomyslova 1996).

Neuvostoliitossa valtio puuttui monella tavalla kansalaisten arkeen ja arkielämään, ja puolue määritteli pitkälti sen, millaista oli oikeanlainen naisena ja miehenä oleminen (Liljeström 1995). Vanhemmuus oli vallankumouksen jälkeisessä Neuvostoliitossa niin miehille kuin naisillekin valtiollinen tehtävä (Kukhterin 2000, 80; Rotkirch 2000). Lapiduksen (1978, 234) mukaan neuvostojohtajat kohtelivat perhettä instituutiona, jonka katsottiin mukautuvan julkisen vallan (public policy) vaatimuksiin varauksettomasti. Voidaankin puhua 1920- ja 1930-luvuista yhteiskunnallisen äitiyden aikakautena, jolloin valtio tuki äitiyttä monella tavalla, mutta toisaalta valtio myös kontrolloi naisten elämää (Liljeström 1995, 226).

Myös palkkatyö oli lasten synnyttämisen ohella neuvostonaisten yhteiskunnallinen velvollisuus, ja työssäkäyvän äidin sukupuolisopimus (working mother -ideologia) oli Neuvostoliitossa vallitseva ideaali (esim. Rotkirch 2000; Zdravomyslova 1996). Marianne Liljeström (1995, 418–421) katsoo, että neuvostoliittolainen sukupuolisopimus oli paradoksaalinen, koska naisten piti olla yhtä aikaa aktiivisia niin julkisessa sfäärissä (esimerkiksi työssä ja politiikassa) kuin kodin piirissäkin. Naisilta siis odotettiin sekä aktiivista äitimistä että aktiivisen kansalaisen toimintaa. Naisten työssäkäynti nähtiin puhtaasti taloudellisena ja yhteiskunnallisena tehtävänä, eikä siinä ollut kyse äidin henkilökohtaisesta valinnasta, vaan yhteiskunnalle suoritettavasta velvollisuudesta (Issoupova 2000, 36; Tartakovskaya 2000, 121).

Lastenhoito oli Neuvostoliitossa yhteiskunnallisesti organisoitua. Valtiollinen lastenhoitojärjestelmä, joka piti sisällään sekä päiväkodit että iltapäiväkerhot, oli hyvin organisoitu jo varhaisessa vaiheessa, ja tämä mahdollisti esimerkiksi vauvojen varhaisen lastenhoitoon viemisen (Ashwin 2000, 10; Tartakovskaya 2000, 121). Lapset viettivät paljon aikaa kodin ja perheen ulkopuolella esimerkiksi päiväkodeissa, kouluissa ja pioneerileireillä (Kukhterin 2000, 80). Päivähoidossa neuvostolapset saattoivat olla jopa aamuviidestä iltakymmeneen, sillä Neuvostoliitossa naisten työpäivät eivät olleet kahdeksantuntisia vaan pidempiä (Issoupova 2000, 37). Teollistumisen aikakaudella perustettiin ympärivuoro-

kautinen lastenhoitojärjestelmä, joka mahdollisti äitien järjestelmällisen työhön osallistumisen (Issoupova 2000, 37). Yleinen käsitys hyvästä äitiydestä muuttui vallankumouksen jälkeisinä vuosina kotona kymmentä lastaan hoitavasta äidistä työssäkäyväksi äidiksi, joka vei lapsensa päivähoitoon (Issoupova 2000, 38). Jo 1920-luvulla virallinen mielipide piti päivähoitojärjestelyjä oikeana ratkaisuna naisten työssäkäynnin ja äitiyden yhdistämisen ongelmaan (Goldman 1991, 244). Päivähoitojärjestelmän kehittymisellä oli tarkoitus taata toisaalta naisten osallistuminen työmarkkinoille, mutta toisaalta sen tarkoitus oli pitää syntyvyysluvut korkeina (Tartakovskaya 2000, 121).

Lasten päivähoitoon viemistä perusteltiin sillä, että julkisissa hoitopaikoissa neuvostolapset saivat hyvää ja ammattitaitoista hoitoa ja kasvatusta (Ashwin 2000, 10; Issoupova 2000, 38). Neuvostoliitossa valtio osallistui äitien ohella lasten kasvatukseen ja on sanottu, että kasvatusvastuu oli jaettu äitien ja valtion kesken (vrt. Kukhterin 2000). Koska äitiys oli julkinen tehtävä, valtio piti oikeutenaan puuttua lasten kasvatukseen. Lastensuojelun nimissä valtio puuttui lasten kasvatukseen laajasti. (Issoupova 2000, 36–37.) Kukhterin (2000, 80) mukaan vastuu lasten kasvatuksesta oli suurelta osalta valtion tehtävä. Julkista lastenhoitoa pidettiin myös taloudellisesti rationaalisena ratkaisuna, sillä hoitopaikassa yksi hoitaja pystyi huolehtimaan 40 lapsesta ja samalla 39 muun äidin työpanos pystyttiin hyödyntämään työmarkkinoilla (Issoupova 2000, 37). Voidaan siis tiivistäen todeta, että naisten työssäkäynnin mahdollisti Neuvostoliitossa hyvin kehittynyt kollektiivinen lastenhoitojärjestelmä, jossa valtio oli äitien ohella vastuussa lasten kasvatuksesta.

Nämä perhepolitiikan suuret linjat pysyivät muuttumattomina aina Neuvostoliiton hajoamiseen saakka. Äitiys oli Neuvostoliitossa julkinen tehtävä (velvollisuus), ja vasta Neuvostoliiton hajottua äitiyttä alettiin pitää naisten henkilökohtaisena ja yksityisenä asiana (Issoupova 2000, 39). Kuten osuvasti on todettu, Neuvostoliitossa naiset olivat naimisissa valtion kanssa, ja kommunistisen järjestelmän kaatuessa ja Neuvostoliiton hajottua venäläiset naiset ikään kuin erosivat valtiosta. Valtion ja äitien välinen ”avioero” ei kuitenkaan ollut venäläisille naisille pelkästään hyvä asia, sillä samalla kun ”naiset irtaantuivat valtiosta”, tarkoitti se osalle naisista myös entistä suurempaa riippuvuutta miespuolisesta kumppanistaan (elättäjästään) (Rotkirch 2000, 244–247). Esimerkiksi yksinhuoltajuus muuttui 1990-luvun puolivälissä huomattavasti hankalammaksi kuin se oli ollut vuosikymmen aikaisemmin, koska valtion tukitoimet äideille heikkenivät Neuvostoliiton hajoamisen myötä (ks. emt., 247).

Neuvostoliiton hajottua naisten katsotaan siis ottaneen ”avioeron valtiosta” (”divorced from the state”), sillä naisten keskeisimmäksi tehtäväksi on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tullut perheestä huolehtiminen, ja työstä on puolestaan tullut naisten henkilökohtainen asia (Kiblitckaya 2000, 55). Työn henkilökohtaisuus näkyy siinäkin, että Neuvostoliiton hajottua myös kotiäitiys on

tullut potentiaalisesti vaihtoehdoksi venäläisille naisille (Zdravomyslova 1996, 33). Kotiäitiyteen kuitenkin liittyy samoja ongelmia kuin aikaisemmin naisten työssäkäyntiin. Vaikka kotiäitiys on Neuvostoliiton hajottua yleistynyt Venäjällä, ovat useat naiset joutuneet kotiäideiksi huonontuneen työllisyystilanteen vuoksi, koska naiset ovat yleensä työmarkkinoiden ensimmäisiä syrjäytettyjä, eikä kotiäitiydessä näin ollen ole aina kysymys naisen vapaaehtoisesta valinnasta (Zdravomyslova 1996). Oikeastaan vain uusrikkaiden venäläisten keskuudessa kotiäitiyttä voidaan pitää perheiden ja naisten todellisena valintana. Muutoin kotiäitiyteen pikemminkin ajaututaan kuin tehdään valinta kotiäitiyden puolesta. Lisäksi venäläistä kotiäitiyttä vaivaa kotityön huono yhteiskunnallinen arvostus, mikä näkyy myös sen huonossa taloudellisessa arvostuksessa (vrt. Zdravomyslova 1996, 34). Tosin aivan viime vuosina suhtautuminen kotiäitiyteen on Venäjällä muuttunut. Nyky-Venäjällä naisen kotiäitiys on eräänlainen status, jolla perheen varallisuutta ja yhteiskunnallista asemaa voidaan osoittaa.

Historiallisesti venäläistä äitiyttä leimaa Rotkirchin (1997) mukaan paradoksi, jossa naiseus ei konkreettisesti tai symbolisella tasolla rajoittunut pelkästään lasten kasvattamiseen, mutta toisaalta Neuvostoliitossa säilyi esimerkiksi Suomeen verrattuna voimakkaampi naisten ylivalta kodeissa sekä näkemys äitiydestä naisten tärkeimpänä luonnollisena kutsumuksena. Rotkirch (1997) puhuu venäläiseen äitiyteen liitetystä paradoksista, mutta asiaa voi tulkita myös niin, että kyse on siitä, kenen näkökulmasta asiaa katsotaan. Toisaalta naiset joutuivat vastaamaan yhteiskunnan vaatimuksiin, joiden perusteella he olivat ensisijaisesti tuottavia yksilöitä valtiolle, mutta toisaalta he olivat omassa henkilökohtaisessa elämässään ja omassa perheessään äitejä, ja näin äitiyttä voidaan pitää heidän tärkeimpänä luonnollisena tehtävänä.

Rotkirchin (2000, xi) mukaan neuvostoliittolaista perhettä analysoitaessa on ymmärrettävä, että äidin vastuu liittyy pitkälti myös miehen heikkoon tai jopa poissaolevaan asemaan perheenalättäjänä. Miesten poissaolon seurauksena äitiys ja laajennettu äitiys korostuivat neuvostoliittolaisessa perhe-eetoksessa (ibid.). Laajennetulla äitiydellä tarkoitan tässä Rotkirchin (2000, 295) tavoin vastuun jakamista lastenhoidossa niin suvun naisten kuin muidenkin yhteisöön kuuluvien naisten kesken. Laajennettu äitiys pitää siis sisällään sekä ylisukupolvisen hoivavastuun jakamisen että yhteiskunnallisenkin äitiyden (ks. Rotkirch 2000; vrt. Nätkin 1997). Rotkirch (2000, 295) toteaa, että ”kun liikut Venäjällä, törmäät usein siihen, että tuntemattomilla ihmisillä on oikeus puuttua sinun äitimisen tapoihisi ja äidinhoivaasi.” Hän (1997, 260) näkee äitiyden venäläisen itseymmärryksen yhtenä syvimpänä rakenteena, siteenä, joka nykypäivänäkin strukturoi ja jähmettää sosiaalista elämää yhtä hyvin yksilöllisellä kuin yhteisöllisellä tasolla. Rotkirch (1997, 248) korostaa kuitenkin sitä, ettei venäläisten äitien omakuva koskaan liittynyt *pelkästään äitiyteen*. Vaikka äitiys oli tärkeä ja ylistetty ominaisuus, lasten hoitamista ei missään vaiheessa määritellyt venäläisten naisten ainoaksi tehtäväksi (emt., 247–248).

Naisten (äitien) vahva perhe- ja kasvatusvastuu Neuvostoliitossa näkyy myös suhtautumisessa yksinhuoltajuuteen. Voidaan jopa väittää, että vaikka yksinhuoltajuus ei Neuvostoliitossa ennen 1980-lukua ollutkaan sosiaalisesti hyväksytty ilmiö, oli se kuitenkin yhteiskunnallisesti hyväksytympi ilmiö kuin lapsettomuus. Koska reproduktio oli sosialistisessa Neuvostoliitossa naisten keskeisin tehtävä, yksinhuoltajaäidit suorittavat tämän valtiollisen velvollisuutensa, jota lapsettomat naiset eivät täyttäneet. (Ks. esim. Rotkirch 2000.) Analysoidessaan venäläisten äitien käsityksiä äitiydestä ja äitimyytistä Issoupova (2000, 47) on huomannut, että sosialismin loppuaikoina, jolloin valtio alkoi tukea äitiyttä ja lasten kasvatusta voimakkailla tukitoimenpiteillä, alkoi myös yhteiskunnallinen ilmapiiri Neuvostoliitossa muuttua suvaitsevammaksi. Suvaitsevaisuus yksinhuoltajaäitiyttä ja ”isättömiä” lapsia kohtaan lisääntyi. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten lukumäärä kasvoi voimakkaasti 1980-luvulla (Issoupova 2000, 47). Vallitseva ajattelutapa kuitenkin muuttui Neuvostoliiton hajottua. Uudeksi perhemalliksi muodostui kahden vanhemman ja lasten *ydinperhe*. Samaan aikaan myös yhteiskunnan tuki äideille väheni, ja isien ajateltiin paikkaavan yhteiskunnan tuen puutetta lasten kasvatuksessa. (Issoupova 2000, 47). Issoupovan (2000, 49) mukaan avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten lukumäärä ei kuitenkaan ole laskenut sitten vuoden 1980, vaikka ydinperheajattelu onkin saanut jalansijaa venäläisessä perhemallissa.

Venäläinen perheajattelu, jossa naisilla on miehiä merkittävämpi vastuu lapsista, näkyy esimerkiksi siinä, että kodittomat lapset saavat Venäjällä sijaisvanhemmakseen yleensä äidin (Issoupova 2000, 45). Kukhterin (2000, 85) huomauttaa, että neuvostoaikana naisten vastuu venäläisen perheen arjesta ja lapsista näkyi myös siinä, että naisten oli helppo hakea avioeroja ja lasten huoltajuus myönnettiin helposti äideille. Avioerot ovat edelleen yleisiä Venäjällä ja avioerotilanteessa äidistä tulee yleensä lasten yksinhuoltaja (ks. Kotovskaia & Shalygina 1996, 128). Neuvostoaikana avioeron ja lapsesta huolehtimisen mahdollisti myös se, että työssäkäyvän äidin ideaali takasi venäläisille naisille oman palkan, jolla he pystyivät miesten poissa ollessakin, kuten avioerossa, elättämään itsensä ja lapsensa (vrt. Kukhterin 2000, 85). Sosialistisessa Neuvostoliitossa 90 % naisista kävi palkkatyössä, ja tämä luku oli suurin koko maailmassa (Zdravomyslova 1996, 33). Mikäli äidin palkka ei riittänyt tuomaan perheelle tarvittavaa elantoa, valtio oli valmis tukemaan äitejä taloudellisesti (Kukhterin 2000, 85). Neuvostoliiton hajoamisen myötä yksinhuoltajaäitien tilanne Venäjällä muuttui tukalammaksi, kun valtio ”irtisanoutui” kollektiivisen puolison asemastaan (ks. Rotkirch 2000, 20). Neuvostoliitossa miehen vastuu perheestä on ollut marginaalista suhteessa äidin perhevastuusiin. Neuvostoperheissä äidit siis ottivat yleisesti vastuunkantajan roolin, mikä oli luonnollista heti vallankumouksen jälkeen ja etenkin 1930-luvulla vallinneissa olosuhteissa, joissa naiset osallistuivat työmarkkinoille ja teollisuuden rinta rinnan venäläisten miesten kanssa (Kotovskaia & Shalygina 1996, 129).

Asiaan vaikutti se, että yhteiskunnallisten olojen ja poliittisten toimenpiteiden (sota, Stalinin puhdistukset) vuoksi monista perheistä puuttui mies.

Venäläisnaisten perhevastuu ulottui lasten hoidon ja kotitöiden lisäksi myös vastuuseen isovanhemmista. Nyky-Venäjälläkin naisten on kannettava huolta lapsista ja muista omaisista (Heikkinen 2002, 138; ks. myös Castrén 2001). Castrénin (2001, 83) mukaan suurinta solidaarisuutta ei hänen tutkimiansa pietarilaisopettajien kohdalla tuotakaan aviosuhde, vaan vanhemman ja lapsen välinen suhde (vrt. myös Rotkirch 2000, 296). Toisaalta samalla kun naiset huolehtivat isovanhemmista, he myös saavat apua isovanhemmilta (ks. Castrén 2001). Castrénin (2001, 92) mukaan jaettua vanhemmuutta korostetaan venäläisessä kulttuurissa ylisukupolvisena vastuun jakamisena. Isovanhemmat osallistuvat lastenlastensa syntymästä aiheutuvien ansionmenetysten ja hoitokustannusten jakamiseen. Vastuun ja riippuvuuden kaksisuuntainen suhde, joka venäläisillä naisilla on isovanhempiin nähden, johtuu ainakin osittain asutopulasta, minkä vuoksi nuoret ovat avioituttuaan riippuvaisia omista ja/tai puolisonsa vanhemmista (vrt. esim. Castrén 2001, 93–94). Käytännön asuntotilanteeseen liittyvät ongelmat, kuten yhteisasuminen ja vanhempien tai puolison vanhempien luona asuminen on vaikuttanut siihen, ettei ydinperheajattelu ole juurtunut neuvostovenäläiseen yhteiskuntaan vaan sen sijaan perheajattelussa perheen keskiön muodostaa ylisukupolvinen jatkumo ”mummosta tyttärentyttäreeseen” (laajennettu äitiys) (vrt. Rotkirch 1997, 246–247; 2000; ks. myös Castrén 2001, 94).

Neuvostoliiton hajoaminen ja yhteiskuntajärjestyksen muutos vaikutti voimakkaasti myös valtion ja naisten (äitien) väliseen suhteeseen Venäjällä. Perhe muodostui käytännön syistä monille naisille entistä tärkeämmäksi turvaverkostoksi, koska valtion tukitoimet äitiyttä kohtaan eivät Neuvostoliiton hajottua ja sosialistisen transition aikana pysyneet Neuvostoliiton tasolla. Rotkirch (2000, 248) esittääkin, että vaikka yhteiskunnan tuki perheille pyrittiin pitämään hyvällä tasolla, se ei kuitenkaan vastannut sitä standardia, johon naiset olivat neuvostoaikoina tottuneet. Universaaleja palveluja, kuten sairaanhoitoa ja ilmaista koulutusta oli kyllä tarjolla, mutta niissäkin kansalaisten oli tottuminen epävarmuuteen ja katkoksiin transitioyhteiskunnan vaiheessa. Laajennettu äitiys ja perheiden tuki lapsiperheille muodostui uudessa tilanteessa entistäkin tärkeämmäksi. Samaan aikaan yhteiskunnallinen eriarvoistuminen Venäjällä lähti käyntiin: oli niitä, jotka selvisivät muutoksesta voittajina ja pystyivät tarjoamaan lapsilleen entistä enemmän, mutta oli myös ”haavoittuvaisten” äitien ja perheiden joukko, joka joutui tulemaan toimeen niukkenevilla voimavaroilla. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen monet naiset joutuivat turvautumaan mieselättäjyyteen, koska yhteiskunnan tuki äitiyttä kohtaan mureni. Niinpä venäläiseen yhteiskuntaan ilmaantuikin kaksi uutta sukupuolisopimuksen mallia: kotiäitiys (housewife) ja sponsoroidut naiset (sponsored women) (Rotkirch 2000, 250). Kotiäitiydessä naisen oletettiin huolehtivan kodista ja perheestä samaan aikaan kun mies toi palkkapussin kotiin ja elätti

perheensä. Sponsorisuhteissa oli kysymys parisuhteesta, joka saattoi perustua avioliitolle, avioliiton ulkopuoliselle suhteelle tai seurustelulle, mutta keskeistä oli, että kyseinen suhde takasi naiselle taloudellisen toimeentulon. (Temkina & Rotkirch 1997; Rotkirch 2000, 250.) Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen naisten ja äitien asema Venäjällä on siis ollut muutoksen kohteena ja tällä muutoksella on ollut vaikutuksensa myös venäläiseen sukupuolijärjestelmään ja perhesuhteisiin. (Ks. Rotkirch 2000, 247–256.)

3.3.1.2 Venäläisen keskustelun perintö ja uuden isyyden ”esiinmarssi”

Samalla tavalla kuin äidin hoivavastuu ja valtion vastuu määrittelee perheen hoivan organisoitumista, myös isänhoiva ja isän vastuu on perheessä keskeisessä roolissa. Tarkastelen nyt sitä, miten isyys ja isän paikka on kirjallisuusaineiston valossa venäläisessä laajennetun äitiyden ympärille rakentuvassa perhekulttuurissa hahmottunut. Taustoitan venäläisen ja neuvostovenäläisen perheen määrittelyä historiallisella perspektiivillä, joka ei kuitenkaan ole kronologinen. Lähestyn käsitystä isyydestä sellaisten teemojen avulla kuin isättömät lapset ja uuden isyyden ”esiinmarssi” Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisellä Venäjällä.

”Isättömät lapset”

Monissa venäläistä isyyttä tarkastelevissa aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Kukhterin 2000, 72; Pöllänen 2005; Rotkirch 2000) on todettu, että miehen ja isän paikka venäläisessä perheessä on lähinnä näkymätön ja marginaalinen – isät ovat ”loistaneet” poissaolollaan. Juuret isyyden marginaalisuudella venäläisessä ja neuvostoliittolaisessa perhekäsityksessä on löydettävissä kaukaa historiasta. Vaikka perhekäsitys tsaarin ajan Venäjällä oli patriarkaalinen, vallankumouksen jälkeisessä Neuvostoliitossa patriarkaalisuuden kyseenalaistaminen nousi ikään kuin vastareaktioksi tsaarin ajan ideologialle (Kukhterin 2000, 72). Tsaarin ajalla vallinnut käsitys miehestä perheen päänä kumpusi ortodoksisuudesta ja se omaksuttiin erityisesti talonpoikaisperheissä (esim. Kukhterin 2000, 72; ks myös Kotovskaia & Shalygina 1996, 129). Vallankumouksen jälkeisessä Neuvostoliitossa isän paikka perheessä oli näkymätön, sillä työ oli neuvostomiehen elämän keskeisin tehtävä (vrt. Kukhterin 2000, 80). Miesten on kuulunut käydä työssä ja tuoda palkkapussi kotiin, jotta naiset (äidit) ovat voineet hoitaa perheen rahatalouden.

Venäläisten miesten poissaolo perheissä ei ole pelkästään symbolista vaan se on ollut myös konkreettista. Venäläisen isän poissaololle on pitkät perinteet: miehet ovat olleet poissa perheensä arjesta muun muassa siksi, että jo 1800-luvun lopulta asti venäläiset miehet matkustivat yleisesti työn perässä kotoaan kaupunkeihin ja tehdaspaikkakunnille, ja äidit huolehtivat lapsistaan ilman isän ja aviomiehen tukea pitkiäkin aikoja (Kotovskaia & Shalygina 1996, 129). Miesten konkreettinen poissaolo oli ja on edelleen seurausta myös miesten varhaisesta

kuolemista (vrt. Kiblitckaya 2000, 56). Rotkirch (2000, 105) katsoo, että avio-
liitto ja isyys olivat venäläisille miehille huomattavasti vähemmän merkityk-
sellisiä sosiaalisia ja ruumiillisia tottumuksia kuin venäläisille naisille. Miehet
eivät ole olleet näkyviä sen kummemmin isinä kuin aviomiehinäkään. Kuitenkin
venäläisillä naisilla on ollut ja on edelleen tarve hankkia perheeseensä (itselleen)
mies. Miespula ja isien poissaolo neuvostoperheissä sai aikaan paradoksaalisen
tilanteen, josta Rotkirch (1997, 251) on todennut, että venäläisillä naisilla on
paradoksaalinen suhtautuminen perheeseen. Tämä näkyy siinä, että venäläiset
naiset puhuvat miehen tarpeellisuudesta ja tuntevat olonsa vajaiksi ilman miestä,
mutta samaan aikaan heillä on kyky ja tottumus ratkaista niin taloudellisia kuin
sosiaalisia ongelmia itsenäisesti ilman miehen läsnäoloa (ibid.).

Vaikka isyys kuului neuvostomiehen velvollisuuksiin, se rajoittui vanhem-
muuden kategoriassa lähinnä biologiseen tai viralliseen isyyteen. Koska äidit olivat
neuvostoperheen moraalisia ja taloudellisia kaitsijoita, ei isyydelle juurikaan ollut
tilaa vanhemmuuden sisällä (vrt. esim. Kukhterin 2000; Rotkirch 1997; Zdravo-
myslova 1996). Neuvostomiehen isyyden kaventumiseen voidaan äidin laajan per-
hevastuun ohella nähdä myös toinen syy, joka oli valtion vahva läsnäolo perheen
elämässä. Koska julkinen lastenhoitojärjestelmä oli hyvin organisoitu, eivät isät
yleensä osallistuneet lasten hoitoon ja kasvatukseen. Kukhterin (2000, 80) onkin
todennut, että lastenhoito oli Neuvostoliitossa miehille ajanviete leipätyön ohella.
Zdravomyslovan (1996, 46) mukaan isyyttä ei neuvostoyhteiskunnassa huomioitu
sen kummemmin hallinnollisissa diskurssissa kuin yleisessä mielipiteessäkään.
Hänen mukaansa vanhemmuuden kategorian sisällä isyyteen kohdistui yleisesti
diskriminaatiota. Neuvostoyhteiskunnassa isät olivat ainakin symbolisesti suljettu
pois valtion, äidin ja lapsen välisestä kolmiyhteydestä (Issoupova 2000, 31). Mie-
het olivat poissuljettuja myös äidin, isoäidin ja lapsen välisestä kolmiyhteydestä,
jota pidettiin lähes pyhää kolminaisuutta muistuttavana symbioottisena perheen
hoivavastuuta organisoivana perhemuotona. (Ks. esim. Castren 2001; Issoupova
2000; Rotkirch 1997; 2000.)

Rotkirch (2000, 111) katsoo, että mikäli avioitumisen velvoittavuus oli nuor-
ten naisten huolena Neuvostoliitossa, niin avioituttuaan monet neuvostonaiset
saivat uusia huolenaiheita: miesten pitkittynyt poissaolo perheessä, miesten al-
koholinkäyttö tai avioliiton ulkopuoliset suhteet ja perilliset. Osittain näistä syistä
määräysvallan neuvostoperheissä voidaan katsoa kuuluneen pääosin naisille.
Siihen, miksi määräysvalta neuvostoperheissä ”kuului” naisille (esim. Kukhterin
2000, 83), ja isän paikka jäi marginaaliseksi, voidaan siis löytää monta syytä. Yksi
mahdollinen ja paljon esillä ollut selitys sille, miksi naiset ohjailivat perheensä
elämää Neuvostoliitossa, on venäläisen miehen suhde alkoholiin (ks. Rotkirch
2000, 111). On esitetty näkemys, että miesten yllä leijui aina kysymysmerkki
heidän käytöksensä suhteen ja erityisesti suhteessa alkoholiin (vrt. Kiblitckaya
2000; ks. myös Zdravomyslova & Chikadze 2000). Vaikka alkoholismista sosiaali-

sena ongelmana alettiin Neuvostoliitossa keskustella laajemmin vasta 1980-luvun puolivälissä, on näkemyksellä siitä, että voimakas alkoholin käyttö kuuluu perinteisesti venäläiseen kulttuuriin, pitkä historia (Zdravomyslova & Chikadze 2000, 36). Zdravomyslova ja Chikadze (2000, 48) ovat jopa sitä mieltä, että ”ankara ryyppääminen” kuuluu venäläisten mielestä maskuliinisuuteen.

Samaan keskusteluun isien vähäisestä läsnäolosta lastensa elämässä liittyy myös isovanhemmuuden suuri merkitys niin Neuvostoliitossa kuin nyky-Venäjälläkin. Neuvostoliitossa naiset pystyivät huolehtimaan lapsistaan ja kotitöistään itsenäisesti ilman miestensä apua siksikin, että niin yksinhuoltajien kuin naimisissa olevien naisten vastuuta lapsistaan ja kodistaan olivat yleisesti jakamassa myös isovanhemmat (erityisesti isoäidit) (Rotkirch 2000, 112). Siihen, oliko isovanhempien läsnäolo venäläisessä perheessä syy vai seuraus miesten marginaalisesta asemasta, on hankala vastata.

Nyky-Venäjällä naiset ovat taas pyrkineet täyttämään tyhjäksi jääneen miehen paikan. Yksinhuoltajanaisten taloudellinen ahdinko ja turvaverkoston puute on saanut venäläiset naiset etsimään uusia ratkaisuja elämäntilanteeseensa nyky-Venäjällä. Mahdollisiksi ratkaisuiksi nähdään lapsesta luopumisen lisäksi muun muassa (ulkomaalaisen) sponsorin tai ulkomaalaisen aviomiehen hankkiminen sekä muutto ulkomaille (ks. Ashwin 2000, 22; Yampolskaya 1997, 104–105; vrt. myös esim. Bridger & Kay 1996, 34; Issoupova 2000; Poretskina 1996). Ulkomaalainen puoliso voi siis venäläiselle naiselle olla mahdollisuus täyttää tyhjäksi jäänyt miehen paikka omassa ja lasten elämässä. Saarinen (2007) taas on Pohjoismaihin muuttaneita venäläisiä naisia käsittelevissä tutkimuksissaan todennut, että kaikkia hänen tutkimiaan maahanmuuttajanaisia yhdistävä asia on se, että he arvostavat pohjoismaisen hyvinvointivaltion yksinhuoltajaäideille takaamaa sosiaaliturvaa.

Uuden isyyden virittelyä

Vaikka isyyden marginaalisuus olikin virallisella tasolla vallitseva normi vallankumouksen jälkeisessä Neuvostoliitossa, on isyydestä aiemman tutkimuksen mukaan olemassa myös toisenlainen tulkinta (ks. Issoupova 2000, 38; Kukhterin 2000, 80). Sergei Kukhterin (2000, 82) on venäläisiä miehiä haastatellessaan saanut tuloksia, joiden perusteella isän ja pojan väliset tunnesiteet jäivät vallankumouksen jälkeenkin koskemattomiksi. Isien merkitys oli suuri erityisesti pojille, vaikka virallinen ideologia olikin määritellyt isyyden vanhemmuuden marginaaliin. Myös Elena Zdravomyslovan (1996) tutkimustulokset osoittavat, että ainakin osassa neuvostoperheistä isän paikka on ollut näkymätön vain tutkijoiden tulkinnoissa. Tutkiessaan venäläisiä psykologian opiskelijoita Zdravomyslova (1996, 65) tapasi haastateltavan, nuoren naisen, joka koki isänsä äitiään läheisemmäksi siksi, että äidin tehdessä paljon töitä isällä oli ollut hänelle enemmän aikaa. Haastateltava kertoi, että hänen isänsä oli esimerkiksi opettanut hänet lukemaan. Zdravomyslo-

van (1996, 65) haastatteluissa ilmeni myös, kuinka isä oli osallistunut 37-vuotiaan haastateltavan lapsuudenkodissa aina kotitöiden tekemiseen. Hänen kodissaan kotityöt teki se vanhempi, jolla sillä hetkellä oli aikaa. Tällaista äitimisen muotoa voisi kutsua esimerkiksi taustalla häärileväksi äitimiseksi. Siinä äiti hoitaa kodin askareita ja huolehtii lasten hoivasta, mutta ei varsinaisesti osallistu yhteiseen tekemiseen lastensa kanssa, kuten leikkeihin. Se lienee paikkaan ja kulttuuriin sitomaton äitimisen muoto. Kyse on pitkälti myös käytännön aikaresursseista ja vanhempien kotitöiden jakamisesta eli perheen sisäisestä sukupuolisopimuksesta. Toisaalta Zdravomyslovan informantin esiintuoma perheen sisäisen sukupuolisopimuksen malli, jossa kotitöistä ja lasten hoivasta huolehtii se vanhempi, jolla sillä hetkellä on aikaa hoitaa tehtävä, voidaan tulkita jaetun vanhemmuuden mukaiseksi äitiydeksi ja isyydeksi. Jaetussa vanhemmuudessa on kyse siitä, että puoliset tai vanhemmat jakavat kodin ja lasten hoitoon ja hoivaan liittyviä tehtäviä tasavertaisesti (esim. Huttunen 2001, 174–178). Jaetun vanhemmuuden idean omaksuminen perheissä on myös isyyden muutoksen ja lisääntyvän isänhoivan edellytys (ibid.).

Neuvostoliiton hajottua on isän rooli venäläisessä perheessä muuttunut. Isät ovat tulleet osaksi perhettä ja isyydestä on tullut Venäjällä entistä tärkeämpää. Isyyden ja mieheyden muutokseen voidaan katsoa johtaneen muun muassa sen, että valtion äitiyteen liittyvät tukitoimet ovat Neuvostoliiton hajoamisen myötä vähentyneet. Myös uudenlainen yhteiskuntajärjestys, jossa mieheyden representaatiolle on monenlaisia mahdollisuuksia, mahdollistaa entistä monimuotoisemman isyyden Venäjällä. Miehistä on monissa perheissä tullut perheiden ensisijaisia tai jopa ainoita tulonansaitsoja. (Vrt. Rotkirch 2000, 244–272.)

Lieneekö liioiteltua todeta, että Neuvostoliiton hajottua ”uusi isä” on ilmaantunut venäläiseen perheeseen? Uudella isyydellä tarkoitetaan Merja Korhosen (1999, 93) mukaan isyyttä, jossa mies tietoisesti pyrkii täysimääräiseen isyyteen. Jouko Huttunen (2001, 171) puolestaan toteaa, että hän käyttää ”uudesta isyydestä” mieluummin ilmaisua hoitava tai hoivaava isä. Hän katsoo, että uusi isyys tuli niin tutkimukseen kuin aktivistien puheisiinkin jo ainakin 1990-luvulla, eikä se kuitenkaan vielä 2000-luvun alussa ollut kovinkaan laajalle levinnyt käytäntö esimerkiksi suomalaisperheiden sisäisessä hoivan organisoinnissa. Huttunen (emt., 174) katsoo, että hoivaavassa isyydessä (eli uudessa isyydessä) vanhemmuus tulee ymmärtää hoivatyönä, joka on mahdollista jakaa molempien vanhempien kesken ilman sukupuolen asettamia rajoitteita. Hänen (2001, 179) mukaansa hoivaavassa isyydessä pitäisi näkyä vähintäänkin isän sitoutuminen vanhemmuuteen äidin tavoin, molempien vanhempien samanlainen pätevyys lastenhoidossa ja kotitöissä, kotiin jäämisen mahdollisuus potentiaalisena vaihtoehtona molemmille vanhemmille silloin, kun lapset ovat pieniä ja lisäksi isän aito kiinnostus lapsiin ja heidän hyvinvointiinsa. Mikäli nämä asiat eivät näy miehen vanhemmuudessa, ei Huttunen mukaan voida puhua isyyden olennaisesti muuttuneen. Vaikka

uutta isyyttä voidaanakin pitää positiivisena asiana perhekulttuurin muutoksen kannalta, ei naisille aina ole helppoa luopua asemastaan lastensa ensisijaisena hoivaajana. (ks. esim. Korhonen 1999, 95). Voiko tästä olla kyse myös venäläisen perhekulttuurin muutoksessa? Se, etteivät äidit luovu ensisijaisesta asemastaan ja vallastaan suhteessa lapsiinsa, voi olla kääntöpuolena sille, etteivät nuoret miehet aina ota paikkaansa isänä ja aviomiehenä (vrt. Kukhterin 2000, 88; vrt. myös Korhonen 1999, 96).

Isyyden merkitys venäläisessä perheessä on kasvanut pitkälti siksi, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen valtio on irtisanoutunut ”kollektiivisen puolison” asemastaan, eikä valtion tuki äidille ja lapselle hoivan organisoinnissa eikä taloudellisestikaan ole enää yhtä merkittävä kuin Neuvostoliitossa. Isät ovat tulleet tarpeellisiksi myös perheeneläjinä. (Ks. Kukhterin 2000, 85–86; myös Rotkirch 2000, 244–272.) Nuorten miesten ei aina ole helppo omaksua johtavaa roolia venäläisessä perheessä, koska venäläiset naiset ovat tottuneet käymään ansiotyössä ja huolehtimaan itsenäisesti perheen asioista – ilman miestensä läsnäoloa. Kukhterin (2000, 88) onkin sitä mieltä, että vaikka venäläiset miehet ovat saavuttaneet jonkin verran valtaa perheissä, patriarkalisesta järjestelmästä ei kuitenkaan ole kysymys. Tutkijoiden mukaan venäläiset äidit ovat toivottaneet isät tervetulleiksi vanhemmuuden kentälle, ja jotkut venäläiset miehet ovat alkaneet aktiivisesti ottaa osaa perheen asioiden hoitoon. (Issoupova 2000, 42; Kukhterin 2000, 88.) Olga Issoupovan (2000, 42) mukaan isyydestä on Venäjällä tullut pikkuhiljaa instituutio ja julkisuudessa isyyden kuvaksi on muodostunut aktiivisen ja vastuuntuntoisen isän kuva. Ehkä voisi siis puhua myös uuden isyyden jonkinasteisesta ”esiinmarssista” tai ainakin sen kurkistuksesta venäläiseen perhe-eetokseen.

3.3.1.3 Nyky-Venäjällä vallitseva määrittelykamppailu perhe-eetoksen suunnasta

Neuvostoliiton hajoamisen myötä perhe-eetos ja käsitys perheestä ovat Venäjällä muuttuneet. Perhe-eetoksen muutokseen ja hoivajärjestelyiden organisoinnin uudelleen määrittelyyn on ilmennyt tarvetta, koska sosialismin aikana vallinnut julkisen vallan ylläpitämä turvaverkko on repeytynyt (ks. Rivkin-Fish 2011, 9). Hyvinvoinnin tuottamisessa ja hoivan organisoinnissa sosialistisessa Neuvostoliitossa vallitsi vastuiden ja velvollisuuksien vastavuoroisuuteen perustuva suhde neuvostokansalaisten ja julkisen vallan välillä (emt., 10). Liberaalien oppien ja yhteiskuntajärjestyksen rantauduttua myös Venäjälle ovat erityisesti länsimaiset feministit esittäneet kritiikkiä siitä, että yksityisen alueella eli kodeissa on itse asiassa päädytty tilanteeseen, jossa naisten työmäärä hoivassa ja sen organisoinnissa kasvaa jatkuvasti (vrt. *ibid.*). Tämän seurauksena venäläiset naiset ja äidit etsivät uusia ratkaisuja arjen hoivasta suoriutumiseen. Samaan aikaan sukupuoli- ja luokkasuhteet yhteiskunnassa nousevat aiempaa näkyvämmiksi.

Yksi keskeisin yhteiskunnallinen ongelma viimeisten vuosikymmenten aikana on ollut Venäjän demografinen kriisi, väestön määrän väheneminen (Isola 2011; Rotkirch, Temkina & Zravomyslova 2007; ks. myös esim. Rivkin-Fish 2011). Eri-tyisesti 2000-luvun kuluessa on Venäjällä herätty siihen, että väestörakenteen epätasaisuus, jonka aiheuttaa epätasainen jakauma kuolleisuuden, migraation ja syntyvyyden välillä, on saatava muuttumaan (Rotkirch, Temkina & Zravomyslova 2007, 351). Presidentti Vladimir Putin on kiinnittänyt tähän huomiota, ja hän on esitellyt väestönkasvuun tähtäävän ohjelmansa, jonka tavoitteena on rohkaista naisia synnyttämään toinen lapsi. Perheihanteeksi on muodostunut nainen, jolla on kaksi lasta. Putinin väestöllisessä ohjelmassa korotettiin alle 18-vuotiaiden lasten lapsietuuksia ja alettiin maksaa palkkatyössä käyville äideille äitiydestä. Lopulta Putin päätyi yleiseen, äidin pääomaksi nimetyn käytännön toteuttamiseen. Tämä äidin pääoma tarkoittaa noin 6 300 euron summaa, joka naiselle myönnetään siinä vaiheessa, kun hänen toinen lapsensa täyttää kolme vuotta. Äidin pääoma ei ole kuitenkaan vapaasti käytettävissä naisen ja lapsen menoihin. On säädetty, että pääoma tulee sijoittaa lainoihin, asumiseen, äidin eläkkeeseen tai lapsen koulutukseen. (Rotkirch, Temkina & Zravomyslova 2007, 351.)

Nykyvenäläistä perhe-eetosta käsittelevässä tutkimuksessa tuodaan esiin, että Putinin ensimmäisen presidenttikauden konkreettisten toimenpiteiden ohella Venäjän väestönkasvuun pyritään vaikuttamaan myös väestöpoliittisen keskustelun kautta (esim. Isola 2011). Tässä keskustelussa käydään kiivasta määrittelykampppailua venäläisestä perhe-eetoksesta. Keskustelun toinen osapuoli on niin sanottu konservatiivinen rintama, jota edustavat Vladimir Putinin vuoden 2006 voitonpäivän puheessa esittämät näkemykset sekä ortodoksisen kirkon näkemykset. Vasta-argumentoijana ovat naisjärjestöt näkemyksineen perheestä ja hoivan sukupuolittuneesta organisoinnista perheissä. Anna-Maria Isola (2011, 14) argumentoi: ”Konservatiivit’ tosin käsitteenä on laaja, koska sillä viitataan niin ortodoksisen kirkon jäsenten kuin neuvosto-ideologiaa vaalivien arvoihin. Lisääntymisoikeuksista puhuvat naisaktivistit tarjoavat naiskansalaisille sukupuolisopimusta, joka on tasa-arvoinen suhteessa mieskansalaiseen niin, että naisen päätösvalta ruumiistaan ja lisääntymisestään säilyy vain hänellä. Ortodoksinen kirkko tarjoaa perinteisen naisen ja perinteisen perheen mallia: nainen ansaitsee arvostuksen pääasiassa perheen vaalimisella.” Ortodoksisen kirkon ajamassa perhe-eetoksessa lähdetään ydinperheideologiasta, jossa kodin sisäiset hoivavastuut jakautuvat sukupuolittuneesti, niin että lasten hoivan päävastuullisia ovat naiset. Naisjärjestöt puolestaan korostavat naisten itsemääräämisoikeutta lisääntymiseensä ja esimerkiksi työssäkäyntiinsä. Isola (2011, 15) katsoo, että molempien keskusteluun osallistuvien tahojen tavoitteena on saada väestönkasvu Venäjällä vauhtiin syntyvyyden avulla, vaikka osapuolien keinot syntyvyyden lisääntymiseen ovatkin erilaisia.

Nykyvenäläinen Putinin näkemysten mukainen perhe-eetos korostaa voimakkaasti äitiyttä ja äidin hoivavastuuta. Isän paikka jää edelleen tyhjäksi, ja myös ylisukupolvinen hoivavastuu on tälle perhe-eetokselle vierasta. Synnyttäminen, lasten kasvatus ja koulutus nähdään erityisesti naiskysymyksenä ja äitien asiana. Rotkirch, Temkina ja Zdravomyslova (2007) toteavatkin, että Putinin ajama perhe-eetos palautuu takaisin neuvostoaikoihin, jolloin äidin hoivavastuu lapsistaan oli kiistaton ja isänhoivaa ei perhe-eetoksessa tunnistettu. Putinin näkemykset eivät millään tavalla tue modernia jaetun vanhemmuuden perhe-eetosta (emt., 355). Rotkirch, Temkina ja Zdravomyslova katsovat, että tässä mallissa myös työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvät hoivajärjestelyt jäävät yksinomaan naisten vastuulle. Nyky-Venäjän tilannetta arvioitaessa onkin silmiinpistävää myös se, kuinka yksityisten hoivapalveluiden käyttö erityisesti lasten hoivassa on noussut merkittävään asemaan (vrt. Rotkirch 2008).

Monet äidit järjestävät työn ja perheen yhteensovittamisen, niin että he ostavat lapselleen yksityisen kotiapulaisen tai lastenhoitajan. Rotkirch (2008, 266–267) toteaa, että kotiapulaisia ja lastenhoitajia käyttävät nyky-Venäjällä sekä uusriikkaat että keskiluokkaiset äidit. Hän katsoo, että kotiapulaisten ja heidän palveluitaan ostavien keskiluokkaisten tai uusrikkaiden naisten maailmoissa kohtaavat ”neuvostonaisen” ja ”uuden venäläisen naisen” maailmat. Monesti kotiapulaiset ovat ikääntyviä naisia, joiden ammatillinen ura Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen on nyrjähtänyt, ja uuden luokkayhteiskunnan myötä nämä naiset voivat elättää itsensä vauraampien venäläisten ”palvelijoina”, vaikka heidän ammatillinen koulutuksensa ja aikaisempi työkokemuksensa ovat aivan muualta kuin hoivatehtävistä. Toisaalta palvelujen ostajat elävät varsin vauraasti ja ovat uuden venäläisyyden menestyjiä. (Emt., 267.) Kodin ja julkisen sektorin ulkopuolelta ostetut lastenhoitopalvelut ovat tyypillinen tapa järjestää työn ja perheen yhteensovittaminen monissa nykyvenäläisissä perheissä. Tämäkin tapa organisoida hoivaa lisää perhe-eetoksen sukupuolitapaisuutta, koska niin palveluiden ostajat kuin myyjät ovat naisia, ja näin sukupuolitapaista hoivan organisointia ja perhe-eetosta uusinnetaan ja siirretään sukupolvea toiseen.

Yhteenvetona totean, että nykyvenäläinen perhe, perhe-eetos ja perheen sisäiset hoivan organisoinnin tavat ovat muuttuneet aikaisemmasta Neuvostoliiton aikana vallinneesta perhe-eetoksesta. Siinä missä Neuvostoliiton perhe-eetosta ja hoivan organisointia määritteli valtiollinen normisto, jossa työssäkäyvän äidin ideologia oli normi ja äitiys kansalaisvelvollisuus, käydään nyky-Venäjällä diskursiivista kamppailua siitä, mihin suuntaan sukupuolisopimusta perhehoivan organisoinnin ja perheen määrittelyn näkökulmasta tulisi kehittää. Venäjällä on siirrytty aikaan, jossa yhtä yhtenäistä normistoa ei ole olemassa vaan vallitsevat käytännöt ja diskurssit käyvät keskenään määrittelykamppailua perheen muodosta, perhe-eetoksesta ja perheen määrittelystä. (Vrt. myös Isola 2011.)

3.3.2 Perhesuhteet Suomessa sukupuolen ja hoivan näkökulmasta

Venäläisten maahanmuuttajanaisten perhe- ja vanhemmuuskäsitysten ymmärtämiseksi on syytä tuntee konteksti, johon Suomessa suomalaisen puolisonsa kanssa asuvat maahanmuuttajanaiset vanhemmuuskäsityksiään reflektoivat ja jonka piirissä he arkeaan elävät. Käsittelen tässä lyhyesti suomalaisen perhetutkimuksen tuottamaa kuvaa hoivan organisoinnista ja hoivavastuun jakamisesta (ydin)perheissä. Keskityn siihen, miten sukupuolittunutta vanhemmuutta ja ydinperhettä suomalaisen perhetutkimuksen aikalaiskeskusteluissa kuvataan.

Perinteisen suomalaisen perheen mallina ydinperheen ympärille rakentuva äitiys

Ydinperheajattelun leviämistä ja merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa on laajasti tutkinut Katja Yesilova (2009) väitöskirjassaan *”Ydinperheen politiikka”*. Hän tuo esille perheen poliittisuuden. Hänen mukaansa perhe on keskeinen yhteiskuntapolitiikan toiminnallinen yksikkö. Poliittisuus määrittää sen, millaisena näemme ja koemme perheen ja mitä kutsumme perheeksi. Yesilova (emt., 21) kuvaa, kuinka on alettu luonnollistaa prosessia, jossa ydinperhe perhemuotona on alkanut muodostua. Katson, että ydinperheen luonnollistamisella ja sittemmin kyseenalaistamisella on yhteys myös transnationaaliseen perhekäsitykseen. Yesilova (ibid.) toteaa, että ennen 1800-lukua perhe liitettiin kiinteästi paikkaan ja elinkeinoon (ts. taloon, työyhteisöön, palvelijoihin ja sukulaisiin). Modernisoitumisen ja myös työn muutoksen sekä maalta kaupunkiin muuttoprosessin myötä ydinperhe perhemuotona on saanut kuitenkin yhä vahvemmin valtaa ajattelussamme ikään kuin luonnollisena ajattelun muotona. Niin kauan kuin perheenjäsenet pysyivät paikallaan ja elettiin yhdessä läheisten (tai jos halutaan perheenjäsenten) kanssa, tiukka perheen määrittely oli tarpeetonta. Sitä mukaa kun ikäluokat siirtyivät maalta kaupunkeihin ja työ muutti luonnettaan, alkoi tulla ajankohtaiseksi politisoida, määritellä ja luonnollistaa myös perhe. Suomalaisen perheen ideaaliksi rakentui kahden aikuisen ja heidän lastensa muodostama ydinperhe, jossa lasten hoivan ensisijainen vastuunkantaja on perheen nainen – siis äiti ja vaimo.

Sukupuolella on merkitystä; ydinperheessä äidin rooli on keskeinen. Ydinperhe voidaan jopa määritellä äidin perheeksi. Perhekasvatuksen teksteissä ja ydinperheen politiikassa isän rooli ja liikkumatila on käytännössä suurempi kuin äidin: isä voi liikkua jaetun vanhemmuuden (jopa äidillisesti lastaan hoivaavan isän) roolistaan aina poissaolevaan isyyteen saakka, mutta naisen rooli perheessä on tiukempi. Esimerkiksi äidin poissaolo (äiditön perhe) on jotakin sellaista, jota ei tunnisteta edes problematisointipuheessa. Yesilova osoittaa, kuinka perhekasvatuksen teksteissä on vuosikymmeniä tuotettu ydinperheen politiikkaa ja hegemoniaa sukupuolirooleineen. (Yesilova 2009; ks. myös Vuori 2001.)

Kriittisen perhetutkimuksen isyyspuhe

Puhetta sukupuolittuneesta vanhemmuudesta tuotetaan virallisessa perhepolitiikassa (vrt. esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriö 2006), mutta myös muussa aikalaisskeskustelussa. Tutkijat ovat perinteisesti olleet keskeisessä asemassa poliittisen puheen ja käytäntöjen sekä kansalaispuheen välissä vaikuttamassa siihen, millaisiksi linjaukset jonkin asian ympärillä käytävän puhutavan kohdalla muodostuvat. Tutkijoiden tuottama ja käytännön perhepuhe on suomalaisessa keskustelussa pitkään lähtenyt siitä, että perhekäsitykset ja perhesuhteet organisoituvat ydinperheideologian kautta (esimerkiksi Jallinoja 2000; 2006; Yesilova 2009). Suomalaista perhettä, siten kuin se perhetutkimuksessa määritellään, voisi kuvata kahden *ydinsanan* kautta. Ne ovat heteronormatiivisuus ja ydinperheen politiikka, joita voi pitää vallitsevina diskursseina suomalaisessa perhekeskustelussa (ks. esim. Eräranta 2006; Jallinoja 2000; Jokinen 1996; 2005; Nätkin 1997; Vuori 2001; Yesilova 2009). Ydinperheajattelun heteronormatiivisuushegemoniaa on kuitenkin viimeaikaisessa keskustelussa kritisoitu (ks. esimerkiksi Jokinen 2005).¹⁹

Äidinhoivan diskurssi on suomalaisessa perhekeskustelussa ensisijaisena diskurssina jättänyt isälle paikan lapsen hoivassa ja läsnäolossa jaetun vanhemmuuden kautta. Heteronormatiivisuus käsitteenä ja diskurssina liittyy myös konkreettiseen hoivan organisoitumiseen. Heteronormatiivisuus merkitsee äidin ensisijaistamista lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Äidin ja lapsen välinen kiintymyssuhde on lapsen kehityksen kulmakivi, eikä kukaan voi korvata lapselle äidinhoivaa. Suomalaisessa perhetutkimuksessa lähdetään ajatuksesta, jossa *äiti on aina äiti* (ja usein jopa hoivaava isäkin nähdään äitinä) (ks. esim. Vuori 2001). Esimerkiksi Korhonen (1999, 8) toteaa, luokitellessaan aineistonsa isätyyppejä, että hänen aineistossaan isät jakaantuivat viiteen eri ryhmään, mutta näiden viiden ryhmän lisäksi hän erotti vielä kuudennen muihin tyyppeihin ”sopimattoman” tyyppin, jota hän kutsuu *poikkeuksellisen äidilliseksi isäksi*. Tähän poikkeuksellisen äidillisen isän – tyyppiin kuului Korhosen 44 haastattelusta miehestä yksi isä (Korhonen 1999, 122, 155). Isän paikka ei suomalaisessa perhekeskustelussa ole yhtä marginaalinen kuin se on ollut venäläisessä perhenäkemyksessä, mutta jaetun vanhemmuuden diskurssia pidemmälle ei suomalaisessa perhepuheessakaan päästä (esim. Vuori 2001; Eräranta 2006).

Minna Rantalaiho (2003, 236) on todennut, että vanhemmuuspuheen tasa-arvonäkökulmasta katsottuna miehen ja naisen puolustettavat kohteet ovat erilai-

¹⁹ Heteronormatiivisuuden kriittisessä tarkastelussa erityisesti lesbo- ja queer-tutkijat ovat olleet avainasemassa (ks. Kuosmanen 2000; 2008). Tilastollisesti asiaa lähestyttäessä voidaan jäädä hämmästelemään sitä, miksi ydinperheideologia on suomalaisessa perhepuheessa niin keskeisessä asemassa. Tiedetäänhän, että nykyään lähes puolet avioliitoista purkautuu avioeroissa, ja että kaikista lapsiperheistä lähes viidesosa on yksinhuoltajaperheitä (Eräranta 2006, 297). Eräranta (2006, 297) selittää, että suomalaisessa yhteiskunnassa avioerojen määrän kasvun taustalla on nähty toisaalta naisten koulutus ja työssäkäynti ja toisaalta hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan tuomat mahdollisuudet, jotka takaavat naisille entistä riippumattomamman aseman suhteessa miesten tuloihin.

sia. Hänen (ibid.) mukaansa naisten kohdalla isyyspuheen tasa-arvodiskurssissa on kyse äidin oikeudesta ja velvollisuudesta yhdistää perheensä ja työ, kun taas isän kohdalla kysymys on hänen oikeudestaan ja velvollisuudestaan yhdistää työhönsä perhe. Toisaalta isänhoivaa ja isän paikkaa käsittelevässä asiantuntijapuheessa on viime aikoina nostettu esiin isyyden murros (Eräranta 2006, 296). Isyyden murros voi viitata niin vahvistuvaan kuin ohenevaankin isyyteen. Joka tapauksessa kyse on siitä, ettei perinteinen isyyden määritelmä, jossa isä on ydinperheen leivänansaitsija ja hänen ensisijainen tehtävänsä on perheen eläntönä huolehtiminen, ole enää relevantti näkemys, jos asiaa tarkastellaan lapsen parhaan nimissä (ks. Eräranta 2006).

Hoivan organisointi ja hoivajärjestelyt perheissä ovat muuttuneet entistä moninaisemmiksi samaan aikaan kuin ydinperheideologian hegemoninen asema itsestään selvänä perhemuotona on murentunut Suomessa (ks. esim. Autonen-Vaaranieniemi 2008; Jokinen 2005; Kuronen & Hokkanen 2008; Mykkänen & Huttunen 2008). Tässä perheen muutoksessa niin äidin kuin isänkin kategoriat ovat saaneet entistä enemmän liikkumatilaa. Muutoksen ehdottomat ”voittajat” ovat kuitenkin olleet isät. Isillä on tässä muutosprosessissa ollut ”vain voitettavaa”, sillä entistä moninaisemmat tavat olla isänä ovat tulleet mahdollisiksi. Kuitenkaan isien ei ole ilman omaa tahtoaan ollut välttämätöntä ottaa sitä vastuuta lastenhoidosta ja hoivasta mikä äitien on joka tapauksessa otettava. Isä voi hoitaa omat vanhemman tehtävänsä yhä enemmän lapsensa arkeen osallistumalla (ja esimerkiksi avioerotilanteissa isillä on mahdollisuus tulla lapsen lähivanhemmaksi (esim. Kuronen & Hokkanen 2008)), mutta siitä huolimatta todellinen vastuu lasten hoivasta jää usein naisille (ks. Lammi-Taskula & Salmi 2005). Naiset ovat edelleen niitä vanhempia, joilla on velvollisuus hoitaa ja huolehtia lapsista. Esimerkiksi vanhempainvapaita Suomessa käyttävät edelleen pääasiassa naiset (Lammi-Taskula & Salmi 2005).

3.4 Transnationaali perhe – hoivakäytäntöjen välitilassa?

Maahanmuuttotutkimuksen perhetutkimukselliseksi klassikoksi on muodostunut Deborah Brycesonin ja Ulla Vuorelan (2002) transnationaaleja perhesuhteita tarkasteleva kirja *”The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks”*. Siinä käydään laajasti läpi transnationaalien käsitettä ja merkitystä globaaleissa perheverkostoissa, joissa perhesuhteet ja perhesiteet hajoavat ja valuvat eri puolille maailmaa. Bryceson ja Vuorela (2002, 3) määrittelevät transnationaalit perheet perheiksi, jotka elävät osan tai suurimman osan ajasta erossa toisistaan, mutta siitä huolimatta pysyvät yhdessä ja luovat jotakin, jota voidaan pitää kollektiivisen hyvinvoinnin tunteena ja yhtenäisyytenä, joka säilyy jopa kansallisten rajojen yli. He kutsuvat tätä yhteisyyttä perheydeksi tai perheisyydeksi (engl. familyhood). Olen päättänyt suomentamaan termin perheydeksi. Transnationaaleja perheitä käsittelevässä tutkimuksessa keskeisenä kiinnostuksen kohteena on yleisesti se, kuinka transnationaalia perheyttä elävät ihmiset

yksilöinä järjestävät arkensa ja kuinka heidän perhesuhteensa toimivat. Bryceson ja Vuorela (2002) nostavat esiin sen, kuinka transnationaalissa arjessa toimivat ihmiset (perheenjäsenet) neuvottelevat jatkuvasti myös menneisyyden ja tulevaisuuden näkökulman kautta suhteestaan lojaalisuuteen (tai lojaalisuuksiin). Tämä lojaalisuus liittyy konkreettisimmillaan kansallisvaltioon, ja se voidaan käytännössä paikantaa esimerkiksi urheilukilpailun yhteydessä kysymällä, mitä joukkuetta itse kukin kannattaa.²⁰ Kysymys lojaliteetista ja ajan käsityksestä nousee transnationaaleissa perhesuhteissa tärkeäksi.

Transnationaalilla perheellä viitataan siis perheeseen, jonka jäsenet asuvat maantieteellisesti useassa eri valtiossa, mutta siitä huolimatta perheeseen kuuluvat perheenjäsenet pyrkivät järjestämään perhe-elämänsä niin, että he voivat elää yhteistä perhe-elämää. Perhekäsitykselle on tyypillistä perheen mieltäminen useista sukupolvista koostuvana ja perhe ymmärretään esimerkiksi suomalaista ydinperhettä laajemmaksi kokonaisuudeksi. Laajennetun perheen käsite on keskeinen transnationaalissa perheen kontekstissa, ja monet niin sanotusta idästä ja etelästä muuttavat ovat tottuneet siihen, että perheeseen lasketaan muutkin kuin ydinperheen jäsenet. Voidaan jopa katsoa, että transnationaalissa tilassa arkeaan elävässä perheessä laajennetun perheen ideologia tuntuu korostuvan. Tiilikaisen (2007) mukaan somalialaisten perheiden transnationaalit perhesuhteet ja perheet muodostuvat moniulotteisesta kokonaisuudesta. Siinä missä suomalaiset ovat tottuneet pitämään perheenjäseninään saman katon alla asuvia ydinperheensä jäseniä, muodostuu perhe somalialaisille sirpaloituneista palasista, ympäri maailmaa asuvista sukulaisista ja perheenjäsenistä. Suomessa asuvien somalialaisten lapset saattavat esimerkiksi asua edelleen Somaliassa jonkun sukulaisen hoivissa, mutta äidit pitävät yllä suhdetta lapsiinsa Suomesta käsin. Perheys ja äitiys tällaisessa transnationaalissa tilassa muodostuukin hyvin erilaiseksi kuin äitiys suomalaisessa ydinperheessä. Somalialaiset naiset ylläpitävät transnationaalia äitiytään, vaikka eivät fyysisesti asukaan yhdessä lastensa kanssa, ja vaikka lasten välittömästi hoivasta huolehtiikin joku perheen tai suvun muu jäsen kuin biologinen äiti.²¹

²⁰ Huttunen (2006) tuo omassa tutkimuksessaan esiin sitä, kuinka Suomessa asuvat bosnialaiset, joiden elämä näyttää varsin monella mittarilla katsottuna asettuneen Suomeen, pitävät kuitenkin tiiviit yhteydet entisille kotiseuduilleen, ja haluavat esimerkiksi jälleenrakentaa lähtöalueitaan, vaikka eivät olisikaan "ainakaan vielä" valmiita muuttamaan takaisin niin sanottuun kotiin.

²¹ Myös Riitta Högbäck (2009, 184–190) on kansainvälistä adoptiota tutkiessaan herättänyt keskustelua samansuuntaisesta aihepiiristä. Hän näet puhuu siitä, kuinka suomalainen eksklusiivinen perhekulttuuri "hyväksyy" lapselle vain yhdet vanhemmat. Maissa, joista lapsia tyypillisesti adoptoidaan Suomeen (Afrikasta, Aasiasta ja esim. Venäjältä), laajennetun perheen ja äitiyden käsitteet eivät kuitenkaan ole läheskään yhtä vieraia. Aina ei biologinen tai juridinen äitiys tai vanhemmuus ole välttämättä ainoa tapa harjoittaa vanhemmuutta. Kansainvälisen adoption kohdalla tämä kuitenkin muodostuu usein ongelmalliseksi, koska länsimaisille adoptiovanhemmille on hyvin tärkeää saada lapsi(a), joka on nimenomaan heidän "ikiomansa", ja vain ja ainoastaan heidän lapsensa. (Högbäck 2009.) Högbäck (2009, 190) arvioi, että tulevaisuudessa kansainvälisessä adoptiossa on kenties hyväksyttävä se seikka, joka jo nykyään on monille ei-länsimaalaisille naisille luonnollinen asia, että adoptio-äitiys ei poissulje myöskään biologisen äidin oikeutta pitää yllä suhdetta lapseensa – lapsella voi olla useampi äiti tai useammat vanhemmat. Ehkä transnationaalit perhesuhteet ja kansainväliset adoptiot muuttavat myös suomalaista tai länsimaalaista perhe-eetosta ydinperheen ideaalista kohti laajentuneen perheen ideaalia.

Lähden transnationaalien perheiden arkea ja perheyttä (familyhood) tarkastellakseni siitä, että transnationaalisuus ilmenee aina suhteessa paikkoihin. Transnationaalit perheet voivat elää todellisuudessa, jossa perheenjäsenet asuvat ja elävät arkeaan kaukana toisistaan ympäri maailmaa. Toisaalta transnationaalissa perhetilassa arkea voidaan elää myös kahdessa eri paikassa, jossa perheenjäsenen asuinmaat ja paikat sijaitsevat lähellä toisiaan. Bryceson ja Vuorela (2002, 7) huomauttavat, ettei tällainen ilmiö, jossa perheenjäsenet elävät erillään toisistaan, ole mitenkään uusi. Heidän mukaansa kaunokirjallisuudessa tähän ilmiöön on havahduttu jo paljon ennemmin kuin yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Brycesonin ja Vuorelan mukaan transnationaalien perheiden liikkeellä olemisen voidaan nähdä tuloksena elämän monimuotoistumisesta ja niistä muutoksista, joita ihmisten arjessa on tapahtunut. Muutokset ovat joko pakottaneet (esimerkiksi sodat, luonnonkatastrofit, taloudellinen tilanne) tai houkutelleet (paremman elämän toivo) perheenjäseniä muuttamaan ulkomaille osana perheiden selviytymis- ja toimeentulostrategioita.

Transnationaalissa kontekstissa myös perheen sisäiset sukupuoliroolit ja perheensisäinen sukupuolisopimus ovat usein muutoksessa. Nadjé Al-Ali (2002, 63–83) on kiinnittänyt huomiota bosnialaisia pakolaisia tutkiessaan siihen, että keskeisenä perhesuhteita ja perheenjäsenten välistä yhteiseloä määrittävänä tekijänä kaksikulttuurisessa ja transnationaalissa perheessä ovat puolisoitten väliset sukupuoliroolit. Transnationaalissa perheessä sukupuoliroolit järjestyvät uudestaan. Erityisesti naisten kannalta keskeisiksi arjen rakenteiksi muodostuvat hoivajärjestelyjen uudelleen organisoiminen, ja sen tosiasian huomioon ottaminen, että naisten keskinäiset suhteet muuttavat muotoaan, koska uudessa paikassa ei välttämättä olekaan tarjolla yhtä paljon lähisuvun naisten hoiva-apua kuin aikaisemmassa kotimaassa. Tiilikaisen (2007) mukaan naisten arjen sujumiseen vaikuttaa oleellisesti se, millaisen roolin naisten puoliset suomalaisessa yhteiskunnassa ottavat, miten paljon he osallistuvat lasten hoitoon sekä muihin kodin ja perhearjen töihin. Koska perheillä ei ole apuna yhtä paljon suvun ja naapuruston naisia kuin Somaliassa, tulisi miestenkin osallistua lasten hoivaan ja kodin töihin eri tavoin kuin perinteisissä somaliperheissä (emt.).

Hoivan organisointi on yksi keskeinen haaste transnationaaleissa perheissä. Erel (2002, 142) katsoo, että välimatkojen, sekä liikkeen ja paikallaan pysymisen ohella vertaistuen puute lastenhoitokysymyksissä nousee keskeiseksi transnationaaleissa muuttajaäitien perhesuhteissa. Lisäksi esimerkiksi äitimisen myytit ja hyvän äitiyden vaatteet tulevat eri tavalla näkyviksi transnationaaleissa perhesuhteissa – pitää olla hyvä niin lähtömaan kuin asuinmaankin standardien mukaisesti (vrt. *ibid.*). Kahden maan välissä eläminen ilmenee toisinaan myös konkreettisesti, mikäli hoiva-avun järjestämisessä ei ole käytössä sen enempää lähtö- kuin kohdemaankaan hoivaverkostoja. Voidaan kysyä, onko transnationaalia perheyttä elävien muuttajaäitien arki siten kahden erilaisen perhe-eetoksen ja

hoivan organisointitavan välitilassa elämistä? Onko Suomessa asuvien venäläisten vaimomuuttajien ylirajainen arki elämää välitilassa? Tässä välitilaisessa arjessa noudatetaan toisinaan lähtömaan (ns. entisen kotimaan) ja toisinaan maahanmuuton kohdemaan (ns. uuden kotimaan) ”koodistoja” hoivan ja perheyden arjen toimintatavoissa.²²

²² Esimerkiksi kun ulkomaalaiset naiset haluavat käyttäytyä suomalaisen sukupuolijärjestelmän odotusten mukaisesti, he voivat pettyä siihen, elleivät nämä odotukset heidän avioliitossaan täyty. Kaksikulttuurissa perheissä arki on ylirajaista, mutta myös neuvottelut kahden erilaisen ja toisistaan poikkeavan perhekäsityksen kesken ovat tavallisia. Tasa-arvosta tulee erityinen kysymys kahden kulttuurin perheessä. Perheen sisällä suomalaiset miehet saattavat olettaa, että heidän ulkomaalaistaustainen puolisonsa käyttäytyisi Suomessa vaimon oman entisen kotimaan sukupuolisopimuksen mukaisesti, niin että nainen toimisi perinteisillä naisten ”reviireillä” (Viertola-Cavallari 2004). Usein Suomeen muuttaneet ulkomaalaiset naiset kuitenkin omaksuvat ainakin jotain suomalaisesta sukupuolijärjestelmästä, ja he haluavat käyttäytyä suomalaisen tasa-arvoisemman sukupuolijärjestelmän mukaan (ks. esim. Warkentin & Mikkonen 2004; Pöllänen 2008). Tasa-arvoon maahanmuuttajia kannustetaan myös heille suunnatun opasmateriaalin kautta. Sillä kuten Vuori (2007) on todennut, maahanmuuttajille suunnatussa opaskirjallisuudessa Suomi esitellään tasa-arvon edelläkävijämaana, johon verrattuna maahanmuuttajan entinen kotimaa on ”takapajula”, ja maahanmuuttajia myös kannustetaan omaksumaan suomalaisen sukupuolijärjestelmän mukainen käsitys tasa-arvosta ja esimerkiksi kotitöiden jakamisesta.

ETNOGRAFINEN TUTKIMUS VAIMO- MUUTTAJIEN HOIVASTA JA PERHE- SUHTEISTA

4

Käsillä on etnografinen tutkimus Pohjois-Karjalassa asuvien, suomalaisten miesten kanssa parisuhteessa elävien tai eläneiden venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten perhesuhteista ja hoivakäytännöistä. Tässä luvussa esittelen tutkimuskysymykset, sosiaalisen etnografian metodologiana, keräämäni empiirisen aineiston ja sen analyysitavan.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tärkeät teemat ovat yllirajaisuus, yllirajaiset perhesuhteet, yllirajainen hoiva ja sen järjestäminen. Näitä teemoja jäsentävät erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet, hoivan kohdalla erityisesti sukupuolisopimus ja sukupolvisopimus. Nämä sopimukset liikkuvat ja vaihtelevat paikallisesti, mikä luo lisäjännitettä yllirajaisen hoivan organisoimiseen ja toteuttamiseen. Näitä jäsennyksiä, liikkeitä ja toteutuksia avataan tässä tutkimuksessa välitilan käsitteen avulla. *Tutkin, miten venäläiset naiset järjestävät hoivan ja perhesuhteensa yllirajaisessa arjessaan Suomessa ja Venäjällä ja millaisia jännitteitä yllirajaisuus tuo näihin järjestelyihin.*

Tutkimuksessa ollaan etnografisen perinteen mukaisesti ensisijaisesti kiinnostuneita arkisista käytännöistä. Juuri niissä tulevat suuret yhteiskunnalliset muutokset, ongelmat ja hyvinvointi eleyksi ja koetuksi. Kiinnostukseni kohteena ovat nämä venäläisten maahanmuuttajanaisten eletyt kokemukset siten kuin he ne minulle kertovat. Kuvaan hoivan näkökulmasta niitä erilaisia arjen rakentumisen tapoja, joita venäläisten naisten elämät sisältävät. Jokaisella haastateltavalla on oma tarinansa, mutta jokaisen tarinassa on myös jotain yleistä koskien sitä, miten maahanmuuttajanaiset järjestävät hoiva-arkeaan. Etsin yleisiä arjen rakentumisen kaavoja viitekehyksenäni hoiva. Esitän jokaisessa kaavassa myös niihin liittyviä erilaisia yksilöllisiä piirteitä.

Tutkimuksessa kysytään

- miten yllirajaisuus ilmenee venäläisten vaimomuuttajien arjessa
- miten naiset järjestävät yllirajaiset hoivasuhteensa
- miten naiset järjestävät yllirajaiset perhesuhteensa
- millaisia yllirajaisia välitiloja naisten kokemuksista ja puheesta voi jäsentää

Tarkentavat kysymykset kohdistuvat vaimomuuttajien äitinä ja puolisona olemiseen, sekä naisten hoiva-arkea kehystäviin isyyden ja isovanhemmuuden teemoihin.

Tarkastelen sukupolvien ja sukupuolten välistä työnjakoa perhehoivassa sekä hoi-
van eri muotoja ja eri paikoissa tapahtuvaa hoivaa. Analysoidessani aineistoa kysyin:
Millaisena naiset näkevät ja kokevat ne hoivan ja arjen organisoinnin käytännöt,
joita heidän perheeseen, vanhemmuuteen ja puolisona olemiseensa liittyy? Kiinnitin
huomioni myös siihen, miten kulttuurisina pitämämme erot hoivassa (hoivatyössä
ja hoivan organisoinnissa) vaikuttavat sen toteutumiseen – auttavat tai huonontavat
hoivan toteutusta tai organisointia. Vaimomuuttajien arki on osaltaan neuvottelua
sellaisten tapojen ja tottumusten kesken, joita pidämme kulttuurisina, suomalaisi-
na ja venäläisinä (ns. kulttuuriset erot arjen tottumuksissa). Tarkastelen, millaisia
eroja ja yhtäläisyyksiä haastateltujen naisten hoiva-arjessa Suomessa on suhteessa
heidän kokemaansa ja tuntemaansa hoiva-arkeen Venäjällä tai Neuvostoliitossa.

Kussakin kolmesta analyysiluvusta on oma lähestymistapansa. Luvussa viisi
keskityn äitiyteen. Selvitän, miten äidinhoiva toteutuu venäläisten maahanmuut-
tajanaisten arjessa. Lähdän liikkeelle aivan parisuhteen alusta, Suomeen muutta-
misesta, raskaaksi tulemisesta edeten äidin kasvatusvastuuseen, matkustamisen
merkitykseen, arjen äitimiseen ruuan ja väsymyksen näkökulmista sekä äitinä
olemisen tuntemuksiin. Teoreettisesti tärkeimmät työkalut tässä luvussa ovat
lapsen parhaan, sukupolvi- ja sukupuolisopimuksen sekä välitilan käsitteet.

Luvussa kuusi tarkastelen isovanhempien merkitystä venäläisten naisten
ylirajaisessa arjessa. Tarkastelen, miten ylisukupolvinen hoiva toteutuu maahan-
muuttajanaisten arjessa. Selvitän, mitkä ovat venäläisten ja suomalaisten isovan-
hempien paikat maahanmuuttajanaisten arjessa, ja miten isovanhemmat näkyvät
ja isovanhemmuus näkyy naisten ylirajaisessa hoivassa ja sen järjestämisessä.
Käyn läpi isovanhempien merkitystä hoivan resurssina ja hoivan vastaanottajina.
Tarkastelen myös perheen määritelmää ylirajaisessa kontekstissa. Lisäksi selvitän
hoivan järjestämisen arjen käytäntöjä Suomen ja Venäjän raja-alueella. Tärkeim-
mät teoreettiset työkalut tässä luvussa ovat sukupolvisopimuksen, ydinperheen
ja laajennetun perheen käsitteet.

Luku seitsemän keskittyy miehen paikkaan ja suomalaisen puolison merki-
tykseen naisten arjessa. Selvitän, miten venäläiset maahanmuuttajanaiset kertovat
suomalaisen miehen roolista omassa ja lastensa arjessa. Käyn läpi myös sitä, miten
informantit refleктоivat venäläisen miehen paikkaa perheessä, suhteessa miehen
paikkaan Suomessa. Tarkastelussa lähdän liikkeelle venäläisen isän läsnäolosta
Suomessa asuvan lapsensa arjessa edeten suomalaisen miehen paikkaan naisten
arjessa puolisona ja isänä. Keskeiset käsitteet tässä luvussa ovat sukupuolisopi-
mus, ydinperheideologia sekä välitila.

4.2 Menetelmänä sosiaalinen etnografia

Tutkimukseni metodologisen otteen olen omaksunut etnografisesta sosiaalityt-
kimuksesta (ks. esim. Atkinson & Hammersley 1994). Tämä tutkimus on yhteis-
kuntapoliittinen analyysi venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten perhe- ja
hoivasuhteista heidän itsensä kertomana.²³

Tutkimusmetodologiana etnografia tuo ensimmäisenä mieleen antropolo-
gisen tutkimuksen, vaikka sen juuria voidaan etsiä myös sosiologiasta. Erityisesti
Chicagon koulukunnan kautta etnografia levisi myös muihin sosiaali- ja yhteis-
kuntatieteisiin. Nykyisellään etnografia nähdään moneen suuntaan avautuvana,
jatkuva liikkeessä olevana diskursiivisena kenttänä, joka metodologisesti lue-
taan kuuluvaksi kvalitatiivisiin tutkimusotteisiin (Atkinson & Hammersley 1994;
Creswell 2007; Denzin & Lincoln 1994). Tämän luvun tarkoituksena on selventää
tekemiäni metodologisia valintoja ja avata lukijalle sitä, millaista tietoa tutkittavasta
aihepiiristä olen tuottanut valitessani väitöskirjani metodologiaksi etnografian.

Etnografialla voidaan viitata ainakin tutkimusmenetelmiin, analyysitekni-
koihin, tutkimus- ja esitystapoihin tai omaan tieteelliseen tyyliin. Sitä voidaan
yleisesti luonnehtia tutkimustraditioksi, jonka tiedonkeruumenetelmät ovat
kokemalla oppimista. (ks. Atkinson & Hammersley 1994; Tedre 1999, 32–37.)²⁴
Suppeasti asiaa katsottaessa etnografialla eli kokemalla oppimisella on tarkoitettu
vain kentällä oloa. Nykyisin kuitenkin etnografia tarkoittaa havaintojen tekemisen
lisäksi myös niiden tulkintaa. Metodinen painopiste on siis entistä enemmän siir-
tynyt etnografiseen kirjoittamiseen, jossa tulkinnalla on keskeinen rooli. Tällöin
myös tutkittavan ja tutkijan välisen vuorovaikutuksen tulkinta on tullut entistä
tärkeämmäksi (esimerkiksi Creswell 2007, 72). Tedren (1999) mukaan etnografia
on myös tapa valita näkökulma todellisuuteen ja siihen sisältyy kyky tunnistaa,
että kyseessä ovat vaihtuvat näkökulmat. Hänen mukaansa väljimmillään kaikki
sosiaalityt-
kimus on osallistuvaa havainnointia ja kenttätöitä, koska tutkija on
aina osa sitä sosiaalista maailmaa, jota tutkii.

Tässä etnografia tarkoittaa ensisijaisesti tutkimusta ohjaavaa käsitystä tie-
don luonteesta. Keskeistä on siis *etnografinen asenne*, jossa tutkijana olen osa tut-
kittavaa kenttääni pyrkien silti samanaikaisesti jatkuvasti analysoimaan kentällä
kokemaani ja havainnoimaani (vrt. Honksalo 2008, 41). Marja-Liisa Honkasaloa
(2008, 40) siteeraten totean, että tutkijana olen osa ammattiyhteisöni ja kentän
kulttuuristen merkitysten verkkoa, omaani ja tutkittavien, ja pyrin samalla ym-
märtämään ja tulkitsemaan näkemääni ja kokemaani. Kysymys on tavasta katsoa ja

²³ Artikkelissani ”Etnografisen tutkimus Suomessa asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten
perhekäsityksistä” olen laajemmin käsitellyt sosiaalista etnografiaa oman tutkimukseni näkökul-
masta (Pöllänen 2007b).

²⁴ Koska jokainen tutkija joutuu määrittelemään oman suhteensa etnografiaan aina uudelleen, ja myös
tutkimuksen eri vaiheissa etnografialla viitataan eri asioihin, niin käyn tässä lyhyesti läpi mitä etno-
grafia minun tutkimuksessani tarkoittaa (vrt. Tedre 1999, 32–37). (Vrt. myös esim. Saarinen 2010;
Heikkinen 2010; Kulmala & Saarinen 2010.)

jäsentää maailmaa ja hyväksyä se, että etnografisen tiedon tuottamisessa on aina mukana *näkökulmaisuus*. Olen kiinnostunut venäläisten maahanmuuttajanaisten kokemuksista sellaisina kuin he ne minulle kertovat ja kuten ne ymmärtän. Pidän etnografiassa keskeisenä ymmärrystä siitä, että samaa ilmiötä tutkiessaan tutkija joutuu ajoittain vaihtamaan näkökulmaansa sekä aineistoa kootessaan että sitä tulkitessaan. Lisäksi sen ymmärtäminen, että tutkimukseni havainnot ovat syntyneet vuorovaikutuksessa minun ja informanttien kesken, on tärkeää (vrt. Saarinen 2010). On syytä pitää mielessä, että mikäli tutkimusaineisto olisi syntynyt vuorovaikutuksessa informanttien ja jonkun toisen tutkijan kesken, se olisi eittämättä erilainen aineisto kuin tässä tutkimuksessa tuotettu haastatteluaineisto. Samalla tavalla vaihtuisivat myös näkökulmat ja tulkinnat ainakin jossain määrin.

Näkökulmaisuus tarkoittaa tässä sitä, että katson venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajaista hoivaa useammasta kulmasta (vanhemmuus, joka pitää sisällään äitiyden ja isyyden, isovanhemmuus sekä vaimous). Lisäksi näkökulmaisuus tarkoittaa tässä työssä sitä, että tutkijana jouduin aika ajoin tutkimuksen ja analyysin edetessä vaihtamaan näkökulmaa, ja että valitulla näkökulmalla on aina seurauksensa (vrt. Tedre 1999, 33). Etnografisen tutkimustradition mukaisesti minä tutkijana määrittelen ne vaihtuvat näkökulmat, joista käsin tarkastelen venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajaista hoivaa. Minun on myös kannettava vastuu ja mietittävä, mitä seurauksia tutkittaville ja tutkimuskohteelle on niistä päätöksistä ja valinnoista, joita tutkijana olen tehnyt siitä, mitä ja miten aineistoa ja aihetta käsittelen. Pyrin kuvaamaan venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajaista hoiva-arkea mahdollisimman monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti pitäen samalla mielessä tavoitteen emansipoida venäläisiä maahanmuuttajanaisia ja lisätä ympäröivän yhteiskunnan ymmärrystä ja suvaitsevaisuutta heitä kohtaan. (Vrt. myös Tedre 1999, 33–40.)

Etnografisessa tutkimuksessa usein toistuva käsite on kenttä. Tässä kenttä on (yllirajainen) Pohjois-Karjala. Kokosin tutkimusaineistoni haastatteleamalla Pohjois-Karjalassa asuvia venäläisiä maahanmuuttajanaisia. Kentällä oleminen tarkoittaa kohdallani myös sitä, että eläessäni arkeani Pohjois-Karjalassa ja liikkuessani eri puolilla Pohjois-Karjalaa ja ylittäessäni säännöllisesti rajaa Venäjän Karjalaan Niirala-Värtsilän rajanylityspaikalla olen kartuttanut sekä tutkimusaineistoani (havainnoinut) että tutkijan älyä ja näkemyksellisyyttä (ks. myös Davydova & Pöllänen 2010; Davydova & Pöllänen, 2011). Tässä tutkimuksessa kenttä viittaa konkreettisesti Pohjois-Karjalaan paikkana, joka on arkinen ja jokapäiväinen toiminta- ja tutkimusympäristöni sekä myös Pohjois-Karjalassa kerättyyn haastatteluaineistoon. Minun tapauksessani kentälle meneminen tarkoitti siis haastatteluaineiston kokoamista. Paikkana yllirajainen Pohjois-Karjala on jatkuvasti läsnä elämässäni. Toimintaympäristönä kenttä (Pohjois-Karjala) on minulle tuttuakin tutumpi, mutta tutkittava ilmiö, venäläiset maahanmuuttajanaiset, oli minulle ennen tutkimuksen aloittamista entuudestaan tuntematon ilmiö. Tutkimuksen edetessä vuorovaikutus maahan-

muuttajanaisten kanssa Suomessa, rajalla (Niirala-Värtsilä), ja osin myös Venäjällä (Karjalan tasavallassa) on kartuttanut tuntemustani venäläisten naisten arjesta.

Tutkijana olin kenttätöiden aikana mitä suurimmassa määrin tiedonhankinnan instrumentti (Honkasalo 2008, 40). Koska kenttä, Pohjois-Karjala, on minulle tuttu, eikä aineiston kokoaminen ja itseni käyttäminen tiedonhankinnan instrumenttina ollut samalla tavalla aikaa vievää kuin aineiston keruu esimerkiksi kaukaisessa paikassa tai maassa, on kenttätöiden aikana tuotettu aineisto (haastattelut ja tutkijan havainnot) rikasta, moninäkökulmaista, kerroksellista ja yksityiskohtaistakin (emt., 41). Täten väitöskirjani täyttää etnografiselle tutkimukselle asetetut vaatimukset *aineiston ja sen kuvauksen tiheydestä* (ibid.). Etnografialle tyypillinen tiheä kuvaaminen tarkoittaa minulle myös venäläisten maahanmuuttajanaisten ylitajaisen hoiva-arjen mahdollisimman kokonaisvaltaista kuvaamista (vrt. Honkasalo 2008, 41). Tiheys näkyy aineiston monipuolisuutena. Lisäksi aineiston analyysi ja aineistosta kirjoittaminen pitää sisällään tiheyttä ja tiheää kuvaamista. Tapani kirjoittaa ja jäsentää venäläisten maahanmuuttajanaisten ylitajaista hoiva-arkea sisältää sen, että aineiston analyysiluvut keskittyvät varsin yksityiskohtaisiin ja pieneltäkin tuntuviin seikkoihin, kuten ruokaan tai väsymyksen kokemuksiin haastateltavien elämässä. Käytän analyysiosassa myös paljon haastateltavien omaa puhetta, toisin sanoen suoria lainauksia haastateltavilta antaen näin mahdollisimman paljon tilaa haastateltavien omalle äänelle. Haastattelusitaateista ilmenee myös, ettei suomi ole informanttien äidinkieli, koska sitaatit sisältävät virheellisiä ilmaisuja ja kieliooppivirheitä. Olen kuitenkin päätenyt siihen, että esitän sitaatit sellaisenaan ja pyrin näin säilyttämään haastateltavien oman äänen mahdollisimman luonnollisena.

Valitsin tutkimusmetodologiaksi sosiaalisen etnografian myös siitä syystä, että sen kautta *teorian ja empirian välinen vuoropuhelu* onnistuu mielestäni sosiaalitutkimuksessa parhaalla mahdollisella tavalla. Sen empiirisen aineiston kautta, jota etnografisella tutkimuksella tyypillisesti tuotetaan (ns. havainnot²⁵), pystyn pääsemään lähelle tutkimuskohdetta ja tutkittavaa ilmiötä ja ikään kuin ”perkaamaan” tutkimuskohteen pienimpiä yksityiskohtia myöten (vrt. Atkinson & Hammersley 1994).²⁶ Tutkimukseni tavoite on empiirisen tiedon tuottamisen lisäksi pyrkiä tuottamaan teoreettista ymmärrystä ja käsitteistöä siitä, miten hoivasuhteet, tietyyppisessä ylitajaisessa kontekstissa rakentuvat. Kuten etnografian oppikirjoissa (ks. Atkinson & Hammersley 194, 252–253) vastaavasti omankin tutkimukseni tavoite on teoreettinen käsitteistön kehittäminen, mutta lisäksi tutkimuksella on poliittisia (emansipatorisia) päämääriä liittyen venäläisten maahanmuuttajanaisten aseman parantamiseen ja vallitsevien stereotyyppien kumoamiseen (vrt. kriittinen etnografia; ks. Creswell 2007, 70).

²⁵ Havainnot tarkoittavat etnografisessa tutkimuksessa tavallisesti haastatteluaineistoja, kenttäpäiväkirjamateriaaleja, mutta myös tutkijan yleistä perehtyneisyyttä tutkimaansa kohteeseen (yhteiskunnan tuntemus jne.). Omat havaintoni pitävät sisällään haastatteluaineiston sekä perehtyneisyyteni venäläisten maahanmuuttajanaisten elinolosuhteisiin rajan kahta puolta.

²⁶ On kuitenkin syytä pitää mielessä, etten väitä tällä tutkimuksella voivani esittää kaiken kattavaa kuvaa venäläisten naisten ylitajaisista perhe- ja hoivasuhteista Pohjois-Karjalassa.

Teorian ja empirian välistä vuoropuhelua on tutkimuksessani tärkeä avata myös toisesta suunnasta. Koska etnografiselle tutkimukselle on tyypillistä, että se *etenee vaiheittain* – kuten omakin tutkimukseni – on mahdotonta piirtää tarkkaa rajaa aineiston keruun, tutkimuksen raportoinnin ja teorian kehittelyn välille. Niinpä kysymys siitä, missä kulkee teorian ja empirian välinen raja, on tässä tutkimuksessa, ainakin osittain, epärelevantti. Haluan teorian ja empirian vuoropuhelulla kuvata niitä variaatioita transnationaaleissa perhe- ja hoivasuhteissa, joita venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa vallitsee. Teorian avulla olen järjestänyt tutkimus-aineistoa (haastatteluja) loogiseksi kokonaisuuksiksi.²⁷

Teoreettisten mallien selitysvoima empiirisen aineiston läpikäymisessä näkyy tutkimuksessani muun muassa siinä, mitkä asiat olen valinnut keskeisiksi teemoiksi maahanmuuttajanaisten hoivasuhteita kuvatessani (esimerkiksi äitiyden monet näkökulmat, isovanhemmuus, isän paikka). Teorian ja käsitteistön kehittelyn ohella tutkimuksessani on kuitenkin jatkuvasti läsnä myös jonkinasteinen konkreettisuus, joka näkyy muun muassa käytetyissä esimerkeissä ja käsitteissä. Tutkimuksen konkreettisuus on leimaa-antava piirre etnografiselle tutkimukselle ja toisaalta olennainen osa hoivan tutkimista, mikäli haluaa tavoittaa jotakin olennaista hoivasta ja sen perusolemuksesta.

Etnografia viittaa väitöskirjassani myös käyttämiini analyyssitekniikoihin. Tällä tarkoitan etnografisen tutkimuksen kokonaisvaltaista luonnetta. *Kokonaisvaltaisuus* tarkoittaa ainakin kahta asiaa. Ensinnäkin kuvaan venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten perhe- ja hoiva-arkea mahdollisimman monipuolisesti. Näin pyrin eroon liian tiukasti asetelluista ja etukäteen määritellyistä käsitteistä ja teorioista. Tutkimuksen edetessä on pysyttävä avoimena ja valppaana ja pyrittävä erottamaan tutkimuksen kannalta relevantit seikat epärelevanteista. Toisekseen etnografiselle tutkimukselle ominainen kokonaisvaltaisuuden vaade ja se, että käsitän tutkimusjoukkoni kollektiivina, tarkoittaa, että vaikka en pyrikään yhden ja yhtenäisen tarinan kertomiseen, en kuitenkaan ole kiinnostunut yksilöiden välisistä eroista sinänsä. Olen kiinnostunut niistä jännitteistä ja ambivalenteista suhteista, joita kollektiivin sisällä syntyy pikemminkin pienempien ryhmien kuin yksilöiden välille. Etnografisen perinteen mukaisesti tutkimukseni pyrkii selittämään venäläis-suomalaisten perheiden arjen hoivaa ja vastuunjakoa perheissä moniselitteisesti pikemminkin kuin löytämään yhden tavan selittää ilmiötä.

Analysoin aineiston lukemalla sitä systemaattisesti ja moneen kertaan läpi, mutta samalla kuitenkin pysymällä tietoisena niistä teoreettisista keskusteluista, joita tutkimusaiheestani on käyty. Aineiston analyysivaiheessa luin rinnakkain omaa aineistoani ja tutkimuskirjallisuutta. Aineiston analyysitapana etnografia tarkoittaa tässä analyysin vaiheittaista etenemistä. Analyysi etenee karkeista luokituksista entistä yksityiskohtaisempiin luokituksiin ja jäsennyksiin samaan aikaan kun teo-

²⁷ Mutta jo kentälle lähtiessäni teoriat olivat inspiroimassa kenttätöitä, ja ilman teoreettista esiymmärrystä en olisi voinut tuottaa myöskään haastattelurunkoa.

reettiset ideat ja käsitteistöt kehittyvät ajatuksissani ja teksteissäni.²⁸ Voisin myös kuvata omaa suhdettani etnografiseen analyysiin ja analyysin vaihteellaisuuteen Tedren (1999, 37) tavoin: *"Analyysi alkoi silloin, kun ensimmäisiä tutkimuskysymyksiä muotoiltiin, ja päättyy (hetkellisesti?), kun tämä väitöskirja on kirjoitettu."*

Aineiston analyysissä lähdin liikkeelle nostamalla esiin kohtia, joissa aineisto kiinnittyy tutkimuskysymykseni kannalta kiinnostaviin käsitteisiin. Näitä ovat esimerkiksi lapsen paras, puuttuva kolmas, ruoka, raha, välimatkat ja vaikkapa isän paikka. Pyrin löytämään aineistostani tiettyjä käsitteitä kuvaavia ja havainnollistavia informaation pätkiä. Tässä tarkoituksessa käytin analyysin apukysymyksiä. Miten esimerkiksi *puuttuva kolmas* nousee esiin aineistostani, ja mitä motiiveja avioliittojen taustalta voidaan löytää? Aineiston analyysini ei siis ole puhtaasti aineistolähtöistä vaan pikemminkin katsoin, kuinka aineistoni vastaa tai vastaako se ollenkaan aikaisemmasta tutkimuksesta esiin nousseita käsitteitä. Toisaalta osa käsitteellistämisestä tapahtui myös toisin: huomasin aineistoa lukiessani, että tietyt asiat toistuvat useiden informanttien haastatteluissa, tai toisaalta jotkut informantit tuovat esiin näkökulmia, joista kukaan muu informantti ei puhu. Näitä toistoja, poikkeamia, katkoksia ja repeämiä käyn sitten temaattisesti läpi haastatteluaineiston analyysissäni esittäen aineistolle kysymyksiä niiden pohjalta.

Konkreettisesti tämä tapahtui niin, että kun aineistoa ja kirjallisuutta lukiessani törmäsin tiettyihin käsitteisiin tai asiakokonaisuuksiin (esim. lapsen paras, väsyminen, taloudelliset seikat), kävin sen jälkeen koko aineiston systemaattisesti läpi tästä näkökulmasta kooten yhteen kaikki ne kohdat, joissa puhutaan kyseisestä asiasta. Toisaalta tutkimusraporttia kirjoittaessa ja aineiston analyysin edetessä huomasin, ettei jonkin asian (esimerkiksi raha) raportointi omana kohtanaan ollut tutkimuksen kokonaisuuden kannalta relevanttia vaan pikemminkin esimerkiksi raha ja taloudelliset seikat kuuluivat naisten arjessa moniin hoivan paikkoihin, kuten lasten kasvatukseen ja isovanhempien auttamiseen Venäjällä. Aineiston analyysissä olin kiinnostunut myös katkoksista. Katkoksilla tarkoitan niitä kohtia haastatteluissa tai niiden informanttien tarinoita, jotka ovat yksittäisiä poikkeuksia tai tuovat aineiston analyysiin mukaan jotakin täysin uutta. Pyrin löytämään kohdat, joissa jonkun haastateltavan tarina poikkeaa toisten haastateltavien tarinoista ja tuo näin mukanaan jotakin täysin uutta ja siinä suhteessa arvokasta informaatiota.

Aineiston analyysissä käytin myös ryhmittelyä. Kaikki kolme aineiston analyysilukua päättyvät ryhmittelyyn, jossa teen yhteenvedon kunkin temaattisen luvun keskeisimmistä tuloksista. Ryhmittelyjen tavoitteena on osoittaa tiivistetyssä muodossa, millaisia johtopäätöksiä hoivasta (hoivatyöstä ja hoivan organisoinnista) voidaan venäläisten vaimomuuttajien haastattelujen perusteella

²⁸ Konkreettisesti tämä tapahtuu niin, että analyysin edetessä ja sen eri vaiheissa olen kirjoittanut aineistostani artikkeleita ja näin raportoinut tutkimukseni etenemistä ja samalla testannut kehittälemääni teoretisointia analysoinnin eri vaiheissa. Aineistosta kirjoittamani artikkelit ovat siten syntyneet tutkimuksen vaiheessa, jossa koko empiirinen aineisto ja sen systemaattinen läpikäyminen on vielä ollut kesken.

tehdä. Ryhmittely toimii eräänlaisena mallinnoksena siitä, miten äidinhoiva, ylikupolvinen hoiva ja miehen paikka venäläisten naisten arjessa ilmenevät.

Sosiaalinen etnografia tutkimukseni metodologiana kiteytyy Tedren (1999, 38) näkemykseen, jonka mukaan etnografinen analyysi on pyrkimystä tutkittavien ja tutkijan kokemusten ymmärtämiseen ja vertailuun. Etnografinen analyysi on tutkittavan ilmiön (venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajainen hoiva) lähelle pyrkimistä ja etääntymistä sekä nähdyn ja koetun jatkuvaa reflektointia ja uudelleentulkintaa (ibid.). Tedren (1999, 38) mukaan analyysi ”on ollut tulkintojen koettelemista aina uusien ihmisten kanssa uusilla oman elämäni kentillä, uusien arki- ja tieteellisten teorioiden kentillä, muuttuvan minuuteni kentillä”. Samalla tavalla tämän tutkimuksen analyysi ja sen vaihteellisuus on kulkenut minussa ja minun mukani koko tutkimustyön ajan. Olen koko tutkimustyön ajan reflektoinut ja verrannut omaa ”tietämystäni”, informanttien kertomuksia, aikaisempaa tutkimusta ja tiedeyhteisöltä saamani palautetta keskenään pyrkien näin luomaan kokonaisvaltaisen ja uskottavan kuvan venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajaisesta hoiva-arjesta.

4.3 Aineistona haastattelut

Tutkimuksen pääaineistona ovat venäläisten maahanmuuttajanaisten haastattelut. Tutkimusta varten (teema)haastattelin 17 entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttanutta naista, lisäksi tein yhden ryhmähaastattelun. Yhden haastattelun jätin systemaattisen käsittelyn ulkopuolelle, koska sen kulku oli erilainen kuin muiden haastattelujen.²⁹ Myös ryhmähaastattelun analysointi jäi tässä tutkimusraportissa systemaattisen analysoinnin ulkopuolelle. Nämäkin kaksi haastattelua toimivat tutkimusraportin tausta- ja täydennysmateriaalina. Aineiston systemaattinen analyysi perustuu siis *16 haastatteluun*.

Haastattelin Pohjois-Karjalassa asuvia venäläisiä maahanmuuttajanaisia, jotka olivat tai olivat olleet naimisissa suomalaisten miesten kanssa. Kahta lukuun ottamatta haastateltavilla oli haastattelua tehtäessä vähintään yksi lapsi. Haastateltavista osalla oli lapsi tai lapsia entisen venäläisen miehensä kanssa, osalla naisista puolestaan oli lapsia suomalaisen tai suomalaisten aiempien puolisojensa kanssa, ja useammalla haastateltavalla oli lapsia sekä venäläisen että suomalaisen puolison kanssa.

Haastattelut toteutettiin eri puolilla Pohjois-Karjalaa 31.1.2003–17.11.2004. Haastatteluja tehtiin erilaisissa paikoissa: työhuoneellani Joensuun yliopistolla, yliopiston seminaari- ja kokoustiloissa, informanttien kodeissa, työ- ja opiskelupaikoissa tai muissa julkisissa tiloissa, joihin onnistuimme saamaan rauhallisen huoneen haastattelua varten. Haastattelujen pituudet vaihtelivat noin puolesta

²⁹ Kyseisessä haastattelussa jouduin käyttämään tulkkausta, koska haastateltava puhuu haastattelussa venäjää, jota en itse tuolloin hallinnut niin hyvin, että olisin voinut tehdä haastattelun itsenäisesti. Lisäksi haastattelussa informantti lähinnä kertoo oman tarinansa entisestä suomalaisesta aviomiehestään, eikä niinkään vastaa minun esittämiini teemahaastattelun kysymyksiin.

tunnista reilusti yli kahteen tuntiin. Pyytäessäni haastateltavia osallistumaan tutkimukseen pyysin heitä varautumaan noin tunnin mittaiseen haastatteluun, mutta suurin osa haastatteluista kesti yli tunnin. Kunkin haastattelun litteroitu versio on pituudeltaan noin 10–15 sivua (muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta: aineistossa on myös alle 10 sivun ja yli 15 sivun mittaisia litteroituja haastatteluja). Haastateltavista kymmenen oli haastatteluhetkellä 40- tai alle 40-vuotiaita, yksi haastateltava oli 50-vuotias. Haastateltavat olivat haastatteluja tehtäessä 23–50-vuotiaita (ks. taulukko 2).

Taulukko 2: Haastateltavien iät.

Naisen ikä	Naisten lukumäärä
>41 vuotta	10 naista
41–49 vuotta	5 naista
50 vuotta	1 nainen

Haastateltavat olivat asuneet Suomessa vuodesta neljääntoista vuoteen (ks. taulukko 3). Naiset olivat suurimmaksi osaksi muuttaneet Suomeen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisinä, niin sanottuina Venäjän myllerryksen, vuosina. Haastattelut tehtiin suomeksi. Haastateltavilla oli kahta lukuun ottamatta sujuva suomenkielen taito. Kahden haastateltavan suomenkielen taito vaikutti haastattelujen kulkuun niin, että kävimme haastateltavien kanssa vain lyhyesti läpi haastattelurungon keskeisimmät kysymykset. Onkin todettava, että näiden haastattelujen informaatiorvo aineiston analyysissä on pienempi kuin muiden haastattelujen.³⁰

Taulukko 3: Haastateltavien Suomessa asuma aika haastattelua tehtäessä.

Suomessa asuttu aika	Naisten lukumäärä
>5 vuotta	4 naista
5–10 vuotta	7 naista
<10 vuotta	5 naista

Informantit valikoituivat tutkimukseen niin sanottujen avaininformanttien kautta. Avaininformanteiksi kutsun tuntemiani suomalaisia naisia, joiden tuttavapiirissä oli tutkimukseni kohdejoukkoon kuuluvia naisia. Myös lumipallomenetelmä ohjasi informanttien löytämistä, kun kysyin avaininformanttien kautta haastatteluihin

³⁰ Haastateltavien kielitaidolla ei, kahta mainittua tapausta lukuun ottamatta, liene ollut suurtakaan merkitystä haastattelujen kulkuun. Informanttien suomen kielen taito oli niin hyvä, että he saivat asiansa ilmaista sujuvasti. On toki syytä pitää mielessä, että mikäli haastattelut olisi toteutettu haastateltavien äidinkielellä eli venäjäksi, olisivat haastateltavat voineet tuottaa moninaisempaa ja runsaampaa haastattelupuhetta.

päätyneiltä venäläisiltä naisilta haastattelujen yhteydessä, olisiko heillä tiedosaan tuttavias, jotka suostuisivat haastateltavikseni. Kuulin myös henkilöistä, jotka olisivat täyttäneet tutkimusjoukkoni kriteerit, mutta jotka eivät syystä tai toisesta halunneet haastateltaviksi. Osan informanteista löysin maahanmuuttajille suunnattujen erilaisten kurssien, koulutusten ja yhdistystoiminnan kautta. Näin onnistuin löytämään useamman haastateltavan, mutta monet naiset, joita lähestyin näiden kanavien kautta, myös kieltäytyivät haastatteluista. Tiedossani on siis useita naisia, jotka eivät halunneet osallistua tähän tutkimukseen.³¹ Tutkimustulosten raportoinnissa on tiedostettava, että tällä tavoin kerätyllä aineistolla on mahdollista tuottaa vain tietyn tyyppistä tutkimustietoa. Aineistoni ”vääristyminen” näkyy esimerkiksi siinä, että vain harvat epäsuotuisessa perhetilanteessa elävät naiset suostuivat haastatteluun. Lumipallomenetelmällä kerätyssä aineistossa on omat rajoituksensa. Informantit ja heidän elämäntilanteensa muistuttavat todennäköisesti enemmän toisiaan, kuin jos aineistoni olisi kerätty tilastollisesti pätevästi ja käyttäen sattumanvaraisuutta hyödyksi aineistoa koottaessa. Tutkimuskysymykseni olivat sen tyyliä, että aineiston ”vääristynyt luonne” ei ole niin merkittävä asia, etteikö aineistoni vastaisi tutkimustavoitteisiin.

Tutkimuksen tulosten arvioinnissa on otettava huomioon, että aineisto on kerätty jo vuosituhannen alussa ja on siis suhteellisen vanhaa. Toisaalta uudempiinkin tuloksiin verraten näyttää siltä, että monelta osin maahanmuuttajanaisten kokemukset ovat edelleen samoja kuin 2000-luvun puolivälissä (vrt. esim. Davydova 2012; Jokinen & Jakonen 2011; Könönen 2011). Etnografiselle tutkimukselle on tyypillistä, että aineisto käsittää myös vanhempia osia.

Tutkimusaineiston analyysin päädyin eettisistä syistä kirjoittamaan siten, että kaikki aineistositaatit esitetään itsenäisinä katkelmina ilman minkäänlaisia viittauksia tai pseudonyymejä siihen, keneen todelliseen henkilöön sitaatti liittyy. Jos sitaatin ymmärtämisen ja tulkinnan kannalta on tärkeää tietää joitakin asioita haastateltavista (esim. lasten lukumäärä), olen ilmoittanut asian sitaattia selittävässä tekstissä. Tähän tapaan käyttää haastattelusitaatteja päädyin siksi, että haastateltavien täysi anonymiteetti säilyisi. Esimerkiksi joillakin paikkakunnilla on vain muutamia venäläisiä vaimomuuttajia, jolloin tutkimuspaikkakuntien tarkempi määrittely tai muiden yksityiskohtaisempien tietojen antaminen voisi antaa viitteitä siitä, keitä olen haastatellut.

Tutkimuseettisistä syistä päätin myös, että en käytä kenttätöiden aikana kirjoittamaani kenttäpäiväkirjaa varsinaisena tutkimusaineistona. Monet haastateltavat kertoivat minulle asioita itsestään ja elämästään vapaamuotoisten keskustelujen aikana (esim. haastattelun kahvitauolla), enkä ollut varma, haluaisivatko he näiden tarinoiden päätyvän tutkimusraporttiini. Lisäksi joissain

³¹ Sitä miksi osa naisista ei halunnut osallistua tutkimukseen voi lopulta vain arvailla, mutta on joka tapauksessa selvää, että haastatteluista kieltäytyneiden tarinat olisivat valottaneet tutkimustani jostakin uudesta näkökulmasta ja tuoneet tutkimukselle lisäarvoa.

haastatteluissa informantit pyysivät sammuttamaan nauhurin ja vastasivat sen jälkeen johonkin kysymykseeni. Katson, että selvyiden vuoksi en voi käyttää näissä keskusteluissa esiin nousseita asioita tutkimusraportissani, koska ne ovat luottamuksella kerrottuja.

Tutkimukseni on kriittistä etnografiaa (Creswell 2007, 70), joka tässä tarkoittaa poliittista sitoutumista venäläisten maahanmuuttajanaisten emansipaatioon ja heistä vallitsevien stereotypisten asenteiden kumoamiseen. Siksi olen paljon pohtinut, kuinka kirjoitan tutkimusraportin. Miten kirjoittaa niin, ettei kertomukseni idealisoi naisten elämää tai esitä sitä parempana tai helpompana kuin mitä se todellisuudessa on. Ja toisaalta, ettei tarinani myöskään uusintaisi niitä venäläisistä naisista vallitsevia stereotypiota, joiden kanssa he joutuvat Suomessa elämään (vrt. ”huoran varjo” Uimonen 2010). Tämän pohdinnan tuloksena päädyin tarkastelemaan hoivaa arkisena rutiinina, jolloin voin kertoa naisten arjesta realistisella tavalla ja niin, että mahdollisimman monen lukijan on helppo samaistua kysymään: ”Eikö näin voisi tapahtua myös minun elämässäni?”

ÄIDINHOIVA, ARJEN ÄITIMINEN JA PERHEYS

5

Seuraavat luvut (5–7) ovat tutkimukseni empiirisen aineiston analyysilukuja. Etnografisen tutkimuksen traditioiden mukaisesti teen jokaisessa kolmessa aineistoa analysoivassa ja tulkitsevassa luvussa ”välitilinpäätöksen”, joissa vastaan tiiviisti kullekin analyysiluvulle asettamiini tutkimuskysymyksiin. Tässä luvussa käyn läpi teemat, jotka tulkitsin äidinhoivaan ja äitimiseen kuuluviksi. Konstruoin haastatteluaineistoon perustuen informanttien käsitystä äidinhoivasta ja äidinhoivaan liitettyjä kulttuurisia käsityksiä. Aineiston analyysissa otin huomioon sen, millä tavoin yllirajaisuus haastateltujen kertomana asetti ehtoja ja edisti perheen hoivan organisoimista. Analyysi etenee kaksisuuntaisena. Ensiksikin nostan aineistosta esiin siellä toistuvia tai muuten mielenkiintoni herättäneitä käsitteitä ja teemoja. Toiseksi lähestyn aineistoani tiettyjen avainkäsitteiden (esimerkiksi kasvatus, matkustaminen, ruoka ja väsyminen) avulla. Katson, miten haastateltavat puhuivat näistä aiheista ja millaisissa yhteyksissä ne esiintyivät.

Äitiydellä ja äitimisellä tarkoitan Ritva Nätkinin (1997, 153) tavoin sitä kulttuurista konstruktiota, joka määrittää biologisen tai sosiaalisen äidin ja lapsen välistä suhdetta. Myös Erelin (2002, 127) määritelmä äitimiselle (mothering) on käyttökelpoinen aineiston analyysissa. Erel (ibid.) tarkoittaa äitimisellä laajasti ottaen äitiyteen liittyviä hoivan tai hoivaamisen sekä lasten kasvatuksen toimia. Erelin mukaan äitimisessä yhteenkietoutuvat biologinen äitiys ja se seikka, että äiti on lastensa ensisijainen elämän kiintopiste. Tarkastelussani kiinnostus kohdistuu äitiyden sosiaaliseen ilmenemiseen ja niihin tapoihin, joilla venäläis-suomalaisissa perheissä organisoidaan arjen käytäntöjä ja jaetaan hoivavastuita. Äitiyden biologisen ja fysiologisen puolen käsittelyn vähyydestä huolimatta äitiyttä katsotaan myös ruumiillisena tapana, toimintana ja olemisena (vrt. äidinhoivan ruumiilliset ulottuvuudet). Analysoin äitimistä ensisijaisesti lasten hoivaan ja kasvatukseen liittyvinä käytäntöinä.

Aineistossa äidinhoivasta puhutaan huomattavasti enemmän kuin muista tutkimusanalyysissa käsiteltävistä hoivamuodoista, siis isänhoivasta ja ylisukupolisesta hoivasta. Äidinhoivan painottumiseen haastatteluaineistossa vaikuttaa ainakin kaksi asiaa: haastattelurungon kysymykset ja informantit. Aloittaessani tutkimusta olin erityisen kiinnostunut maahanmuuttajanaisten äitiydestä ja äitiyden kokemuksista, ja tämä kiinnostus suuntasi myös haastatteluja. Perhehoivan erilaiset muodot ylisukupolvisina ja sukupuolittuneina käytäntöinä alkoivat kiinnostaa minua vasta tutkimuksen edetessä aineistostani esiin nousevien näkökohtien kautta. Toisaalta tutkin juuri naishaastateltavien kokemuksia, joten

äiteinä he osasivat kertoa minulle enemmän äitiydestä ja äidinhoivasta kuin esimerkiksi isyydestä.

Tutkimusta varten haastatellut naiset puhuivat niin omasta äitiydestään kuin äitiydestä ylipäänsä moninaisesti ja ristiriitaisestikin. Äidinhoivan paikkoja yllirajaisessa arjessa alkoi löytyä sieltäkin, mistä niitä ei alkuun huomannut etsiä, esimerkiksi ruuasta ja ulkomaan matkoista. Venäläisten maahanmuuttajanaisten puheessa äidinhoiva paikantuu myös ennakoimiini teemoihin kuten äidin kasvatustavastuuseen ja kielitaitoon.

5.1 Suomeen muuttaminen ja parisuhteen alku suomalaisen miehen kanssa

Taustoitin äitiminä ja äitiyden teemoja valottamalla sitä, miten haastatellut maahanmuuttajanaiset olivat päätyneet puolisoiksi Suomeen. Haastatellut naiset olivat muuttaneet Neuvostoliitosta tai Venäjältä Suomeen pääasiassa perestroikan jälkeisinä vuosina, 1990-luvun puolivälissä ja myöhemmin. Tuolloin Venäjällä elettiin taloudellisesti ja sosiaalisestisekasortoisessa tilanteessa. Monet kertoivat lähteneensä Suomeen tilanteessa, jossa Venäjän talous oli epävakaa. Naisten mukaan elämän epävakaus ja yleinen näköalattomuus välittyi heidän arkeensa. Monien mielestä näköalattomuus kosketti heitä niin rakenteiden kuin henkilökohtaisen elämänkin tasolla. Yhteiskunnallisten rakenteiden murtumilla oli seurauksensa myös haastateltavien henkilökohtaisiin elämänpolkuihin. Osa naisista kuvasi, että heidän *henkilökohtainen elämänsä oli Suomeen muuton aikaan näköalaton*. Heillä ei esimerkiksi ollut Venäjällä tiedossa koulutusta vastaavaa työtä tai pidempiaikaista asuntoa. Joillakin naisilla henkilökohtainen elämä oli peräti kriisissä: sairaan lapsen yksinhuoltajaäidillä eivät rahat ennen Suomeen muuttoa riittäneet arjesta selviämiseen ilman isovanhempien apua.

Aineisto käsittää monia kertomuksia, joissa naisten *henkilökohtaisen elämän reunaehdot olivat kunnossa*, vaikka yhteiskunnallinen tilanne olikin kaaoksessa Suomeen muuton aikoihin. Osa informanteista jätti muuttonsa yhteydessä taakseen hyvän koulutustaan vastaavan työpaikan. Osa haastateltavista toi tämän esille puhuessaan omista työelämäpoluistaan epävarmojen työmarkkinoiden Pohjois-Karjalassa, jossa työelämän marginaalissa elämisestä oli tullut useimmille naisille arkipäivää.

Haastattelemani naiset olivat, kahta lukuun ottamatta, muuttaneet Suomeen avioliiton vuoksi. Kaksi haastateltavaa oli alun perin muuttanut Suomeen opiskelemaan ja sitä kautta tutustunut tulevaan suomalaiseen puolisoonsa. *Opiskeluviisumilla* Suomeen muuttaneet nuoret naiset kertoivat lähteneensä Venäjältä Suomeen, koska kokivat tilanteen Venäjällä näköalattomana. Koulutusta vastaavaa työtä ei ollut tarjolla, eikä lisäkoulutuksen hankkiminen Venäjällä tuntunut takaavan turvallisuutta. Haastateltava, joka alun perin muutti Suomeen opiskelemaan

ja jäi opiskelijaviisuminsa umpeutuessa Suomeen au-pairiksi, kuvaili näköalattonta elämäntilannettaan Venäjällä lähtönsä aikaan 1990-luvun puolivälissä:

"P: Minkälainen oli se elämäntilanne siellä Venäjällä silloin -96, tai miten kuvailisit sitä tilannetta ennen kuin lähit tänne Suomeen?"

H: Joo, eliä just vuonna -95 olen valmistunut opettajaksi, ala-asteen opettajaksi, mutta niin en oo saanut töitä, tai oli luvattu töitä kotikaupungissa, mutta sitten kun tulin sinne, niin ei sitä ollut olemassakaan, eliä sitten ensin olin atk-kurssilla, ja sitten olen tehnyt videovuokraamossa töitä ja sitten semmosessa pienessä lähi-kaupassa töitä. Niin ja sitten se ajatus tavallaan lähti siitä, että keväällä -96 meillä kaupungissa oli järjestetty suomen kielen kursseja. Ja ne vetäjät oli just Kuopiosta lähtösin ja yks herra, ihana herra, nyt on tavallaan paras perheystävä, ja se vain kysy suoraan, että haluat sie lähtee opiskelemaan.

P: Sulta?

H: Niin, ja mie sanoin, että miks ei, kun mulla ei ollut minkäänlaista suhdetta ja mulla oli tällänen kiikun kaakun tätä töitä, että ei ollut oman alan töitä. Ja kuitenkin oon mie, olin käynyt täällä Suomessa ennen sitä ja oli näitä perheystäviä ja se tavallaan ihan tuttu paikka oli. Mie vaan rohkeesti vastasin, että kyllä lähen, siitä se lähti.

P: Ootko katunu?

H: En ikinä, en. En tällä hetkellä, vaikka on kyllä tullut näitä kaikenlaisia myllytyksiä ja myllerryksiä kaiken näiden vuoden aikana, mutta en."

Haastateltava ei katunut Suomeen muuttoaan. Hän otti samalla kantaa siihen, että elämä Suomessa oli vaivan ja lähtemisen arvoista siitä huolimatta, että henkilökoh- taisessa elämässään Suomessa hänellä oli ollut vaikeuksia, esimerkiksi meneillään ollut avioeroprosessi liikaa alkoholia käyttävästä suomalaisesta miehestään. Nainen katsoi, että jos hän olisi jäänyt asumaan Venäjälle, hänellä ei olisi ollut takeita työ- paikasta, ja työn puutteen vuoksi tulevaisuus Venäjällä esittäytyi näköalattomana. Tulkitseen tämän niin, että yhteiskunnallisten rakenteiden tasoiset asiat ovat infor- mantin näkemyksen mukaan kiperämpiä kysymyksiä kuin henkilökohtaisen elämän kriisit, joista on mahdollista selvitä, jos rakenteet ovat kunnossa. Haastateltavan kohdalla rakenteet Suomessa olivat kunnossa: hän opiskeli akateemista tutkintoa, hänellä oli osa-aikainen työ opiskelujen ohella, ja asumiseen liittyvät asiatkin olivat mallillaan. Meneillään ollut avioero suomalaisesta puolisoista ei syössyt nuorta naista raiteiltaan, vaan hän katsoi luottavaisena tulevaisuuteen.

Avioliiton kautta Suomeen muuttaneiden naisten ryhmä voidaan jakaa kah- teen alaryhmään: rakkausavioliittoihin ja vaikean elämäntilanteen motivoimiin vaimomuuttajiin. Ryhmät eivät ole yksiselitteisiä, eivätkä edes toisiaan poissul- kevia: rakkautta voi olla, ja onkin, vaikka ensisijaisena motiivina olisi hankalan elämäntilanteen ratkaiseminen.

Osalla avioliiton kautta Suomeen muuttaneista oli elämäntilanne muuton aikoihin kriisissä. Muutto ja avioituminen suomalaisen miehen kanssa tuntuivat lupauksia herättävältä vaihtoehdolta. Kenties kärjistynein esimerkki haastatteluaineistossa on nuori yksinhuoltajaäiti, jolla oli Venäjällä asuessaan huollettavanaan oman lapsensa ohella myös alaikäinen sisarensa. Kysyessäni millainen hänen työtilanteensa oli Venäjällä ennen muuttoa Suomeen, hän kertoi että hänellä oli vain pätätöitä, eikä hän olisi muunlaista työtä pystynyt vastaanottamaan. Hän eli Venäjällä eräänlaisessa hoivaköyhyydessä, sillä hänen piti huolehtia niin vauvastaan kuin sisarestakin ilman apua. Vanhemmat eivät olleet apuna sisaresta huolehtimisesta, eikä hänen lapsellaan ollut isää, joka olisi jollain tavoin osallistunut heidän arkeensa. Suomeen avioituminen oli hänen kohdallaan ratkaisu niin taloudellisiin ongelmiin kuin hoivaköyhyyteenkin. Koska sosiaaliset verkostot Venäjällä eivät toimineet, oli suomalaisen puolison löytäminen juhlaillaan myötä hyvä ratkaisu. Suomeen muuttaminen ei hänen kohdallaan ollut vaikeaa, koska hän asui ennen muuttoa lähellä rajaa ja muutti Suomen puolella raja-alueelle, josta yhteydenpito Venäjälle oli helppoa. Muuttopäätöstä lieene helpottanut myös se, että samaan aikaan hänen kanssaan Suomeen muutti hänen venäläinen ystävänsä, joka myös avioitui suomalaisen miehen kanssa. Hän kuvasi tutustumistaan nykyiseen mieheensä seuraavasti:

"P: Minkä takia muutit Suomeen?

H: Naimisiin.

P: Miten sie tutustuit nykyisen miehesi kanssa?

H: No se oli pitkä tarina. Se tutustuminen meillä oli juhlat, X:ssä (paikka Venäjän Karjalassa) tyttöporukka vain oli. Ja sitten siellä tietysti minun mies oli miesporukalla ja silloin tutustuimme, minun yksi kaveri venäläinen tyttö, joka oli silloin samassa juhlassa hän samoin, tänne Suomessa samana aikana menimme naimisiin."

Osa haastatelluista naisista piti Suomeen muuttoa ainoana mahdollisuutena tai vaihtoehtona. Elämä Venäjällä oli ollut vaikeaa ja raskasta. Siihen sisältyi työttömyyttä, josta seurasi niukka taloudellinen toimeentulo. Suomeen saattoi tulla poimimaan marjoja, ja suomalaisen miehen kanssa solmittu avioliitto ajateltiin niin lasten kuin omaksi parhaaksi, toisin sanoen selviytymiskeinoksi. Useilla naisilla näkemys lapsen parhaasta oli yhtenä keskeisenä vaikuttimena Suomeen muuttamiselle. Jotkut naiset perustelivat varsin eksplisiittisesti Suomeen avioitumista ja Suomeen muuttoa näkemyksellä lapsen parhaasta.

Haastatelluista kaksi oli Suomeen muuttaessaan raskaana. Toinen naisista kuvasi tilannettaan perestroikan kautta. Hän kertoi ajatelleensa, että Suomeen muutto saattaisi taata paremman elämän. Hän kuitenkin totesi, että olisi vielä miettinyt avioitumista nykyisen miehensä kanssa, ellei olisi tullut raskaaksi:

"P: Tuota minkälainen oli se tilanne silloin, se elämäntilanne, kun muutit Suomeen 13 vuotta sitten?

H: No, tässä Suomessa? Venäjässä?

P: Tai minkälainen oli niin kuin päätit lähteä, miksi päätit lähteä Suomeen?

H: No minä kyllä se tulen sen takia Venäjässä oli silloin vähän sekaisin koko tilanne, semmonen että en tiennyt mitä, ei ollut tulevaisuudesta.

P: Se oli perestroikan jälkeistä aikaa?

H: Just, 90 se oli, 89 me tutustuimme, silloin vähän oli epäselvää, kyllä kaikki kiinnostavat silloin lähteä ulkomaille ja tavata tietysti hyvä mies tai parempi elämä vähän toivomuksissa. < - - > Vielä ei mulla, kävin minä tässä monta kertaa hänen luona. Maalla tietysti kaupungin jälkeen vähän ikävä oli siellä, ei ketään ollut venäläiset, mutta sitten kun raskaaksi tulin pakko oli mennä naimisiin. Silloin minä olin varmaan jo viis kuukautta, kun menin naimisiin hänen kanssa. Elikä me seurusteltiin melkein kaks vuotta, hän sanoi että pitäis mennä, pitäis mennä, minä kyllä jos ei tulla raskaaks ehkä minä vielä mieltisin. Mutta sen vaiheessa kun raskaana tulee äiti parempi olla tai voi olla että lapsella on isä, jotenkin vaikeat olosuhteet menevät."

Toinen informantti, jonka raskaus oli edennyt jo pitkälle siinä vaiheessa, kun hän lopulta miehen vaatimuksesta muutti Suomeen, kuvaili lähtemisen motiivejaan toisin. Hän sanoi tulleen Suomeen rakkauden tähden. Vaikka yhteiskunnallinen tilanne Venäjällä oli hänen lähtönsä aikaan varsin huono, oli hänen henkilökohtaisen elämäntilanteensa hyvä, hänellä oli Venäjällä muun muassa hyvä työpaikka:

"H: Venäjällä mulla oli hyvä tilanne. < - - > Minulla oli hyvä palkka ja kaikki hyvin oli < - - >

P: Mitä ajattelet, että mikä oli siun Venäjältä lähön syy silloin alun perin?

H: Minä rakastunut, ei yksin minä en, mutta sitten se mies aina oli käynyt. Meillä oli iso ikäero, mutta hän oli tämmönen herra, ja aina meillä oli tavata oli se tehtaan varajohtajan luona. He ovat minun ystäviä ja mies oli projektinjohtajana ja oli luona ja soittivat ja sanoivat että tule käymään."

Monelle naiselle kiintymys ja rakkaus suomalaiseen mieheen olivat keskeisiä vaikuttimia Suomeen muutolle. Esimerkiksi kahden opiskelijan suomalaisen miehen kanssa solmimia avioliittoja voisi luonnehtia täysipainoisiksi ihmissuhteiksi. Vaikka molempien avioliitot päättyivät eroon, ne vaikuttavat ulkopuolisen arvioimana rakkausavioliitoilta. Venäjän yhteiskunnallinen tilanne ja yleinen näköalattomuus olivat toki vaikuttaneet molempien naisten muuttopäätökseen. Voikin tiivistää, että useissa tapauksissa avioliittojen solmimisessa olivat läsnä sekä sekasortoisen venäläisen yhteiskunnan muuttoa edesauttavat tekijät että henkilökohtaiset tunteet, rakastuminen ja kiintymys suomalaiseen mieheen.

Esimerkiksi Ukrainasta Suomeen muuttaneen naisen avioliitto asettui tähän kaksitasoiseen kontekstiin. Nainen kertoi, kuinka hän ensimmäistä kertaa Suomessa vieraillessaan tapasi nykyisen miehensä. Hänen siskonsa oli jo joitakin vuosia aiemmin muuttanut Suomeen paluumuuttajan statuksen omaavan miehensä kanssa. Sisko oli tutustunut paikkakunnalla naiseen, joka oli aktiivinen toimija Suomi-Venäjä -seurassa. Näin myös muu perhe oli tutustunut suomalaisperheeseen, ja haastateltavakin tunsu anoppinsa ennen kuin tutustui tulevaan mieheensä. Lopulta haastateltava tuli perheineen vierailulle Suomeen katsomaan millainen Suomi on, ja samalla vierailulla hän tapasi suomalaisen ystäväperheen pojan. Mies kosi haastateltavaa tämän ensimmäisen Suomen vierailun aikana.

Nainen pohti, kuinka hän ei kokenut olleensa valmis (valmistautunut) muuttamaan pois Ukrainasta, eikä hän siis osannut vastata kosintaan varmuudella myöntävästi. Hänen epävarmuuteensa vaikutti sekä elämäntilanne Ukrainassa että se nopeus, jolla tilanne kehittyi, kuten hän toteaa *"en minä voinut sanoa, että minä rakastin sitä heti. Koska minä oon semmonen ihminen, että minä en rakastu näin yhtä äkkiä vaan silleen aika mukkaan. Minä tykkäsin tosi paljon."* Päätökseen vaikutti myös elämäntilanne, sillä hän oli pienen lapsen yksinhuoltaja. Naisen lapsi oli mummonsä (naisen äidin) kanssa Ukrainassa samaan aikaan kun haastateltava vieraili Suomessa isänsä ja sisarensa kanssa. Tuleva suomalainen aviomies kuitenkin osti haastateltavalle meno-paluulipun kotiin sekä paluulipun tämän lapselle. Haastateltavalle jäi näin puoli vuotta aikaa miettiä, kuinka hän halusi tilanteessa edetä.

Informantti, joka oli viettänyt "liikkuvaa elämää" Neuvostoliiton sisällä eli asunut usean nykyisen itsenäisen valtion alueella Neuvostoliiton aikaan, ja päätyneen sitten lopulta pienelle paikkakunnalle Pohjois-Karjalaan, kertoi nimenomaan halunneensa avioitua nykyisen miehensä kanssa, ja ettei hän tullut Suomeen "makaran perässä" (ts. elämäntavan tai elintason vuoksi). Myös tässä tarinassa korostui se, kuinka nainen piti omaa henkilökohtaista elämäänsä hyvänä Suomeen muuton aikoihin, vaikka olosuhteet Neuvostoliitossa olivatkin tuolloin huonot. Hänelle oli tärkeää tuoda esiin, että hänen motiivinsa muuttaa Suomeen oli avioituminen suomalaisen miehen kanssa. Nainen oli tutustunut puolisoonsa työn kautta.

Venäläisten naisten verkostoilla oli merkitystä suomalaisen puolisoön tutustumisessa. Varsin monessa tapauksessa informantit tutustuivat tuleviin puolisoihinsa ystävä- ja tuttavapiirinsä sosiaalisten verkostojensa välityksellä. Verkostot, joiden kautta avioliittoihin päädyttiin ja joiden avulla puoliset olivat tutustuneet toisiinsa, olivat moninaiset. Osa pariskunnista oli tutustunut ravintoloissa, mutta suurimmalla osalla tutustuminen tapahtui ystävien, tuttavien tai sukulaisten välityksellä. Saattoi esimerkiksi olla, että useampi sisarus oli päätenyt naimisiin Suomeen. Jotkut pariskunnat olivat olleet työkavereita ennen avioitumistaan tai tutustuneet toisiinsa työhön liittyvissä tapaamisissa.

Monet naiset kertoivat myös yhteyksistä, joita suomalaisella puolisoalla oli Venäjälle tai Neuvostoliittoon jo ennen pariskunnan tapaamista. Aineiston

perusteella ne suomalaiset miehet, jotka päätyivät avioliittoihin venäläisten naisten kanssa, olivat aikaisemmin elämässään olleet varsin aktiivisesti tekemisissä Neuvostoliiton/Venäjän kanssa joko työnsä tai harrastustensa kautta. Myös informanteista monet olivat tutustuneet Suomeen ja suomalaisiin jo ennen kuin he tapasivat tulevan miehensä. Tämä ei kuitenkaan päde kaikkiin haastateltaviin. Esimerkkinä verkostojen kautta tapahtuneesta tutustumisesta toimii Ukrainasta Suomeen lapsensa kanssa muuttaneen haastateltavan tarina, josta kerroin edellä.

Avioliiton alku ulkomaalaistaustaisen kumppanin kanssa ja erityisesti muuttaminen uuteen kotimaahan on iso päätös, jonka taustalla on yleensä monia selittäviä tekijöitä. Tutkiessaan venäläisten naisten ja norjalaisten miesten välisiä avioliittoja Anne Britt Flemmen ja Ann Therese Lotherington (2009) totesivat, että osalle heidän informanteistaan avioitumisen motiivina oli puolison löytäminen, eikä puolison taustalla ollut tässä yhteydessä merkitystä. Toisille avioituminen ulkomaalaisen kanssa saattoi liittyä toiveisiin paremmasta huomimisesta, perhekeskeisestä puolisoista tai pitkäikäisestä avioliitosta. Tämänkin tutkimuksen aineistossa venäläis-suomalaisten avioliittojen taustalla olivat moninaiset motiivit.

5.2 Äitiyden alku eli raskaaksi tuleminen

Yleisellä tasolla voi todeta, että kaikille aineiston informanteille *äitiys ja äitimin* *oli positiivinen elämänmuutos* riippumatta siitä, millaiseen elämäntilanteeseen lapsi tai lapset syntyivät. Aineistosta voidaan yksiselitteisesti todeta vain yksi asia, se, ettei kukaan informanteista tuntunut katuvaan äitiyttään. Lähes tähän tarinoiden yhtäläisyydet loppuvat. Myös Eija Sevón (2011, 30) päätyi suomalaisnaisten äidiksi tulon kokemuksiin tutkiessaan siihen, että naisten kertomuksissa valinta tulla äidiksi riippumatta siitä, oliko raskaus alkanut suunnitellusti vai suunnittelematta, oli naisten elämän huippu- tai käännekohta. Venäläisten maahanmuuttajanaisten näkemykset ja kokemukset äitiydestä, äitimisestä ja äidinhoivasta omalla kohdallaan tai ylipäänsä käsitykset ja kokemukset äitiydestä olivat moninaisia ja osin ambivalenttejäkin.

Myös informanttien eletyt kokemukset äitiydestä vaihtelivat. Olen jakanut haastatellut neljään ryhmään sen mukaan, oliko heillä lapsia ja kenen kanssa niitä oli. 1) Osalla haastateltavista on lapsia sekä nykyisen tai entisen suomalaisen että venäläisen ex-kumppanin kanssa, 2) osalla haastateltavista on lapsi tai lapsia vain venäläisen ex-kumppanin kanssa. 3) Joukkoon mahtuu myös haastateltavia, joilla on lapsia vain suomalaisen puolison kanssa ja 4) kahdella informantilla ei haastatteluhetkellä ollut lapsia. Aineiston äideillä oli haastatteluhetkellä yhdestä kolmeen lasta. Osa kertoi, että mahdollisiin tulevaisuuden suunnitelmiin kuului lastenhankinta, mutta osa naisista kuvasi tilannettaan niin, etteivät he enää aikoneet hankkia lisää lapsia. Vaikka kahdella haastateltavalla ei vielä haastattelua

tehtäessä ollut lapsia, sisällytin heidän haastattelunsa aineistoon, koska heillä oli lisänsä annettavana äitiyden yleisempään diskurssiin. Haastateltavat reflektoivat äitiyttä ja hoivaa muun muassa oman lapsuutensa kautta. Lisäksi tutkijana vierastan sitä lähtökohtaa, ettei äitiydestä voisi puhua, ellei ole itse äiti.

Osa haastateltavista oli nuoria tullessaan (ensimmäisen kerran) raskaaksi. Toiset olivat ”yllättyneet” huomattessaan olevansa raskaana. Ja joidenkin kohdalla tilanne oli ollut se, että he olivat toivoneet raskautta ja olleet onnellisia huomattessaan raskautensa. Kukaan naisista ei kertonut varsinaisesta lapsettomuudesta eli siitä, että olisi odottanut pitkään (jopa vuosia) raskaaksi tulemista tai että olisi saanut ulkopuolista apua (hedelmällisyyshoitoja) tullakseen raskaaksi. Yksi haastateltava kertoi, kuinka raskaaksi tuleminen on ollut hänelle molemmilla kerroilla helppoa, mutta hän tietää naisia, joille se voi olla hyvinkin vaikeaa. Kyseisellä haastateltavalla oli kaksi lasta. Vanhempi lapsi on venäläisen ex-puolison ja nuorempi lapsi suomalaisen ex-puolison kanssa. Hän kertoi raskaaksi tulemisistaan:

”P: Minkälainen oli elämäntilantees silloin kun huomasit olevas raskaana, kummallakin kerralla kun huomasit olevas raskaana ja mitä ajattelit silloin?

H: No, silloin me olimme menossa naimisiin, mutta emme olleet vielä.

P: Puhutko nyt X [vanhemmasta] vai Y [nuoremmasta]?

H: Y:sta [nuoremmasta]. Olin raskaana joo ja hyvä.

P: Entäs sit kun huomasit odottavas X:aa [vanhempaa] niin mitä silloin ajattelit?

H: Joo, silloin minä olin myös nuori, silloin oli Neuvostoliitto, silloin ei ollut lapsille tämmösiä no vaatteita paljon ja oli ongelma. Mulla oli vähän tämmöinen ongelma, mistä sitten ostan sen lastenruoka ja kaikki, mulla oli vain tämmöinen ajatus.

P: Ett mietit sitä miten se toimeentulo järjestyy?

H: Joo, että kaikki niin kun Y:n [nuoremman] kanssa sitten ei ollut mitään erikoista. Koska joskus nainen jos ei tule raskaaksi niin hän odottaa ja minä tulen helposti raskaaksi. Sitten tästä minulle ei tullut, se tää tosi helppo homma. Ja siksi meillä ei yhtään, että minä tulin vähän että ajatus, vauva syntyy jo että mitä sitten tulee. Että sitten kun on Neuvostoliitossa, kun minä ajattelin että voi, voi kun on pieni jos ja onko maito ja ei oo maitoo ja tämmönen.”

Haastateltavista kukaan ei sano katuviivansa raskaaksi tulemistaan tai lapsen tai lasten hankkimista. Monet haastateltavat olivat silti havainneet raskautensa tilanteessa, jossa eivät välttämättä olisi halunneet lasta synnyttää. Kuten edellä esitetty sitaattikin kuvaa, erityisesti Neuvostoliitossa/Venäjällä syntyneiden lasten kohdalla äitien huolena oli perheen toimeentulo ja lapsen hyvinvointi. Myös Sevón (2011) katsoo, että suomalaisnaisten kohdalla epävarmuus tulevaisuudesta pohdituttaa naisia joko ennen raskaaksi tulemista tai viimeistään siinä

vaiheessa, kun naiset huomaavat olevansa raskaana. Epävarmuus koskee niin omaa tai puolison kypsyttää vanhemmaksi kuin taloudellista toimeentuloakin. Naiset joutuvat lapsen hyvän nimissä pohtimaan omaa materiaalista ja henkistä valmiuttaan äidiksi tuloon raskaana ollessaan. Niin Sevónin (2011) tulosten kuin venäläisten naisten haastattelujen perusteellakin näyttää siltä, että huolimatta epävarmuudesta, joka raskausaikana vallitsee, kaikki äitiyden valinneet naiset ovat lopulta tyytyväisiä valintaansa.

Jotkut naiset kertoivat myös siitä, kuinka *raskaaksi tuleminen oli vaikuttanut heidän avioitumispäätöksiinsä*. Haastateltava esimerkiksi kertoi Ukrainassa solmimastaan avioliitosta, ja siitä, kuinka avioitumispäätökseen vaikutti hänen raskautensa. Haastateltava oli sittemmin eronnut ja solminut avioliiton suomalaisen miehen kanssa. Hänellä oli kaksi lasta, joista vanhempi ensimmäisestä avioliitosta ukrainalaisen ex-miehen kanssa ja nuorempi suomalaisen puolison kanssa. Hän kuvasi tilannetta ensimmäisen raskautensa alussa:

"H: Ehkä minä en menisikään naimisiin, ehkä meidän avioliittoon vielä se syy, että Venäjällä on paljon tai siis Ukrainassa on paljon epäluuloja, jos nainen on yksinhuoltaja eikä ollut naimisissa. Kahtovat, että sie et oo normaali juu, että sinä oot joku melko ilotyttö siis. Vaikka sulle on vaan sattunut semmonen juttu.

P: Tilanne?

H: Niin, että sinä tulit raskaaksi vaikka sulla oli tämmönen suhde vain yhden miehen kanssa ja sinä tulit ja et halua sitä aborttia. Monethan teki abortin sen takia, vaikka halusivat sitä lasta. Mut minä en halunnut tehdä, ja sitten kun minä ilmoitin tälle miehelle, että minä oon raskaana niin hän sanoi, että mennään naimisiin. Mutta minä en menisi vielä naimisiin, jos en olisi raskaana tai jos olisi tämmönen tilanne kuin täällä Suomessa. Että tässä voi synnyttää vaikka et oo naimisissa ja eikä sinua sillä tavalla pahasti katota. Että mejän avioliitto oli väärin niinku perustettu, väärin perustein

P: Väärin perustein solmittu?

H: Niin. Vain sen takia kun minä tulin raskaaksi. Mutta me tietysti kun mentiin naimisiin me ajateltiin, että mejän avioliitto onnistuu. Mutta sitten kun minä olin raskaana ja hän oli nuori mies, hän oli vaikea sitä pidätellä yhdessä."

Abortti otettiin puheeksi useassa haastattelussa. Abortista puhuttiin yleisesti varsin vapautuneesti, ja sen mahdollisuus potentiaalisena vaihtoehtona tuotiin esille. Vaikka haastateltavat tuntuivat suhtautuvan aborttiin yleisellä tasolla varsin neutraalisti ja mutkattomasti, pitivät he useimmissa tapauksissa sitä mahdottomana vaihtoehtona omalla kohdalla. Yksikään haastateltava ei kertonut, että hänelle olisi tehty abortti, mutta toisaalta en asiaa suoraan kysynyt. On mahdollista, että haastateltavien joukossa oli henkilöitä, joille on tehty abortti

jossain elämänvaiheessa. Haastateltava, jolla on yksi tytär venäläisen ex-puolisonsa kanssa, kertoi elämäntilanteestaan raskaaksi tullessaan:

"P: Muistatko tuntemuksia kun olit raskaana? Minkälaista aikaa, minkälainen tilanne ja miltä siusta tuntui?"

H: No, voin sanoa näin, että minä en ole silloin ollut valmis tätä. Koska me just menimme silloin naimisiin ja se oli hyvin vähän aikaa jälkeen, kun minä tulin raskaaksi. No, minä en ole valmis mutta minä en halunnut myös tehdä abortti, koska minä ymmärsin silloin jo, no tämä voi vaikuttaa tulevaisuudessa hyvin huonosti ja ymmärsin myöskin, että se on ihminen ja hänellä on oikeus elää, vaikka jos minä en suunnitellut oikein, se minun vika ei mikään hänen vika. Ja minulla oli hyvin raskas tämä raskaus [raskausaika]."

Abortti oli Neuvostoliitossa varsin yleinen ehkäisymenetelmä. Venäläisen ja neuvostoliittolaisen yhteiskunnan suhtautumisesta aborttiin muodostuu aiemman tutkimuksen, ainakin historiallisen tarkastelun valossa, varsin ristiriitainen käsitys. Suhtautuminen aborttiin on ollut kaksijakoista, sillä olihan Neuvostoliitto ensimmäinen maa maailmassa, jossa abortti 1920-luvulla sallittiin, mutta kiellettiin uudestaan jo vuonna 1936 (Goldman 1993, 256). Neuvostoliitossa naisten reproduktiokäyttäytymisen ja taloudellisen toimeentulon välinen yhteys tunnistettiin 1920-luvulla. Wendy Goldman (1993, 244) toteaa, että 1920-luvulla Neuvostoliiton virallinen mielipide piti päivähoitojärjestelyjä ja äitiysklinikoita ratkaisuna naisten työssäkäynnin ja äitiyden yhdistämisen ongelmaan. Aborttia vastustettiin, eikä naisten oikeutta säädellä synnyttämistään ja raskauksiaan pidetty tärkeänä. Jopa naisasianainen Aleksandra Kollontai oli sitä mieltä, ettei äitiys ollut naisen yksityisasia, vaan sosiaalinen ja yhteiskunnallinen kysymys. Kollontai argumentoi, että kunhan lasten päivähoito ja muut lastenhoitoon ja kasvatukseen liittyvät sosiaaliset kysymykset saataisiin ratkaistua, tulisi myös abortista tarpeeton. (Goldman 1993, 244.)

Aborttikysymystä käsiteltiin siis varsin pragmaattisesti, eikä aborttikeskustelun yhteydessä ollut kysymys naisen henkilökohtaisesta oikeudesta säädellä hedelmällisyyttään. Issoupovan (2000, 32) mukaan abortti herätti 1930-luvulle siirryttäessä paljon keskustelua Neuvostoliitossa. Sitä ei nähty henkilökohtaisena asiana, vaikka argumentteja siitä, että abortissa on kysymys äidin terveydestä, esitettiinkin neuvostolehdistössä (Issoupova 2000, 32). Niinpä vuonna 1936 abortti kiellettiin Neuvostoliitossa vetoamalla elintason kohoamiseen ja siihen, etteivät naiset senhetkisessä tilanteessa enää tarvitse aborttia. Nyt jokainen nainen saattoi todeta äitiyden oikeudekseen. Äitiyttä ja monilapsisuutta tuettiin voimakkaasti yhteiskunnan taholta ja perheen yhteenkuuluvuutta ja vastuuta perheestä pyrittiin yhteiskunnallisesti tukemaan.

Aineistostani, joka on kerätty 2000-luvulla, voi lukea samansuuntaista tarinaa, jonka Goldman (1993, 257) esitti 1920-luvun Neuvostoliitosta. Hän

tiivisti syntyvyydestä ja abortista 1920-luvulla käytyä keskustelua todeten, että köyhyys pakotti naisia tekemään abortteja. Mikäli olisi mahdollista luoda paremmat materiaaliset olosuhteet, myös aborttien tarve vähenisi. Myös tekemissään haastatteluissa abortti liittyi yleisesti köyhyyteen ja huonoon toimeentuloon. Haastateltavat, jotka pohtivat ääneen aborttia potentiaalisena mahdollisuutena tai olemassa olevana asiana, kuvasivat yleisesti senhetkistä tilannettaan taloudellisesti epävakaina. Esimerkiksi haastateltava, joka Venäjällä asuessaan oli yksinhuoltaja ja huolehti samalla alaikäisestä sisarestaan, kuvasi tilannettaan ensimmäisen raskautensa huomattuaan:

"P: Minkälainen oli se elämäntilanne silloin kun sait ensinnäkin pojan, ja nyt kun oot saanut nuo tyttäret ja mitä ajattelit kun huomasit olevas raskaana, minkälaisia ajatuksia sulla on ollut noitten eri raskauksien aikana?

H: No, kun huomasin ensimmäinen että olen raskaana olin kauhuissa silloin. Että ei, olin kyllä kovin tyhmä, ymmärsin kyllä että mikä minua odottaa. Ja ensimmäinen ajatus oli abortti, mutta se oli myöhäistä. Ja minun kaikilla venäläisillä tytöillä, ei vain jos sama tilanne kuin minulla ei valita sitten, mitä tulee sen jälkeen. Mutta ensimmäinen mitä ajatus todella se, että lapsi ei ole toivottu. Mutta tässä Suomessa se on erilainen ja se on ihanaa, koska minulla on mies ja minä voin jakaa hänen kanssaan työn ja minä en jäänyt ihan noin vaan yksin lapsen kanssa kotona.

P: Seurustelitko sie tään lapsesi isän kanssa tai minkälainen teijän suhe oli?

H: Se oli pitkä tarina. Ja seurustelimme kouluaikana jokin viisi vuotta. Ja tulin raskaaksi silloin kun hän oli lomalla armeijasta, ja hän lähti takaisin armeijaan. Ja kyllähän minä olin liian tyhmä tyttö, minä huomasin nämä raskaus kun oli kuusi kuukautta, ja sen jälkeen kolmen kuukauden päästä hänen pitäis tulla kotiin, mutta jostain syystä hän vain loman jälkeen kirjoitti kolme kuukautta kirje minulle, ja sitten lopetti. Ja minä ajattelin no hän lopetti se tarkoittaa varmaan, että varmasti hän katkaisi minut kun minä olen liian tyhmä tyttö, mutta kun hän tulee takaisin minä kerron hänelle. Koska en voinut peittää enää että pakko kertoa sitten, ja kun hän tuli hän tuli vaimon kanssa. Kyllä hän, minä en tiennyt kyllä ja minulla poika on hänen näköinen ja moni kuka ymmärtää sen minkä takia minun lapsi on. Hän kymmenen vuotta ja nyt alkoi ottaa yhteyttä

P: Nyt hän on alkanut?

H: On.

P: Pitämään yhteyttä poikaasi?

H: Ei, hän yrittää

P: Yrittää?

H: Mutta se ei minusta ei oo varma että

P: Sinä et halua sitä?

H: En halua, no koska hän ei ole tyhmä poika, hän ymmärtää silloin kun hän tuli armeijasta, että varmastikkin se oli hänen lapsensa, vaikka minä en ilmoittanut hänelle silloin.

P: Et ilmoittanut?

H: Ei koska hän vaimon kanssa tuli ja hänellä viimeisellä kuukauvella oli.”

Sitaatissa haastateltava kuvasi omaa tilannettaan toteamalla, että hän ymmärsi, mitä *yksinhuoltajuus* Venäjällä tarkoittaa. Koska abortin tekeminen oli myöhäistä siinä vaiheessa, kun hän huomasi olevansa raskaana, nousivat hänelle mieleen myös ystävien kokemukset. Heistä kukaan ei katunut lapsen saamista. Kuitenkin haastateltava korosti, kuinka erilaista oli tulla myöhemmin raskaaksi Suomessa, jossa taloudellinen toimeentulo oli turvattu. Tyttörien syntymää edeltänyt aika oli parempaa siinäkin mielessä, että haastateltava tiesi, ettei hän olisi tilanteessa yksin vaan että hänellä oli rinnallaan kumppani, suomalainen aviomies. Aineiston perusteella äidinhoivaan kuuluu siis mahdollisuus pitää huolta lapsestaan taloudellisesti turvatuissa olosuhteissa.

Yksinhuoltajuus tuli esiin monissa haastatteluissa, ja yksinhuoltajuudesta ja abortista puhuttiin myös samassa yhteydessä. Molemmissa on pitkälti kysymys siitä, millaisen taloudellisen ja materiaalsen tilanteen äiti pystyy lapselleen tarjoamaan. Haastatteluissa, joissa yksinhuoltajuutta ja aborttia käsiteltiin rinnakkain, pohdittiin paljon tilannetta, johon lapsi syntyisi. Haastateltavat miettivät esimerkiksi, olisiko äidillä mahdollista taata syntyvälle lapselleen tämän tarvitsemat materiaaliset elinolosuhteet. Yksinhuoltajuudesta puhuttiin sekä omien kokemusten että mielikuvien ja mielipiteiden kautta.

Haastattelussa informantteja pyydettiin vertaamaan yksinhuoltajuutta Suomessa ja Venäjällä. Haastateltavien käsitykset yksinhuoltajuudesta olivat kaksisuuntaiset. He katsoivat, että Venäjällä yksinhuoltajuus on toisinaan häpeällistä. Samalla he korostivat, että Suomessa yksinhuoltajuutta tuetaan julkisen vallan kautta, eikä yksinhuoltajien tarvitse kärsiä taloudellisesta puutteesta. Samalla tavalla myös Aino Saarinen (2007; Saarinen & Sverdljuk 2006) on todennut, että venäläiset yksinhuoltajaäidit Suomessa ovat yleensä tyytyväisiä äideille julkisen vallan kautta tuettuun tukeen. Esimerkiksi yksi haastattelemani nainen kertoi, kuinka hän arvostaa yhteiskunnan yksinhuoltajalle tarjoamaa tukea Suomessa. Eksplisiittisesti haastateltava nosti esiin äitiyspakkauksen yhtenä esimerkkinä suomalaisen yhteiskunnan tuesta äidille. Tämä terveydenhoitoalalla toimiva haastateltava otti aborttiasian puheeksi yleisemmällä rakenteiden tasolla ja puhui abortista ja yksinhuoltajuudesta ikään kuin saman rakenteen ilmentyminä. Hänen kannanotossaan tuli esille ajatus siitä, kuinka venäläisessä yhteiskunnassa reproduktio ja abortti ovat yhteydessä taloudelliseen toimeentuloon. Informantti vertasi yksinhuoltajuutta Suomessa ja Venäjällä:

"P: Mitä eroja on siun mielestä suhtautumisessa yksinhuoltajuuteen niin kuin Suomen ja Venäjän välillä?

H: No, varmaan samat vaikeudet jos on yksinhuoltaja, mutta Suomessa on kyllä sosiaalituki on paljon parempi se on yksi ero. No jos hän on yksinhuoltaja ja haluaa saada lapsia tai parisuhde ei onnistu, ei mitään pelottavaa varmaan kun hän saa äitiyspakkaus, hän saa rahaa, hoitorahaa, äitiysrahaa ja kaikki muut. Mutta Venäjällä ei mittään, ei kyllä mittään. Ainakin Suomessa vaikea kuvitella, että nainen vauvan kanssa on ulkona tai ei saa paikkaa missä voisi asua. Se vaikka on uskoma-tonta, mutta Venäjällä se on kyllä. Ja jos ei oo rahhaa, ei voi vuokrata asuntoa eikä mittään. Niin siksi tämä aborttiasia Venäjällä vähän hankala.

P: Mitä tarkoitat, että abortti on hankala?

H: Kun jos on raskaana eikä mitään parisuhdetta, ei tule mitään. Sitten pitää tehdä abortti sen takii, vois olla että nainen haluisikin lapsen, mutta ei se onnistu, ei onnistu. Se ihan raha-asioista."

Omista kokemuksistaan yksinhuoltajana kertoi haastateltava, joka oli asunut useissa paikoissa Neuvostoliitossa. Haastateltavan kokemukset yksinhuoltajuudesta olivat ajalta, jolloin hän asui poikansa kanssa Ukrainassa. Hän oli eronnut lapsensa isästä, ja hän eli Ukrainassa yksinhuoltajana ennen muuttoaan Pohjois-Karjalaan. Hän arvioi suomalaisen yhteiskunnan mahdollistavan myös yksinhuoltajana elämisen erityisesti siitä syystä, että suomalaisten asenteet yksinhuoltajuutta kohtaan ovat hyväksyviä. Samansuuntaisesti asenteita yksinhuoltajuutta kohtaan kuvasi myös informantti, jolla ei haastattelua tehtäessä ollut lapsia. Hän vertasi asenteita yksinhuoltajuutta kohtaan Suomessa ja Venäjällä tekemiensä havaintojen perusteella:

"P: Entäs sitten minkälaisia eroja niin kun tälle kulttuurisella tasolla oot huomannu suhtautumisessa yksinhuoltajuuteen niin Suomessa ja Venäjällä?

H: No, minun mielestäni täällä se on ihan jees ja siellä se on vähän niin kuin leima, semmonen että teitpä väärin ja nyt olet yksinhuoltaja.

P: Täällä suhtaututaan ikään kuin suvaitsevaisemmin?

H: Niin, niin just."

Yhteenvetona yksinhuoltajuudesta voidaan todeta, että kaikki haastattelemani maahanmuuttajanaiset näkivät suomalaisen yhteiskunnan tuen yksinhuoltajille moninkertaisena verrattuna tukeen Venäjällä/Neuvostoliitossa (vrt. Saarinen 2007).

5.3 Äidin kasvatusvastuu

Vastuu on keskeinen sosiaali- ja perhepoliittinen termi, jota on kuitenkin empiirisesti käsitelty varsin vähän (vrt. Kukkonen 2003, 18). Kun toteutetaan politiikkaa (policy), otetaan aina kantaa myös vastuun kysymyksiin. Näin tapahtuu myös perhe- ja sosiaalipolitiikassa (ks. emt., 19). Keskeiseksi nousevat kysymykset siitä, mitkä asiat ovat vanhempien ja perheen vastuulla, ja missä määrin perheen hyvinvointi on valtion vastuulla. Tässä tutkimuksessa vastuu määritetty haastateltavien elämässä osaksi informaalia eli perheen sisäistä hoivaa. Aloitan tutkimusaineiston analysoinnin äidin hoivavastuun osalta siten, että ensin käyn läpi äidin kasvatusvastuun. Tämän jälkeen etenen kohti hoivan itsestäänselvyyksiä ja yllättäviä paikkoja, joista hoivavastuu aineistossa löytyy. Analysoidessani venäläisten maahanmuuttajanaisten äitimistä, arjen perhehoivaa ja hoivavastuita käytin analyysin työkaluna yksinkertaista ryhmittelyä, jossa jaoin äidinhoivan paikat kahteen: hoivan itsestäänselvyyksiin ja yllättäviin hoivan paikkoihin.

Äidinhoivan suhde ylirajaisuuteen nousi esiin haastatteluista. Toisaalta minä haastattelijana myös alleviivasin ylirajaisuuden ja kahden kulttuurin merkitystä venäläisten vaimomuuttajien arjessa, sillä monet haastatteluissa esittämäni kysymykset oli asetettu niin, että pyysin informantteja vertaamaan suomalaista ja venäläistä toimintatapaa. Haastattelujen perusteella näytti, että ylirajaisuudella oli toisaalta konkreettisia seurauksia maahanmuuttajanaisten arjen äitimiseen ja toisaalta ylirajaisuus ja kaksikulttuurisuus olivat läsnä naisten ajattelussa ja mielipiteiden muodostuksessa. Venäjältä Suomeen muuttaneet maahanmuuttajanaiset, jotka elivät parisuhteessa suomalaisen miehen kanssa ja kasvattivat lapsia kaksikulttuurisessa perheessä, joutuivat arjessaan jatkuvasti neuvottelemaan paitsi itsensä myös ympäristönsä kanssa siitä, kuinka toimia sekä mitä ja kenen tapoja tulisi noudattaa. He asettuivat, tai heidät asetettiin, arvioimaan ylirajaisuuden vaikutusta arkeensa. Ylirajaisuus oli Pohjois-Karjalassa asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa läsnä niin konkreettisenä arjen toimintana kuin heidän pohdinnoissaan, toisin sanoen konkreettista toimintaa ohjaavan ajattelun taustalla.

Rahan ja materiaalien olosuhteiden läsnäolo lastenkasvatuksessa

Yksi keskeinen ylirajaisen arjen neuvottelun paikoista on tapa kasvattaa lapsia. Monet haastateltavat toivat esille sen, kuinka suomalaiset perheet eivät vaadi lapsiltaan yhtä paljon kuin he itse ovat tottuneet vaatimaan. Haastatteluissa todettiin, että suomalaisissa perheissä lapsia "lellitään" ja kasvatuksessa liian keskeisellä sijalla ovat raha ja materiaaliset asiat. Useat haastateltavat totesivat *rahan keskeisen merkityksen suomalaisten tavassa kasvattaa lapsiaan* kurin ja järjestyksen sijaan. Raha ja taloudellinen toimeentulo saivat sekä negatiivisia että positiivisia konnotaatioita. Haastateltavat katsoivat, että rahan ja taloudellisen toimeentulon avulla äideillä ja vanhemmilla ylipäänsä on mahdollista taata lapsilleen hyvä elintaso ja monenlaisia mahdollisuuksia esimerkiksi harrastusten

ja koulutuksen suhteen. Toisaalta haastateltavat olivat sitä mieltä, että rahan merkitys lasten kasvatuksessa on myös negatiivinen. Informantit katsoivat, että lapsia palkitaan liikaa aineellisesti sen sijaan että pidettäisiin huolta kurista ja järjestyksestä. Rotkirch (2000, 119) päätyi venäläisten naisten elämäkertoja tutkiessaan siihen, että venäläinen hyvä äitiys ei seuraa markkinatalouden logiikkaa. Lasten kasvatuksessa ei venäläisten naisten mielestä ollut ihailtavaa se, että pystyisi tarjoamaan lapsilleen mahdollisimman paljon hyödykkeitä. Esimerkiksi itse tehdyt lasten vaatteet olivat venäläisnaisten mielestä arvokkaampia kuin suuri määrä kaupasta ostettua tavaraa.

Tämän tutkimuksen informantti, jolla oli tytär aikaisemmasta avioliitosta venäläisen ex-miehen kanssa, katsoi, että Venäjällä lapsillakin on omat tehtävänsä, jotka heiltä vaaditaan. Suomalaislapset puolestaan olivat hänen näkemyksensä mukaan tottuneet saamaan tavaroita ja asioita ilman, että heidän tarvitsi erikseen nähdä vaivaa asioiden eteen. Lopuksi informantti jäi kuitenkin pohtimaan sitä, ettei ollut varma kumpi tapa kasvattaa lapsia (suomalainen vai venäläinen) oli lopulta oikea:

"P: Miten siun mielestä suomalaiset suhtautuu lapsiinsa?"

H: No, minun mielestä just sitä meillä oli semmonen ristiriidat, että suomalaiset vanhemmat eivät vaadi lapsilta mitään, ei tarvitse tehdä kotitöitä ei oo mitään velvollisuuksia kotona, se kaikki on sallittu, ostetaan sitä, ostetaan tätä ja mutta mikä on sitten vastapalvelu, miksi pitää ostaa kaikki! Miten lapsi on ansainnut, ja sitten taas suomalaiset vanhemmat eivät vaadi lapsilta esimerkiksi että lapsi opiskelisi hyvin koulussa. Tämmösiä niin kuin tekemisiä. Minulla kyllä olisi hyvin tärkeitä minun lapsi opiskelee hyvin, että hän saisi hyvää koulutusta. < - - >

P: Minkälaisia eroja olet huomannut venäläisten tavassa suhtautuu lapsiinsa ja suomalaisten tavassa suhtautuu lapsiinsa?

H: No, ainakin meillä minut oli kasvatettu, ja sitten yritin minä samalla tavalla Venäjällä kasvattaa omaa lasta, että lapsella on omat velvollisuudet, mitä pitää tehdä kotona. Esimerkiksi meillä oli kolmio minun perheessä, ja minun tehtävä oli joka viikko pestä lattiat, tehdä kotisiivous, silloin kun äiti tuli koulusta, hän oli opettajana, minulla pitää olla jo kaikki tehty. Ja minä yksin sen tein. Minä voin kuvitella, että minä olisin sanonut suomalaisille lapsille, että nyt sinun pitää tehdä tuo kotisiivous ja yksin, ja kun minä tulen kotiin kaikki on valmiina. Joo, joo.

P: Suomalaiset ei niin kuin vaadi lapsiltaan?

H: Ei, ja lelluvat voi olla liian kovasti, mutta toisaalta voi olla että se on ihan oikein. Lellivät."

Haastateltava, jolla oli yksi tytär entisen venäläisen puolisonsa kanssa, kertoi käsityksiään suomalaisten suhtautumisesta lapsiinsa:

"H: No, ei minulla niin paljon tuttavuuksia vielä. Mutta jos katson lapsille mitä minä näen. Esimerkiksi koulussa missä minä olen harjoittelussa tai pihalla tai mitä minä tiedän, minusta Suomessa enemmän tämä vapaa, tämä vapaa kasvatus tai mitä se, että Venäjällä lapsista vaaditaan enemmän, voi sanoa näin, ja vanhemmat ovat ankarampia kuin Suomessa. En tiedä onko se hyvä tai huono, se on ero. Ja minun joku tuttava joskus sanoi minulle, älä vaadi tämä omalta tyttäreltä liian paljon, koska hän katsoo, mitä tapahtuu ulkopuolella ja hän voi joskus sinun sanoa, tai se hyvä jos hän sanoo tai että hän vastustaa, että sinä vaadit liian paljon. Ja hän näkee, että muilta ei vaadita niin paljon."

Toisessa yhteydessä sama informantti toi esiin suhtautumisensa "suomalaiseen tapaan", jossa lapsilla on omaa rahaa. Haastateltava oli sitä mieltä, että raha ei ole asia joka itsestään selvästi kuuluu lapsen maailmaan. Hänen looginen perustelunsa sille ettei lapsi voi vaatia vanhemmiltaan, tässä tapauksessa äidiltään, rahaa, oli se, että koska lapset eivät ole töissä ei heillä myöskään ole itsestään selvää oikeutta omaan rahaan.

"H: < - - > minä en halua hänen kanssaan keskustella ja minä luulen se kuuluu vain meille – raha-asioista. Minä tiedän Suomessa tai minusta se Suomessa yleensä < - - > lapsilla voi olla tämä oma rahoja, ja joku tämä money-box missä he keräävät, ja joskus vanhemmat ei voi sanoa maksavat, mutta kuitenkin maksoivat esimerkiksi hyvistä arvosanoista koulusta tai jostain asioista. Koska hän tuli joskus minun luokse ja sanoi, olisi hyvä jos te annatte minulle esimerkiksi 20 senttiä kun minä siivon oma huone. Minä sanoin no. Ja minä luulen, se on se kun hän tulee koulusta, varmasti hän kuulee joskus semmosia puheita. Ja se asia minä en halua, että meidän perheessä se näin, että me maksamme tyttärelle näistä asioista. Ja hänellä on oma tämä rahalaa-tikko, mutta se vain, ei-jatkuvasti ja ei-mitään-säännöllisesti, minä vain jos minulla on rahaa mitä minä voin antaa, minä annan. Ja kun hän joskus vaatii, minä sanoin sinä et voi vaatia ja sinulla ei voi olla omaa rahaa, koska sinä et vielä ole töissä."

Kasvatuksen yhteys taloudellisiin tekijöihin tuli esille myös informanttien poh-tiessa vanhempien mahdollisuuksia kasvattaa lapsiaan. Haastateltavan mielestä materiaalisilla tekijöillä kuten asuinpaikalla ja perheen varallisuudella oli suuri merkitys sille, miten vanhemmat kasvattavat lapsiaan. Hän katsoi, että lasten kasvatuksessa *vanhempien tehtävänä on tarjota lapsilleen mahdollisuuksia*. Haastateltava pohti, että se millaisia mahdollisuuksia lapsille voidaan tarjota, on sekä tilannesidonnaista että yksilöllistä. Hän piti lastenkasvatusta muutenkin hyvin yksilöllisenä "projektina" niin, ettei voida erityisesti puhua suomalaisesta tai venäläisestä tavasta kasvattaa lapsia, vaan pikemmin on kyse vanhempien välisistä yksilöllisistä eroista kuin kulttuuriin liittyvistä eroista kasvatustavoissa.

"P: Joo. Mitä mieltä oot jos puhutaan, ei suhtautumisesta lapsiin, vaan kasvatustyy-leistä, niin miten siun mielestä suomalainen ja venäläinen tapa kasvattaa lapsia poikkeaa toisistaan?"

H: No, tämä on vähän, kysymys on liian vaikea, koska taas riippuu missä lapsi on syntynyt, missä perheessä se on. Ett esimerkiksi Pietarissa ne lapsille antavat kaikki mahdollisuudet, kaikki ne harrastukset ja

P: Menot ja tulot?

H: Taidot ja esimerkiksi jos sinä oot syntynyt jossakin pienessä kylässä missä ei oo valoa, se on vain rakkaus, ei mitään muuta lisäksi. Mutta ei välttämättä nykyisin ei riitä, että pittää kouluttaa lasta, no Suomessa on vähän eri tavalla. Mutta taas jos ajatteloo jos Helsinki ja sanotaan jotain Tuupovaara tai jotain semmosta myös eroa, eikö niin?

P: Kyllä.

H: Jotta voisit

P: Tarjota lapselle?

H: Niin."

Edellisessä sitaatissa tulevat esille myös alueelliset erot (keskus-periferia-ajattelu), joka on tämän tutkimuksen kannalta keskeinen teema. Haastateltava otti esiin Pietarin puhuessaan venäläisestä yhteiskunnasta. Periferisempää kasvuympäristöä, jolla ei ole tarjota nuorilleen mahdollisuuksia, hän ei täsmäl-lisesti määritellyt vaan totesi, että pienissä kylissä vanhemmat eivät voi tarjota lapsilleen yhtä monipuolisia toimintamahdollisuuksia kuin suuressa keskukses-sa. Suomen osalta hän totesi, ettei Tuupovaara voi tarjota lapsille samanlaisia mahdollisuuksia kuin Helsinki. Tuupovaara edusti ikään kuin perifeeriaa: pientä, syrjäistä maaseutukylää. Myös muissa haastatteluissa alueet ja alueiden erot eri asioissa, esimerkiksi kulttuuritarjonnassa ja lasten harrastusmahdollisuuksissa, tulivat esille. Erityisesti ne haastateltavat, jotka olivat muuttaneet Suomeen Ve-näjän/Neuvostoliiton suurista kaupungeista (esimerkiksi Pietari ja Petroskoi), kertoivat, kuinka muutto Pohjois-Karjalan maaseudulle oli vaikuttanut heidän arjen rutiineihinsa. Erityisesti uuden asuinalueen vähäisempi kulttuuritarjonta (esimerkiksi teatterin puute) tuotiin esille toistamiseen.

Maaseutu ja sen vaikutus arjen toimintaedellytyksiin tulivat haastatteluissa esille myös välimatkojen näkökulmasta. Aiemmin Pohjois-Karjalan maaseutua käsittelevässä tutkimuksessa Sirpa Varis (2005) totesi, että syrjäisen maaseudun pitkäaikaistyöttömyyden hoitoa hankaloittavat maaseudun pitkät välimatkat ja erityisesti autottomuus. Myös Tedre (2003b) totesi maaseudun naisyrittäjyyttä tut-kiessaan välimatkojen ja auton merkitykseen naisyrittäjien arjessa. Hän (2003b, 41) toteaa auton merkityksestä, että "auto vapauttaa liikkumaan, lyhentää etäisyyksiä,

auttaa ylittämään välimatkoja”. Kolin naisyrittäjyystutkimuksen perusteella Tedre toteaa, että maaseudulla auto näyttää usein olevan yrittämisen ensimmäinen ehto. Tedren (2003b, 43) haastattelujen pohjalta ”autoa voi väittää maaseudun naisten arkielämän mahdollisuusrakenteeksi”. Auto muun muassa mahdollisti yrittäjänaisen työn ja perheen yhdistämisen tilanteessa, jossa nainen kantoi hoivavastuun niin miehestään kuin äidistään. Varis (2005, 32) puolestaan havaitsi pitkien välimatkojen maaseudulla auton merkityksen korostuvan etenkin lapsiperheissä, koska auto sekä nopeuttaa liikkumista että ”lyhentää” välimatkoja esimerkiksi silloin, kun lapsia kuljetetaan kouluun tai harrastuksiin (vrt. myös Tedre 2003b, 45).

Aikaisemmissa tutkimuksissa on huomattu myös työllistymisen ja ajokortin välinen yhteys maaseudulla (Kurvinen 1998; Tedre 2003b; Varis 2005). Varis (2005, 32–34) pitää henkilöautoa yhtenä keskeisenä maaseudun pitkäaikaistyöttömän elämäänsä vaikuttavana tekijänä. Hän korostaa autottomuuden merkitystä selittäessään pitkäaikaistyöttömien huonoa työllistymistä. Maaseudulla, jossa julkisen liikenteen vuorot eivät ole kattavia ja välimatkat esimerkiksi kunta- tai maakuntakeskuksiin voivat olla hyvinkin pitkiä, autolla on suuri henkilön elämänsäpiiriä laajentava merkitys (ja autottomuudella elämänsäpiiriä kaventava merkitys). Autottomuus on työllistymisen este, tai ainakin työllistymistä rajoittava tekijä. (Varis 2005, 32–35.)

Venäläisten maahanmuuttajanaisten haastatteluissa auto, perheen taloudellinen toimeentulo, välimatkat ja lasten kasvatus muodostivat samansuuntaisen kokonaisuuden kuin aiemmissa maaseutututkimuksissa (vrt. Tedre 2003b; Varis 2005). Informantti, joka katsoi, että perheen taloudellisesta tilanteesta ja omasta työttömyydestä johtuen hänellä ei ole mahdollisuutta taata lapsille turvallisia koulumatkoja, toimivaa ystäväverkostoa ja harrastusmahdollisuuksia, oli huolissaan siitä, millaisia mahdollisuuksia hän pystyy lapsilleen tarjoamaan. Haastateltava pohti perheensä tilannetta maaseudulla, jossa välimatkat olivat pitkät ja julkinen liikenne puuttui. Hän katsoi, että mikäli hänellä olisi käytössään auto ja ajokortti, voisi hän paremmin vastata kouluikäisten lastensa vapaa-ajan tarpeisiin.

Äidinhoiva sisältää siis lasten kyyditsemisen (esimerkiksi harrastuksiin ja ystävien luokse). Tämän tapainen jäsenitys hoivan sisällöistä ei ole uusi. Esimerkiksi Johanna Lammi-Taskula, Anna-Stiina Suhonen ja Minna Salmi (2004) katsovat, että perhehoivan organisoimisessa sukupuolten välillä on nähtävissä eroa siinä, kuinka miehet ovat tyypillisesti vastuussa ikääntyvien vanhempiensa kyyditsemishoivasta. Haastateltavani kohdalla kyyditseminen tuli esille negaation kautta. Haastateltava kertoi, ettei hän voinut tarjota lapsilleen äidinhoivaa, mitä hän omasta mielestään ei voinut tarjota kyyditsemisenä ja autonkuljettajana, koska hänellä ei ollut ajokorttia, eikä työttömyytensä vuoksi edes taloudellista mahdollisuutta hankkia ajokorttia ja autoa.

Lasten harrastusmahdollisuudet ovat äidin vastuulla

Aineiston perusteella äidin kasvatustuueseen ja äidin velvollisuuksiin kuului myös huolehtia lasten harrastuksista, lasten mahdollisuudesta harrastaa erilaisia asioita. Niinpä monissa haastatteluissa toistui se, että Suomessa ihmiset harrastavat paljon. Monien mielestä yksi keskeinen asia, joka erotti suomalaisen ja venäläisen elämäntavan ja arkielämän, oli nimenomaan tapa suhtautua harrastuksiin. Haastateltavien mukaan suomalaisilla ja Suomessa on mahdollista harrastaa, koska ihmisillä on tähän rahaa. He katsoivat, etteivät venäläiset ihmiset juurikaan harrasta asioita muuta kuin kotona tehtäviä itsestään selviä asioita kuten lukemista tai käsitöitä, joita haastateltavat eivät edes mieltäneet harrastuksiksi. Haastatteluissa tosin tuli esille, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen yhteiskunnalliset olosuhteet Venäjällä olivat muuttuneet. Sen seurauksena esimerkiksi alueesta ja perheen yhteiskuntaluokasta riippuen perheillä oli hyvin erilaiset mahdollisuudet tarjota lapsilleen harrastuksia.

Haastateltavat olivat sitä mieltä, että harrastusmahdollisuuksien takaminen lapsille kuuluu olennaisena osana äidinhoivaa. Harrastusten kohdalla yllirajaisuudella näytti myös olevan merkitystä, sillä useissa haastatteluissa toistui näkemys, että nimenomaan Suomessa on mahdollista tarjota lapsille harrastuksia, ja harrastukset kuuluvat nimenomaan suomalaiseen elämäntapaan. Haastateltava vertasi suomalaista ja venäläistä elämäntapaa harrastusten näkökulmasta, ja kuvasi harrastamisen ja taloudellisen toimeentulon välistä yhteyttä:

"P: Entäs sitten tää sama kysymys, miten koet elämäsi Suomessa ja miten se eroaa arkipäivän elämästä Venäjällä harrastusten suhteen?"

H: Tietysti voi sanoa, että ajattelen että suomalaiset enemmän harrastaa kaikkea semmosta, tai niillä on ainakin enemmän on siihen rahaa jos haluat jottain harrastaa, niillä on mahdollisuus harrastaa enemmän kuin venäläisillä ihmisillä. Se on ihan totta kyllä ja ne harrastaakin vaikka hevosia ja kaikkia semmosia niin kuin golf ja vaikka mitä. Että Venäjällä harrastavat vain ne kuka on rikkaita ihmisiä, ne harrastavat, koska se kuuluu jotenkin rikkauteen ja siihen kuuluu niin kuin harrastelu. Muita ihmisiä ei paljon harrasta paitsi voi olla niin kuin kirjan lukemista, semmosta hirmu perus perus asioita."

Myös urheilusta kiinnostunut haastateltava puhui äidinhoivastaan harrastusten kautta:

"P: Mitä asioita teet yhdessä lasten kanssa ja mitä asioita työ sitten teette yhdessä koko perhe?"

H: No enemmän minä liikuntapuoli minä hoidan. Ett kaikki ne uimahallit, ja rinteet, laskettelurinteet ja kaikki minä oon mukana, ja kaikki juoksujuttuja lenkille. Mut yhdessä, no yleensä yhdessä jos taas meillä on semmonen viikonloppu niin kuin valmistautuminen ja odottaminen niin sitten semmosta enemmän koti, hyötyliikuntaa."

Äidinhoivaan ja äidin kasvatusvastuuseen kuului siis yksiselitteisesti myös harrastusmahdollisuuksien tarjoaminen lapsille. Erityisesti lasten harrastusmahdollisuuksista huolehtiminen nähtiin osaksi suomalaisen yhteiskunnan toimintatapaa.

Lapsen paras

Lasten kasvatus linkittyy *kysymykseen lapsen parhaasta*³². Kysymys lapsen parhaasta tuli aineistossani esiin monella tavalla. Lapsen paras liittyy käsitteenä aiemmin esiin nostettuihin kysymyksiin taloudellisesta vauraudesta ja muun muassa harrastuksista. Kysymys on myös mitä suurimmassa määrin sidoksissa yllirajaiseen hoivaan. Jos katsotaan, että äidinhoivaa ohjaa ajatus lapsen parhaasta, ei aineistoni perusteella ole mahdollista tehdä yksiselitteistä tulkintaa siitä, mitä lapsen paras kulloinkin tarkoittaa (esimerkiksi Suomessa ja Venäjällä). Suomalaisessa perhetutkimuskeskustelussa kysymys lapsen parhaasta viittaa yleisesti keskusteluun siitä, miten kiintynyt lapsen ensisijainen hoivaaja eli äiti on lapseensa. Keskeistä on, kuinka äiti voi parhaalla mahdollisella tavalla tuottaa lapsen henkistä hyvinvointia. Nätkin (2003, 37) toteaa *lapsen hyvän* olevan monimerkityksinen käsite, jolle ei ole löydetävissä yhtä ja luonnollista perustaa. Hänen mukaansa lapsen hyvän rinnakkaiskäsitteitä ovat esimerkiksi lapsen hyvinvointi ja lapsen etu. Näillä käsitteillä viitataan jatkuvuuteen, pysyvyyteen, turvallisuuteen, vanhempien (tai muiden aikuisten tarjoamaan) rakkauteen, hoivaan, suojeluun, auktoriteettiin ja esimerkkiin (ibid.). Nätkin (emt., 37–38) selittää termin sisällön muutosta toteamalla, että ”joskus sillä tarkoitettiin lähinnä vain perimää ja perintöä, sittemmin terveyttä, ravintoa, tilaa, raitista ilmaa, virikkeitä ja hyviä tapoja”. Nykyisin termillä viitataan lähinnä ihmissuhteiden laatuun, tasapainoiseen kehitykseen, normaaliin elämäntapaan ja yhä useammin myös lapsen toimijuuteen ja mielipiteen kuulemiseen.

Suomalaisessa perhetutkimuskeskustelussa keskeisenä ei pidetä sitä, miten lapsen materiaallinen hyvinvointi tuotetaan. Keskustelut rajoittuvat pitkälti yhden kulttuurin (suomalaisen) itsestäänselvyyksien ja niiden muutosten tunnistamiseen ja määrittelyyn. Tämä yhden kulttuurin itsestäänselvyyksien luonnollistaminen muodostuu ongelmalliseksi nykyisessä transnationaalissa maailmassa, jossa maantieteelliset rajat eivät määritä ihmisten toiminta- ja asuinympäristöjä. Mikäli näkemykset lapsen parhaasta käsitetään universaaleiksi, päädytään virheelliseen luonnollistamiseen. Venäläisessä, ja monissa muissakin transitioyhteiskunnissa, lapsen parhaalla tarkoitetaan jokseenkin eri asiaa kuin suomalaisessa perhetutkimuksessa. Venäläisille (pienten lasten) äideille *lapsen paras* näyttäytyy ensisijaisesti taloudellisenä ja materiaalisena hyvinvointina, siis esimerkiksi koulutuksen takaamisena lapselle, sillä epävarmoissa oloissa materiaaliset resurssit (erityisesti niiden puuttuminen) tulevat näkyväksi. Kysymys

³² Käytän *lapsen parhaan* käsitettä synonyymina Nätkinin (2003) *lapsen hyvä* -käsitteelle.

lapsen parhaasta kiintymyssuhteena muodostuu miltei irrelevantiksi olosuhteissa, joissa lapselle ei voida taata riittäviä materiaalisia edellytyksiä esimerkiksi terveelliseen ruokaan ja koulunkäyntiin.

Osoituksena siitä, että venäläiset äidit katsovat lapsen parhaan näkökulmaa pitkälti taloudellisten ja materiaalisten näkökohtien kautta voidaan pitää myös sitä, että Neuvostoliiton hajottua venäläiset naiset (erityisesti pienten lasten äidit) ovat hakeutuneet naimisiin länsimaalaisten miesten kanssa ja muuttaneet ulkomaille ("länteen") toiveenaan lapsensa parempi tulevaisuus (ks. esim. Ashwin 2000; Bridger & Kay 1996; Yampolskaya 1997). Aikaisempia tutkimuksia voi tulkita niin, että länsimaisten miesten kanssa solmitut avioliitot ovat venäläisille naisille selviytymisstrategia. Myös oman tutkimukseni haastatteluaineisto osoitti, että Suomeen muutto nähtiin lapsen parhaaksi ennen kaikkea taloudellisen ja materiaalsen hyvinvoinnin vuoksi. Suomessa asumisen ajateltiin takaavan lapsille hyvän koulutuksen ja sen myötä valoisamman tulevaisuuden kuin Venäjällä. Haastateltava kuvasi asiaa seuraavasti:

"P: Oottako työ puhunu siun tyttären kanssa siitä, jos hän haluaisikin muuttaa takaisin Venäjälle?

H: Oli semmonen vaihe silloin kun hän oli 14-vuotias, että hän koki, että Venäjällä on paljon parempi elämä hänen mielestä sen takia, että siellä on diskot, hän voi käydä tanssimassa joka viikko, ja kaksi kertaa viikossakin elikä siellä on paljon mukavampi, hauskempi elämä. Sitten me keskustelimme siitä asioista, ja minä sanoin, se on vain se hauskanpito, entäs arkielämä, entäs opiskelu, entäs koulutus, entäs työ sen jälkeen. No, minä voin mennä X (kaupunki Venäjällä) yliopistoon opiskelemaan ja sitten minä tulen tänne. Minä sanon, etkö sinä näe äitiä, jolla on kaksi korkeakoulutusta, mitä se merkitsee täällä. No, eikö se merkitse mitään? Minä sanon, oletko sokea. Joo, ja nythän hän ymmärsi, että ei kannata mennä sinne. Kyllä hän käy siellä, mutta vain lomalla, ja tulee takaisin, ja ensi kesänä hän sanoi, että hän ei käy siellä ollenkaan. Kaikki menevät opiskelemaan, kavereita ei ole, hän jää tänne. Ja periaatteessa hänellä nyt tavoitteena saada hyvä koulutusta ja mennä jonnekin maailmalle."

Venäläisten äitien käsitykset lapsen parhaasta olivat kuitenkin muuttuneet heidän asetuttuaan Suomeen. Venäjällä ollessaan haastateltavani olivat esimerkiksi saattaneet antaa lapsensa isovanhempien hoitoon, koska taloudellinen tilanne ei äidin opiskelun tai jonkin muun syyn vuoksi mahdollistanut lapsen kasvattamista (biologisen) äidin luona. Suomessa asuessaan naiset korostivat sitä, kuinka lapsi oli heidän elämänsä keskipiste ja kuinka keskeisenä he pitivät keskusteluyhteyttä lapsiensä kanssa ja samoin sitä, että he voivat tarjota lapsilleen mielekästä harrastustoimintaa. Venäläiset maahanmuuttajaäidit ikään kuin omaksuivat suomalaisen (länsimaalaisen) tavan nähdä lapsen paras nimenomaan lapsen henkisenä hyvinvointina ja lapsen ja vanhempien (erityisesti äidin ja lapsen) välisenä kiintymyssuhteena. Pohdittavaksi jää, onko muutoksessa lapsen parhaaksi lopulta kysymys

siitä, että naiset omaksuivat suomalaisen käsityksen perheestä³³ vai pikemminkin siitä, että perheen materiaalistien olojen parantuessa oli luonnollista nähdä lapsen paras nimenomaan henkisenä hyvinvointina. Tai ehkä sittenkin oli kysymys toisaalta suomalaisen kulttuurin vaikutuksesta venäläisten naisten näkemyksiin ja toisaalta myös materiaalistien olojen kehittymisestä? Joka tapauksessa kurkistus oman kulttuurin ulkopuolelle osoittaa, että käsitteet ovat paikka- ja aikasidonnaisia pikemminkin kuin universaaleja (ks. Tedre 1999, 37).

Lapsen kielitaito on äidin vastuulla

Eräs keskeinen ja selvästi yllirajainen äidinhoivan ja kasvatuksen yhdistävä teema, joka haastatteluissa tuli esille, oli *kielitaito ja kielen opetus*. Perheissä, joissa vanhemmilla on yhteinen äidinkieli, kielestä ei tarvitse käydä neuvotteluja. Yllirajaisissa perhesuhteissa kielen merkitys on puolestaan ilmeinen. Kielellä määritellään (yllirajaisia) perhesuhteita. Haastattelemani naisten ydinperheet asuivat Suomessa ja naisen suomalainen aviomies osasi vain harvoin venäjää, mutta yhteydenpito venäläisiin sukulaisiin oli osa perheiden arkea. Haastattelemani naiset joutuivat käymään neuvotteluja ja tekemään valintoja ja ratkaisuja siitä, mitä kieltä he puhuivat lastensa kanssa, mitä kieltä ydinperheen sisällä käytettiin, ja kuinka järjestää lasten venäjän kielen opetus. Niissäkin perheissä, joissa äiti puhui lastensa kanssa suomea, oli venäjän kielellä paikkansa perheen arjessa ja perhesuhteiden määrittelyssä, koska lapset tarvitsivat venäjää ylläpitääkseen suhteitaan Venäjällä asuviin sukulaisiinsa, erityisesti isovanhempiinsa.

Haastateltavista suurin osa puhui lastensa kanssa venäjää, vaikka joukossa oli niitäkin informanteja, jotka kertoivat käyttävänsä lastensa kanssa sekä suomen että venäjän kieltä tai pelkästään suomea. Suomea lastensa kanssa käyttävät eivät ratkaisuaan juuri perustelleet, tosin eräs haastateltava kertoi, että hänen suomalainen puolisonsa vaati hänen ja hänen Venäjällä syntyneen tyttärensä käyttävän suomea miehen paikalla ollessa, koska mies ei tahtonut jäädä heidän keskustelujensa ulkopuolelle. Suuri osa kuitenkin puhui lapsilleen venäjää, ja monet pitivät keskeisenä kasvatustehtävänä opettaa lapsilleen venäjän kieli. Venäjän kielen merkitys tuli esille osittain hyvin käytännöllisenäkin kysymyksenä: kuinka lapset muuten voisivat kommunikoida isovanhempiensa kanssa? Kielitaidon merkitys ja äidinkielen hallinta olivat näissä yllirajaisissa perheissä keskeisessä asemassa yllirajaisen perhesuhteiden säilyttämiseksi Venäjälle.

Yllirajaisen perheiden arjessa lasten kielitaidosta huolehtiminen oli yksi tärkeä kasvatustehtävä. Ympäröivä (suomalainen) yhteiskunta tuki suomen kielen oppimista ja venäjän kielen opettamista jäi äidin ja äidin sukulaisten vastuulle. Tosin monet kertoivat haastatteluissa, että heidän lapsensa saivat venäjän opetusta myös koulussa. Lisäjännitteen asiaan toi se, että ympäröivä yhteisö Suomessa

³³ Tähän vaikuttaa voimakkaasti myös hyvinvointivaltion läsnäolo yhteiskunnassamme, niin ettei perheiden marginaalisissa tilanteissa tarvitse jäädä paitsi jokapäiväiseen elämään kuuluvasta materiaalisesta hyvinvoinnista.

saattoi suhtautua kielteisesti venäjän kieltä puhuviin. Tästä kaikesta seurasi, että äidille jäi suuri vastuu lapsensa kaksikielisyydestä. Haastateltava pohti äitiytään ja velvollisuuttaan opettaa lapselleen venäjää tuoden esille, että kieltä opiskellaan myös koulussa ja mummon kanssa.

P: Mitä asioita siun mielestä kuuluu äitinä olemiseen?

H: Sitä on tietenkin joskus aina miettinyt, olenko minä hyvä äiti. En ossaa sanoa. Ilman muuta se, että yrittää selvittää sen miten elämässä kaikki selvittää, sen mukkaan mitä itse ossaa sanoa. Minä tietenkin ilman muuta opetan niille omaa kieltä sen minä ainakin pystyn.

P: Puhut sie lastes kanssa venäjää?

H: Ilman muuta, ilman muuta puhun. Niin aluksi tietenkin oli pieni ja se oli vaikeaa, mutta minä aina niitä kannustin sillä lailla, että kun me lähdetään sinne tai kun mummo tulee, niin miten sinä ossaat sanoa hälle, että haluan karkkia vaikka (nauraa). Niin pittää sitä edes sitä varten osata. Ja muutenkin seurustella kun ne on isommat, se on tulevaisuutta varten hyvä. No, tietenkin lasten kanssa oleminen ja leikkiminen yhdessä. Mutta se on tärkeä samalla yritän opettaa niitä elämän arvot.

P: Mitä ne elämänarvot on?

H: No, tietenkin rehellisyys ja jonkunlaista tarmoakin, että auttaa tässä niin kuin kotitöissä ja yrittää niin kuin opiskella parhaiten, että omakin elämä olisi parempi. Kun minäkin olin niin hölmö nuoruudessa, että en oo opiskellut niin ainakin yritän heidän päähänsä sitä takoo, että opiskelkaa ja opiskelkaa, että olisi joku hyvä ammatti ja sitten pääsisi pois tästä X:sta (paikkakunnan nimi) (nauraa), missä ei oo tulevaisuutta, ei tässä, mitä se on se kiviteollisuus, mutta sekin ei oo ikuinen, ehkä muutama kymmentä vuotta ja sitten sielläkin kivi loppuu, niin mitä sitten. Sitten kylä alkaa olla kuollut. Niin sitähan tässä ajattelee, että ne ajattelisi vähän tulevaisuutta."

Äidin vastuu lapsestaan ja kielen merkitys kietoutuivat tässä sitaatissa tulevaisuus-optioon (lasten parempaan tulevaisuuteen), jota haastateltava peilasi myös oman elämänsä kautta. Niin kielitaidolla kuin koulutuksellakin oli hänen näkemyksensä mukaan merkitystä sille, kuinka hyvin lasten tulevaisuus järjestyy. Hyvä kielitaito ja koulutus (ammatti) antaisivat mahdollisuuden parempaan tulevaisuuteen, joka toteutuisi muualla kuin maaseutupaikkakunnalla, jossa perhe haastattelun aikaan asui. Lastensa kautta haastateltava peilasi myös omaa elämäänsä. Hän mietti omaa elämänkulkuaan, kouluttamattomuuttaan ja huonoa työllistymistään. Hän puhui kielen merkityksestä useassa kohden haastattelua ja toi kielen merkityksen esille myös kuvatessaan tilannetta sairaalassa, kun hän ei vielä osannut suomea kunnolla ja oli menossa synnyttämään esikoistaan (haastateltavalla oli kaksi lasta):

P: Muistat sie jotain kokemuksia niin kuin neuvolassa käynnistä tai jäikö sulle jottain tuntemuksia niistä?

H: Joo, muistan minä siellä sairaalassa kun olin synnyttämässä, minä muistan semmonen hyvin mukava kokemus (nauraa). Se on kielellinen, että kun tuli sinne sairaanhoitaja ja sanoi, että nyt pitää antaa uloste. Ja minä kysyin, mitä se on. < - - > eikä se millään osannut selvittää, lopulta hältä irtosi sana kakka ja minä sanoin jumaliste, miksi et sanonut aikaisemmin. No, semmosii pikku asioita.”

Informanttien mukaan äidin tehtävä oli opettaa lapsille venäjänkielen taito. Kielitaidon opettaminen ei ollut pelkästään äidin tehtävä ja äidin vastuulla, mutta äiti kuitenkin kantoi haastattelujen perusteella päävastuun siitä, että Suomessa asuvat lapset oppivat venäjän.

5.4 Matkustaminen ylirajaisten perheiden arjessa

Omaksi kokonaisuudekseen osana äidinhoivaa muodostui matkustaminen. Siitä voitaneen sanoa, että äitiys ja äidinhoiva kurkistavat esiin mitä oudoimmissa paikoissa. Äidin hoivavelvollisuuksiin kuuluu tarjota lapsilleen *mahdollisuus matkustamiseen* ja ulkomaan matkoihin. Matkustaminen liittyy kiinteästi myös edellä esittämiini kasvatusvastuun teemoihin – rahaan, taloudelliseen toimeentuloon, harrastuksiin ja kielitaitoon. Toisaalta matkustaminen voidaan nähdä yhtenä harrastuksena harrastusten joukossa, mutta koska matkustamisesta puhuttiin haastatteluissa paljon, olen irrottanut sen omaksi kokonaisuudekseen äidinhoivan osana. Naiset eivät puhuneet matkustamisesta osana lasten kasvatusta ja lasten hoivaa yhtä suorasti kuin muista kasvatukseen liittyvistä teemoista. Matkustaminen oli näet muutakin kuin lasten kasvatusta ja hoivaa, se oli pitkälti myös naisten omien halujen, unelmien ja toiveiden täyttämistä.

Kaikissa haastatteluissa korostettiin puolisoitten ja perheiden yhteisten *ulkomaanmatkojen merkitystä*. Naiset puhuivat matkustamisesta yhtenä keskeisenä vapaa-aikaa määrittävä tekijänä, ja monet pitivät matkustamista hyvän elämän edellytyksenä. Kaikki haastateltavat eivät kuitenkaan matkustaneet paljon. Osa naisista kertoi, ettei heillä ole mahdollisuutta matkustaa yhdessä puolisonsa kanssa. Matkustaminen mainittiin haastatteluissa monella eri tavalla. Osa informanteista kertoi perheen yhteisistä lomamatkoista Turkkiin ja muihin lämpimiin kohteisiin. Jotkut suunnittelivat, että kunhan perheen taloudellinen tilanne kohenee, on puolisoilla mahdollisuus matkustaa yhdessä. Joku muisteli entisiä aikoja, jolloin hän saattoi matkustaa puolisonsa kanssa, jollekin toisille matkustamiseen liittyvä toive oli, että hän voisi matkustaa nykyistä useammin Pietariin tapaamaan vanhempiaan. Monet informantit kertoivat myös yleinen aikuisten lastensa matkustavan paljon. Sen lisäksi, että haastateltavat puhuivat matkustamisesta monin eri tavoin, siitä puhuttiin monissa eri yhteyksissä: matkustaminen tuli esiin harrastuksena, äidin velvollisuutena taata lapselleen mahdollisuus matkustamiseen, tulevaisuuden toiveena esimerkiksi perheen taloudellisesta tilanteesta puhuttaessa.

Äitiyttä ja äidinhoivaa ajatellen tapa, jolla haastateltavat puhuivat matkustamisesta, voidaan nähdä kiinnostavana ”avauksena”. Kaikissa haastatteluissa matkustaminen ja erityisesti ulkomaanmatkat esittäytyivät osana hoivaan liittyviä tunnesiteitä ja perheyttä (ts. tunnetta, että kuulutaan samaan perheeseen). Haastateltavat puhuivat paljon siitä, että matkustaminen on osa mielekästä ja järkevää elämää ja että sillä perhe tuottaa myös keskinäistä yhteenkuuluvuutta ja avartaa maailmankatsomustaan. Joillekin haastateltaville matkustaminen liittyi nimenomaan äidin ja lapsen väliseen kiinteään yhteyteen, ja toisille haastateltaville matkustaminen korostui koko perheen yhteisenä toimintana. Haastateltava, jolla oli kaksi lasta, kuvasi perheen yhteisiä harrastuksia todeten, että puutarhatöiden ohella he matkustivat aika ajoin muun muassa ”etelään” ja Venäjälle:

P: Ihan ensimmäisenä tämmönen, että mitä harrastatte yhdessä miehenne kanssa?

H: Matkustamista, puutarhatyötä, no ei ehkä muuta meillä. Mut ne tärkeitä.

P: Joo. Minne työ matkustatte, ja kuinka usein matkustatte?

H: Etelässä on käyty melkein joka vuosi, Espanja, Turkki ja enemmän Turkissa. Sitten kaikissa näissä, ei kaikki, mutta aika paljon Pohjoismaissa on Norja, Ruotsi käyty, sitten Suomessakin Lapissa käyty ja Venäjällä aika paljon.

P: Joo. Kuinka usein suurin piirtein käytte Venäjällä?

H: No, se riippuu mihin, me käymme auto tankkaamassa, tankaamassa käyvään kerran kahdessa viikossa, no se on joku pika

P: Visiitti

H: Visiitti, mutta sitten pitempi visiitti se on noin kerran puolessa vuodessa.

P: Joo, eli aika usein kuitenkin.

H: Kohtuullisesti.

P: Haluaisitko käyvä siellä kotipuolessa ussemminkin?

H: Alussa kyllä halusin kovasti mutta sitten ajan myötä halu vähenee.

P: Niin sitä soppeutuu tänne jollain tavalla.

H: Niin.

P: Se arki alkaa rullaamaan täällä

H: Niin.”

Matkustamisessa oltiin valmiita perheyhteyden vuoksi tekemään myös kompromisseja muun muassa siinä, miten ja minne matkustetaan, vaikka muun perheen toiveet eivät aina olleet naisen omien toiveiden mukaisia.

P: Onko sulla ja miehellä yhteisiä haaveita tai unelmia?

H: No haave ehkä tämä, että halutaan rakentaa oma ihan alusta asti talo

P: Oma talo, joo

H: Niin ett meillä on talo, mut siinä on varmasti asunu kolme tai joka neljä perhettä ennen meitä, ett jos onnistuis. Ja sitten tuota ne asuntovaunut ja muut hömpötykset, aina puheessa.

P: Miksi ne on hömpötyksiä?

H: No, kyl mie mielellään ehkä mie matkustelen mut ei asuntoautolla, mut miula on kolme miestä ja ne koko ajan puhuvat, ja katsovat tuolla tietokoneella tai internetissä etsivät että missä on myytävänä.”

Haastateltava, joka oli eronnut suomalaisesta aviomiestään ja jolla ei haastattelua tehtäessä ollut lapsia, kertoi, kuinka hän olisi toivonut että olisi voinut matkustaa enemmän yhdessä entisen miehensä kanssa. Puhuessaan toteutumattomista haaveista ja unelmista, hän mainitsi, että ainakin hän olisi halunnut lapsia ja niin sanottua oikeaa perhe-elämää, johon olisi kuulunut muun muassa matkustaminen yhteisenä harrastuksena.

”P: Tuota oliko sit jotakin semmosia asioita mitä sie oisit halunnut, että työ oisitte tehny yhdessä mutta että se ei sit syystä tai toisesta onnistunu?

H: No, tietysti olisin halunnut matkustaa enemmän yhdessä. Kyl me käytiin muutamassa paikassa mutta jos olis rahhaa voinut käydä enemmänkin voisimme käydä. Ja tuota no perhe varmaan.

P: Joo. Oliko teillä yhteisiä haaveita tai unelmia?

H: Minun on vaikea sanoa olivatko ne kun ennen ainakin puhuttiin lapsista ja kunnon perhe-elämästä vaikka nyt just silloin kun oltiin eroamassa hän sanoi, että hän ei halunnutkaan niitä lapsia eikä mitään, kunnon perhe-elämää.”

Seuraavassa sitaatissa tulee esiin se, kuinka matkustaminen oli haastateltavan ja hänen miehensä yhteinen, toistaiseksi toteutumaton haave. Sitaatista selviää, ettei matkustaminen ollut naisen elämänkulussa ainut ja keskeinen haave tai toteutumaton unelma, mutta se oli kuitenkin mainitsemisen arvoinen haave siinä missä lapsen hankintakin.

”P: Onko teillä yhteisiä haaveita tai unelmia?

H: No, tämmönen talo oli mejän haave. Nyt me niinku tavallaan tavotettiin siitä.

P: Haave toteutui

H: Minä niin kuin enemmän halusin talo ja halusi mehtää. Mutta me ostettiin molemmat. Nyt on niin kuin tavallaan molempien haave toteutunut. No, pikku haaveita on, mitä nyt mennä jonnekin ulkomaille lomalle ja semmosta, mutta ei mitään erikoista. Tavallaan kaikki. Ehkä lapsia vielä hankitaan jos Jumala niin kun suo.”

Matkustamisesta puhuttiin niin mahdollisuutena kuin aktuaalisena toimintanakin. Haastateltavat kertoivat tekemistään (ulkomaan) matkoista. Informantit, joilla ei taloudellisen tilanteensa vuoksi ollut mahdollisuutta ainakaan haastattelujen tekemisen aikaan juuri matkustella, kertoivat siitä, kuinka he taloudellisen toimeentulon vakiintumisen myötä haluaisivat tarjota lapsilleen ja itselleen mahdollisuuden matkustamiseen. Matkustamisen merkitys, ja se kuinka paljon siitä puhuttiin haastatte- luissa, ei suuresti yllättänyt minua. Toisaalta se, että kaikki haastateltavat puhuivat matkustamisesta, on kiinnostava tutkimukseni tulos. Matkustaminen ei näet kuulunut haastatteluteemoihin, enkä esittänyt matkustamiseen liittyviä kysymyksiä. Tulkitsen asian niin, että matkustamisen merkitys on Neuvostoliiton hajottua kasvanut, onhan venäläisille pitkän matkustussulun jälkeen tarjoutunut mahdollisuus avartaa maail- mankuvaansa, kun voi matkustaa muuallekin kuin sosialistisiin maihin.

Vaikka useat informanttini kulkivat tiuhaan Suomen ja Venäjän välillä, ylittivät rajaa ja kävivät vierailuilla sukulaistensa luona Venäjällä, vain harvat pitivät tätä arjen kulkemista matkustamisena. Venäjälle suuntautuvista matkoista puhuttiin matkustamisena oikeastaan vasta siinä vaiheessa, kun matkat suuntau- tuivat vähintään Pietariin tai kauemmas. Liekö kysymys sitten välimatkasta vai pikemminkin siitä, että arkeen kuuluva kulkeminen ei haastateltavieni mielestä voinut olla oikeanlaista matkustamista? Kyse oli pikemminkin toimintaympä- ristössä tapahtuvasta arjen välttämättömästä kulkemisesta ja liikkumisesta, ei lomailusta ja lomamatkailusta.

Miten matkustaminen sitten liittyy hoivaan ja äidinhoivaan? Matkustamisella osoitetaan välittämistä, sen kautta kiinnitytään yhteen ja ikään kuin hitsaannutaan tiiviimmäksi yksiköksi. Matkustaminen oli osa perheyttä. Matkustamisella oli myös lasten kasvatukseen liittyvä funktio. Vaikka matkustamisen viihdearvo oli tärkeä, saatettiin matkustamisella opettaa lapsille myös uusia asioita ja näyttää maailmaa. Matkustamisen tarkastelu osana hoivaa tarjoaa uuden näkökulman hoivan luonteen pohtimiseen. Matkustamisessa ei ole kysymys hoivatyöstä hoivan kapeassa merki- tyksessä, mutta ei myöskään hoivan organisoinnista. Kun äitimistä pidetään yhtenä perhehoivan muotona, kuuluu matkustaminen kiistatta tähän hoivan ja äitimisen kategoriaan. Venäläisten naisten mukaan niin matkustaminen kuin kielitaidon opet- taminen lapsille olivat näin tulkiten osa äidinhoivaa. Äidin hoivavastuuseen kuului, että hyvä äiti tarjoaa lapselleen mahdollisuuden matkustaa ja nähdä maailmaa.

Matkustamisen teema herätti lukuisia kysymyksiä. Onko matkustaminen tär- keää nimenomaan entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneille naisille? Korostuuko matkustamisen merkitys naisten elämässä, kun he asuvat Suomessa? Onko heillä Suomessa asuessaan paremmat edellytykset matkustaa kuin heidän aikaisemmin Neuvostoliitossa/Venäjällä asuessaan? Kuinka ylirajaisuus näkyy tässä? Onko niin, että ihmiset jotka muutenkin elävät arkeaan ylirajaisesti ovat kiinnostuneempia matkustamisesta kuin ihmiset keskimäärin? Vai onko matkustaminen sittenkin ajan henkeä kuvaava keskiluokan kulutustottumuksiin ja vapaa-ajan harrastuksiin liittyvä

ilmiö? Haastattelujen perusteella ei voi vastata edellä esittämiini kysymyksiin, mutta näyttäisi siltä, että taloudellisen vaurauden karttuessa myös matkustaminen lisääntyy. Toisaalta naisten kertomuksissa nostettiin esiin se, kuinka heidän passi- ja viisumi-asiansa vaikuttivat matkustamiseen, eli esimerkiksi Pohjoismaiden ulkopuolelle ei aina voitu matkustaa, koska venäläisen maahanmuuttajanaisten oleskelulupa-asiat Suomessa olivat kesken. Monille matkustaminen oli joka tapauksessa varsin uusi ilmiö, ja he olivat ”päässeet” matkustamaan enemmän vasta Suomeen muutettuaan ja oleskelulupa-asioidensa järjestettyä.

5.5 Arjen äitiminä

Haastatteluissa puhuttiin paljon äitiminä arjesta ja äitiyteen liitettiin monenlaisia asioita. Kaikille haastateltaville yhteinen tapa puhua äitiydestä oli, että äidiksi tulon ja lasten syntymän myötä informantit katsoivat saaneensa enemmän vastuuta. He puhuivat yksiaanisesti myös siitä, kuinka äitiyden myötä heidän elämänsä oli tullut tarkoitus, ja lapsi tai lapset toivat vastuun ohella mukanaan myös paljon iloa ja riemua. Naiset sanoivat, että äitiys ja arjen äitiminä ja äidinhoiva on kaikenkattavaa, ja äidin tulee huolehtia kaikesta lapseen liittyvissä asioissa. Äidin vastuun ohella monet haastateltavat toivat esille myös vanhempien yhteisen vastuun. He katsoivat arjen äitimiseen kuuluvaksi jaetun vastuun, jossa lapsen molemmat vanhemmat yhdessä kantavat vastuunsa lapseen liittyvissä asioissa. Esimerkiksi haastatellun kahden lapsen äidin mielestä vanhemmuudessa vastuu pitää jakaa molempien vanhempien kesken, sillä molemmat vanhemmat ovat yhdessä tehneet lapset. Hän sanoi äidin vastuun olevan suurempi vain lapsen imetyksestä:

”P: Tuota, sitten jos puhutaan ihan vaikka pienten lasten hoidosta tai silloin kun lapset oli pieniä, niin kuka perheessä siun mielestä huolehtii lapsista, hoitaa lapsia?”

H: No, kyllä se molemmat pitää, molempien pitäisi osallistua siihen. Tietenkin äiti siihen osallistuu enemmän, koska hän imettää sitä, se on yksi asia. Ei tietenkin aina sitä maitoo oo, mutta kuitenkin < - - > mutta minä kyllä tiedän että joissakin perheissä on varmasti niin että mies ei osallistu siihen, koska se on naisten työtä tai sellaista tai on niin kuin oi kakkavaippa vaihtaa sehän on kauheeta. No on tietenkin miehelle, minunkin miehelle se oli kauhea, mutta tekeehän se kuitenkin. Mutta meillä kyllä kumpikin osallistui siihen. Minä en ois sietänyt sitä, että se ois, että se vain pelkästään sinun työt. Se olisi ollut aivan väärin. Molemmat tekivät sen lapsen, niin molemmat ottavat vastuun.”

Arjen äitimistä pohtiessaan monet informantit peilasivat äitiyytään, äitiminä tapojaan ja taitojaan siihen, millaisia kokemuksia heillä itsellään oli äidinhoivasta omassa lapsuudessaan. Yksi keskeinen tapa, jolla omaan äidinhoivaan arkisena rutiinina arvioitiin, olikin äidinhoivan peilaus omaan lapsuuteen. Esimerkki tällaisesta peilaamisesta on haastateltavan kertomus, jossa hän kuvasi lapsuuttaan.

Hän kertoi asuneensa varhaislapsuutensa isovanhempiensa luona todeten, että hänelle *”minun tapauksessa mummo oli enempi äiti kuin äiti”*. Hän pohti, että oli pyrkinyt olemaan lapsilleen parempi äiti kuin hänen oma äitinsä oli hänelle, ja kuvasi omaa lapsuuttaan vaikeaksi, muttei kuitenkaan eritellyt mikä lapsuudesta teki vaikean. Hän totesi vain, että asui varhaislapsuutensa isovanhempiensa ja kahden sisarensa kanssa. Informantti kertoi:

”P: No, entäs sitten lapsuudesta sen verran, että minkälainen oli siun suhteet omaan äitiisi?”

H: No, niin kuin minä sanoin että minun tapauksessa ei voi siitä puhuu, että ei minulla ollut helppo lapsuus, ei siitä voi oikein puhuu. Minunkin tapaus oli ei mikään tavallinen.

P. Onko jotakin konkreettista, jota haluat ehdottomasti tehdä eri tavalla kuin äitisi?”

H: Kyllä on. On montakin asiaa, minkä haluan tehdä eri tavalla kuin omat vanhemmat.

P. Ja koet, että oot myös pystynyt tekemään?”

H. Kyl-lä. En ehkä, en voisi sanoa, että olen itse erinomainen, mutta ainakin yritän.”

Muita arjen äitimisen merkityksellisiä muotoja, joita haastatteluaineistosta löytyi, olivat ruuan merkitys äidinhoivan instrumenttina sekä maahanmuuttajanaisten väsymiskokemukset. Useissa haastatteluissa toistui ruuan merkitys hoivan muotona, samoin monet haastateltavat puhuivat siitä, kuinka arki joko väsytti tai ”kehtuutti” heitä, tai oli ainakin jossain elämänvaiheessa väsyttänyt. Niinpä käsittelenkin seuraavaksi naisten ruoka-puhetta (food-talk vrt. Pető 2007) sekä naisten väsymiseen liittyviä kokemuksia (vrt. Jokinen 1996).

5.5.1 Merkityksellinen ruoka

Analysoin ruokaan liittyvää puhetta lähinnä osana äidinhoivaa. Sukupolvet ja sukupuolet kietoutuvat ruokaan tavalla, jossa ruuan tarkastelu pelkästään äidin, isän tai ylisukupolvisen hoivan näkökulmasta ei enää tee oikeutta käsiteltävälle asialle – saman ruokapöydän ääressähän istutaan yhdessä isoina ja pieninä perheinä sukupolvesta tai sukupuolesta riippumatta. Käsittelen ruokapuhetta lähinnä konkreettisena arkisen hoivaamisen ilmenemismuotona. Analyysissa on mukana myös ruokaan liittyvät tunteet. Ruoka kiinnittyy myös ylisukupolviseen hoivaan erityisesti tunteiden kautta.³⁴

³⁴ Ruuan mukaantulo tutkimukseni hoiva-analyysiin oli sattuman mukanaan tuoma välttämättömyys. Kiinnostuin ruuasta alun perin Petön (2007) artikkelin kautta (*Food-talk: Markers of Identity and Imaginary*). Artikkelissaan Pető tarkastelee ruokaan liittyviä valtasuhteita maahanmuuttajanaisten elämässä. Artikkelissa läsnäolevat teemat: maahanmuuttajuus, maahanmuuton sukupuolittuminen (idästä länteen muuttavat ”vaimot”) ja sukupolvisuus sekä ruoka, olivat kaikki minulle ruokaa lukuunottamatta ennestään tuttuja teemoja, itse asiassa tutkimukseni avainkäsitteitä. Mutta Pető sai minut kiinnostumaan myös ruuasta, aluksi sattumalta ja löyhästi, mutta aineistoa lukiessani alkoi ruoka nousta entistä keskeisempään asemaan. Aineistoni suorastaan tulvi ruokaan liittyviä viittauksia ja puhetta ruuasta.

Ruoka on keskeinen osa hoivaa. Se on kiinteä osa hoivaan liittyviä tunteita. Ruokaan liittyy myös kulttuurisia ja eettisiä näkökulmia (ks. esim. Tiilikainen 2007; myös Mononen 2008). Lisäksi ruokaan liittyvät toimet (ruuan valmistus, ruokailu jne.) ovat osa arkista toimintaa.

Myös maantieteellinen välimatka ja itselle tärkeäksi koetun ruuan hankkimiseen liittyvät konkreettiset toimenpiteet, kuten matkustaminen rajan taakse Venäjälle oikeanlaisia ruokatarvikkeita hankkimaan, tulivat esiin aineistossa. Tiilikainen (2007) on esittänyt, kuinka musliminaisten on hankala hankkia itselleen sopivaa ruokaa Suomesta, ja ruuan, erityisesti lihan, hankkiminen voi edellyttää varsin mittavia toimenpiteitä. Ongelmaksi somalinaisten kohdalla muodostuu uskonnon ja ruuan välinen suhde: mistä ostaa elintarvikkeet ja miten valmistaa oikeanlaista ruokaa? Tulisiko kieltäytyä pelkästään sianlihasta vai pitäisikö kieltäytyä myös esimerkiksi sianlihasta valmistetusta liivateesta? (Ks. Tiilikainen 2007.) Petőn (2007, 162–163) mukaan maahanmuuttajanaishilla ei aina ole paljoakaan valinnanvaraa ja erilaisia toimijuuden mahdollisuuksia suhteessa ruokaan ja ruokapuheeseen jo pelkästään siksi, että heillä on vain rajallinen toiminnan mahdollisuus neuvotella hoivasta naistapaisena työnä. Ruuan kompleksisuus ja monimerkityksellisyys nousee esiin niin sosiaalisessa, taloudellisessa kuin kulttuurisessakin kontekstissa (ibid.). Maahanmuuttajien kohdalla myös matkustaminen ja liikkuminen sekä paikka ja välimatka mahdollistavat ja poissulkevat vaihtoehtoja suhteessa ruokaan arkisena asiana. Jatkan tätä ruuan, hoivan, perhesuhteiden ja maahanmuuton välistä vuoropuhelua hahmottamalla, kuinka Pohjois-Karjalassa rajan läheisyydessä, asuvat venäläiset maahanmuuttajanaiset jäsensivät ruoan merkityksiä arjessaan.

Ruoka, samalla tavoin kuin esimerkiksi auto, konkreettisena ja materiaalisena arjen elementtinä on sosiaalinen ja kulttuurinen kokonaisuus, joka näkyy ja jolla on vaikutusta ihmisten arkipolitiikkaan. David Morgan (1996, 157) toteaa, että ruoka on yksi elämän keskeisiä osa-alueita. Hänen mukaansa ruoka ei kuitenkaan juuri koskaan tunnu saavan sitä tarpeeksi yksityiskohtaista ja perinpohjaista analyysia sosiologisessa tutkimuksessa, joka sille yhtenä ihmiselämän keskeisenä elementtinä kuuluu. Hän (1996, 158; vrt. myös Pető 2007) näkee ruoan sukupuolituneena arjen toimintona ja kokonaisuutena. Ruokaan (sen hankintaan, valmistamiseen ja ruuan ja tunteiden väliseen suhteeseen) liittyy, ainakin jossain määrin, sukupuolitapaisuus. Morgan (1996, 159) toteaa, että miehen rooli ruuan yhteydessä (valmistuksessa, ostopäätöksissä, ruokailun jälkeisessä siistimisessä jne.) on yleisesti nähty avustavaksi rooliksi, ja naisella on sukupuolensa perusteella pääasiallinen vastuu ruokaan liittyvissä kysymyksissä. Omassa aineistossani ruuan sukupuolitapaisuus hoivassa tuli esille lähinnä niissä aineiston kohdissa, joissa haastateltavat miettivät kotitöiden jakautumista perheissä. Niinpä jätän ruuan ja sukupuolen välisen yhteyden analyysini ulkopuolelle tässä kohdassa, mutta palaan asiaan myöhemmin isänhoivaa käsittelevässä luvussa (ks. luku 7).

Perhesuhteiden näkökulmasta ruokaan liittyy yleisesti ja keskeisesti vallankäytön aspekteja (esim. Morgan 1996; Pető 2007). Myös maahanmuuttajaperheissä ruuan kautta tuotetaan kuulumisen ja ulossulkemisen politiikkaa ja ruoka on, erityisesti monikulttuurisissa perheissä, vallankäytön ja kontrollin väline, johon kietoutuvat niin sukupolvi- kuin sukupuolisuhteetkin (vrt. Pető 2007; vrt. myös Morgan 1996). Sukupuolittuneet ja sukupolvittuneet valta-asetelmat tulevat esiin myös Leena Autonen-Vaaraniemen (2008) tutkimuksessa. Hän (2008, 198–199) on lähestynyt miesten määrittämiä perhesuhteita ruuan näkökulmasta. Hänen tutkimuksessaan tulee esille se, kuinka miehet arvottavat perheenjäseniään sitä kautta, millaista ruokaa näille tarjotaan tai ollaan tarjoamatta. Andrea Pető (2007) on puolestaan tullut Bulgariasta ja Unkarista Italiaan ja Hollantiin muuttaneita maahanmuuttajanaisia tutkiessaan tulokseen, jonka mukaan ”idästä” ”länteen” muuttavat maahanmuuttajanaiset kohtaavat ruuan kautta perhesuhteisiin liittyviä valtahierarkioita, joita idän ja lännen välillä stereotyyppisesti esiintyy. Nämä hierarkiat tulevat esiin niin ylisukupolvisesti (esimerkiksi naisten keskinäisissä perhesuhteissa) kuin sukupuolittuneestikin. Esimerkiksi muuttajanaisten kertomuksissa, joissa he kertovat appivanhempiensä puuttuvan heidän ruokaostoksiinsa tai ruuanlaittoonsa, tulevat esiin ylisukupolviset valta-asetelmat, kuten Pető (2007, 160) esittää. Toisaalta myös puolisoiden väliset arvot ja valtahierarkiat voivat tulla näkyviksi ruuan yhteydessä, kuten Unkarista Hollantiin muuttaneen Piroscan tapauksessa, jossa hän ihmettelee, miksi hänen miehensä arvostelee vaimon valmistamaa unkarilaista ruokaa hollantilaisen kotiruokapöydän ääressä, mutta sama ruoka Unkarin matkalla tarjottuna onkin miehestä herkullista (emt., 161–162).

Lapsen ”oikeanlainen ravitseminen” lapsen parhaan nimissä

Sen lisäksi, että valtasuhteet liittyvät ruokaan, ainakin ylisukupolvisessa näkökulmassa, ruoka on muutakin kuin valtasuhteita. Arkea ja arjen toimintoja, ja siten myös hoivaa arkisena toimintona on mahdollista lähestyä ruuan näkökulmasta. Morgan (1996, 160) katsoo, että ruoka on keskeinen hoivatyön aspekti. Sen merkitys tulee erityisen näkyväksi ja merkitykselliseksi silloin, kun ”ruokittavana” on lapsia, vanhuksia tai sairaita tai sellaisia perheenjäseniä, joilla on ruokavalioon liittyviä erityisiä vaatimuksia. Esimerkiksi lapsen ruokinnassa hoivaamisen aspekti on keskeisempi kuin terveiden sisarusten yhteisellä lounaalla. Samalla tavalla *ruoan merkitys konkreettisena äidinhoivan muotona* tuli esiin venäläisten maahanmuuttajanaisten haastatteluissa. Informantti painotti ruuan ja hoivan välistä yhteyttä kertoessaan siitä, kuinka hän huolehtii lapsestaan ja siitä, että tällä olisi aina kotona ruokaa, ettei tarvitsisi mennä naapuriin syömään äidin ollessa työssä. Haastateltava kertoi paistavansa kalliimpaa lihaa pojilleen ja syövänsä itse kaurapuuroa, mutta korosti sitä, että on tärkeää tarjota lapsille ruokaa, josta he pitävät. Myös Autonen-Vaaraniemi (2008, 199) on saanut samansuuntaisen tuloksen. Hänen informanttinsa kertoo ruuanlaittamisestaan ja korostaa sitä, kuinka hänelle on tärkeää laittaa

lapsille mieluisaa ruokaa, vaikka hän isänä onkin se, joka viime kädessä päättää, mitä ruokaa tekee. Aivan kuten venäläinen nainen edellä kuvasi, kuinka hän laittoi itselleen eri ruokaa kuin lapsilleen, myös Autonen-Vaaraniemen miesinformantti kertoo, että kokatessaan ystävilleen hän tekee erityyppistä (tulisempaa) ruokaa kuin kokatessaan lapsilleen ja itselleen. Venäläiset maahanmuuttajanaiset perustelevat sitä, että laittavat lapsilleen erilaista ruokaa kuin itselleen lapsen edulla, mikä eroaa Autonen-Vaaraniemen informantin perusteluista. Siinä missä maahanmuuttajanaisten pitää tärkeänä, että lapset saavat mieluisaa ja ravitsevaa, usein kalliimpaa, ruokaa kuin haastateltava itse, Autonen-Vaaraniemen miesinformantti katsoo, että lapsille ei välttämättä voi tarjota tulista ja mausteista ruokaa, josta hän itse pitää, vaan lasten ruuan maut tulee pitää vähemmän tulisina.

Informantit kertoivat ruuan ja hoivan välisestä suhteesta puhuessaan, kuinka tärkeätä lapsen oikeanlainen ruokkiminen ja ravitseminen ovat. Heidän mielestään oli tärkeää, että lapsille tarjottava ruoka on ravitsevaa, ja että siinä on kaikki tarvittavat vitamiinit. Äärimmäisissä tapauksissa venäläiset naiset olivat jopa valmiita tinkimään omasta ruokailustaan, kunhan pystyivät tarjoamaan kasvuikäisille lapsilleen oikeanlaista ruokaa (ravintoa). Tilanteissa, joissa äiti joutui miettimään ruuasta aiheutuvia kustannuksia ja sitä, minkä verran perheellä on varaa käyttää rahaa ruokaan, eivät haastatellut naiset olleet valmiita tinkimään lastensa monipuolisesta ravinnosta, mutta kylläkin omasta ja puolisonsa ravinnosta. Lapsen oikeanlaista ravitsemista pidettiin ikään kuin yhtenä osoituksena oikeanlaisesta lapsen hoivasta ja hyvän äitiyden yhtenä osoituksena.

Äidinhoivan ja ruuan välinen yhteys tuli esille seuraavassa sitaatissa, jossa nuori, alle kolmekymmentävuotias informantti vastasi kysymykseen siitä, mitkä asiat hänen mielestään kuuluvat äitiyteen:

H: No, äiti tietysti hoitaa ja kasvattaa lapsia ja äitin pitää enemmän antaa lapsille aikaa kuin isän minusta mielestä. Ja sen pienestä että halata ja useimmin.

P: lähheisyyttä?

H: Niin, sitä. Tietysti pitää puhtaana ja semmosetkin asiat tosi tärkeitä. Ja että ei nälkä olisi

P: että materiaaliset ja sitten on henkiset.

H: Niin, niin kuin.”

Ruokaan liittyvät tunteet ja makutottumukset

Ruoka hoivan muotona on selkeästi yhteydessä myös tunteisiin. Ruoka liittyy hyvin tunteisiin (halaamiseen ja hyvänä pitämiseen) ja on näin keskeinen osa arjen hoivaa. Morgan (1996, 161) tuo esille sen, ettei ruoka itsessään ole emotionaalisesti neutraali subjekti vaan että ruokaan (esimerkiksi erilaisiin elintarvikkeisiin, ruokailutilanteisiin) liittyy yleisesti paljon ja monenlaisia tunteita (ks. myös Petó

2007). Hän (1996) tuo tutkimuksessaan esiin sen, kuinka ruokaan liittyvät kiinteästi tunteet, muistot ja nostalgia. Sama huomio tuli esiin myös tässä tutkimuksessa. Venäläisten maahanmuuttajanaisten haastatteluissa ruoka liitettiin usein – erityisesti lapsuutta muisteltaessa – huolenpitoon, hoivaan ja hyviin tunteisiin (vrt. Pető 2007). Lapsuutta kuvatessaan monet informantit yhdistivät ruuan lämpimiin muistoihin isoäidistä. Ruuan antamisella ja hyvän ruuan tarjoamisella osoitetaan samalla tavalla kuin halaamisella ja muulla fyysisellä hellyydellä se, kuinka paljon toisesta välitetään. Ruuan avulla ilmaistaan tunteita toista ihmistä kohtaan. Ruoka liittyi haastatteluissa sekä tunteisiin, etenkin hoivaan yhdistettyihin tunteisiin, että konkreettiseen huolenpitoon ja lapsista huolehtimiseen.

Nostalginen suhtautuminen venäläiseen, isoäidin tarjoamaan ruokaan voidaan tulkita osoituksena maahanmuuttajanaisten elämästä välitilassa. Muisteltiinko venäläistä ruokaa lämpimän nostalgisesti siksi, ettei sitä enää Suomessa asuessa ole mahdollista joka päivä saada? Vai liittyikö nostalgia pikemminkin sukupolvien väliseen suhteeseen, siihen, että hyvän ruuan tarjoaja oli isoäiti? Oli kysymys kummasta tahansa, ruoka kuului venäläisillä naisilla tyypillisesti lapsuuden muisteluun, lapsuuden hoivaan ja hoivaan liittyviin tunteisiin. Venäläiset maahanmuuttajanaiset muistelivat omaa lapsuuttaan ruuan kautta aineistossani esimerkiksi oheisella tavalla:

"H: < - - > Äidin äiti (nauraa) minun hänen kanssaan ihan hassu mummo, hänen kanssa, että hän enemmän jos tulen hänen luokseen, että hän antaa ruokaa ja sanoo, että oletko nälkäinen minun pienokainen se on kaikki rakkaus."

Monella haastateltavalla tuli ruoka positiivisena kokemuksena esille erityisesti mummoa muistellessa. Ruoka liitettiin sekä äidin- että isoäidin hoivaan. Haastateltava kertoi suhteestaan isoäitiinsä, ja siitä miten ruoka liittyi tähän suhteeseen:

"H: No, meillä oli oma koti täällä ja mummon koti oli vähän matkan päässä. Se oli koko ajan joku käytiin sinne tänne, mummon luona oltiin yötä ja muuten, että tuota äiti oli työssä, erikoissairaanhoidajana ja hänellä oli yövuorot ja muut koko ajan jatkuvasti, me oltiin aina mummolassa. Syötiin siellä ja mummo niin kuin hahmo kuvassa koko ajan mukana on, hän aina huolehtivainen, että hän aina tuo, oi sinulla on varmasti nälkä ja käy sieltä ja ota sitä ja tätä ja tätä."

Ruoka ja tunteet kuuluivat haastateltujen mukaan kiinteästi isoäidin heille antamaan hoivaan. Omaan äidinhoivaansa haastateltavat suhtautuivat varsin rationaalisesti. He puhuivat siitä, kuinka äidin velvollisuus ja tehtävä on huolehtia lapsen ruokinnasta ja tarjota lapselle terveellistä ja usein myös lapselle mieluisaa ruokaa. Puhuessaan omasta lapsuudestaan haastateltavat liittivät ruuan ja hoivan välisen yhteyden kiinteästi mummoonsa ja samalla puhe muuttui tunteelliseksi. Puheesta kävi ilmi, että samalla kun mummo tarjosi hyvää ruokaa, hän myös osoitti ruualla välittämistään, huolenpitoa ja rakkauttaan lapsenlastaan kohtaan.

Yksi keskeinen osa venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajaista arkea oli erilaisten ruokatarvikkeiden tuominen Venäjältä Suomeen, ja myös toisin päin eli Suomesta vietäin joitakin ruokatarvikkeita Venäjälle. *Rajan yli Venäjältä tuotiin ruokatarvikkeita*, koska Suomesta ei saanut kaikkia niitä ruuan valmistuksessa käytettäviä elintarvikkeita, joihin venäläiset maahanmuuttajanaiset olivat tottuneet, tai Suomesta saatavat tuotteet eivät vastanneet naisten maku- ja laatuvaatimuksia.

Ruokaan liittyi siis syvään juurtuneita makutottumuksia koskien sitä, millainen ruoka kuuluu mihinkin tilanteeseen, ja miltä oikean ja hyvän ruuan tulee maistua. Kuten Autonen-Vaaranien (2008, 199) haastateltava katsoo, esimerkiksi suomalaislapsen ei oleteta syövän kovin tulista ruokaa. Ruoka ja elintarvikkeet olivatkin venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa keskeisellä ja tärkeällä paikalla heidän miettiessään, mistä saa oikeanlaista kalaa, tattaria tai smetanaa. Arjen ”ruokahuollosta” selviäminen oli silti venäläisille maahanmuuttajanaيسille helpompaa kuin esimerkiksi Tiilikaisen (2007) tutkimille somalitaustaisille musliminaيسille. Venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä ainakin Pohjois-Karjalassa oli rajan ylittäminen Venäjälle yksi keskeinen arjen rutiini, jonka saattoi toistaa viikoittain tai jopa useamman kerran viikossa (ks. Davydova 2009; Davydova & Pöllänen 2010; myös Ronkainen 2009).

Ruoka merkitsee yhteistä aikaa perheelle

Ruoka merkitsi haastateltavien puheissa myös *ajan antamista lapsille* ja perheen (perheenjäsenten) yhteistä harrastusta. Monille informanteille ruuanlaitto (kokkaaminen) oli koko perheen yhteinen harrastus, jolla osoitettiin välittämistä ja samalla luotiin ja ylläpidettiin perheen yhteenkuuluvuutta. Esimerkiksi haastateltava, jolla oli yksi aikuinen tytär entisen venäläisen miehensä kanssa, kertoi yhteisen kokkaamisen tärkeästä merkityksestä perheelleen. Haastateltavan suomalainen aviomies oli sairas, ja miehen sairaus rajoitti niin koko perheen yhteisiä kuin venäläisen naisen omiakin toimintoja. Rajoitukset kohdistuivat esimerkiksi matkustamiseen, joka oli naiselle tärkeää. Haastateltava nosti perheen yhteiset ruokailut keskeisiksi perheen yhteenkuuluvuuden ja perhesuhteiden uusintamisessa:

”P: Mitä asioita sie teet yhdessä tyttäres kanssa nykyisin tai mitä asioita työ teette yhdessä silleen perheenä jolloin siun mieskin on mukana?”

H: No perheenä meillä valitettavasti nyt ei oo paljon, mutta me syömme aina myöskin totta kai yhdessä, että suomalaiset puhuu jopa, meillä ruoka, silloin kun X (tytär) asui kotona meillä päiväruoka aina oli yhdessä söimme sen. Mutta nyt kun hän käy kotona, me aina laitetaan ruoka X:n kanssa yhdessä sitten kolmistaan me syömme, ei meillä oo koskaan ollut sitä, että erikseen jokainen syömme, ei.”

Jenifer Masonin (2004, 425) mukaan maahanmuuttajien elämänkulussa vierailut entiseen kotimaahan ovat olennainen osa arjen perhesuhteiden ylläpitoa, ja näillä

vierailuilla yhdessä tekeminen, johon muun muassa yhdessä syöminen kuuluu, on keskeinen osa perhesuhteita ja yhteenkuuluvuutta. Myös Pető (2007, 154) tuo esille sen, kuinka yhdessä syöminen ja ruokaan liittyvät esioletukset lujittavat yksilöiden yhteisöön sitoutumista. Ruuan kautta voidaan reflektoida ja vahvistaa sosiaalisia hierarkioita sekä lyhentää sosiaalista välimatkaa (ibid.). Pető (2007, 154) selittää, että hänen aineistossaan ruuan äärelle kokoontuminen ja yhdessä syöminen oli länteen muuttaneiden maahanmuuttajanaisten elämässä ja arjessa intiimi sosiaalisen kanssakäymisen muoto ennen heidän maastamuuttoaan. Monet naiset kertoivat haastatteluissaan, kuinka yksityinen koti on ollut heidän elämässään ystävällisen ja lämpimän kanssakäymisen paikka yhteisine aterioineen ja ruokailuineen. Muutettuaan idästä länteen maahanmuuttajanaiset olivat oppineet, että ravintoloissa syömisestä sosiaalinen funktio oli erilainen kuin yksityisessä kodissa tapahtuva ateriointi. Bulgariasta ja Unkarista Italiaan ja Hollantiin muuttaneet maahanmuuttajanaiset kokevat, että lännessä ystävyys- ja ihmissuhteet ovat vaikeammin rakennettavia ja sosiaaliset suhteet ylipäänsä tyhjempiä ja etäisempiä. (Ibid.)

Ruuan ja ajan välisestä suhteesta puhui myös tämän tutkimuksen haastateltava, jonka tytär oli kouluikäinen, ja tytär asui vielä kotona venäläisen äitinsä ja tämän suomalaisen aviomiehen kanssa. Haastateltava toi esille ruuanlaittoon kuuluvan yhteisen ajan merkityksen. Hän kuvaili, kuinka hänen tyttärensä vaati paljon aikaa äidiltään, koska Venäjällä syntynyt tytär ei ollut onnistunut löytämään ystäviä Suomesta. Haastateltava kertoi tyttären haluavan tehdä paljon asioita yhdessä äitinsä kanssa, ja äidille yksi yhteinen yhdessäolon muoto oli ruuan laittaminen yhdessä tyttären kanssa.

"H: < - - > Nyt totta kai kun tämä minun kurssi loppui, se oli hyvin vaikea kurssi. Ja nyt minulla on aikaa ja minä yritän hänen kanssa lukea ja no ei leiki, mutta puhua, keskustella, ruokaa valmistaa jos me teemme semmosta tai siivota kuitenkin ja."

Toisaalla sama haastateltava kuvasi ruuan avulla perheensä kiireistä ja stressaavaa elämänrytmää, jota äidin opiskelu rytmitti. Haastateltava oli pohtinut omaa jaksamistaan ja väsymistään ja todennut, että hänen ajankäyttönsä, jota kielen ja ammatin opiskelu määräisivät, heijastui niin parisuhteeseen kuin äitinä olemiseenkin. Äitiyteen naisen elämäntilanne, jota työttömyys ja opiskelu säävyttävät, vaikutti hänen mukaansa seuraavasti:

"H: Minä luulen, että se vaikuttaa myöskin, koska minun tytär < - - > vähän aikaisemmin kasvanut kun pitää. Koska hän oli ensimmäisellä luokalla jo hän itse meni, hän koko ajan itse lähti kotoa, piti osata kello, koska minulla oli kahdeksalta, hänellä oli vähän myöhemmin esimerkiksi koulu. Ja hän syö itse, vaikka minä teen ruokaa, mutta hän kuitenkin hoitaa itse paljon ja käveli minä en koskaan hänen kanssa voi – ny hyvin alussa ehkä muutama kerta. Ja hän hyvin itsenäinen siitä syystä ja totta kai se vaikuttaa siitä, että minulla ei ole aikaa aina kun hän tarvitsee, hänen kanssa"

olla. Ja hän jo ymmärsi hyvin aikaisin, että äitillä on oppikirjoja ja ei tarvitse äiti koskea. Koska minä jos hän joskus tulee, että joskus opiskelusta tai joku ruoka tai semmosta asiallisia asioita totta kai minä hänen neuvon ja hoidan. Mutta jos hän sanoi vain oi minulla on ikävä, voisitko istuu ja puhuu. No, oli joskus tilanteita että minä sanoin, minulla on nyt asiaa minun pitää tehdä ja minä myöhemmin voin. Ja hän ymmärsi oikein jos minulla opiskelu hän ei voi vaatii mitään. Näin se on."

Haastateltavan puheessa ruoka, aika ja väsymys liittyivät kiinteästi yhteen, sillä ruuan (kokkauksen ja ruokailun) avulla sekä annetaan aikaa että toisaalta osoitetaan aikaresurssien vähyyttä. Silloin kun äidillä oli aikaa, hän saattoi valmistaa ruokaa yhdessä lapsensa kanssa, mutta jos perheellä ei ollut aikaa syödä yhdessä, joutui tytär ruokailemaan yksinään (äidin hänelle valmistamaa ruokaa).

Miten ylisukupolvisuus liittyy ruokaan?

Ruokaan liittyvä *ylisukupolvisuus* tuli aineistossa esiin kahdella tavalla: ensinnäkin isoäitiin ja lapsuuteen liittyvinä tunteina, kuten aiemmin on käynyt ilmi. Toiseksi venäläiset maahanmuuttajanaiset katsoivat, että sukupolvien välistä yhteisyyttä luotiin ja ylläpidettiin ruoan avulla. Konkreettisesti tämä tarkoitti, että ruuan kautta siirretään kulttuuria, ja ruokaan liittyviä kulttuurisia tapoja sukupolvelta toiselle. Myös Pető (2007) toteaa, että ruuan kautta ylläpidetään ja järjestetään sosiaalisia suhteita. Ruuan ylisukupolvisuus ilmeni myös siinä, millaisia äitejä maahanmuuttajanaiset katsoivat olevansa eli, mikä oli ruuan ja kasvatuksen välinen suhde heidän ajattelussaan. Lisäksi haastateltavat katsoivat, että ruuan ja ruokaperinteiden kautta he voivat integroitua suomalaisen puolisonsa sukulaisiin ja perheeseen. Informantit pitivät tärkeänä oppia suomalaisia ruokaperinteitä. Mikäli ruokaperinteiden opettaja oli esimerkiksi anoppi, ruuasta saattoi muodostua yksi yhteisen perhesuhteen ylläpidon (kommunikaation) muoto.

Perhesuhteiden näkökulmasta ruoka muodostui siis tärkeäksi elementiksi ylisukupolvisen hoivan kontekstissa. Esimerkiksi seuraavassa sitaatissa ruoka ja vastavuoroinen hoivaaminen tulevat esille ja limittyvät toisiinsa haastateltavan kertoessa, kuinka hän osallistui isovanhempien elämään toisaalta Venäjällä ja toisaalta Suomessa. Kyseinen informantti, jolla oli kaksi pientä lasta ja joka oli haastatteluhetkellä asunut noin neljä ja puoli vuotta Suomessa, kertoi auttavansa Venäjällä asuvia vanhempiaan taloudellisesti niin antamalla rahallista apua kuin viemällä heille hyötytarvikkeita (esimerkiksi lääkkeitä). Vastavuoroisesta suhteestaan suomalaiseen anoppiinsa hän kertoi seuraavaa:

"H: < - - > Mutta anoppi niin kuin sosiaalipuoli ihan ok, mutta kun se on yksinäinen, ei hänellä miestä oo. Se henkisesti hirmu niin kuin heikko ja, hän tarvitsee jonkun kanssa keskustella ja sillä tavalla. Se paljon tietää ja kun minä en paljon tiedä sitä kulttuurista, vaikka suomalaisesta ruokkakulttuurista. Anoppi opetti minua tosi paljon. Se auttoi minulle tosi paljon."

Ruuan merkityksen ja ruuan yhteyttä hoivaan voi tulkita myös välitilan käsitteen avulla. Ruuassa on hoivan mahdollisuus, ruualla voi osoittaa tunteita, esimerkiksi hellyyttä ja läheisyyttä, mutta myös välinpitämättömyyttä ja kovuutta, jollei tarjoa hyvää ruokaa. Ruoka liittyy kiinteästi myös tunteisiin. Mutta onko kaikki ruokapuhe kuitenkin hoivaa, jääkö ruoka asiana ajoittain hoivan ja sosiaalisen kanssakäymisen välitilaan? Edellä haastateltava kertoi anoppinsa ja heidän yhteisestä kiinnostuksestaan ruokaan ja siitä, kuinka anoppi oli perehdyttänyt hänet suomalaiseen ruokakulttuuriin. Informantti toi esiin ruuan ja siihen liittyvän osaamisen sekä kasvatuksen välisen suhteen, jossa myös ylisukupolvisuus oli läsnä. Hän kertoi äitinsä onnistuneen kasvatustehtävässään hyvin. Äidin onnistumista kuvasi informantin mukaan se, että tämä oli pystynyt kasvattamaan kertojasta hyvän emännän, joka osasi laittaa ruokaa perheelleen. Haastateltava sanoi osanneensa ruuanlaiton jo ennen avioitumistaan. Tällä tavalla ruokapuhetta jäsentämällä voidaan väittää ruuan sekä olevan hoivan ytimessä, että jäävän toisinaan myös hoivan ja muun sosiaalisen toiminnan välitilaan.

Ravinto ja siihen liittyvä sosiaalinen toiminta ovat sekä aineistoni että aikaisempien tutkimusten mukaan keskeinen osa hoivaa, ja kuuluvat kiinteästi hoivan ylläpitoon ja läsnäoloon. Yhteys ruuan ja hoivan välillä oli keräämässäni haastatteluaineistossa ilmeinen. Ruoka tuli esiin yhtenä keskeisenä (äidin)hoivaan liittyvänä konkreettisenä asiana. Toisaalta ruoka piti sisällään myös paljon tunteita (rakkautta ja nostalgiaa). Tunteet ja muistot lapsuudesta liittyivätkin monien haastateltavien kertomuksissa ruokaan. Aineiston perusteella ruuan voi liittää sekä äidinhoivaan että ylisukupolvisuuteen hoivaan. Haastattelujen perusteella väitän, että ruoka (ruuan valmistus ja perheenjäsenten kesken tapahtuvat ruokailut) muodostuu maahanmuuttajaperheissä äidinhoivassa tärkeäksi perhesuhteita ylläpitäväksi arjen toiminnoksi samoin kuin esimerkiksi matkustaminen.

5.5.2 Työn marginaalissa eläminen ja hoiva väsyttävät

Venäläisten maahanmuuttajanaisten haastattelujen perusteella monet asiat väsyttävät naisia. Yleisesti väsyminen koettiin ruumiillisesti. Toiset kertoivat, että väsyminen johtui siitä, että heillä oli liian paljon tekemistä, mutta apua arjen askareisiin oli tarjolla liian vähän. Osa naisista kertoi, että väsyminen sai alkunsa siitä, ettei ollut mielekästä tekemistä kodin ulkopuolella, toisin sanoen ei ollut palkkatyötä tarjolla. Työelämän marginaalissa eläminen siis väsytti.

Kodin ja työelämän yhteensovittamisen väliseen ambivalenttiin yhtälöön ja tämän yhtälön väsyttävyyteen löytyy viitteitä myös aikaisemmista tutkimuksista. Eeva Jokinen (1996) esittää väitöskirjassaan (*Väsynyt äiti*), kuinka 1990-luvun puolivälissä koti ja kotona olominen muodostui äideille väsyttäväksi paikaksi. Kotona lapsiaan hoitavilla naisilla väsymystä aiheutti erityisesti kodin epäjärjestys, jatkuva asioiden keskeneräisyys sekä väärässä paikassa olemisen tunne. Lasten kotihoidon käytäntö yleistyi tulloin Suomessa 1990-luvun alun laman seurauksena. Jokisen (1996) mu-

kaan tuolloin äitejä siis väsytti kotona oleminen eli toisin sanoen se, ettei oltu mukana työelämässä ja kodin ulkopuolisessa maailmassa. Jokinen toteaa, ettei lastenhoitoa sinällään pidetty erityisen väsyttävänä. Somaliäitejä tutkiessaan Tiilikainen (2007) on päätenyt samansuuntaisiin johtopäätöksiin. Hän tuo esiin sen, kuinka Suomessa asuvat somaliäidit väsyvät edelleen samalla tavoin kuin kotona lapsiaan hoitaneet äidit 1990-luvulla. Somalinaiset kohtaavat arjen (ja arkipolitiikan ks. Jokinen 2005) haasteita vain yksityisen sfäärin eli kodin piirissä. Somalinaisten arjessa ovat läsnä käytännön arkielämän haasteet, jotka tulevat kolmesta suunnasta: (1) somaleille tyypilliset tavat ja tottumukset (esimerkiksi uskonnolliset vaatimukset ruuan suhteen), (2) suomalaisen yhteiskunnan vaatimukset (esim. paineet osallistua työelämään tai suomenkielen taidon tarpeellisuus viranomaisien kanssa asioitaessa) sekä (3) näiden kahden kulttuurin yhteentörmäyksestä aiheutuvat paineet (esim. kuinka kasvattaa teini-ikäisiä lapsia). Tiilikaisen (2007) mukaan somaliäidit väsyvät, koska he ovat ”vain kotona” ja pääsy mukaan julkiseen sfääriin on hankalaa. Heitä väsyttää, kun lapset pitää talvipakkasella pukea ulosviemistä varten, heitä väsyttää, kun viisi lasta pitää saattaa kerrostalon kerroksista ulos pakkasella ulkoilemaan, ja sekin väsyttää, kun heiltä itseltään puuttuvat elävät kontaktit suomalaisiin aikuisiin.

Venäläiset maahanmuuttajanaiset korostivat sosiaalisten kontaktien merkitystä puhuessaan työstä. Työtä pidettiin tärkeänä osana elämää, koska sitä kautta saattoi tutustua suomalaisiin. Kontaktit suomalaisten kanssa ja työpäivän aikana tapahtuva kanssakäyminen ihmisten kanssa puolestaan nähtiin tärkeänä arjen voimavarana ja jaksamisen resurssina. Haastateltava kertoi:

”P: Mites sitten kun ajattelet tätä työn merkitystä, niin jos sulla ois mahdollista pitää elintaso yllä ilman että kävisit töissä niin oisitko siitä huolimatta halukas menemään töihin?”

H: Olisin halunnut, minä en jaksa, minä en viihdy kotona, minä en ole mikään kotiäiti, enkä koti-ihminen. Minun pitää lähteä kotoa aamulla ja tulla sitten kotiin. Minä kaipaän ihmisiä, minä kaipaän seuraa.

P: Sen työn merkitys on se, että sie saat toteuttaa itsees mutta se myös muodostaa sulle sosiaalisia verkostoja?

H: Kyllä. Kyllä.

P: Sitä kautta sie pääset tutustummaan ihmissiin?

H: Joo, just.”

Ne maahanmuuttajanaiset, jotka olivat Suomessa mukana työelämässä, olivat verkostoituneet muita paremmin suomalaisten kanssa (vrt. myös Reuter & Jaakkola 2005; ks. myös Marjeta 2000).³⁵ Työelämän ulkopuolella elävillä (työttömillä)

³⁵ Myös koulunkäynnin on todettu lisäävän maahanmuuttajanuorten suomalaiskontakteja (Keskitalo 2003).

sosiaaliset verkostot olivat rakentuneet voimakkaasti muiden venäjänkielisten maahanmuuttajien varaan. Työttömillä naisilla suomalaiskontaktit rajoituivat yleensä aviomiehen sukulaisiin. Suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisen kannalta olisi tärkeää, että maahanmuuttajilla olisi toimivia sosiaalisia suhteita sekä kantaväestöön kuuluvien että entisestä kotimaasta tulleiden maahanmuuttajien kanssa (Liebkind ym. 2004). Työn ja sosiaalisten suhteiden välinen yhteys on tullut esiin myös tutkittaessa työttömyyttä suomalaisten keskuudessa (Varis 2005). Varis (2005, 48) on havainnut, että ”pitkäaikaistyöttömien elämänpoliittisessa arvioinnissa hyvän elämän edellytyksiin kuului yksin asuvilla tasapainoinen arkielämä”. Tasapainoinen arki puolestaan koostui hyvistä sosiaalisista suhteista ja työstä taloudellisen menestymisen jäädessä toisarvoiseksi asiaksi (ibid.).

Työelämäään integroitumisen näkökulmasta Pohjois-Karjala ei kuitenkaan muodosta venäläisille maahanmuuttajanaيسille kaikkein helpointa toimintaympäristöä. Maahanmuuttajien ja yleisestikin työmarkkinoiden näkökulmasta Pohjois-Karjala muodostuu haasteelliseksi toimintaympäristöksi (esim. Jokinen et al. 2011; ks. myös Davydova 2012; Pöllänen 2007a; Varis 2005). Epävarmat työmarkkina-asemat asettivat arjen paineita ja väsyttivät monia Pohjois-Karjalassa asuvia venäläisiä maahanmuuttajanaيسia. Työtä oli yksinkertaisesti hankala saada, tai jos onnistui työtä saamaan, työllistyi tyypillisesti pätkä- tai osa-aikatyöhön (ks. Davydova 2012; Pöllänen 2007a). Haastateltava kuvasi tilannettaan:

”P: Entäs sitten työn merkitys? Missä sie oot töissä nyt?”

H: No, nyt minä oon vielä ens viikko sit se loppuu kouluavustajana, ja siellä just tämmönen paluumuuttaja perheenpoika, mikä ei suomea vielä hallitse niin minä tulkkaan. Minä oon henkilökohtainen kouluavustaja.

< - - >

P: Miten ajattelet, että se että sulla on töitä täällä Suomessa niin vaikuttaa sinuun tai teijän perhe-elämään? Minkälaisen merkityksen sie antaisit sille työlle?”

H: No, tämä työ ei oo minulle niin kuin ammatti tai semmonen.

P: Mikä sinä oot ammatiltas?”

H: Minä oon kokki.

P: Oletko saanut koulutuksen täällä vai X (entinen kotimaa entisen Neuvostoliiton alueella)?

H: No, X (entinen kotimaa) kävin ammattikoulun ja täällä myös suoritin kokin tutkinnon, ammattikursseilla < - - > Mutta olin minä kokkinakin täällä Suomessa, että se vie aikaa, mutta se antaa niin kuin, antaa tehdä omaa suoritusta se työ.”

Työmarkkinoiden ja yhteiskunnan muutos pysyvistä työ- ja elämänolosuhteista kohti projektiyhteiskuntaa, työn ja arjen sirpaloitumista, näkyy ihmisten elämänhallinnassa. Eeva Jokisen (2005) *Aikuisten arki* -kirjan aineisto antaa viitteitä

siitä, että vuosikymmenessä (*Väsyneestä äidistä – Aikuisten arkeen*) suomalainen yhteiskunta on muuttunut siten, että 2000-luvun puolivälissä nuoret lisääntymisissä olevat naiset väsyivät työssä ja työelämän paineissa siinä määrin, että he halusivat päästä kotiin hoitamaan lapsiaan ja saada tällä katkoksen tai ”vapaata” työelämästä. Kun 1990-luvun puolivälissä arjen väsymistä aiheutti koti ja kotona oleminen, oli väsymisen paikka muuttunut kymmenessä vuodessa työelämäksi. Jokinen (2005) esittää, että epävarmoille työmarkkinoille on lisäksi tyypillistä, että kotonaan lapsiaan hoitavat naiset osallistuvat työelämäänsä myös kotoaan käsin. Työelämä tunkeutuu myös kotiin. Koska nykyaikainen työ on hajallaan ja irrallaan, ei missään ja joka paikassa, se kulkee myös mukana tai vierellä vanhempainvapaiden ja hoitovapaiden aikana. Työ on pirstaleisena yksityisessä ja julkisessa sfäärissä ja samalla se kulkee tai sitä kuljetetaan mukana kaikkialle.³⁶

Työelämäänsä integroitumisen paineista kertoi haastateltava, joka oli haastattelun aikaan asunut Suomessa noin kaksi vuotta. Hän kuvasi elämäntilannettaan ja niitä paineita, joita työttömyys, kielitaidon hankkiminen ja täydennyskoulutus olivat hänelle Suomessa ollessa aiheuttaneet. Pohtiessaan elämäntilannettaan hän ihmetteli, kuinka on jaksanut monesta suunnasta tulevien paineiden keskellä. Hän ajatteli, että opiskelun, työttömyyden ja kielitaidon aiheuttamat paineet ovat vaikuttaneet myös hänen ja hänen miehensä parisuhteeseen. Hän kuitenkin katsoi optimistisesti tulevaisuuteen, ja oli tyytyväinen siihen, että hänen miehensä kannusti häntä opiskelussa. Nainen halusi uskoa siihen, että ensimmäisen kahden vuoden ponnistelut sopeutumisen välitilassa kantavat hedelmää tulevaisuudessa, ja että perheen ja naisen oma elämä helpottuisi ja muuttuisi vähemmän väsyttäväksi.

”H: < - - > Mutta totta kai tämä hyvin tiukka opiskelu, hyvin intensiivinen, se vaikuttaa. Että minä hyvin paljon olen, liian paljon, minä en ole nyt 20-vuotias ja lapsi, että minä jaksan. Se on ihmeellistä että minä kuitenkin olen jaksanut, että en mene hulluksi. Ja totta kai minulla oli stressiä aina ja itkuja ja totta kai ei se hyvä. Tämä vaikuttaa meidän suhteeseen. Ja sen minä ymmärsin < - - > mutta kuitenkin nämä kaks vuotta minä toivon, että se kaks vuotta oli raskain ja vaikein, meidän tämä tilanne. Jos minä menen työharjoitteluun johonkin paikkaan ja sitten ehkä jos he joku haluavat ottaa töihin se kuitenkin ei opiskelua missä minä en ymmärrä mitään. Koska se kieli.”

Arjen hoiva ja lastenhoitojärjestelyt olivat yksi keskeinen arjen väsymistä aiheuttava tekijä venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä. Naisia väsytti, kun lastenhoidossa ei Suomessa voinut käyttää apuna sukulais- ja ystäväverkostoa

³⁶ Maahanmuuttajien näkökulmasta suomalaisen yhteiskunnan työelämäkeskeisyys asettaa myös toisenlaisia haasteita ja paineita naisten arjelle. Tuomas Martikainen ja Lalita Gola (2007) ovat Intiasta ja Bangladeshistä tulleita maahanmuuttajanaisia tutkiessaan huomanneet, että tullessaan toisenlaisen sukupuolijärjestelmän yhteiskunnasta maahanmuuttajanaiset huomaavat suomalaisen yhteiskunnan pakkotahtisuuden. Erityisesti Intiasta ja Bangladeshistä tulleiden maahanmuuttajanaisten näkemyksen mukaan yhteiskunnan vaatimukset asettavat Suomessa asuville naisille paradoksaalisia paineita, kun samaan aikaan pitää olla hyvä sekä kotona että työelämässä.

samalla tavalla kuin Venäjällä asuessa. Isovanhemmat eivät Suomessa välttämättä ole yhtä itsestään selvästi lapsiperheen arjen apuna kuin Venäjällä, vaikka Salmen ja Lammi-Taskulan (2004) tutkimustulokset osoittavatkin, että ylisukupolvinen hoivavastuu on käytäntö myös Suomessa. Kaksikulttuurisessa perheessä isovanhempien osuuteen arjessa voi vaikuttaa kahden kulttuurin erilaiset tavat, odotukset ja vaatimukset toteuttaa arjen askareita. Venäläiset naiset voivat vain harvoin turvautua omiin vanhempiinsa tilanteessa kuin tilanteessa, asuivathan nämä rajan takana Venäjällä ja esimerkiksi äkillisessä hoivatilanteessa paikalle saapuminen edellytti aina rajan ylitystä ja viisumiasioden järjestämistä.

Haastateltava kertoi, kuinka hän oli hyvin väsynyt silloin, kun hänen lapsensa olivat pieniä. Hänen miehensä oli rekka-autonkuljettaja, eikä mies voinut auttaa häntä tarpeeksi arjen askareissa ja lastenhoidossa. Myöskään naisen omista vanhemmista ei ollut apua lastenhoidossa. Hänen äitinsä kuoli naisen ollessa raskaana, eikä hän kertonut saaneensa apua myöskään isältään. Ainoastaan suomalainen anoppi auttoi häntä toisinaan tulemalla lapsenvahdiksi, niin että haastateltava pääsi esimerkiksi harrastamaan urheilua. Tälle haastateltavalle urheilu oli aina ollut tärkeä harrastus, josta myöhemmin oli kehittynyt myös hänen ammattinsa. Hän korosti, että anoppi oli lapsenvahdina vain harvoin.

"P: Milloin siun äiti on kuollu, onko siitä pitkä aika?"

H: 92.

P: Joo.

H: tai yhdeksänkolme, yhdeksänkolme.

P: Joo, niinhin aikoihin kun sie muutit tänne?"

H: Just tuota olin jälleen raskaana seitsämän kuukautta

P: Onko isovanhemmat apuna lasten hoidossa tai oliko hyö apuna lasten hoidossa silloin kun lapset oli pienempiä?"

H: Ei. ei. Ei kukkaan. Paitsi joskus X:n (miehen nimi) äiti, mutta hän myös kuoli. Ja hän oli tuota hyvin sairas, ja mukava ihminen, että hän kävi joskus katsomassa lapsia mie kävin jumpassa tai joskus lenkilläkin. Miehän olin yliväsynyt kyllä. Ei se usein mutta ekstratilanteissa."

Äitiminä väsytti myös lasten kasvaessa isommiksi, tosin *isompien lasten äitejä väsytti* hiukan eri syistä kuin pienten välitöntä hoivaa tarvitsevien lasten äitejä. Nainen, jonka tytär oli syntynyt Venäjällä, kertoi kuinka lapsen ystävyssuhteiden puuttuminen väsytti häntä. Haastateltava kertoi tyttären vaativan häneltä aikaa, jota äiti ei aina jaksanut tyttärelle antaa. Nainen kuitenkin ajatteli, että koska tyttärellä ei ollut vielä ystäviä, täytyi äidin viettää paljon aikaa tyttären kanssa. Naisen paineita lisäsivät myös oma opiskelu ja se, että suomalainen puoliso asetti parisuhteelle omat vaatimuksensa. Mies muun muassa halusi äidin ja tyttären

puhuvan suomea miehen läsnä ollessa. Äidin tilannetta voi luonnehtia jopa parisuhteen ja äitiyden välitilaksi, jossa nainen yritti rakentaa omaa paikkaansa ja olomuotoaan suomalaisen miehensä ja aiemmassa avioliitossa syntyneen tyttärensä vaatimusten välitilassa. Nainen kertoi, että toisinaan tämä välitilassa eläminen tai muuten kiireinen arki väsytti:

"H: Koska hänellä koulussa on kaks venäläistä ystävää, mutta hän käy nyt X:n (kaupunginosan nimi) koulussa ja asumme keskustassa. Ja totta kai he eivät voi joka päivä tavata koulun jälkeen, no hyvin harvoin. Ja hänellä yks ystävä meidän talossa, mutta no ei ystävä, ei voi sanoa, että ystävä he leikkivät yhdessä, mutta ei semmosta ystävä-suhdetta välissä kuitenkaan valitettavasti. Ensi vuonna hän menee tähän keskustan kouluun. Ja minä uskon ja toivon, että siellä hän löytää ystävän. Hänellä on paljon semmosia vaatimuksia minun kohdalle ja hän aina halusi, että minä hänen kanssaan leikki tai jotakin teen, no se minä ymmärrän, koska hänellä tämä puute ystävien. Ja sitten hän vaatii paljon aikaa minulta ja minä luulen joskus, kun minä annan paljon aikaa hän vaatii enemmän vielä. En tiedä miksi se mutta se tapahtuu. Tai minä joskus niin väsynyt varmasti, että minä totta kai hoidan kaikki tämä asioita mitä pitää hoitaa, ja joskus ei ole aikaa ja voimaa, että vain hänen kanssa olla yhdessä vain."

Väsyminen sai aineistossani myös toisenlaisen, niin sanotun "kehtuuttamisen" muodon. Näissä tilanteissa, joissa arki pikemminkin "kehtuutti" tai laiskotti kuin väsytti, oli usein kysymys siitä, ettei naisilla ollut omasta mielestään tarpeeksi kodin ulkopuolista tekemistä. Kuten haastateltava kuvasi tilannettaan:

"P: Onks sulla omasta mielestä tarpeeks aikaa lasten kanssa?"

H: No, joskus on sellasii päiviä, ettei kehtaisi millään leikkiä. Kyllä minulla aikaa tiettenkin on, olenhan minä työttömänä. Ainut on se paha, että olisi ajokortti, auto, niin ois voinu vaikka enempi viedä ne kavereihin luo ja se enempikin tai jotain, mutta kun ei oo, eikä oo tuota nämä ylimääräistä parituhatta euroa, että kävisin sen autokoulun ja sitten vielä auto ostaa, niin se tiettenkin rajoittaa aika lailla, koska niin kuin tässäkin tuulisellakin ilmalla ei kehtaa minnekään mennä, vaan liukasta on ja toisinaan kun laiskuus iski niin ei kehtais leikkiä. Joskus minusta tuntuu niin kuin, että minä en osaa olla lapsi, että sillä tavalla leikkiä lapsen kanssa, joku nythän ne ovat kasvaneet jo, että ei enää tarvitse sellaisia leikkiä. Sitä minä en oo koskaan taitanut.

< - - >

H: Mieheni osasi aina sen. Hän on yleensä tuomosa leikkejä leikkinyt. Että onneksi toinen osasi olla lapsi. Siinä oli sitten semmonen tehtävän jako. Minulla ei oikein onnistunut. Että meidän lapsikin aina sanoi, että en minä ossaa. Sitten se kun vähän kasvoi, niin se on vähän erilaista, sitten voi jutella, nauraa ja laskea leikkii, niin se on sitten helpompi."

Voiko äiti sitten sanoa, ettei hän "kehtaa" (ts. hän ei jaksaisi tai häntä ei huvita) leikkiä lastensa kanssa, vaikka hänellä olisikin siihen tarpeeksi aikaa? Voidaan myös kysyä, missä menee väsymisen ja kehtaamisen välinen raja? Haastattelusitaatista voi päätellä, että puhe kehtaamisesta ja väsymisestä kääntyy osaamattomuudeksi. Haastateltu esitti miehensä osaavan leikkiä paremmin lasten kanssa kuin hän. Hänen mukaansa jopa heidän lapsensa olivat sitä mieltä, ettei äiti osaa kunnolla leikkiä. Syrjäisen maaseudun venäläinen maahanmuuttajanainen teki oman väsymisensä kautta näkyväksi myös sukupuolijärjestelmää ja vanhempien roolitusta, jossa suomalainen isä oli konkreettisesti läsnä lastensa arjessa, rikkomatta kuitenkaan suomalaista konventionaalista sukupuolitapaisuutta (vrt. Jokinen 2005), jossa isä tarjosi lapselle laatuaikaa ja oli näin ajanmukainen isä miestapaisine tekoineen leikkiessään lastensa kanssa. Haastattelussa tuli esiin monien venäläisten maahanmuuttajanaisten esittämä tarina, jossa suomalaista miestä pidettiin kollektiivisella tasolla hyvänä isänä. Haastateltava paikansi suomalaisen miehen onnistumisen isänä lasten kanssa leikkimisen taitoon, ja niihin taitoihin ja voimavaroihin, jotka häneltä itseltään oman näkemyksensä mukaan puuttuivat.

Lastenhoidon ja hoivan ohella myös muu (perhe)hoiva väsytti naisia. Niin kotityöt kuin muista perheenjäsenistä sekä lapsista huolehtiminen väsyttivät aika ajoin. Informantti kertoi tilanteestaan, jossa hänen miehensä oli häntä huomattavasti vanhempi ja oli alkanut sairastaa. Nainen totesi elämäntilanteensa muuttuneen, koska hänen täytyi uudessa tilanteessa huolehtia miehestään ja hoivata tätä. Hän puhui muun muassa matkustamisesta sen suuntaisesti, että olisi mukava matkustella, mutta ettei se ollut mahdollista tämän hetkessä elämäntilanteessa, koska hänen miehensä oli sairas ja hänen kuului huolehtia miehensä hyvinvoinnista.

Väsyminen paikantuu myös *seksuaalisuuteen*. Jotkut naiset kertoivat, että lasten syntymän jälkeen he keskittyivät lapseensa ja lapsen hoivaamiseen, eikä seksiin miehen kanssa ollut juurikaan jäänyt aikaa tai energiaa. Seksuaalisen halun vähenemiseen vaikutti haastattelujen perusteella myös väsymys.

"P: Vaikuttiko lasten syntymä jollain tavalla seksuaalisuuteen?"

H: Vaikutti.

P: Millä tavalla?"

H: Alussa minua ei haluttanut, ei minua oikein, minä vain ajatukset oli lapset, lapset, ei oo mitään muuta. Mut kyllä se sitten muuttui ajan kanssa asiat

P: Ajan myötä?"

H: Niin, ajan myötä. Voi olla että jotain riitojakin oli aika paljon tästäkin että silloin oli vain lapset päässä, valitettavasti, en tiijä, minä olin niin koukussa niistä.

P: Joo.

H: Ja olin väsynyt."

Myös haastateltava, jolla oli kolme pientä lasta, kertoi, ettei seksiin riittä energiaa. Hän myös kertoi, että lapsen tarve päästä nukkumaan äidin viereen oli ensisijainen tarve suhteessa naisen seksuaalisiin tarpeisiin:

"P: Semmonen kysymys, kun että vaikuttiko lasten syntymä jollain tavalla siun seksuaalisuuteen?"

H: Kyllä, koska minulla ei ole aikaa (nauraa, kikattaa pitkään). Muuten kyllä ajatelen on semmonen, että ahaa voi nukahtaa vaikka missä sängyssä, vain yksi asia mielessä että pitäisi nukkua, että se kun on kolme lasta < - - > Ja minulla nyt ihme asia että minulla hyvä että nyt poika tulee parisänkyyn nukkumaan (nauraa), vaikka on kymmen vuotta, hän tykkää olla lähellä."

Perhehoivan arki ja erityisesti pienten lasten äitiminä näytti haastattelujen perusteella väsyttävän venäläisiä maahanmuuttajaäitejä. Väsymistä aiheuttivat äideille myös yhteiskunnan rakenteet, erityisesti työn marginaalissa eläminen.

5.6 Arjen hauraat hoivaverkostot ja hoivan epävarmat tunteet

Edellisessä luvussa käsittelin sitä, kuinka hoiva väsytti maahanmuuttajanaisia. Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan niitä syitä, jotka aiheuttavat väsymistä. Tulkitsen, että väsyminen voi olla seurausta siitä, ettei äideillä ole arjessaan tarpeeksi hoiva-apua tarjolla ja nyt katson kuinka tämä tulkinta pitää paikkaansa venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä.

Hoivaköyhyys

Venäläisten naisten haastatteluaineistossa nousi esiin hoivaköyhyys. Hoivaverkostojen puute oli tai oli ollut osalle Suomessa asuvista venäläisistä vaimomuuttajista osa jokapäiväistä arkea. Hoiva-avun puutteessa jotkut informantit myös väsyivät, heistä tuli väsyneitä äitejä. Haastattelujen äärimmäisin esimerkki hoivaköyhyydestä oli nuoren kolmen lapsen äidin kertomus arjen vastuistaan ennen Suomeen muuttoa. Hän kertoi olleensa yksinhuoltajaäiti, jonka tuli huolehtia samaan aikaan sekä pienestä vauvastaan että alaikäisestä sisarestaan Venäjällä. Haastateltava kertoi, ettei heidän äitinsä osallistunut millään tavalla hänen ja hänen siskonsa elämään, ja että arjen hoivavastuu sisaresta oli hänellä. Haastateltava kertoi myös, ettei voinut osallistua palkkatyöhön muutoin kuin pätikätyön muodossa, koska tarjolla ei ollut päivähoitoa hänen pienelle vauvalleen. Hän itse kuvasi tilannetta näin:

"P: Tuota minkalainen oli se elämäntilanne silloin Venäjällä kun lähit silloin Suomeen?"

H: Miten niin?"

P: Siis tarkoitan olit sie töissä,

H: Ei.

P: opiskelit sie, minkalainen, miten niin kuin kuvailisit sitä aikaa?

H: No en minä ole töissä just se hetki kun minä tutustuin miehen kanssa, mutta oli minulla semmonen pätkätyöt, koska minä olin synnyttänyt lapsen 18-vuotiaana ja minulla ei ollut kuka hoitaa lapsi, hänen kanssaan olin kotona siihen aikaan, ja oli vielä pieni sisko hän asui minun kanssa silloin, ei lainkaan töihin meno tai opiskelemaan.

P: Joo, elikä sisaresi asui sinun kanssa?

H: Yy.”

Hoivaköyhyys ja hoivajärjestelyjen hauraus nousivat esiin erityisesti naisten kertoessa ajasta ennen Suomeen muuttoa. Haastateltava, joka oli eronnut ensimmäisen lapsensa ukrainalaisesta isästä, kuvasi tilannetta ennen Suomeen muuttoa ja kertoi, että mies ei osallistunut lapsen hoitoon eikä kotitöihin. Hänen mielestään mies ei arvostanut hänen kotona tekemäänsä työtä:

”P: Mites sitten siitä rahan käytöstä, kuka siitä niin kuin määräsi oliko se toiko mies tilipussin?

H: No, se on tietysti jos ottaa joka perheen – sehän on jokaisella. Mutta suurin piirtein ne oli yhdessä, että ne oli yhteiset rahat, että ne ei ollut jonkun tilillä ja – sillä tavalla niin kuin Suomessa. Että siihenkin piti totutella esimerkiksi mulle. Että minä ihmettelin, että tietysti otin käyttöön tämän mikä Suomessa, että mulla on oma tili, että minun rahat tulee minun tilille. Mutta minä ihmettelin ja oikein, mutta minä ajattelin että se on hyvä asia kyllä tietysti täällä. Että se on parempi juttu kun, että meillä on sitten yhteiset rahat laitetaan yhteen kassaan ja sit niistä otetaan ruokaan. Ja sit omaan käyttöön jos jotain tarvii. Ja koska varsinkin jos istuu kotona lapsen kanssa, niin ei siellä paljon rahaa saa nainen. Että mies niin kuin tavallaan on yksinään. Ja siitä sitten sai kuulla, ainakin mun ex-mies koska minä olin naimisissa Ukrainassa ensimmäinen kerta ja sitten erosin. Ainakin sain kuulla siitä häneltä aina sit joskus kun tuli joku riita. Niin hän aina muistutteli minulle sitten, että hänhän nämä rahat on hankkinut, että hänhän niin kuin minua tukee ja suorittaa kaikki, että se minun työt ei niin kuin tavallaan minkään arvoiset olleet. Että minä istuin kotona, laitoin ruokaa, siivosin ja hoidin lasta. Ja tosiaan tein, että kaikki oli kunnossa. Että siitä niin kuin ei tavallaan arvostettu ollenkaan – minusta ainakin tuntu siltä.”

Hoivaköyhyys on aineistossa läsnä myös puoliso- ja hoivan kontekstissa. Vanhemman suomalaisen miehen kanssa naimisissa ollut nainen kertoi tilanteestaan, jonka voi tulkita hoivaköyhyydessä elämiseksi. Hänen elämänsä rajoittui koko ajan enenevästi miehen terveydentilan heiketessä. Haastateltava ei suoraan kertonut, kuinka paljon

vanhempi hänen puolisonsa oli tai mitä mies sairasti, mutta haastattelun aikana kävi ilmi, että puolisoista huolehtiminen vaati naiselta tiettyjen omien mieltymysten sivuuttamista. Haastateltava kertoi myös, että hänen miehellään oli aikuisia lapsia, mutta heistä ei arjessa juurikaan ollut apua, koska lapset eivät hyväksyneet isänsä venäläistä puolisoa täysivaltaiseksi perheenjäseneksi. Haastateltava muun muassa kertoi, että hänen osa-aikatyönsä sopii hyvin heidän perhetilanteeseensa, koska osa-aikatyö mahdollisti samalla ikääntyvän puolison hoivaamisen. Hän arveli, että mikäli hän olisi kokopäivätyössä, ei puoliso pärjäisi koko päivää yksin kotona.

"P: Millä tavalla aattelet, että siun työtilanne vaikuttaa teidän perhe-elämään?"

H: No minun työtilanne vaikuttaa erittäin hyvin meidän perheen elämään taas kato vaikka minulla ei oo paljon rahhaa se on tietysti iso miinus, se on minun oma ongelma. Mutta meidän perheen elämään, nyt kun minun mieheni sairastelee minun pitäisi olla mukana kotona, no hän kyllä pystyy totta kai, no ei, ei hän pysty paljon ite siellä. Pitää aina katsoa ottiko hän lääkkeet ja mitä hänelle, hänellä on aivoverenkiertohäiriö on ollut myös, että hänellä on ollut paljon kaikenlaista. Sen takia se on, meidän perheeseen se sopii, vaikka ei rahhaa mutta me tulemme toimeen ja minä oon kotona. Minä en voisi olla nyt töissä koko päivää, kun minä en voi olla poissa koko päivää."

Aineiston perusteella monet haastateltavat saivat Suomessa asuessaan arjen hoiva-apua erityisesti lasten hoitoon siinä määrin, ettei hoivaköyhyys koskettanut heitä kovin konkreettisesti. Hoivaköyhyys ei noussut venäläisten maahanmuuttajanaisten kertomuksissa tyypilliseksi ulottuvuudeksi äidinhoivassa. Vaikka monet naiset toivat esiin hoivaverkostojensa haurauden ja haavoittuvaisuuden sekä äitiyteen ja äitimiseen liittyvät väsymisen tunteensa, vain muutaman informantin kohdalla oli tilanne, jonka tulkitsen hoivaköyhyydeksi. Monet haastateltavat kuitenkin kokivat tai olivat jossain elämänsä vaiheessa kohdanneet hoivavajetta. Määritän hoivaköyhyyden käsitteenä astetta totaalisempaan hoivaverkostojen puutteena kuin hoivavajeen. Monet naiset olivat joissain elämänvaiheissa kohdanneet hoivavajetta tai hoiva-avun puutetta. Tarinoissa tuodaan esille omien venäläisten vanhempien merkitys lastenhoidon apuna silloin kun lapset olivat olleet pieniä. Lapset olivat saattaneet asua venäläisten isovanhempien luona esimerkiksi kesälomien tai sairastelun aikana. Suomessa hoivavajetta aiheutti haastattelujen mukaan suomalaisten isovanhempien vähäinen osallistuminen lastenlastensa hoivaan. Isovanhemmista koostuvan turvaverkoston puute tai verkoston epäluotettavuus pystyttiin kuitenkin usein korvaamaan muilla sukulais- ja ystäväverkostoilla. Mikäli isovanhemmista koostuva verkosto oli epävarma ja hauras, olivat esimerkiksi sisarukset hoiva-apuna toinen toisilleen. Toisinaan hoiva-apua antoivat sisarusten lapset. Kaiken kaikkiaan arjen äitiminä ja hoivaaminen Suomessa näytti monilla informanteilla sujuvan mutkattomasti.

Hoiva ja tunteet

Hoivaan, erityisesti informaaliin perhehoivaan, liittyvät kiinteästi myös tunteet. Aineistossani äidinhoivaan tai äitimiseen liittyvät tunteet vaihtelivat haastateltavien kesken ja eri tilanteissa. Samakin informantti saattoi siis eri tilanteissa tuoda esiin vaihtelevia äitimiseen liittyviä tunteita. Tunteisiin sisältyi myös ambivalenttius: rakkaus, turhautuminen, viha, inho, kaipuu ja väsymys olivat kaikki (äidin) hoivaan sisältyviä tunteita. Joissakin tilanteissa kaikki nämä tunteet saattoivat olla läsnä samanaikaisesti, ja niiden ilmeneminen oli sidoksissa äidin senhetkiseen tilanteeseen, toisinaan naiset käsittelivät vain jotakin tai joitakin tunteista samanaikaisesti.

Useat informanttien esiin tuomat negatiiviset tunteet kuvasivat epätäydellisyyttä ja *epävarmuutta*. Epävarmuus johtui monesta tekijästä. Epävarmuutta aiheutti muun muassa naisten epävakaa työmarkkina-asema. Jotkut naiset olivat epävarmoja omasta perhetilanteestaan sekä omasta ja lastensa onnesta. Lisäksi epävarmuus paikantui käytännölliseen ja konkreettiseen rajan ylitykseen liittyviin asioihin (ks. Davydova & Pöllänen 2010; 2011). Kuten olemme Olga Davydovan kanssa kirjoittaneet, rajanylitys Niirala-Värtsilässä, joka on myös haastattelemini maahanmuuttajanaisten lähiraja, voidaan määritellä epävarmaksi ja ennakoimattomaksi prosessiksi. Kun venäläinen maahanmuuttajanainen ylittää rajaa Niirala-Värtsilän rajanylityspaikalla hän ei voi tietää, kuinka kauan rajanylityksessä menee aikaa. Hän ei voi siis tietää sitäkään, miten pitkä aika menee siihen kun hän pääsee Venäjän puolelle esimerkiksi hoivaamaan apua tarvitsevaa sukulaistaan.

Työmarkkina-asemaan ja työhön liittyvä epävarmuus vaikutti myös naisten hoivavastuisiin, hoivakäytäntöihin ja esimerkiksi äitiyteen liittyviin kysymyksiin. Kun maahanmuuttajanaiset eivät olleet palkkatyössä, he kärsivät toisinaan myös *taloudellisesta epävarmuudesta*. Taloudellinen niukkuus puolestaan vaikutti siihen, pystyivätkö naiset auttamaan Venäjällä asuvia sukulaisiaan. Venäjällä asuvien sukulaisten taloudellinen avustaminen oli luonnollisesti hankalaa tilanteissa, joissa naisilla ei ollut omaa rahaa (ks. tarkemmin luku 6).

Maahanmuuttajanaisten epävakailta työmarkkina-asemilla oli joidenkin haastateltujen kohdalla yhteys myös heidän perhesuunnitteluunsa. Muutamat haastatellut naiset kertoivat, että heidän työttömyytensä vaikutti perheen lastenhankintasuunnitelmiin. Nainen, jolla oli yksi lapsi edellisestä avioliitosta Venäjällä, kertoi heidän haluavan suomalaisen miehensä kanssa yhteisiä lapsia, mutta ajankohta ei ollut sopiva. Nainen oli valmis lastenhankintaan siinä vaiheessa kun hän saisi työpaikan Suomesta. Toinen haastateltava, jolla myös oli yksi lapsi edellisestä avioliitosta venäläisen miehen kanssa, kertoi, ettei hän enää halua lisää lapsia. Kun kysyin syytä, hän vastasi:

"H: En halua. Voin selittää, että tuota oli joskus, joskus oli mielessä, että voisimme hankkia ja molemmilla oli mielessä. Minä tiedän, että tuo raskaus minulle on liian vaikea, minulla kaksi kuukautta minulla oksennus, ja se on aika huono. ... Minä tulisin Suomeen minä taas haluaisin rakentaa uraa uudestaan, haluaisin oppia kieltä,

käydä työssä, saada työkokemus ja niin edelleen. Jos minä olisin hankkinut lasta se kaikki jäisi taaksepäin.”

Vaikka olen tässä kuvannut lähinnä hoivaan liittyvää epävarmuutta ja sitä, mistä epävarmuus johtuu, on syytä todeta, että monet maahanmuuttajanaiset liittivät hoivaan myös paljon positiivisia tunteita. Niin omien vanhempien, appivanhempien kuin lastenkin hoiva on venäläisille maahanmuuttajanaisille arjen voimavara ja positiivisen tunneilmapiiirin kivijalka sen epävarmuudesta ja väsyttävyydestä huolimatta

Lähisuhdeväkivallan kohtaaminen ja siihen liittyvät pelot

Arjen epävarmuus ja negatiiviset tunteet tulivat esille myös haastateltavien puheissa lähisuhdeväkivallasta. Haastattelujen perusteella suurin osa naisista oli kohdannut väkivaltaa jossain elämänsä vaiheessa. Toisilla väkivalta liittyi Venäjällä elettyyn lapsuuteen, toisilla väkivaltaa oli ollut aikaisemmissa avioliitoissa ja joillekin informanteille väkivaltainen elämäntilanne oli osa sitä haurasta arkea, jota he haastatteluhetkellä elivät. Epävarmuus ja negatiiviset tunteet liittyivät siis toisinaan haastateltujen naisten huonoon perhetilanteeseen. Joissakin tapauksissa väkivaltainen perhetilanne vaikutti myös naisten äitimiseen ja äidinhoivaan, siihen, kuinka hyvin ja millä tavalla jaksaa antaa äidinhoivaa.

Kahden lapsen äiti kertoi, kuinka hän pelkäsi, että mikäli hän eroaisi miehestään, jäisi pojan huoltajuus miehelle. Epävarmuus lapsen huoltajuudesta aiheutti sen, ettei hän ollut varma voisiko erota väkivaltaisesta miehestään. Naisella oli puutteelliset tiedot myös suomalaisen yhteiskunnan sosiaaliturvajärjestelmästä ja esimerkiksi huoltajuusasioihin liittyvistä käytännöistä, siitä kuinka hänen tulisi toimia. Haastateltava pyysikin apua minulta ja kysyi, kuinka paljon minä asiasta tiedän. Koska minulla ei ollut asiasta tietoa, ja koska on kyse vaikeista ja monimutkaisista asioista, en voinut hankkia tarpeeksi tietoa informantille ja katsoin, että sosiaalialan ammattilaiset ovat parhaita neuvojia. Neuvoisin siis naista antamalla hänelle tietoa (nimiä ja puhelinnumeroita) tahoista, joilta hän voisi kysyä neuvoa ja hakea apua tilanteeseensa. Naisen tilanetta leimasi niin lähisuhdeväkivallan *pelko* kuin epävarmuus siitä, menettäisikö hän eron tullen poikansa huoltajuuden. Informantti kertoi elämästään väkivaltaisen miehensä kanssa:

”P: Joo. Tuota sie sanoit, että työ ootte erroomassa niin

H: Ei vielä, mutta minä suunnittelen, että meillä ei oikein hyvin mene.

P: Minkä takia ei hyvin mene?

H: No mies käyttää paljon alkoholia, ihan hirveesti juo ja sitten huutaa kotona.

P: Onko hän myös väkivaltainen?

H: On. Joo – sen takia minä ajattelen, että ei pitäis enää jatkaa. Minun tutut kaikki mitä nyt tässä tytöt ei se kolme vuotta kukaan kestänyt pitempään.

P: Ja hän on ollut väkivaltainen koko ajan?

H: On, on. Ja sitten suullisesti niin paha, ettei voi kestää enempää.

P: Oletko puhunut erosta myös hänen kanssaan?

H: Joo, koko ajan minä sanon että me kohta kyllä eroomme, että minä en kestä enempää, hän nyt viime aikoina tosi vähän pahemmaksi menee että hän puhuu että joko sinä etsinyt jo asuntoa tässä kylässä ja noinko meen, mutta meillä on yhteiset lapset ja minä haluan että lapset minun kanssa olisivat, lasten takia vielä minä kestan, pakko kestää lasten takia. Sitten hänen puheet, että hän halua poika itselleen että, että jos minä menen tytön kanssa meenkö mihin, poika jää hänelle, mutta kaikki naapurit minulle sanoo elä missään nimessä jätä poikaa sinne. Ei siitä tule mitään, ei se jaksa kasvattaa. Hän on kyllä nyt töissä, mutta viikonloput ihan jos vapaapäivät juo hirveesti muutama yö tehnyt ei oo rauhaa kotona

P: Mikä sinua estää ottamasta avioeroa?

H: Ei mikään

P: Minkä takia olet kestänyt?

H: Lasten takia kestänyt. Ja ihan lasten takia, että minä en halua että poika jää sinne, mutta hän uhkaa että hän ottaa poika itselleen. Minun pitäis mennä nyt vaikka lastenvalvojan luona ja keskustella, että tilanne että se sanoo kaiken, että missä ja milloin, missä konkreettisen

P: Mikä on tilanne.

H: Mikä on tilanne, että vois minulle tehdä

P: Elikä sinua pelottaa se, että jos sinä lähdet niin hän ei anna poikaa sinulle?

H: Joo, just, just. Että tulee kiista tai muuta tästä pojasta.

P: Varmaan sinun niin kuin kannattais käydä lastenvalvojan puheilla.

H: Joo.”

Epävarmuus ja pelko liittyivät lähisuhdeväkivaltatilanteissa äidinhoivaan muun muassa siten, että samalla kun haastateltavat naiset pelkäsivät väkivaltaista avio-miestään, he myös pelkäsivät joitakin avioeron käytännön seurauksia kuten lapsen huoltajuuden menettämistä. Nainen saattoi pelätä myös esimerkiksi oleskelulupansa menettämistä Suomessa (vrt. Saarinen 2007). Haastateltava, jolla oli poika niin venäläisen kuin suomalaisenkin ex-puolisonsa kanssa, kertoi haastattelussa, kuinka suomalainen väkivaltainen ex-puoliso oli uhannut häntä ennen avioeroa sillä, ettei nainen saisi pitää heidän yhteistä poikaansa. Hän kuvasi tilannetta, jossa hän oli eroamassa suomalaisesta miehestään. Tässä sitaatissa yhdistyvät pelko sekä lapsen että oleskeluluvan menettämisestä. Naisen mukaan hänen entinen miehensä uhkasi levittää kotikylässä juorua siitä, että naisella olisi mielisairaus:

"P: Eli joo sitten te erositte?

H: Joo paitsi sitten vielä hän sanoi, että minä sanon kaikki, koska kylä oli pieni, minä sanon, että sulla on joku mielitauti että sinä itkit tai jotain, että sulla on mielitauti ja sitten että ottavat X:n (pojan nimi) että hän ottaa itelle X:n. Minä puhun että miten niin sinä otat jos sinä olet aina poissa. Hän sanoi, että ei se mitään, Suomessa on hyvä lastenkoti ja kaikki, sinä menet takaisin Venäjälle. Mulla oli pelottava, että X otetaan, mutta sitten se joku sosiaali joku työntekijä kävi, ja sitten joku

P: Sosiaalityöntekijä, lastenvalvoja tai joku?

H: Joo, mutta sitten vielä terveystalosta joku nainen kävi katsomassa, että no min-käläinen elämä.

P: Niin, että X:lla on hyvä?

H: Niin, niin kyllä ja siinä hyvä. Kaikki näkivät hän on poissa ja minä olen kotona aina. Ja sanoi, että kaikki sanovat että niin niin no kyllä, ei, isällä no hällä lapsi.

P: Että hän tavallaan niinku kiristi sillä, että ottaa X:n?

H: Joo, joo, sitten hänellä oli vielä joku todistaja mies, että minä olen tämmönen, että mulla on joku mielenhäiriö. Että ei saa antaa lasta minulle tai jotain, mulla oli. No kun hän sanoi, että minä menen ulos, niin mulla oli aika pelottava olla ulkona, minä luulin että jos kaikki ihmiset luulevat että mulla on joku mielitauti tai jotain, mutta ei ollut. < - - > Kun kaikki tulevat ja sanovat, oi joi Y (naisen oma nimi) se on meidän kyllä, sanovat, että me muistamme sinut ja me lähdemme aina kylään tuonne. Ja kutsuvat kylään."

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että informaalit, perheen sisäiset hoivaverkostot olivat maahanmuuttajanaيسille tärkeitä. Verkostot auttoivat naisia arjen äitimisessä ja äidinhoivassa. Verkostot myös edesauttoivat naisia jaksamaan arjessa. Hoivaverkostojen avulla naiset saivat apua epävarmoissa perhetilanteissa.

Lähisuhdeväkivaltaa kokeneilla haastatelluilla oli poikkeuksetta tilanne, jossa heidän tuki tai auttamisverkostonsa oli varsin suppea. Näiden naisten oli hankala saada kodin ulkopuolista apua väkivaltatilanteeseen, koska useimmat elivät työn marginaalissa, eikä heille ollut karttunut suomalaisen hyvinvointivaltion tuntevaa ystävä- ja tukiverkostoa. Useimmille työttömille naisille ainoat suomalaiset kontaktit olivat aviomiehen sukulaisia. Voidaankin sanoa, että naiset elivät "itsensä suhteen hoivaköyhyydessä" – heillä ei ole tarvittavaa hoivaverkostoa huolehtimassa heistä lähisuhdeväkivaltatilanteissa.

Näyttää siltä, että olipa hoivaköyhyys luonteeltaan millaista tahansa – hoivavajetta, tukiverkoston puutetta lähisuhdeväkivaltatilanteessa tai yksinäistä arjen puurtamista yksinhuoltajana – niin hoivaköyhyydessä eläminen on väsyttävää.

5.7 Maternalistisesta äidinhoivasta – välitilan kautta – jaetun vanhemmuuden ydinperheeseen

Haastateltavat keskustelivat mielellään ja monisanaisesti äitiydestä, äitinä olemisesta ja äitimisestä (äitiyden teoista). Suurin osa informanteista halusi erotella tai pystyi erottelemaan ja kuvailemaan suomalaista ja venäläistä perhekulttuuria. Monet olivat tosin sitä mieltä, ettei puhuminen yhdestä ja yhtenäisestä suomalaisesta tai venäläisestä perhekulttuurista ole järkevää. He katsoivat, että hoivan organisoinnissa ja suorittamisessa on kysymys pikemminkin jokaisen perheen omista, sisäisistä järjestelyistä kuin kulttuurieroista. Eli käytännön toimintatavat sitoutuvat enemmän henkilöihin kuin yhtenäisiin kulttuurisiin järjestelmiin.

Yhteenvetona tämän luvun äidinhoivan analyysistä ryhmittelen informanttien äitiyttä ja äidinhoivaa kolmeen ryhmään (~ ideaalityyppiin): (1) maternalistista äidinhoivan arkea elävät informantit, (2) (familistisen) ydinperheen hoivamallin mukaan arkeaan elävät informantit sekä (3) välitilassa hoivaavat informantit. Tässä ryhmittelyssä äidinhoiva ja äitiminä ovat keskeisessä asemassa, mutta myös parisuhde on siinä läsnä. Kehystän tässä ryhmittelyssä parisuhteen osaksi äitiyttä ja äidinhoivaa. Näkökulma parisuhteeseen muodostuu siten äitiyden ja äitimisen kautta. Ryhmä kaksi on hankalasti nimettävä. Siihen kuuluvien haastateltavien kesken on sisäisiä eroja siinä, miten hoiva organisoidaan ja toteutetaan: toiset ydinperheet ovat varsin patriarkaalisia ja toisissa jaetun vanhemmuuden ideaali toteutuu varsin mutkattomasti. Keskeistä on se, että hoivan organisointi tapahtuu lähinnä ydinperheen sisällä.

Ryhmittelyn lähtökohtana on Nätkinin (1997, 192–211) esittämä tapa katsoa äitimisen erilaisia tapoja äitiyden tarinan juonen kautta. Nätkin (emt., 197) on erottanut äitimisessä kaksi toisistaan eroavaa juonirakenteen mallia: familistisen ja maternalistisen äitimisen tavan. Hänen mukaansa nämä juonirakenteen mallit erottuvat toisistaan miessuhteen erilaisuuden kautta. Toisin sanoen perheen miehen positio tai äidin suhde perheen mieheen (lapsen isään, äidin puolisoon) sävyttää maternalistisessa ja familistisessä mallissa eri tavalla äidin ja lapsen hyvinvointia. Merkittäväksi kysymykseksi muodostuu se, kuinka intensiivisesti ja millä tavalla mies tulee mukaan lapsen hoivaan sekä äidin ja lapsen väliseen suhteeseen. (Nätkin 1997, 197.) Nätkin lisää tähän luokitteluun myös kolmannen mallin: individualistisen juonirakenteen. Hän kuitenkin toteaa, että tämä kolmas malli on sisäisesti niin hajanainen luokka, että se on syytä asettaa sulkumerkkeihin. (Emt., 198.)

Tässä ryhmittely maternalistiseen, familistiseen ja välitilaiseen äidinhoivan malliin on yksinkertaistettu jäsenitys siitä, kuinka haastatteluaineistoa voi analysoida ja luokitella, myös teoretisoida. Ryhmittely ei kaikilta osin noudata Nätkinin (1997) äitiyden tarinan juonesta tekemää jakoa maternalistiseen, familistiseen ja individualistiseen äitiyden juoneen. Tässä yksittäiset informatit eivät kaikki kuulu suoraan ja yksiselitteisesti vain johonkin ryhmään. Usean haastatellun hoivaan liittyviä piirteitä löytyy useammasta kuin yhdestä ryhmästä.

Esitän tässä yhteydessä jokaisesta ryhmästä myös esimerkkitapauksen, joka on ikään kuin yhden henkilön kuvaus. Mikään näistä esimerkkitapauksista ei kuitenkaan kuvaa yhtä yksittäistä informanttia vaan on rakentamani konstruktio niistä informanteista, jotka olen sisällyttänyt kyseiseen ryhmään. Jokaisen esimerkkitapauksen rakentamiseen on siis käytetty piirteitä useista informanteista, ja osa informanteista on läsnä useammassa kuin yhdessä esimerkkitapauksessa. Nämä kuvaukset ovat siinä mielessä fiktiivisiä, etteivät ne viittaa suoraan yksittäisiin informantteihin.

Ryhmä 1: Maternalistinen äidinhoiva

Teoreettisesti määriteltynä maternalistisella äidinhoivalla tarkoitetaan tilannetta, jossa naisen eli äidin elämä koostuu lähinnä lapsen parhaan ajattelemisesta. Maternalistisessa hoivassa äidin ja lapsen hyvinvointi on ikään kuin yhteinen projekti, jossa sen kummemmin äidin kuin lapsenkaan yksilöllisiä (individualistisia) päämääriä ja haluja ei juuri kunnioiteta tai eroteta toisistaan. Nätkin (1997, 197) toteaa, että maternalistisessa mallissa lapsen koti on äidin hyvinvoinnissa. Kategorisesti ja yksinkertaistetusti voisi todeta, että venäläisen perhekulttuurin hoivan organisoinnin voi määritellä tyypillisesti maternalistiseksi hoivaksi tai peräti grandmaternalistiseksi hoivaksi. Venäläisen perhekulttuurin hoivaahan voi esittää myös kuvailemalla sitä laajennetun äitiyden hoivaksi, jossa äidin apuna lasten hoivassa ovat yleisesti isovanhemmat, mummot.

Haastatteluaineistossa maternalistinen äidinhoiva oli selvästi muita hoiva-tyyppejä vähäisempi. Tyypillisesti hoiva oli maternalistista niillä naisilla, joilla oli takanaan jo useita parisuhteita ja joiden nykyinen puoliso ei ollut lapsen tai lasten isä. Maternalistisen hoivan ryhmään kuuluvissa tapauksissa oli tyypillistä myös se, että nainen joko eli tai oli joutunut elämään väkivaltaisessa parisuhteessa. Lähisuhdeväkivallan kokemusten kautta naisen elämässä keskeiseen asemaan oli noussut lapset tai lapset.

Esimerkkitapaus:

Anna on muuttanut Neuvostoliitosta Suomeen järjestelmän hajoamisen aikoihin. Hänellä on lapsia sekä entisen venäläisen puolisonsa kanssa että suomalaisen miehen kanssa. Anna elää tällä hetkellä parisuhteessa suomalaisen miehen kanssa, jonka kanssa hänellä ei ole lapsia. Hän on kohdannut elämänsä aikana lähisuhdeväkivaltaa, ja ollut muun muassa suomalaisessa turvakodissa paossa entistä suomalaista puolisoaan. Nykyinen parisuhde on toimiva, ja Anna on varsin tyytyväinen nykyiseen suomalaiseen puolisoonsa, joka antaa hänen toteuttaa maternalistista äidinhoivaa. Anna katsoo kuitenkin, että parisuhde suomalaiseen mieheen on lähinnä instrumentti ja käytännön järjestely, joka mahdollistaa täysipainoisen keskittymisen äidinhoivaan. Käytännön asiat pitävät Annan nykyisessä parisuhteessa, ja on mahdollista, että nykyinen suomalainen mies ei ole Annan viimeinen (suomalainen) kumppani. Annan elämässä lapset ja lasten hyvinvointi ovat elämän keskeisin sisältö.

Ryhmä 2: Hoiva ydinperheessä: kohti jaetun vanhemmuuden ”ideaalia”

Ryhmä kaksi, jota kutsun tässä ydinperheessä jaetun vanhemmuuden hoivan ryhmäksi, linkittyy varsin läheisesti Nätkinin familistiseen malliin. Familistisessa perhemallissa on Nätkinin (1997, 197) mukaan kysymys siitä, että lapsen koti muodostuu puolisoiden välisessä hyvässä ja toimivassa suhteessa. Familistisen perhemallin eetoksena voi pitää perheen yhtenäisyyttä ja puolisoiden välisen parisuhteen korostamista. Nätkin (emt., 200) toteaa, että hänen aineistossaan äitiys ja sukupuolisuhde liittyvät familistisissa kumppanuustarinoissa tiiviisti toisiinsa. Omassa ryhmittelyssäni tarkoitan familistisella hoivalla ja jaetun vanhemmuuden hoivalla ideaalitilaa, jossa molemmat puoliset osallistuvat perheessä hoivaan.

Jaettu vanhemmuus on kategorisesti tyypillisemmin suomalaisen perhekulttuurin tuote kuin venäläiseen perhekulttuuriin kuuluva vanhemmuuden muoto (parenting). Jaetun vanhemmuuden ideaalissa ylisukupolvisuus menettää merkitystään, ja keskeistä on ydinperheideologia. Perheet ja hoiva organisoidaan ydinperheen sisällä pikemminkin kuin ylisukupolvisesti. Ydinperheen jäsenet huolehtivat toisistaan. Perhemuoto on siis laajennetun perheen sijaan ydinperhe. Tässä mallissa myös puolisoiden välisen parisuhteen merkitys korostuu.

Tähän ryhmään kuului tyypillisesti perheitä, joissa naiset kuvasivat sitä, kuinka heidän suomalainen puolisonsa osallistui lasten hoivaan. Naiset kertoivat, että vastuu lapsista (hoivasta ja kasvatuksesta) jaetaan perheessä molempien vanhempien kesken.

Esimerkkitapaus:

Vera ja Mikko ovat tutustuneet yhteisen ystävän kautta. He ovat olleet naimisissa lähes kymmenen vuotta. Mikko on muutaman vuoden Veraa vanhempi. Heillä on kaksi yhteistä lasta, eikä kummallakaan ole lapsia edellisistä liitoista. Mikko on töissä, ja Verakin on ollut aika ajoin töissä Pohjois-Karjalassa, mutta lasten syntymän jälkeen hän on kuitenkin käyttänyt aikaansa paljon myös itsensä kurssittamiseen ja ns. paikkansa hakemiseen Pohjois-Karjalan työmarkkinoilta. Lasten arjessa molemmilla vanhemmilla on keskeinen paikka, ja Vera kertoo, että molemmat osallistuvat lasten kasvatukseen ja lasten hoivaan. Oikeastaan ainoat asiat, joita Vera pitää sukupuolittuneena vanhemmuuden ilmenemisenä heidän perheessään on imetys ja lasten rankaiseminen silloin kun nämä ovat olleet tottelemattomia. Vera näet katsoo, että Mikon kuuluu ensisijaisesti huolehtia lasten rankaisemisesta.

Vera, Mikko ja lapset asuvat yhdessä ydinperheenä. Yhteydet molempien vanhempiin ovat hyvät, tosin Mikon isä on jo kuollut. Välillä Veraa harmittaa, ettei isovanhemmista ole konkreettista apua arjen lastenhoitojärjestelyissä, koska hänen vanhempansa asuvat Venäjällä ja Mikon äiti on jo suhteellisen iäkäs. Vera on kuitenkin tyytyväinen arjen hoivajärjestelyihin, ja erityisesti siihen, että Mikko ottaa vastuun perheessä isänä ja perheenpäänä. Hän korostaa esimerkiksi sitä, että Mikko leikkii paljon lasten kanssa, mikä on hänestä hyvä asia.

Ryhmä 3: Välitilassa – parisuhteen korostajat ja hoivan toisarvoistavat

Nätkinin (1997) luokittelua seuraten välitilassa hoivaajat tarkoittaisi suunnilleen samaa kuin individualistisen juonirakenteen äidit. Hän (1997, 198) määrittää, että tähän luokkaan kuuluvat naiset pyrkivät yksilöitymiseen monella tavalla. Puolisot saattavat esimerkiksi pyrkiä irti suvusta, nainen saattaa lapsineen pyrkiä irti miehestä tai peräti irti sekä miehestä että lapsista. Lisäksi yksilöityminen saattaa tarkoittaa kaikkien perheenjäsenten yksilöllisyyden korostamista. (Ibid.) Tässä aineistossa yksilöityminen tarkoittaa lähinnä naisen mahdollisuutta keskittyä parisuhteeseen ja irtautua sekä ”venäläisen kulttuurin” laajennetun perheen ideaalista että ”suomalaisen kulttuurin” ydinperheideologista. Vai onko kyseessä sittenkin siirtymä laajennetusta perheestä kohti ydinperhettä? Vai onko niin, että kysymys onkin suomalaisen ja venäläisen perhekulttuurin yhdistämisestä, siitä että näiden kahden toisistaan poikkeavan perhemallin välitilaan sijoittuu venäläisen maahanmuuttajanaisen onnellisen perheen ideaali, pysyvä välitila (ks. Irigaray 1996)?

Hoivaamisen muoto, jota kutsun välitilaiseksi hoivaamiseksi on aineistossani selvästi yleisin tyyppi. Välitila on hoivan muotona tyypillinen juuri ylijärjestyksessä kontekstissa. Välitilaisella hoivaamisella on yhtymäkohtia individualistisen juonirakenteen lisäksi myös Nätkinin familistiseen malliin siltä osin, että molemmissa puolisoitten, miehen ja naisen, heteroseksuaalinen parisuhde perheen koossapitävänä voimana korostuu. Suurin osa tämän tutkimuksen informanteista edustaa hoivakäytäntöjensä ja hoivajärjestelyjensä suhteen välitilan ryhmää. Haastateltavat eivät siis eläneet täysin maternalistisen hoivan mallissa, eivätkä jaetun vanhemmuuden mallissa, vaan heidän arjen hoivajärjestelynsä olivat jotakin näiden kahden hoivamuodon välissä olevaa.

Välitilaisessa hoivassa nainen tyypillisesti korosti parisuhteen merkitystä. Naiset kertoivat siitä, kuinka keskeisessä asemassa suomalainen aviopuoliso on heidän elämässään. Välitilassa hoivaamista voikin kuvailla parisuhteen korostamisena ja hoivan toissijaistamisena. Haastattelemani naiset kertoivat paljon siitä, millainen merkitys suomalaisella puolisoilla oli heille, ja kuinka paljon he arvostivat nykyistä parisuhdettaan. Vaikka naiset korostivat parisuhdetta, kaikki haastatellut olivat kuitenkin sitä mieltä, että jos asiat pitäisi asettaa tärkeysjärjestykseen, olisi lapsi tai lapset järjestyksessä ennen puolisoa.

Välitila-hoivaajien (ryhmä 3) ja familistisessä perheessä elävien (ryhmä 2) naisten tapaa suhtautua parisuhteeseen ja perheeseen voi kuvata esimerkiksi sillä, kuinka naiset suhtautuivat seksuaalisuuteensa. Jaettua vanhemmuutta korostavat naiset pitivät parisuhdettaan tärkeänä, mutta korostivat voimakkaasti sitä, että hyvä parisuhde on pohja jaettuun vanhemmuuteen. Oma seksielämänsä pohditiessaan he katsoivat, että lapsen etu menee naisen seksuaalisten halujen edelle, esimerkkinä tästä lapsen oikeus äidin vieressä nukkumiseen. Välitilassa elävien naisten arjessa lapsen hyvä ja lapsen paras olivat tärkeitä, mutta puolisoitten välinen parisuhde oli kuitenkin keskiössä. Puhuessaan seksielämästään naiset toivat

esille aikuisten välisen suhteen ja seksuaalisuuden merkityksen esimerkiksi niin, että lapsen tulee kunnioittaa puolisoiden makuuhuoneen suljettua ovea.

Ylirajaisuus tuli esille selvimmin välitilahoivan ryhmässä, jossa haastatellut maahanmuuttajanaiset elivät ikään kuin hoivan välitilassa paikallisesti transnationaalissa (ylirajaisessa) perheissä.

Esimerkkitapaus:

Tanja on naimisissa itseään jonkin verran vanhemman suomalaisen miehen kanssa, jonka kanssa hänellä ei ole yhteisiä lapsia. Molemmilla puolisoilla on lapsia edellisestä avioliitostaan. Tanjan arjessa lapsen hoivaaminen ja kasvatus on jo taka-alalla, koska tytär alkaa olla aikuinen. Tanjan suomalainen puoliso ja tytär tulevat jotenkuten toimeen keskenään, mutta suhde ei ole erityisen lämmin. Tyttärelle tarjottavat mahdollisuudet mm. suomalaisen koulun kautta mahdollistuva kielitaito on tärkeä asia, jota Tanja korostaa. Voisikin sanoa, että yksi keskeinen syy Tanjan Suomeen muuttoon on ollut lapsen parhaan näkökulma. Tanjalle lapsen paras tarkoittaa, että hän voi tarjota tyttärelle hyvät edellytykset koulutukseen ja esimerkiksi monipuoliset harrastusmahdollisuudet.

Puoliso on Tanjalle tärkeä. Hän korostaa miehensä kanssa vietettävän yhteisen ajan merkitystä, ja sitä että he ovat aina tottuneet tekemään asioita yhdessä. Tanja kertoo paljon muun muassa siitä, kuinka he matkustavat yhdessä miehensä kanssa, toisinaan lapsetkin ovat olleet mukana. Puoliso on Tanjalle arjessa hyvin tärkeä, mutta kysyttäessä valitsisiko hän puolison vai tyttären, jos olisi pakko valita, hän vastaa, että valitsisi tyttären – ja toteaa, että varmaan jokainen äiti vastaa näin.

Vaikka ryhmittely onkin hyvin karkea ja yksinkertaistava jäsenitys siitä, miten äidinhoiva ja parisuhde suhteutuvat toisiinsa venäläisten naisten haastatteluaineistossa, voi sen avulla jäsentää informanttien erilaista suhtautumista äidinhoivaan. Kaikki aineistoni informantit saattoi asettaa näihin esittämiini ryhmiin, ei tosin yksiselitteisesti vain yhteen ryhmään, mutta jokaista informanttia voi kuvata tämän ryhmittelyn kautta.

YLISUKUPOLVINEN JA VASTAVUORONIN HOIVA

6

Tässä luvussa tarkastelen venäläisten maahanmuuttajanaisten yllirajaista perhehoivaa ylisukupolvisuuden (ts. isovanhemmuuden näkökulmasta). Selvitän, mikä on isovanhempien paikka naisten arjen hoivassa ja miten yllirajaisuus ja välitila näkyvät ylisukupolvisessa hoivassa. Olen päättänyt käsittelemään isovanhempien merkitystä ja ylisukupolvista hoivaa ennen isänhoivaa ja aviomiehen paikkaa siitä syystä, että aineistossa isovanhemmat ja isovanhemmuus tulivat monissa haastatteluissa isänhoivaa keskeisemmiksi. Isovanhemmat olivat sekä arjen resurssi ja voimavara että hoivan tarvitsijoita. Maahanmuuttajanaiset toisaalta saivat apua arjen hoivaan isovanhemmilta, mutta toisaalta isovanhemmat myös tarvitsivat maahanmuuttajanaisten apua arjessaan. Perheenjäsenten välinen ylisukupolvinen hoiva oli myös vastavuoroista tai ainakin siiheen liittyi vastavuoroisuuden oletus (ks. esim. Repo 2001; Zechner 2006).

6.1 Isosta perheestä pieneen perheeseen

Perheenjäsenten välinen hoiva eli perhehoiva järjestetään (hoivan organisointi) ja toteutetaan (hoivatyö) perheenjäsenten kesken ja perheenjäsenten välillä. Venäläis-suomalaisten perheiden hoivaa tarkasteltaessa myös perheen määritelmä on keskeinen, koska perhe on se yksikkö, jossa yllirajainen hoiva pitkälti toteutuu. Haastateltujen maahanmuuttajanaisten perhesuhteet ja perheen määrittely olivat muotoutuneet Suomeen muuton jälkeen uudelleen, jos niitä suhteutetaan käsitteisiin ydinperhe ja laajennettu perhe. Ydinperheajattelu on Suomessa perheajattelun pohja (esim. Jallinoja 2000; 2006; Vuori 2001; Yesilova 2009). Ydinperheellä viitataan perheeseen, joka koostuu äidistä, isästä ja heidän lapsistaan (Vuori 2001, 42). Vuori näkee ydinperheajattelun pohjaavan pitkälti psykososiaaliseen tietoon, joka hänen mukaansa ohjaa pitkälti ihmisten valintoja. Nämä valinnat näkyvät sekä yhteiskunnallisissa rakenteissa (esim. neuvola- ja vanhempainvapaajärjestelyt) että yksilöiden henkilökohtaisissa valinnoissa (esim. sukupuoli- ja sukupolviroolit perheissä). Vuori (2001, 42) toteaa, että ”ajatus ideaalityypisistä hyvin toimivasta kahden sukupolven ja kahden sukupuolen perheestä on ohjannut vahvasti sosiaalipolitiikkaa, rahavirtoja, ammatillisia käytäntöjä ja tutkimusta”. Ydinperheajattelu kiinnittyy pitkälti länsimaiseen perheajatteluun. Neuvostoliitosta/Venäjältä Suomeen muuttaneille maahanmuuttajanaيسille tutumpi perhekäsitys on perheen näkeminen laajempänä, useamman sukupolven laajennettuna perheenä. Laajennetulla perheellä viitataan perheeseen, jossa niin lapsen hoito- ja kasvatustuu

kuin muukin hoiva jakaantuu vähintään kahdelle sukupolvelle, ja samassa kotitaloudessa elävät ydinperheen jäsenten lisäksi myös esimerkiksi isovanhemmat (ja mahdollisesti muut sukulaiset) (Rotkirch 2000).

Haastatteluissa venäläiset maahanmuuttajanaiset kertoivat, kuinka heidän käsityksensä perheestä oli muuttunut heidän muutettuaan Suomeen. Monet katsoivat, että Venäjällä perhe tarkoitti heille ydinperhettä laajempaa kokonaisuutta. Tähän laajennettuun perheeseen kuuluivat tyypillisesti ainakin omat ja puolison vanhemmat sekä usein myös omat sisarukset lapsineen. Toisaalta monet määrittelivät pragmaattisesti perheeseen kuuluviksi ne henkilöt, jotka asuivat samassa kodissa. Vastavuoroinen ja ylisukupolvinen hoivavastuu käsitti usein kuitenkin laajemman kokonaisuuden kuin vain sen, että saman katon alla asuvat perheenjäsenet olisivat vastuussa toisistaan.

Suomeen muutettuaan haastateltavat mielsivät perheen yleisesti ydinperheeksi, johon kuuluivat haastateltavan ja tämän puolison lisäksi perheen samassa taloudessa asuvat lapset. Sitä muutosta, joka naisten perheen määrittelyssä oli Suomeen muuton jälkeen tapahtunut kuvaa seuraava sitaatti:

"P: Joo. Entäs sitten perheestä, niin ketä sinun mielestä tällä hetkellä kuuluu sinun perheeseen? Ketä henkilöitä kuuluu, ketä lasket kuuluvaksi perheeseesi? Miten käsität perheen? Mikä on sinun perhe, ketä siihen kuuluu?"

H: Nyt, minulla perheeseen minä, mieheni, poika, tää nuorempi poika

P: Ja vanhempi poika joka assuu Venäjällä, niin hän?

H: Joo, hän assuu Venäjällä nyt, hänellä on siellä..

P: Entäs sitten ketä kuului siun perheeseen silloin kun sinä asuit Venäjällä?

H: No se on kaikki, sisko, äiti, sisko. Ja lapset, minun lapset, heidän lapset"

Samaa asiaa kuvasi myös haastateltava, joka toi esille sen, että perheen määrittelmä riippuu siitä, halutaanko puhua pienestä perheestä vai isosta perheestä. Haastateltava kertoi:

"P: Miten määrittelisit, ketä henkilöitä tällä hetkellä kuuluu siun perheeseen?"

H: No, pieni perheeseen vai iso perheeseen? (naurahtaa)

P: Kerro molemmat mitä ne tarkoittaa, olen kiinnostunut?

H: No pieni perheessä on minä mies ja kaksi lasta, mutta iso siis siihen kuuluu hänen isä, ja minun perhe Venäjällä, se on iso perhe.

P: Entäs sitten mikä oli siun perhe Venäjällä silloin kun sie asuit Venäjällä ennen tänne Suomeen tulloo, miten olisit määrittelly perheen silloin?

H: No meillä on perhe, se on kaikki mummo, ukki, minun isä ja äiti, sitten isän veli ja vaimo ja ne nämä kaikki lapset mitä ympärillä oli, ne on. He oli perhe ja on vieläkin

iso perhe...

P: Onko sulla sisaruksia?

H: On, on.

P: Joo, montas sisarusta?

H: Sisko ja veli."

Sitaateista voi huomata, että venäläisten naisten tavassa hahmottaa perhe tapahtui muutos Suomeen muuton yhteydessä. He alkoivat määritellä perhettä suomalaisen yhteiskunnan ydinperheajattelun mukaisesti. Monet informantit kertoivat, että Suomessa heidän perheenjäseniään olivat heidän puolisonsa ja lapsensa, jotka asuivat saman katon alla. Suomessa asuessaan naiset elivät myös perhemallien välitilassa. Kuten seuraava sitaatti osoittaa, haastateltava oli toisaalta omaksunut suomalaisen tavan hahmottaa sen, keitä voidaan katsoa kuuluvaksi "pieneen perheeseen". Toisaalta myös anoppi, joka asui maantieteellisesti lähellä ja johon yhteys oli jokapäiväistä, kuului hänen mukaansa heidän perheeseensä. Koska entinen ajatus laajennetusta perhemallista ohjasi siihen suuntaan, että läheiset ihmiset, kuten sisarukset kuuluvat perheeseen, informantti määritteli perheensä kahdella eri käsitteellä: pieni ja iso perhe. Jälkimmäiseen hän laski kaikki ne, jotka hänen "aikaisemmassa" elämässään olisivat kuuluneet itsestään selvästi hänen laajennettuun perheeseensä.

"P: Tuota, ketä siun perheeseen tällä hetkellä kuuluu?

H: Minun mies ja minun lapset kuuluu minun perheeseen. Ja sitten kuuluu anoppi kyllä minun perheeseen, koska se on aika usein, niin kuin sillä tavalla, että se on melkein niin kuin mejän elämässä. Se tietää mitä meillä tapahtuu ja.

P: Joo, asuuko anoppi jossain tässä lähellä?

H: Se asuu X (kirkonkylä, lähellä informantin kotia) tuolla. Se aika usein asuu meillä ja sillä tavalla, että me tiedämme mitä sillä tapahtuu, että jos ei soita pariin päivään, että me jo hätäilemme, että mitä tapahtunut sille. Se on lähimmäinen niin kuin perhe nyt. Mutta se suuri perhe, se on tosi suuri tietysti, siihen kuuluu kaikki sukulaiset, varsinaisesti minun siskot vaikka, ne on ihan etummaisena, sit vanhemmat, ja kaikki muutkin sukulaiset ja minun miehen sukulaiset. Ja ne on hyväksynyt minut aika hyvin, että me olemme ihan hyviä ystäviä.

P: Kiva. Entäs silloin kuin sie asuit Venäjällä, niin ketä silloin kuulu siun perheeseen?

H: Silloin kun asuimme isin ja äitin kaa kolmistaan. Tietysti me kolmista, se minun perhe oli. Ja sit vaikka siskotkin asui erillään, niin ne kuului kyllä mejän perheeseen kyllä silloin minun mielestä ihan lähimmäinen, ja niihen lapset ja niihen miehet ne kuului niin kuin silloin perheeseen. Koska se tavallaan oli minun äitin ja isin perhe ja minä olin vain osa siellä."

Kaikki informantit eivät määritelleet perhettä Suomessakaan ydinperheeksi vaan aineistosta nousi esiin muutamia poikkeuksia. Esimerkiksi Suomessa asuva venäjänkielinen nainen, jolla oli yksi lapsi entisen venäläisen puolisonsa kanssa eikä yhteisiä lapsia nykyisen suomalaisen kumppaninsa kanssa, toi esiin perheen moninaisuuden ja sen, ettei perhe rajaudu pelkästään ydinperheeseen tai niihin henkilöihin, jotka asuvat arkeaan saman katon alla.

"P: Ketä sie sitten määrittelisit, että siun perheeseen kuuluu ja onko tää tilanne muuttunut siitä kun asuit Venäjällä?"

H: Tarkoitat Venäjällä vai Suomessa tai?"

P: Sekä että.

H: Sekä että. No, minusta kuuluu tietysti meidän lapset tai minun lapset ja X:n (nykyisen suomalaisen miehen) lapset ja lapsenlapset ja hänen vävy, ja sitten minun pieni perhe Venäjällä, että veli, hänen vaimo, kaksi lasta ja minun äiti."

Sitaatti osoittaa konkreettisesti, että haastateltujen maahanmuuttajien perheen arki oli ylirajaista ja useassa paikassa tapahtuvaa. Arjen rakentumista ja toimintaa säätelevät erilaiset logiikat kuin yhdessä paikassa arkeaan elävien perheiden kohdalla. Niin suomalaisen puolison aikuiset lapset, jotka eivät asuneet haastateltavan, hänen tyttärensä ja miehensä kanssa samassa osoitteessa kuin hänen omatkin Venäjällä asuneet läheisensä kuuluivat perheeseen, ja tämä asetti omanlaisensa reunaehdot perheen toiminnalle ja arjen rakenteille.

Joillekin haastateltaville perhe näyttäytyi myös Suomessa ydinperhettä laajempänä kokonaisuutena, jonka sisällä perheen hoivavastuita jaettiin. Yhden haastatellun suomalaisella miehellä oli kolme veljeä, ja haastateltu nainen kertoi heidän viettävän kesäisin aikaa miehensä sisarusten ja tämän isän kanssa saman katon alla asuen. Hän toi esille tietävänsä, ettei heidän perheensä tapa ole yleinen suomalaisessa yhteiskunnassa, ja samalla haastateltava vertasi kokemuksiaan Venäjältä ja Suomesta. Informantti oli sitä mieltä, että vaikka hänen perheensä Venäjällä oli pieni, he olivat yhteisesti vastuussa toinen toisistaan, eri tavalla kuin suomalaiset. Hän korosti olevansa tyytyväinen siihen, että heidän "suomalaisessa suvussaan" perheenjäsenten välit olivat hyvät. Hän myös oletti, että hänen vaikutuksestaan aviomies piti aiempaa tiiviimpää yhteyttä veljiinsä. Haastateltava kertoi perheen merkityksestä:

"P: Tuota käyttkö työ usein sukuloimassa yhdessä miehes kanssa, ja ovatko sit sukulaiset tärkeitä miehellenne tai sulle?"

H: Tarkoitako meidän sukulaisissa tai hänen sukulaisissa?"

P: Kummassakin.

H: Niin kummassakin.

P: Kummassakin.

H: No kyllä. Että hänellä on isä vielä elossa miehellä, ja kyllä hän huolehtii omalla tavallaan, hän käy puita kantamassa ja katsomassa. Ja sillä tavalla niin kuin taas hänen isä sanoo, että hän on semmonen mikä se on juro tai semmonen. Joka tapa-uksessa ei paljon keskustele mutta tekee hyvät palvelut. Huolehtii, että isällä on, me käymme joka viikonloppu siellä. Ja sitten tuota, veljet, veljeksien

P: Veljien?

H: Veljeksien, hänellä on kolme. Hän toimii ihan niin, että ihan tuota käyvät kyläs-sä. Kaks asuvat tuolla Kuopiossa, ja kaksi tässä no ei ihan lähellä, yksi tässä X:ssa (paikkakunta Pohjois-Karjalassa) ja kaksi Kuopiossa. Käymme siellä koko kesän melkein, asuttiin samassa perheessä, yhdessä perheessä asuttiin vanhempien veli-poikien perheiden kanssa.

P: Joo, siellä vanhempien kotona?

H: Niin siellä ja tehtiin remonttia, ja sitten käytiin kesämökillä, meillä ei oo mökkiä. Että sillä tavalla niin kun hirmu rakkaus, kun tietää että Suomessa ei, harvoin sukulaiset ovat läheisiä, rakastavat toisiaan, auttavat toisiaan, että jokainen omil-laan, mutta tuota kyl mie oon tässä vaiheessa tyytyväinen. Meillä on hyvät välit ja muuten. Ja minun sukulaiset, minun suku on hyvin pieni, ja me ollaan ihan kaikki, että jos jollekulle tapahtuu jotain tai muuta niin kaikki on sitten koossa, että siitä huolimatta haluaako kuka tai ei, vähän erilaista, se on < - > enemmän velvollisuutta kuin vapaaehtoista ratkaisua.

P: Sinulle?

H: Niin. Ja kyllä me ollaan ihan kaikki niin läheisiä, ett tuota mun mies kyllä kuuluu ihan sukuun ihan täysillä niin kuin minäkin

P: Hänen sukuunsa?

H: niin kuin minä hänen sukuunsa, niin kuin hän minun sukuun.

P: Kummalle sie ajattelet että ne sukulaiset on tärkeempiä sulle vai siun miehelle?

H: Minulle. Mie enemmän huolehdiin omista sukulaisista, jopa hänenkin, hän on vain mukana. Jos hän olisi yksin niin en tiedä millä tavalla hän sitten käyttäytyy.

P: Veljiinsä pitäis yhteyttä tai ei?

H: Niin, varmasti odottaa minuu neljä vuotta ootko ottanu yhteyttä keneenkään (nauramme yhdessä) että se on vähän, kaiken takana on nainen."

Haastattelujen perusteella voidaan päätellä, ettei perheen määritelmä ole muuttu-maton. Muutokset elämäntilanteessa (aika ja paikka) vaikuttivat siihen, miten naiset määrittelivät perheensä, sen ketä perheeseen kulloinkin kuului. Haastateltu nainen, joka oli asunut useassa paikassa Neuvostoliitossa ja muuttanut sitten Suomeen suo-malaisen miehen puolisoksi, kuvasi perheen määrittelyä elämänsä eri vaiheissa:

P: Ketä kuuluu tällä hetkellä siun perheeseen?

H: Minun aviomies vaan ja me kaksi ja x (tytär) myös on meidän perheenjäsen vaikka hän asuu Helsingissä.

P: Ketäs kuului silloin siun perheeseen kun asuit siellä Neuvostoliitossa, kun olit aikuinen niin ketä olisit määritellyt kuuluvaks silloin siun perheeseen?

H: No me olimme X:n kanssa kahdestaan sitten vuonna 80, kahdeksankymmentäluvulla me olimme kahdestaan vain kun yksinhuoltajakin ja olinko minä eronnut nainen, ja sit myöskin minun äiti asuu yksin ja.

P: Entäs silloin kun olit naimisissa niin ketä silloin kuului perheeseen?

H: No silloin tietysti X:n isä oli kun me asuimme Virossa ja olimme kolmestaan, mutta sitten kun me muutimme Valko-Venäjälle me asuimme hänen vanhempien luona. Ja siellä just perhe oli minun entinen anoppi ja appiukko ja sitten me kolmestaan minun perhe oli.

P: Entäs sitten ketä kuulu siun lapsuuden perheeseen silloin kun sie ite olit lapsi?

H: No meillä oli vain minun isä ja äiti, ja minun kaks veljee ja minä kolmistaan. Ja minä en jos kysymys tulee lähisukulaiset niin minä en < - - >

P: Joo, niin sinä et heitä laske perheeseen?

H: En, en."

Perhe oli informanteille selvästi tarkoittanut eri aikoina ja eri tilanteissa eri asioita, eikä perheen määrittely pelkästään muuttoliikkeeseen sidottuna kysymyksenä tee oikeutta määritelmän monitahoisuudelle. Joka tapauksessa perheen määritteleväminen on aika- ja paikkasidonnaista.

6.2 Isovanhemmat hoivan resurssina eli hoivaajina

Sukupolvisopimuksen näkökulmasta katsottuna haastateltavien kertomukset osoittivat, että solmittuaan avioliiton suomalaisen miehen kanssa ja muutettuaan Suomeen venäläiset naiset joutuivat uuden tilanteen eteen. Siinä missä isovanhemmat olivat venäläisessä yhteiskunnassa konkreettisesti läsnä lastenlastensa arjessa ja hoivassa, hoivan antamisessa ja organisoinnissa, oli isovanhempien rooli suomalaisessa yhteiskunnassa maahanmuuttajanaisten kokemusten perusteella erilainen. Venäjällä isovanhemmilla oli velvollisuus huolehtia ja kantaa vastuuta lapsenlapsistaan, kun taas Suomessa isovanhemmat hoitivat lapsenlapsiaan vain silloin kuin heille itselleen sopii.

Katja Repo (2001, 51) on todennut, että osallistuessaan lastenlastensa hoivaan ja hoivavastuun kantamiseen suomalaiset isovanhemmat tekevät tämän enemmän omasta halustaan kuin lastensa vaatimuksesta. Toisaalta aikaisempi tutkimus venäläisen yhteiskunnan perhevastuiden jakaantumisesta osoittaa,

että venäläisessä kulttuurissa jaettua vanhemmuutta korostetaan erityisesti ylisukupolvisena vastuunjakona, jossa isovanhemmat osallistuvat muun muassa lastenlastensa syntymästä aiheutuvien ansionmenetysten ja hoitokustannusten jakamiseen, ja perheajattelussa perheen keskiön muodostavat ylisukupolvinen jatkumo ”mummosta tyttären tyttäreeseen” (Castrén 2001, 92–94; ks. Rotkirch 1997, 246–247; myös Rotkirch 2000). Voidaan myös kysyä, onko tilanne, jossa venäläiset isovanhemmat osallistuvat lastenlastensa arkeen varsin paljon ja varsin konkreettisesti, seurausta Neuvostoliiton ja Venäjän taloudellisesta ja sosiaalisesta tilanteesta pikemminkin kuin venäläisestä perhekulttuurista. Onko isovanhempien Venäjällä ”pakko” osallistua lastensa ja lastenlastensa arkeen, koska hyvinvointivaltiolliset palvelut, jotka kattaisivat tuen esimerkiksi hoivaköyhyystilanteissa tai asuntopulan tilanteissa, puuttuvat? Onko isovanhempien välttämätöntä lapsen parhaan nimissä osallistua lastensa ja lastenlastensa elämään?

Tässä luvussa tarkastelen isovanhemmuuden muuttunutta kuvaa venäläisten maahanmuuttajanaisten kertomana. Ensiksi katson, millaiseen isovanhemmuuteen naiset ovat tottuneet asuessaan Neuvostoliitossa/Venäjällä. Tämän jälkeen analysoin naisten esittämää kuvaa isovanhemmuudesta heidän muutettuaan Suomeen.

6.2.1 Isovanhemmuus Neuvostoliitossa ja Venäjällä

Kertoessaan kokemuksistaan Venäjällä ja Neuvostoliitossa useat haastateltavat toivat esille isovanhempien konkreettisen kasvatusvastuun ja sen, miten isovanhempien vastuu liittyi esimerkiksi asumiseen ja asumisjärjestelyihin. Haastatteluissa selvisi, kuinka venäläisten isovanhempien vastuu lapsenlapsista näkyi asumisjärjestelyissä. Jos äidin tilanne lapsen syntymän jälkeen oli taloudellisesti tai muulla tavalla epävakaa, venäläiset isovanhemmat usein huolehtivat lapsenlapsistaan näiden ollessa pieniä. Niin Neuvostoliitossa kuin nyky-Venäjälläkin asuntopula on konkreettinen arjen sosiaalinen ongelma, joka tuli haastatteluissa esille. Haastateltava kuvasi tilannettaan, jossa hän oli eroamassa venäläisestä ex-miehestään. Hän totesi, että ero oli mahdollinen, koska hänellä oli asunto, johon muuttaa. Perhe oli tilanteessa, jossa heillä oli tarkoitus vaihtaa kaksi asuntoaan yhteen isompaan asuntoon. Nainen totesi, että onneksi vaihtaminen ei onnistunut ja *”minä vain muutin pois minulla oli olemassa toinen asunto, mihin minä voisin muuttaa”*. Hänen mukaansa monilla naisilla ei tätä mahdollisuutta ollut, ja monille ainut mahdollisuus oli muutto omien vanhempien luokse.

Tämä isovanhempien konkreettinen apu asumisjärjestelyissä tuli esiin monissa haastatteluissa. Osa haastateltavista naisista oli itse lapsena asunut isovanhempiensa kanssa, ja osalle haastateltavista omien vanhempien apu lastenhoitojärjestelyissä oli toteutunut, kun oma lapsi oli jossain vaiheessa asunut isovanhempien kanssa. Myös Rotkirch (2000, 119) havaitsi venäläisten naisten elämäkertoja tutkiessaan, että venäläinen laajennetun äitiyden käsite pitää

konkreettisesti sisällään sen, että toisinaan lapsenlapset asuvat isovanhempiensa luona. Tutkimukseni haastatteluaineisto osoitti, että mikäli äidin tilanne lapsen syntymän jälkeen oli (taloudellisesti) epävakaa, niin ”venäläisen tavan mukaisesti” isovanhemmat huolehtivat lapsenlapsistaan. Haastateltava kuvasi, kuinka hänen lapsensa jäi vauvana isovanhempien hoidettavaksi, jotta nuori äiti pystyi jatkamaan opiskelujaan:

”H:< - - > mutta minä voin sanoa silloin kun X (tyttären nimi) oli pieni minun äiti ja sitten miehen vanhemmat auttoivat tosi paljon. Silloin kun tytär oli 2 kuukautias minä lähdin Pietariin opiskelemaan, minä jätin hänet. Se oli sen takia kun minä en voinut keskeyttää opiskelua ja jätin niin kuin sanoin tuli vaikeampi elämä, mutta minä ajattelin me selviydymme kuitenkin. Minä suoritin yliopiston Venäjällä ja minun oli hyvä työpaikka. Minä voisin sanoa kyllä, että minä en osannut antaa paljon omaa aikaa tyttärelle ja minä kritisoin itseä siitä hirveästi. Mutta silloin minä olin nuori ja 22-vuotias, ilmeisesti minulla oli joku semmonen toinen tavoite, että opiskella, luoda uraa, se oli minulle tärkeää. Tietysti tytär oli aina hyvässä hoidossa. Hän oli joko vanhempien luona tai päiväkodissa. Venäjällä lapset menevät päiväkotiin aika nuorena. Minunkin tytär meni kun hän oli vuosi ja kuukausi.”

Edellä haastateltava kertoi, kuinka hän tyttären ollessa jo teini-ikäinen, kritisoi itseään siitä, ettei viettänyt tämän kanssa tarpeeksi aikaa silloin kun tytär oli pienempi. Hän kuitenkin totesi, että tytär oli aina hyvässä hoidossa isovanhempien luona. Informantti katsoi, että niin julkinen päivähoito kuin sukulaisuuteen perustuvat hoitojärjestelytkin, isovanhemmuus, voivat vanhemman (usein äidin) hoivan ohella tarjota lapselle hyvän hoivan, eli toimia lapsen parhaaksi.

Venäläinen perhekulttuuri sisältää monia ristiriitaisuuksia. Voidaan esimerkiksi kysyä, onko venäläinen perhe tyypillisesti maternalistinen vai patriarkaalinen konstruktio? Yleisesti venäläisen perhejärjestelmän on tulkittu rakentuvan vahvan maternalistisen juonirakenteen ympärille. Myös minun lähtökohtani on, että venäläistä perhejärjestelmää voidaan kutsua naisiseksi – maternalistiseksi tai jopa grandmaternalistiseksi järjestelmäksi – rakentuuhan venäläinen perheideologia vahvan naishahmon ympärille. Toisaalta venäläistä perhettä, ja etenkin naisen suhtautumista perheeseen, voidaan pitää myös patriarkaalista järjestelmää ihannoivana: venäläiset naiset ja äidit odottavat, että ideaalitilanteessa mies ja isä elättää perheensä, siis vaimonsa ja lapsensa. Käytännössä tämä ei kuitenkaan aina toteudu odotetulla tavalla venäläisen isän poissaolon ja marginaalisuuden vuoksi. Aineistoni perusteella venäläinen perhe on maternalistinen tai grandmaternalistinen.

Grandmaternalismi, jossa äidin, mummon ja lapsen välinen kiintymyssuhde muodostaa perheen keskiön, tulee esiin, kun haastateltavat kertovat, miten lastenhoitovastuuta konkreettisesti jaettiin (suvun) naisten kesken. Laajentunut äitiys ja ylisukupolvinen hoivavastuu, käsitteet jotka myös aikaisempi tutkimus tunnistaa, ovat grandmaternalismin rinnakkaiskäsitteitä ja aineistoa voidaan tulkita niiden

avulla. Esimerkiksi tilanteet, joissa lapsi on jossain elämänsä vaiheessa asunut isovanhempiensa luona, tulkitsen tähän grandmaternalistiseen kehikkoon sijoittuviksi. Seuraavasta sitaatista käy selville se, kuinka venäläisessä kulttuurissa äitiyden ylisukupolvinen jakaantuminen eli grandmaternalismi on luonnollinen ja itsestään selvä asia. Grandmaternalismin itsestäänselvyys (grandmaternalistinen eetos) ja sosiaalinen hyväksyttävyys tulivat esille, kun äiti katsoi lapsen parhaan nimissä, toisin sanoen taatakseen lapselleen materiaalisen hyvinvoinnin, lapsen antamisen isovanhempien hoivaan olleen ainoa oikea ratkaisu. Haastateltava kertoi:

”P: Sanoitko sie, että sinun tyttäresi oli jossain vaiheessa silloin kun vielä asuitte Viipurissa, niin oli siellä siun äitisi luonna?”

H: Joo, hän joskus asui. Kun silloin kun hän sairastui ja minulla oli tämä vaikee tilanne, minulla vuodessa viisi eri asuntoa ja pitää vaihtaa ja se muutos hyvin vaikee oli. Ja äiti sanoi, hän voi meidän kanssa. Ja varmasti se heillä silloin tämä järjestettiin tai mitä se, niin lämpimiä suhteita. Hän minun äiti sanoi, hän joskus sanoi hänelle mama, no äiti tarkoittaa. Vaikka hän ymmärsi, että hän ei äiti, mummo, mutta no koska hän oli läheisin hänelle silloin.”

Liitän ylisukupolvisen hoivan ja siihen yhdistyvät asumisjärjestelyt välitilan käsitteeseen. Niin perheen kokonaisuuden kuin äidin ja lapsen elämänkulunkin voidaan katsoa asumisjärjestelyiden kautta olevan välitilassa. Haastatellut naiset, jotka kertoivat lastensa asuneen isovanhempiensa luona, elivät tässäkin mielessä ikään kuin välitilassa. Heidän elämässään oli ohi aika, jolloin naisella ei ollut vastuuta toisista ihmisistä. Vastuu lapsesta tuli keskeiseksi osaksi naisen elämää äidiksi tulon ja synnytyksen myötä, mutta koska haastateltavien elämäntilanne oli epävakaalla pohjalla, he siirsivät oman vastuunsa lapsesta isovanhempien huolehdittavaksi. Naisten ajatuksissa, toiveissa ja päämäärissä oli kuitenkin se, ettei tilanne, jossa lapsi asuu isovanhempien luona, muodostuisi pysyväksi tilaksi. Pikemminkin he toivoivat sen olevan väliaikainen ratkaisu – välitilainen olomuoto. Tämä välitilainen olomuoto on siis olemista erilaisten vastuiden välitilassa (vastuu vain itsestä versus vastuu myös lapsesta).

Haastatellut naiset eivät siis enää eläneet aikaa, jolloin joku muu huolehtisi heistä tai että heillä ei olisi minkäänlaisia vastuita läheisistä perheenjäsenistä. Toisaalta he eivät eläneet vielä täyden hoivavastuun tilassakaan, koska vastuu heidän lapsistaan oli siirretty isovanhemmille (isoäidille). Voidaan sanoa, että vastuu lapsesta oli jaettu äidin ja isovanhempien kesken. Toisaalta voisi nähdä, että myös lasten ja isovanhempien näkökulmasta tilanne, jossa lapset asuvat isovanhempiensa kanssa, on välitilainen olomuoto. Lapset ovat vanhemmuuden vastuun ja isovanhemmuuden vastuun välitilassa. Lisäksi isovanhemmat ovat välitilassa hoivavastuun kantajan roolin (hoivaajan) ja hoivan vastaanottajan roolin (hoivattavan) välillä.

Se, että lapsen näkökulmasta isovanhempien luona asuminen saattaa näyttäytyä välitilaiselta olomuodolta, tuli esille esimerkiksi haastateltavan kertomuksessa, jossa hän kävi läpi omaa lapsuuttaan. Hän kertoi siitä, kuinka hän ja hänen kaksi sisarustaan asuivat lapsuudessaan aina pienenä ollessaan mummon luona, mutta siirtyivät sitten kasvettuaan joitakin vuosia myöhemmin vanhempiensa kotiin asumaan. Haastateltavani kuvasi tilannettaan laajennetussa perheessä:

"P: Entäs silloin kun asuit vielä Venäjällä, niin ketä silloin kuului siun perheeseen, miten olisit sillä hetkellä määritellyt perheen?"

H: No, minä määritin sen mitä oli asunnossa plus tietenkin mummo ja äitini sisko se perhe. Koska minulla ei ollut siellä muita sukulaisia edes serkkuja. Tietenkin se oli vähän niin kuin

P: laajennettu perhe?

H: Niin mutta minulla oli sellanen tilanne, että minä en tiennyt, että minä oon kysellyt äidiltä, että minkä takia, mutta kaikki kolme ensimmäistä lasta, jotka hän synnyttänyt sitten ovat asuneet kouluikään saakka mummon luona. Että ne vain käyvät viikonloppuisin tai imetys olivat kotona. Sitten mummo otti ja siellä me asuttiin. Että ilman muuta se on perhe, koska sinä asuit niin. Sitten kun koulu alkoi niin sitten muutettiin takaisin vanhempien luo. Että ilman muuta silloin perhe oli laajempi käsitys. Ja muita sukulaisia ei ollut. Ystäviä ne on sitten erikseen."

Sitaattia voi tulkita niin, että isovanhempien luona asuminen ennen kouluikää oli myös lasten näkökulmasta ollut välitila, välivaihe, mutta välivaiheen aikana laajennetun perheen ideologiaa toteutettiin konkreettisesti käytännössä. Haastateltava myös pohti suhdetta omaan äitiinsä ja katsoi, että varhaislapsuudessa mummolassa vietetty aika oli vaikuttanut hänen ja hänen äitinsä väliseen suhteeseen. Hän piti suhdetta omaan äitiinsä ristiriitaisena ja piti mummoa enemmän äitinä kuin äitiään, koska oli viettänyt varhaislapsuutensa isovanhempiensa luona.

*"H: Niin minun tapauksessa minulle ehkä se mummo oli enempi äiti kuin äiti. (nau-
raa). Ilman muuta, koska just se ikä, sanotaan kaks kolme ehkä, minä en muista että
minkä ikäinen, mutta sitä seitsemään ikävuoteen asti siellä asui. Silloinhan ihminen
tavallaan kehittyy hyvin paljon ja niin se oli tuota alkuvuosia."*

6.2.2 Isovanhemmuus Suomessa

Haastateltavat vertasivat suomalaista ja venäläistä isovanhemmuutta ja olivat yksimielisiä siitä, että *venäläiset isovanhemmat osallistuivat enemmän lastenlastensa hoitoon ja arkeen ylipäänsä kuin suomalaiset isovanhemmat*. Verratessaan suomalaisia ja venäläisiä isovanhempia haastateltava esitti, että venäläinen isovanhemmuus on itsestään selvästi myös velvollisuus, toisin sanoen velvollisuus huolehtia lapsenlapsista. Haastateltava totesi:

"H: < - - > Mutta haluan sanoo, että suomalaisen niin kuin mummo ja ukki ja venäläisen mummon ja ukin ero on semmonen, että suomalaiset mummot ja ukit vain hoitaa silloin lapsia kuin niillä on aikaa tai ja niillä on niin kuin halu. Että se huono tapa niin kuin pyytää. Sillä jotenkin minusta tuntuu, että pyydä mummoa että tuleeko kahtoo lapsia, että mulla on tässä menoja tai jottain. Se voi vastata, että en minä, mulla on omia menoja sillä tavalla. Mutta Venäjällä se on niin kuin semmonen elämäntapa, että jos sä tulee mummo ja ukki sulla pakko niitä hoitaa, että sä olet velvollinen kanssa. < - - >"

Myös seuraava sitaatti kuvaa isovanhemmuuden muuttunutta roolia. Haastateltava kertoi, ettei ole tavannut suomalaisia isovanhempia, jotka osallistuisivat samalla tavalla kuin venäläiset isovanhemmat lastenlastensa hoitoon. Hän totesi, ettei tämä varmaankaan tule uutena tietona minullekaan.

"P: Kerroit siitä, kun olit lapsi niin mummo osallistui lasten hoitoon, niin oliko tää että mummo osallistui näin konkreettisesti tiedätkö tai muistatko omista koulukavereista?"

H: No, siinä on tietenkin se ero meillä päin mummot osallistui hyvin aktiivisesti lasten hoitoon. Tässä sitä ei niinkään. Ja huomasin sen, että tässä kyllä mummot ei edes halluu sitä, mutta meillä päin se on ihan tapa, että mummot osallistuu ja ukit hyvin aktiivisesti siihen asiaan. Siinä on tietenkin suuri ero tähän. Minä en tässä oo vielä tuota nähnyt semmosia mummoja tai ukkeja tai kuullut, että se joka oisi niin aktiivisesti osallistuneet, lasten hoitoon niin kuin omien lapsenlapsien. Minusta se on yleisesti tunnettu tosiasia se, että varmasti oot sinä ennen kuullut sitä.

P: Joo, oon."

Suomalaiset isovanhemmat eivät osallistu lastenlastensa elämään yhtä paljon kuin venäläiset isovanhemmat. Monella haastateltavalla oli myös sellainen tilanne, että suomalaiset isovanhemmat olivat joko kuolleet tai niin iäkkäitä, etteivät voineet enää konkreettisesti osallistua lasten hoivaan tai lasten kasvatukseen. Useat haastateltavat totesivat, että vaikka suomalaiset isovanhemmat osallistuisivatkin heidän perheensä elämään, siitä huolimatta tuntui *mahdottomalta luottaa suomalaisiin isovanhempiin*. Suomalaisen mummon pyytämistä lastenhoitajaksi saatettiin pitää jopa hyvien tapojen vastaisena käyttäytymisenä, ja mummohan saattoi vaikka kieltäytyä.

Monissa kertomuksissa toistui se, että venäläiset isovanhemmat olivat edelleen arjen apuna haastateltaville ja näiden lapsille, vaikka nainen lapsineen asuikin Suomessa ja isovanhemmat asuivat Venäjällä. Myös Hyvönen (2007) on saanut samanlaisia tuloksia tutkiessaan Virosta Suomeen muuttaneiden maahanmuuttajaäitien arjen hoivaa. Hyvösen mukaan virolaisten isoäitien merkitys Suomessa asuvien maahanmuuttajanaisten arjen organisoinnissa on merkittävä. Venäläisten maahanmuuttajanaisten haastatteluissa tuotiin esille myös niitä

konkreettisia tapoja, joilla venäläiset isovanhemmat osallistuivat lastenlastensa arkeen ja hoivaan yllirajaisesti tilanteissa, joissa isovanhemmat asuvat Venäjällä ja lastenlapset Suomessa. Näitä tapoja olivat muun muassa säännölliset vierailut Suomessa lasten ja lastenlasten luona, lasten matkustaminen Venäjälle isovanhempien luokse lomilla erityisesti kesäaikana. Samaan ilmiöön on kiinnittänyt huomiota myös kirjailija Sofi Oksanen (2003) *Stalinin lehmät* -romaanissaan kuvatessaan tarinansa päähenkilöä, jonka äiti on virolainen ja isä suomalainen. Lapsuudesta kertoessaan päähenkilö palaa usein Viron mummolaan, joka oli hänen tyypillinen kesänviettopaikkansa. Myös Hyvönen (2007) nostaa esille virolaismummoloiden merkityksen maahanmuuttajaperheiden yllirajaisessa hoivassa lasten kesänviettopaikkoina.

Venäläisten maahanmuuttajanaisten tarinoissa mummoloista lasten kesänviettopaikkoina puhuttiin positiiviseen sävyyn, vaikka kesän viettäminen mummolassa ei ollut yleinen tapa haastateltavien lasten kohdalla. Toisaalta erityisesti teini-ikäisten lasten vanhemmat kertoivat, etteivät heidän lapsensa aina halunneet lähteä isovanhempiensa luokse Venäjälle pidemmiksi ajoiksi, esimerkiksi koko kesäksi. Venäläisten Suomessa asuvien maahanmuuttajanaisten lapset, jotka olivat naisen ja tämän venäläisen ex-kumppanin välisestä liitosta, viettivät tyypillisimmin lomansa tai muuten pidempiä aikoja Venäjällä kuin ne lapset, joiden isä oli suomalainen. Haastateltava esimerkiksi kertoi, että hänen poikansa vietti edellisen kesän ukkinsa luona Venäjällä:

"P: Entäs sitten isäsi?

H: No isä, kun äiti ja isä erossa, erosivat kun minä olin neljä vuotta, ja samalla tuli niin kuin meni naimisiin ja yhteyttä isän kanssa, ja tällä hetkellä kävimme lomalla usein siellä Sotsissa, Mustan meren rannalla. Ja minun poika viime kesänä oli hänen luona kuukauden."

Vastavuoraisuus hoivassa tarkoitti myös *taloudellista auttamista*. Se tuli esille informanttien kertoessa että isovanhemmat toivat lapsenlapsilleen Venäjältä monenlaisia tuliaisia ja tarvittavia tavaroita. Tuliaisten ja lahjojen merkitys arjen materiaalisena apuna tuli esille esimerkiksi työttömän haastateltavan kertomuksessa, kun hän kuvasi Suomen ja Venäjän välistä vaihdantataloutta. Hän kuvasi tilannetta niin, että Venäjällä asuvia sukulaisia ei pelkästään autettu Suomesta käsin vaan myös Venäjällä asuvat sukulaiset toivat hyödykkeitä Venäjältä Suomeen, koska monet kulutustavarat olivat Venäjällä halvempia. Haastateltava kertoi Venäjällä asuvan mummon tuovan Suomessa käydessään lapsille monenlaista hyödyllistä tavaraa:

"H: Ja tietenkin se miten ne osallistuu, niin ainahan lapset sanoo, että hei tuo meille jottain niitä musiikki, niitä cd-levyjä, videoita, jotka tietenkin siellä paljon halvempia kuin täällä, lahjoja ja tietenkin kun se äiti täällä käy ja nytkin tässä oli

viime viikolla niin se sitten tuota osallistuu hyvin siihen, että nuoremman kanssa se venäjän kielen aakkoset < - - >”

Edellisessä sitaatissa haastateltava nosti esille myös mummon merkityksen lasten venäjänkielen opetuksessa. Sitaatista voi päätellä, että mummojen merkitys venäjän kielen opetuksessa ja kielitaidon elinvoimaisena pitämisessä oli tärkeä arjen isovanhemmuuden funktio. Isovanhemmilla nähtiin olevan tärkeä rooli siinä, että lapset oppivat ja ylläpitävät venäjän kielen taitoa. Myös kertoessaan miksi lapsia motivoitiin puhumaan ja ylläpitämään venäjän kielen taitoaan, toivat haastateltavat esiin yhteydenpidon Venäjällä asuviin sukulaisiin ja erityisesti isovanhempiin. Lasten oli tärkeää osata venäjää, koska muuten yhteydenpito Venäjällä asuviin sukulaisiin hankaloituisi.

Ylirajainen isovanhemmuus ei aina suju ongelmitta. Venäläisten isovanhempien osallistuminen Suomessa asuvien naisten ja heidän lastensa arkeen ei ollut aina mutkatonta. Kuten hoivan yhteydessä on jo moneen kertaan todettu, ruumiilliseen hoivaamiseen liittyy monenlaisia epävarmuustekijöitä ja ennalta-arvaamattomuutta. Hoiva on luonteeltaan vaikeasti ennakoitavaa. Aina ei voi etukäteen tietää, milloin hoivan tarve ilmenisi. Esimerkiksi jos oli tarkoitus saada isovanhemmilta apua sairaan lapsen hoitamiseen, oli mahdotonta tietää etukäteen, milloin lapsi olisi sairaana tai kuinka kauan sairaus kestäisi. Silloin kun ylisukupolvinen hoiva järjestetään ylirajaisesti ja rajan ylittäminen tarkoittaa konkreettisesti Suomen ja Venäjän rajan ylittämistä, on isovanhemman hoiva-avun toteuttamisessa otettava muiden matkajärjestelyjen ohella huomioon myös rajan ylittämiseen liittyvät muodollisuudet (kuten viisumiasiat). Ylirajaiseen isovanhemmukseen aiheuttavat omat haasteensa matkustamiseen liittyvät hankaluudet, kuten matkan rasittavuus ja siihen kuluva aika. Informantti esimerkiksi toi esille, että hänen Pietarissa asuva ikääntyvä äitinsä ei jaksanut kovin monta kertaa vuodessa matkustaa Suomeen lastensa ja lastenlastensa luokse. Tämä johtui siitä, että hän koki matkan hankalaksi ja rasittavaksi.

Yhteenvetona todettaakoon, että venäläiset isovanhemmat auttoivat Suomessa asuvia tyttäriään yleensä monella tavalla. Venäläisistä isovanhemmista oli apua lasten hoidossa ja kasvatuksessa. Toisinaan isovanhemmat auttoivat tyttäriään myös taloudellisesti. Monessa venäläis-suomalaisessa perheessä venäläiset isovanhemmat korvasivat läsnäolollaan ja arjen avulla suomalaisten isovanhempien marginaalisemman aseman perheiden arjessa. Näyttääkin siltä, että perheiden välillä on suuria eroja siinä, millainen asema suomalaisilla isovanhemmilla on. Toisissa perheissä suomalaisten isovanhempien asema kaksikulttuuristen perheiden arjessa ja lastenhoitojärjestelyissä oli kapea, mutta oli myös perheitä, joissa suomalaiset isovanhemmat osallistuvat paljon lastenlastensa ja perheiden arkeen.

6.3 Isovanhemmat hoivan tarvitsijoina

Aineisto osoittaa, että hoiva oli läsnä venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa monella tavalla ja monella tasolla. Aikaisemmin olen jo käsitellyt informantteja omien lastensa hoivaajina. Ylisukupolvinen ja ylitajainen hoiva on tullut esille tarkastellessani, miten haastattelemani naiset saivat apua Venäjällä asuvilta sukulaisiltaan lastensa hoidossa Suomessa. Tässä luvussa kiinnitän huomioni siihen, miten ja millaisissa tilanteissa venäläiset maahanmuuttajanaiset toimivat hoivan tarjoajina omille vanhemmilleen ja appivanhemmilleen. Lisäksi tarkastelen sitä, miten venäläisten maahanmuuttajanaisten omille vanhemmilleen tarjoama hoiva eroaa heidän suomalaisille appivanhemmilleen tarjoamastaan hoivasta.

Venäläiset maahanmuuttajanaiset huolehtivat Venäjällä asuvista sukulaisistaan, erityisesti omista vanhemmistaan, monella tavalla. Yksi keskeinen ylisukupolvisen hoivan muoto, joka tuli esille lähes kaikissa haastatteluissa oli Venäjällä asuville sukulaisille annettu taloudellinen apu (remittances) (ks. myös esim. Zechner 2006). Aikaisempien tutkimusten perusteella tiedetään, että yleisesti maahanmuuttajat tukevat entiseen kotimaahansa jääneitä sukulaisia taloudellisesti kotimaahan suuntautuvien rahälähetysten muodossa varsin laajasti (esim. Bryceson & Vuorela 2002; Senyurekli & Detzner 2008; ks. myös Sirkkilä 2005). Myös venäläisten maahanmuuttajanaisten ylisukupolvinen ja ylitajainen hoivavastuu kattaa taloudellisen ja materiaalsen avun, jota naiset tarjoavat Venäjällä asuville perheensä ja sukunsa jäsenille. Taloudellinen apu ja rahan lähettäminen toisessa maassa asuvalle perheenjäsenelle voidaan Zechnerin (2006) tavoin nähdä osaksi transnationaalia hoivaa, ja se on maahanmuuttajien keskuudessa yleinen tapa huolehtia kotimaassa asuvista perheenjäsenistä (ks. myös esim. Sirkkilä 2005, 168).

Aiemmassa tutkimuksessa kotimaahan lähetettäviin rahälähetysksiin (remittances) ja entisessä kotimaassa asuvien sukulaisten taloudelliseen auttamiseen transnationaalin hoivan muotona on kiinnitetty paljon huomiota. Siirtolaisten kotimaahan suuntautuvien rahälähetysten taloudellisenkin arvo on huomattava. Precarias a la deriva (Hoivaajien kapina) -kirjassa (2009, 332) todetaan, että kotiin lähetettävien rahälähetysten arvo on jopa niin suuri, että se pitää esimerkiksi Meksikossa yllä kokonaisia kyliä. Rahälähetysten arvoa ja toisaalta globaalin siirtolaisuuden määrää kuvaa myös se, että siirtolaisten kotiin lähettämät rahälähetykset muodostavat toiseksi tärkeimmän kansainvälisen rahavirran öljytuottojen jälkeen (ibid.). Zechner (2006) esittää, että transnationaalissa hoivassa ja perheenjäsenten välisessä ylitajaisessa huolenpidossa tapahtuu konkreettisen hoivatyön (esim. kylvettäminen ja ruuanlaitto) ohella myös perheenjäsenten taloudellista auttamista. Hänen mukaansa niin sanotussa lännessä asuvat maahanmuuttajat (yleensä naiset), jotka ovat muuttaneet entisestä kotimaastaan korkeamman elintason maahan, pitävät taloudellisesti huolta myös entiseen kotimaahansa jääneistä sukulaisistaan. Myös Sirkkilä (2005) kertoo siitä, kuinka Suomessa asuvat thainaiset, joilla on parisuhde suomalaisen miehen kanssa, huolehtivat

suomalaisten miesten kertomusten mukaan entiseen kotimaahansa jääneistä sukulaisistaan. Warkentin ja Mikkonen (2004) ovat venäläisten naisten suomalaisia aviomiehiä tutkiessaan huomanneet, kuinka etenkin ne suomalaismiehet, joiden parisuhde venäläiseen naiseen on kariutunut, ovat kertoneet olevansa tyytymättömiä siihen, kuinka heidän naimisissa ollessaan tuli taloudellisesti pitää huolta myös vaimonsa Venäjällä asuvista sukulaisista. Myös Tiilikainen (2007) on todennut, että transnationaalisissa perheissä ”rikkaissa maissa” asuvat sukulaiset huolehtivat taloudellisesti niistä sukulaisista, jotka ovat jääneet entiseen köyhempään kotimaahan.

Se taloudellinen apu, jota Pohjois-Karjalassa asuvat venäläiset maahanmuuttajanaiset antoivat Venäjällä asuville sukulaisilleen, on varsin monipuolista mutta haastatteluissa ei tullut esille, että rahälähetykset olisivat yleisesti käytetty taloudellisen avun muoto. Yksi keskeinen ja käytännöllinen selitys tähän lienee se, että rahan lähettäminen Suomesta Venäjälle on kallista ja monimutkaista. Toisaalta lyhyt maantieteellinen välimatka, rajasta ja rajanylityksestä huolimatta mahdollistaa sen, että suuri osa informanteista kävi säännöllisesti ja usein sukuloimassa Venäjällä. Haastateltavat kertoivat auttavansa Venäjällä asuvia sukulaisiaan monella tavalla Venäjällä vierailujensa yhteydessä. Suomesta vietiin Venäjälle niin lääkkeitä, vaatteita kuin ruokatarvikkeitaakin. Vastavuoroisesti Venäjällä käydessä samoja hyödykkeitä tuotiin Suomeen, koska ne ovat yleensä Venäjällä halvempia.

Monet haastateltavat auttoivat Venäjällä asuvia sukulaisiaan myös taloudellisesti. Suomessa asuvat tyttäret pitivät huolta taloudellisesti erityisesti rajan läheisyydessä asuvista vanhemmistaan. Haastateltava esimerkiksi kertoi äitinsä asuvan Venäjällä hänen asunnossaan, jota hän itse ylläpiti (vrt. myös Huttunen 2006). Välitilan käsite konkretisoitui, kun maahanmuuttajanaisten arki tapahtui niin Suomessa kuin Venäjälläkin. Venäjälle sijoittuva arki näkyi siinä, että maahanmuuttajanaisella oli asunto Venäjällä, ja äiti toimi hänen sanojensa mukaan siinä asuessaan talonmiehenä. Haastateltava kertoi yllirajaisesta arjestaan:

”H: Minä voin sanoo, että minä melkein elätän omaa äiti. Hän nyt asuu minun asunnossa, no tietysti hän hoitaa tämän asunto ja niin kuin vartijana, mutta kuitenkin. Hän jätti minun veljelle oman asunnon ja muutti minun asuntoon asumaan. Ja minä olen tehnyt remontin kotona, ja minä annan joka kerta kun menen sinne, minä annan rahaa ja minä tuon Suomesta tavarat esimerkiksi nyt kun siellä ei oo lämmitystä. < - - > Periaatteessa minun mielestä minä järjestän kaikki asiat. Ja aina kun minä menen minä tuon myös ruokaa, ja kaikki mitä hän tilaa. Jos tarvitsee joku erikois niin kuin sukkahousut ³⁶, kun hän on kipeänä, minä menen ja ostin just niitä mitä hän tarvitsi. Aina hän jotain tilaa ja minä yritän tuoda hänelle.”

³⁶ Hoivan näkökulmasta kiinnostavaa on myös se, kuinka keskeiseen osaan sukkahousut nousevat tarkasteltaessa yhteiskuntien välisiä eroja hoivan organisoinnissa (vrt. esim. Tedre 2004). Toisaalta myös puheessa ns. itäeurooppalaisesta naisesta sukkahousut nousevat usein esille (vrt. Sinikka Nopola (2001) runo *Tervehdin teitä kevät-sukkahousuilla*).

Yhteenvetona voi todeta, että Suomesta ostettavat tavarat ja hyödykkeet olivat keskeinen keino, jolla Venäjällä asuvia isovanhempia avustettiin. Mikäli isovanhempia tai muita sukulaisia Venäjällä haluttiin auttaa antamalla heille rahaa, tuli maahanmuuttajanaisten matkustaa henkilökohtaisesti Venäjälle, tai vaihtoehtoisesti antaa rahan kuljettaminen jonkun Venäjälle matkaavan tuttavien tehtäväksi, koska rahan lähettäminen pankkitilin kautta oli aikaa vievää, hankalaa ja kallista. Voidaankin katsoa, että Suomen ja Venäjän välinen raja ja rajaregiimi asettaa omat reunaehdonsa myös sille, miten maahanmuuttajan ja sukulaisten välinen taloudellinen apu toimii.

Taloudellinen ja materiaallinen apu ei ollut ainoa informaalin hoivan muoto, jolla venäläiset maahanmuuttajanaiset sukulaisiaan auttoivat. Haastateltavat kertoivat auttavansa niin omia Venäjällä asuvia vanhempiaan kuin Suomessa asuvia appivanhempiaan esimerkiksi kotitöissä. Hoivan näkökulmasta ylirajaisuus ja rajan ylittäminen asettivat hoivatyölle ja hoivan organisoinnille erityisvaateita (ks. tarkemmin luku 6.4). Informantit eivät kuitenkaan tuoneet haastatteluissaan esille sitä, että rajan ylittäminen tai rajamuodollisuudet erityisesti haittaisivat heidän yhteydenpitoaan omiin Venäjällä asuviin vanhempiin tai sukulaisiin. Monet kertoivat käyvänsä säännöllisesti Venäjällä sukuloimassa, ja he kertoivat auttavansa samalla vanhempiaan arjen askareissa. Monilla informanteilla oli sekä Suomen että Venäjän kansalaisuus ja tämä helpotti Suomen ja Venäjän välisen rajan ylittämistä. Informantit kertoivat, että heidän Venäjällä asuvilla vanhemmillaan tai sukulaisillaan, joiden hoivaan he itse osallistuivat, oli Venäjällä joku läheinen henkilö, joka huolehti vanhuksen arjen hoivasta ja konkreettisesta hoivatyöstä. Kukaan haastatteleistani naisista ei ollut Venäjällä asuvan vanhemman tai sukulaisen hoitovastuussa yksin, ilman Venäjällä asuvan sukulaisen apua. Tällainen avustavan hoivaajan rooli sopii ylirajaiseen hoivaan paremmin kuin tilanne, jossa olisi yksin tai ensisijaisessa vastuussa toisessa maassa asuvan sukulaisen (ruumiillisesta) hoivasta.

Naiset kertoivat osallistuvansa ruumiillisen hoivatyön tekemisen sijaan vanhempiensa ja sukulaistensa hoivan organisointiin. Hoivaa vailla oleva vanhempi saattoi olla venäläisessä vanhainkodissa, mikäli vanhemman tila oli sellainen, että hän tarvitsi jatkuvaa huolenpitoa tai Venäjällä ei asunut ketään läheistä sukulaista, joka olisi voinut toimia ensisijaisena hoivaajana. Eräs informantti kertoi äitinsä asuneen Venäjällä vanhainkodissa, jossa hän itse kävi miehensä kanssa säännöllisesti äitiään katsomassa. Loppuaikoina äiti ei enää tunnistanut tyttärtään, mutta säännölliset vierailut jatkuivat. Tällainen järjestely onnistuu ylirajaisesti helpommin kuin ruumiillista läsnäoloa vaativa hoivatyö. Tämän aineiston perusteella Suomessa asuvat tyttäret osallistuivat Venäjällä asuvien vanhempiensa hoivaan ja arkipäivän askareisiin hoivaa organisoimalla, mutta päävastuu käytännöllisestä jokapäiväisestä hoivatyöstä oli Venäjällä asuvilla sukulaisilla tai formaaleilla palveluilla. Laajennetun perheen ideologia toimi venäläisissä perheissä hyvin.

Informantit näet kuvasivat sitä, kuinka heidän sisarustensa lapset tai sisarensa pitivät huolta heidän Venäjällä asuvista vanhemmistaan.

Ylisukupolvinen ja *vastavuoroinen hoiva* tuli esille haastatteluissa myös informantin kertoessa omasta tilanteestaan ja paineista, joita hän koki äitinsä elossa ollessa. Jos hoivan organisointia tarkastelee kulttuurisessa viitekehyksessä tulkiten organisointivastuun liittyvän hoivan kulttuuriseen ilmenemiseen, voi esittää tulkinnan, että edellisissä esimerkeissä hoivan organisoinnin erilaiset kulttuuriset käytännöt ja tavat oli löydettävissä haastattelupuheesta. Haastateltava, joka haastattelua tehtäessä hoivasi suomalaista aviomiestään, kertoi niistä vanhusten hoivan järjestämisen tavoista, joita hän käytti, kun hänen äitinsä oli jo hyvin sairas. Hän kertoi, että hänen odotettiin ottavan äitinsä mukaan Suomeen ja huolehtivan äidistään sillä tavoin. Haastateltava siis kertoi yhteisön odotuksista ja paineista, jotka hän kohtasi jättäessään äitinsä Venäjälle.

"P: Tuota, osallistutko sie omien vanhempies elämään jollain tavalla, onko siun vanhemmat elossa?"

H: No just kato äiti kuoli tänä vuonna. Mutta aina minä kävin tietysti, vaikka hän ei tuntenut minua ja viiden vuoden aikana hän ei tuntenut minua. Mutta minä aina kävin siellä, ja aina huolehdin eri tavalla että hänen vointinsa ja sairautensa (mukaan).

P: Autoitko häntä ihan materiaalisesti?"

H: No autoin mutta jos mitä hän tarvitsi. Mutta oikeastaan ainakaan venäläisittäin minä en huolehtinut tarpeeksi paljon omasta äidistä, no kun hän asui

P: Millä tavalla?"

H: Venäjällä sellainen tapa, että jos tytär muutti Suomeen minun piti ehdottomasti ottaa äitini mukaan sitten kun minä muutin Suomeen. Mutta minä en ottanut häntä. Kun hän asui siellä hänellä oli erittäin hyvä asunto keskustassa ja hänellä ei ollut mitään hättää. Eikä hän halunnut, mutta hän kävi meillä hyvin paljon, hyvin usein. Mutta minä en ottanut häntä asumaan tänne, kun täällä puhutaan suomea ja täällä televisiosta tulee vain suomenkielisiä ohjelmia, hän ei osannut. Eikä voinut tulla. Mutta koko Sortavalan kaupunki oli sitä mieltä, että miten ihmeessä tuoko nainen vielä täällä asuu Sortavalassa, sitten kun mummo sairastui totta kai piti heti viedä Suomeen, mutta taas minä en ottanut häntä. Minä vain järjestin siellä hänen asioitaan. Me X:n (miehen nimi) kanssa järjestimme. Että sillä tavalla että hän ei ollut yksin siellä, hänet hoiti hänen lastenlapsi esimerkiksi just minun vanhin veljeni poika. Hän on yli kolmekymmentävuotias mies, hänellä on oma perhe mutta he asuvat äitini kanssa ja he huolehtivat minun äitistä, no se heidän mummo myös.

P: Mummo joo.

H: Mummosta erittäin hyvin (huolehtivat)."

Hoivan vastavuoroisuus sai erilaisen näkökulman erään haastateltavan kertomuksessa suhteestaan äitiinsä. Haastateltavan äiti oli hylännyt tyttären tämän ollessa pieni. Hän korosti, kuinka hän joka tapauksessa huolehti äidistään ja rakasti tätä, vaikka heillä ei ollut varsinaista äiti-tytär-suhdetta, eikä naisen äiti mitenkään huolehtinut lapsenlapsistaan vaan oli lähinnä ”väsynyt mummo”. Haastateltava sanoi, että hänellä oli läheisempi ja äititapaisempi suhde tätiinsä kuin omaan äitiinsä.

”H: Noh. Melkein ei mitään suhdetta meillä ees ole, että minä vain yritän auttaa häntä että näin – minä joskus järjestän, yritän auttaa, mutta ei mikään suhde ei. Minulla enemmän tämmönen äiti suhde minun tädin kanssa kuin minun oman äitin kanssa. Kun olin lapsi muutama vuosi oli että minä asuin tädin luona, mutta kyllä minun täti hän käy minun luona ja tykkää minun lapsista, ja minä samoin hänen luona käyn, enemmän kuin oman äitini luona.”

Informantit kertovat, kuinka heidän suomalaiset appivanhempansa tarvitsivat erilaista apua arjessaan kuin Venäjällä asuvat vanhemmat. Ensisijaiset hoivan muodot, joita suomalaisille appivanhemmille tarjottiin, olivat fyysinen apu arjen askareissa sekä emotionaalinen tuki ystävyyden muodossa (sosiaalinen tuki). Haastateltavat kertoivat tehtäviinsä kuuluvan henkisen tuen ja juttuseuran tarjoamisen appivanhemmille. Suomalaiset appivanhemmat tarvitsivat enemmän tukea arjen askareisiin kuin Venäjällä asuvat isovanhemmat. Informantti perheineen auttoi miehensä isää arjen askareissa, mutta omaa isäänsä Venäjällä hän auttoi lähinnä taloudellisesti:

”P: Entäs sitten isovanhemmuus ja isovanhemmat, niin miten isovanhemmat osallistuu teijän perheen elämään? Toisaalta niin kun miehesi isä ja toisaalta sit sinun vanhemmat?

H: Mitenkä osallistuvat?

P: Niin. Tai millä tavalla he näkyy teijän elämässä ja teijän arjessa? Minkälainen merkitys heillä on?

H: No yhdessä olo, isä ei oikein käy hän kahdeksankymmenen jo

P: Sinun isäsi?

H: Ei, miehen.

P: Appiukkosi?

H: Niin appiukko, että hän ei käy meidän luona, harvoin joskus syntymäpäivällä tai jotain semmosta, mut enemmän me käymme siellä. Siellä hänen arki me värjätään.

P: Maalaatte talloo?

H: Ei (nauraa), mie tarkoitan hänen harmaa arki vähän värjätään.

P: Okei väritätte niin kuin arkee, tuotte siihen niin ku juhlaa arjen keskelle.

H: Niin. Tässä se vähän hänelle piristystä tai mitä, mie siellä ruuat laitan ja saunassa käyvään, että hän on niin kuin sitten perheessä, mutta ei se hän niin kuin sillä tavalla, on hänkin tärkeä tavallaan että miehen isä ja lasten ukki, että.

P: Joo. No, entäs sitten kerroit jo miten osallistut appiukkos elämään mutta osallistutko omien vanhempien elämään, autatko heitä arjen askareissa tai muuten?

H: Mut rahallisesti jos tarvitsee. Mutta ei se muuta. Äitiä minulla ei ole enää, isä on melkein seitsämänkymppinen ja kyllä minä milloin siellä käyn keskustelen tai muuta tarvii jotain, vaatteita ja semmosta.”

Myös seuraavassa esimerkissä informantti korosti anopin tarvitsevan seuraa ja sosiaalista tukea toisin kuin Venäjällä asuvat omat vanhemmat, joita hän auttoi materiaalisesti.

”H: Omia vanhempia minä tosi paljon yritän auttaa niitä, kun niillä on sosiaalipuoli niin kuin hirmu heikko. Koko ajan niin kuin rahasta niin kuin autan niille ja kaikkea asioita tuota, mitä ne tarvii, yritän lääkkeitä ja sitä edelleen. Mutta anoppi niin kuin sosiaalipuoli ihan ok, mutta kun se on yksinäinen, ei hänellä miestä oo ja se henkisesti hirmu niin kuin heikko ja hänellä tarvitsee niin kuin jonkun kanssa keskustella ja sillä tavalla.”

Haastattelujen perusteella suomalaiset ja venäläiset isovanhemmat olivat avun tarvitsijoina erilaisessa tilanteessa. Venäjällä asuvia vanhempia ja sukulaisia autettiin lähinnä taloudellisesti ja materiaalisesti kun taas suomalaiset appivanhemmat tarvitsivat lähinnä apua arjen askareissa ja seuraa, jota naiset perheineen saattoivat tarjota.

6.4 Ylirajainen hoiva Suomen ja Venäjän rajalla

Ylirajainen konteksti tuo hoivaan erityiskysymyksiä (vrt. Zechner 2010). Zechnerin (2010) mukaan ylirajaisen informaalin hoivan erityiskysymyksiä ovat muun muassa kahden valtion erilaiset sosiaalipoliittiset järjestelmät, mutta myös välimatkoihin ja kulkemisiin liittyvät näkökohdat. Tutkimukseni aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella ylirajaista hoivatyötä konkreettisena ja ruumiillisena, arkisena rutiinina sekä hoivan organisointivastuuna. Raja ja rajanylitykseen liittyvät käytännöt ja konventiot määrittävät myös hoivan käytäntöjä ja hoivan tapoja venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa (vrt. Davydova & Pöllänen 2010). Rajan ylittäminen arkisena, toistuvana rutiinina niin hoivatarkoituksissa kuin muissakin tarkoituksissa (esimerkiksi bensan hakeminen Venäjältä) kuului monen informantin arkeen.

Tutkiessaan Suomessa asuvia virolaisnaisia, jotka huolehtivat Virossa asuvista sukulaisistaan, Zechner (2006) päätyi siihen, että Suomesta Viroon suuntautuva ylijäräinen hoiva kohtaa ainakin kaksi hyvinvointivaltioon ja aluepolitiikkaan liittyvää kysymystä. Virolaiset naiset, jotka kulkevat säännöllisesti Suomen ja Viron välillä hoivaten ja huolehtien sukulaisistaan, kertovat siitä, kuinka säännöllisistä vierailuista ja ylijäräisestä hoivaamisesta tulee ongelma tilanteissa, joissa Suomessa asuva hoivaaja joutuu elämään suomalaisen hyvinvointivaltion tulonsiirtojen varassa. Esimerkiksi työttömyyspäivärahan saamisen ehtona on se, että etuuden saaja on läsnä Suomessa ja tarvittaessa työmarkkinoiden käytettävissä. Tämä saavutettavuuden vaatimus puolestaan hankaloittaa Virossa asuvien sukulaisten hoivaamista etenkin niissä tilanteissa, joissa sukulaiset asuvat Viron maaseudulla, hankalien kulkuyhteyksien päässä. Hankalat kulkuyhteydet tulivat vastaan oikeastaan kaikissa muissa tilanteissa paitsi silloin, jos autettavat sukulaiset asuvat Tallinnassa, joka Suomesta – ainakin Helsingistä – käsin katsottuna on mahdollista saavuttaa varsin helposti. (Zechner 2006.)

Hoiva arkisena ja ruumiillisena työnä tai organisointivastuuna näyttäytyy ylijäräisessä kontekstissa toisenlaisena kuin yhden kansallisvaltion sisällä. Hoivan yksi ulottuvuus on molemmissa tapauksissa ruumiillinen huolenpitytyö, jossa toisen ihmisen, apua tarvitsevan, ruumiillisesta puolesta huolehditaan pesemällä ja pukemalla, ruokaa laittamalla ja syöttämällä. Kuten Zechner (2006, 83) toteaa, juuri tämä henkilökohtainen hoiva on pääasiassa paikkaan sidottua ja vaatii siis sekä hoivaajan että hoivan tarvitsijan samanaikaista läsnäoloa samassa paikassa. Sen lisäksi, että hoiva on ruumiillista ja fyysistä työtä, se on myös hoivan organisoimista, koska siinä on lopulta kyse vastuusta toista tai toisia kohtaan. Zechner tiivistää hoivan ylijäräisyyttä pohtiessaan, että niin yhteydenpito kuin taloudellinen ja emotionaalinen tuki ovat mahdollisia myös välimatkan päästä, mutta pukeutumisessa ja peseytymisessä auttaminen sekä siivoaminen voivat onnistua vain paikan päällä tekemällä. Zechner (2006, 88) kuvaa ylijäräistä hoivaa välimatkan kautta etäältä hoivaamisena: *”Transnationaalisissa perheissä etäisyys määrittää hoivaa monin eri tavoin. Pitkä etäisyys ja valtioiden väliset rajat nostavat hoivan hintaa, kun matkustamiseen kuluu paljon rahaa ja aikaa. Rajamuodollisuudet saattavat hankaloittaa matkustamista, vaikka Viron ja Suomen välillä tilanne on helpottunut vuoden 1997 viisumivapauden jälkeen. Pitkät välimatkat heikentävät hoivan intensiteettiä. Etäälle ei voi hoivata päivittäin.”*

Ylijäräisessä hoivassa rajan ylittäminen ja raja asettaa omat ehtonsa hoivan toteuttamiselle. Fyysistä läsnäoloa vaativat hoivaan kiinteästi liittyvät ihmisen ruumiintoimintojen aikojen asettamat vaatimukset ja hoivan ennakoimattomuus tulevat ylijäräisissä hoivasuhteissa erityisellä tavalla näkyviksi. Hoivattavan tarpeet, toiveet ja tilanteet vaihtelevat päivästä toiseen ja tämä vaikeuttaa ennakkosuunnittelua. (Ks. Tedre 1999; 2003a.) Hoivaan kuuluvat myös rutiinit siinä mielessä, ettei hoivaa voi tehdä varastoon vaan hoiva toistetaan päivästä tai

viikosta toiseen, koska tarpeet toistuvat. Ylirajaisessa hoivassa hoivaaja on kenties suunnitellut käyvänsä huolehtimassa sukulaisestaan Venäjällä viikonloppuna, mutta hoivattavan tilanne saattaa viikon aikana muuttua odottamatta esimerkiksi sairauden vuoksi. Raja vaikeuttaa odottamattomiin tilanteisiin vastaamista, sillä esimerkiksi Suomen ja Venäjän välistä rajaa ylitettäessä joudutaan aina kysymään, kuinka kauan rajan ylitys tällä kertaa kestää (ks. Davydova & Pöllänen 2010; 2011). Toisaalta myös silloin, kun venäläisiä isovanhempia tarvittaisiin Suomeen hoitamaan lapsenlapsiaan, saattaa liikkumista rajoittaa se, ettei venäläisillä isovanhemmilla ole juuri sillä hetkellä voimassa olevaa viisumia.

Aineistoni Suomessa asuvat naiset elivät konkreettisesti kahden valtion ja toisaalta kahden järjestelmän eli jälkisosialistisen Venäjän ja EU-Suomen välissä ja välitilassa. Heidän arkensa koostui hoivasta rajan molemmiin puolin, ja arjen rutiineista suoriutuminen vaati säännöllistä rajan ylittämistä. Suuri osa haastatelluista naisista oli muuttanut Suomeen Luoteis-Venäjältä ja niin sanotuilta Suomen lähialueilta. Monella vähintään toinen vanhemmista tai joku läheinen sukulainen asui tai oli ainakin asunut Venäjällä sinä aikana, kun nainen itse oli asunut Suomessa. Hoivan näkökulmasta tämä tarkoitti, että informanttien oli toisaalta huolehdittava Venäjällä asuvista sukulaisistaan Suomesta käsin, ja toisaalta heiltä puuttui hoivaresursseja siksi, etteivät isovanhemmat asuneet Suomessa.

Hoivaan sisältyvät vastavuoroisuus ja vastuut ovat monimutkaisia ja erityisesti perhehoivan kontekstissa keskeisiä kysymyksiä. Esimerkiksi aikuisten lasten vastuu omista ikääntyvistä vanhemmistaan säilyy myös siinä tilanteessa, että arki muodostuu ylirajaiseksi ja kahdella puolella rajaa tapahtuvaksi. Zechner (2006, 84) toteaa jopa, että ylirajaisissa perheissä perhevastuut voivat muodostua keskenään kilpaileviksi, jolloin maantieteellisesti lähellä ja etäällä olevien perheenjäsenten hoivatarpeet (sekä vastuut ja velvollisuudet) asettuvat ristikkäisiksi. Ylirajaisesta hoivasta puhutaan toisinaan myös etäältä hoivaamisena. Zechner toteaa, että etäältä hoivaaminen hämärtää sitä, että valtion rajojen ylittyminen hoivakontekstissa asettaa hoivalle muunkinlaisen kuin pelkän maantieteellisen, välimatkaan liittyvän haasteen. Ylirajaisessa hoivassa asettuvat vastakkain kahden maan erilaiset hoivan organisoimisen tavat ja sosiaalipoliittiset järjestelmät. Ylirajaisessa hoivassa paikkojen välisiin suhteisiin liittyvät institutionaaliset rakenteet (esimerkiksi maahanmuuttoon ja valtioiden välisiin suhteisiin liittyvät lait ja politiikat) ovat Zechnerin mukaan kiinteästi sidottuja hoivaamiseen. Esimerkiksi se, kuinka työpaikoilla suhtaudutaan siihen, että maahanmuuttajataustainen henkilö lähtee hoitamaan sairaan äitinsä asioita kesken työviikon toiseen maahan, on sidottu uuden kotimaan sosiaalipoliittiseen järjestelmään.

Raja ja rajanylityksen konkreettisuus tuli eletyksi myös sen taloudellisen avun luonteessa, jota venäläiset maahanmuuttajanaiset toimittavat sukulaisilleen Venäjän puolelle. Kuten edellä totesin, rahansiirrot ovat hankalia. Rahan lähettäminen Venäjälle pankkitilien kautta on vaikeaa, eikä esimerkiksi venäläisiä

eläkkeitä makseta suomalaisille pankkitileille, jos maahanmuuttajan omainen asuu Suomessa. Rahansiirrot tulee siis puolin ja toisin tehdä aina vierailujen yhteydessä, ja rahat tulee kuljettaa käteisenä tai nostaa automaateista. Venäläisten maahanmuuttajanaisten Venäjälle toimitettavien avustusten luonteessa näkyikin transnationalisuuden paikallisuus (ylirajaisuus) ja ruumiillisuus. Kun kaukana kotimaastaan asuvat maahanmuuttajat lähettivät kotimaahansa yleisesti rahalahetyksiä, oli Suomessa asuvien venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten tyypillinen tapa avustaa kotimaassa asuvia perheenjäseniään se, että he veivät siellä käydessään näille hyödykkeitä (esimerkiksi lääkkeitä, vaatteet).

Rajan läheisyys ja rajan läsnäolo tuli aineistossa eksplisiittisesti esiin niin arjen mahdollisuutena kuin epävarmana välttämättömyytenäkin. Haastateltava kertoi siitä, kuinka hänen oli Suomeen muutettuaan rajan läheisyyden vuoksi mahdollista ylläpitää hyviä ja tiiviitä suhteita Venäjän puolella asuviin sukulaisiinsa, koska he asuivat muutamien kilometrien päässä toisistaan. Hän myös kuvasi ylirajaista arkea, jota monet muutkin Pohjois-Karjalassa asuvat venäläiset naiset elivät kertoen muun muassa siitä, kuinka hänen sukulaisensa kyyditsivät häntä rajan yli:

"P: Entäs sitten siun omat sukulaiset niin millä tavalla sie ajattelet, että miten tärkeitä ne on sulle?"

H: No, minulla on äiti ja sitten täti asui Venäjän puolella Värtsilässä ja sitten tädin tytär minun serkku, no joo tulevat. Sen tyttären poika on tosi hyvä, jos minä soitan hänelle jos pyydän hän aina tekee ja tulee hakemaan jotain minut, jos mulla ei oo kyyttiä Venäjälle ja tämmöstä. Sitten veli asuu Latviassa ja minulla on tosi hyvä veli, tosi hyvä. Hän ei polta tupakkaa, ei ota alkoholia, no joskus vähän. On tosi hyvä vaimolle auttaa kaikessa, että minä voin sanoa, että on olemassa tämmöisiä miehiä.

P: Hyviä miehiä.

< - - >

H: Siksi minulla ei ole näin ikävä ja kaikki, no mulla ei ollut ikävä koska ensiksi kuusi vuotta, ensimmäistä kuusi vuotta minä asuin Värtsilässä Suomen puolella, ei ollut pitkä matka kotiin."

Sama haastateltava toi kuitenkin esiin senkin, että koska kyse oli Suomen ja Venäjän välisestä rajasta, siis kontrolloidusta rajasta, on rajan olemassaolo otettava huomioon arjen ylirajaista toimintaa suunniteltaessa. Sitaatissa nainen kuvaa epävarmuutta, jota Suomen ja Neuvostoliiton välinen raja asetti hänen elämäänsä silloin kun hän alun perin muutti Suomeen:

"P: Joo. Miten kauan oot kaiken kaikkiaan asunut Suomessa?"

H: No, kolmesta vuotta kun minulle oli laitettu leima passiin, että minä lähden kokonaan, koska silloin oli Neuvostoliitto. Minä en asunut Venäjällä. Minä tulin

Neuvostoliitosta. Minä tulin, minä olin raskaana ja sitten mulla oli jo valmis ja kaikki ja minä vielä olin siellä Venäjän puolella, ja sitten mies tuli hakemaan että viikon päästä tulossa ja jos raja on kiinni ja sattuu jotain. Hän sanoi, että sitten tulee vaikeaa jos lapsi syntynyt Venäjän puolella. Sitten pitää hoitaa taas kutsu ja kaikki paperit ja kaikki.

P: Uuvetaan?

H: Joo, joo koska sitten viikko ennen, no neljäs kesäkuuta minä tullut Venäjältä Suomen puolella. Ja silloin minulle oli laitettu leima, että nyt minä lähdän Neuvostoliitosta kokonaan pois, koska silloin oli aivan eri laki kuin nyt. Nyt ihminen saa olla Venäjän kansalainen ja Suomen kansalainen, ja ei oo pakko lähteä asunnosta joku uus asunto voi olla ja. Mutta silloin oli, silloin oli että kun menen naimisiin ja mulla oli sisäpassi Venäjällä ja sitten ulkopassi, jos minä haluan mennä ulkomaille, ja sitten kun minä menen naimisiin, sitten minä olen tämmönen passi kun minä lähdän kun minä muutan kun minä lähdän pois Neuvostoliitosta on aivan eri passi, eri malli ja sitten laittavat sen leiman että minä lähdän kokonaan pois.

P: Neuvostoliitosta?

H: Joo, se kolmesta vuotta on jo mennyt. Koska ennen mulla oli eri malli, eri passi. Ja minä olin käynyt hammaslääkärissä ja neuvola ja kaikki silloin kun olin raskaana ja koska Värsilässä ei oo pitkä matka, joo ja oli tämmönen että Venäjän puolella lääkäri minä en oo käynyt, että vain, koska mies asunut Värsilässä.”

Rajan ylitys nousi esiin toistuvana arkisena toimintana, jossa Venäjän puolella käytiin tankkaamassa autoja, käytiin sukuloimassa ja samalla Venäjältä tuotiin monia hyödykkeitä. Osa naisista ylitti rajan muutaman kerran vuodessa, toisille se oli viikoittaisia piipahduksia ”rajalla”, mutta tyypillisesti rajan ylityksen frekvenssi oli naisten elämässä jotakin tältä väliltä (esimerkiksi kuukausittain toistuva rutiini). Osa naisista myös erotteli erilaiset Venäjällä käymisen ja rajan ylityksen funktiot. On eri asia käydä tankkaamassa ”rajalla” kuin sukuloimassa Pietarissa tai Petroskoissa (ts. Venäjällä). Haastateltava kertoi rajanylityksestä:

”P: Joo. Kuinka usein suurin piirtein käytte Venäjällä?

H: No, se riippuu mihin, me käymme auto tankkaamassa, tankkaamassa käyvään kerran kahdessa viikossa no se on joku pika

P: Visiitti?

H: Visiitti, joo, mutta sitten pitempi visiitti se on noin kerran puolessa vuodessa.

P: Joo, eli aika usein kuitenkin.

H: Ny. Kohtuullisesti.

P: Joo. Haluaisitko käyvää siellä kotipuolella usseemminkin?

H: Alussa kyllä halusin kovasti mutta sitten ajan myötä halu vähenee.

P: Niin sitä soppeutuu tänne jollain tavalla?

H: Niin.

P: Se arki alkaa rullaamaan täällä.

H: Niin.”

6.5 Ylisukupolvisen hoivan kaksi erillistä sukupolvisopimusta

Hoiva, kuten aineistokin osoitti, on yksi keskeisimpiä yksilön arkea ja elämäntapaa koskevia kysymyksiä. Jokainen on elämänsä aikana hoivattavana, ja suurin osa ainakin naisista, myös tuottaa hoivaa elämänsä aikana joko informaalisti jollekin tai joillekin läheisilleen tai formaalisti ansiotyönään. Tavalla tai toisella hoiva siis koskettaa jokaista. Ylirajaisessa arjessa hoiva muodostuu enemmän neuvottelua, organisointia ja erilaisia käytäntöjä vaativaksi kysymykseksi kuin hoiva yhden yhteiskunnan sisällä. Mutta myös ylirajaisessa arjessa hoiva on vastavuoroista ja ylisukupolvista hoivatyötä ja hoivan järjestämistä. Käytän ylisukupolvisuuden analyysiä tiivistääkseni sukupolvisopimuksen käsitettä.

Aineiston perusteella venäläisten maahanmuuttajanaisten arjen hoivassa toteutui (ainakin) kaksi erilaista sukupolvisopimusta: *venäläisten isovanhempien* kanssa oli käytössä toisenlainen *sukupolvisopimus* kuin suomalaisten isovanhempien kanssa. *Venäläisten isovanhempien kanssa toimi sanaton sopimus* (vrt. Tedre 1999) siitä, että *isovanhemmat osallistuvat lastenlastensa hoivaan, ja vastavuoroisesti maahanmuuttajanaiset myös huolehtivat vanhemmistaan*. Naisten ylirajaisessa hoiva-arjessa venäläisten isovanhempien merkitys oli suuri. Venäläiset isovanhemmat olivat lastenlasten hoivassa luotettavan hoivaajan roolissa. He osallistuivat monella tavalla lastenlastensa hoivaan ja kasvatukseen ylirajaisesti (esim. mummolat kesänviettopaikkoina, isovanhempien säännölliset vierailut Suomessa tyttäriensä ja lastenlastensa luona). Venäläisten isovanhempien läsnäolo on venäläis-suomalaisten perheiden arjessa ja heidän apuunsa lasten hoivassa ja kasvatuksessa luotettiin valtioiden välisestä rajasta huolimatta. Tosin naiset kertoivat myös siitä, että perheiden ylirajaisuus rajoitti isovanhempien mahdollisuutta auttaa. Käytännössä ei aina ollut mahdollista saada hoitoapua Venäjällä asuvilta isovanhemmilta.

Aineiston perusteella maahanmuuttajanaiset osallistuivat omien vanhempien ja sukulaisten ylirajaiseen hoivaan Venäjällä yleensä hoivan organisoijina sen sijaan, että he olisivat ensisijaisia ruumiillisen hoivan (hoivatyön) antajia. Oli tyypillistä, että naiset toimivat vanhempiensa hoivassa täydentävänä hoivaajana. Toisin sanoen kukaan informantti ei ollut Venäjällä asuvan vanhempansa ensisijainen hoivaaja vaan vanhemman lähihoivaajana toimi joku Venäjällä asuva sukulainen, läheinen

tai formaali palvelujärjestelmä. Zechnerin (2006) ajatuksia mukaillen katson, että transnationaalissa eli ylirajaisessa hoivassa, jossa hoivaa toteutetaan etäältä hoivattavasta, tämä hoivan järjestäjän positio on maahanmuuttajalle luonnollinen paikka. Etäällä asuessa mahdollisuus intensiiviseen hoivaan kärsii, koska etäältä ei voi hoivata tiiviisti ja ennakoiden (ts. äkilliset tilanteet huomioiden). Venäläisten maahanmuuttajanaisten etäältä hoivaajan roolia kuvaa hyvin se, että monet naiset kertoivat olevansa Venäjällä asuvan *vanhempansa taloudellinen tuki ja turva*. Ylirajaisessa kontekstissa taloudellinen hoiva-apu on yksi keskeinen hoivan muoto.

Suomalaisten isovanhempien, appivanhempien kanssa informanteilla oli voimassa toisenlainen sanaton *sukupolvisopimus*. Tässä sopimuksessa isovanhempien roolia lastenlasten elämässä voi luonnehtia täydentävän hoivaajan rooliksi. Haastateltavien mukaan suomalaiset isovanhemmat näet osallistuivat lastenlastensa hoivaan vain halutessaan. Naiset korostivat, että suomalaiset isovanhemmat eivät pitäneet velvollisuutenaan osallistua lastenlastensa hoivaan ja kasvatukseen toisin kuin venäläiset isovanhemmat, joille isovanhemmuus oli myös velvollisuus.

Naiset katsoivat, että heillä itsellään on moraalinen vastuu huolehtia appivanhemmistaan. Tosin osa naisista oli myös suomalaisille appivanhemmilleen täydentävän hoivaajan roolissa. Oli tyypillistä, että naiset auttoivat appivanhempiaan arjen askareissa ja tarjosivat näille erityisesti seuraa ja sosiaalisia kontakteja. Siinä missä Venäjällä asuvia vanhempia autettiin taloudellisesti ja organisoimalla heidän hoivajärjestelyjään, suomalaisia appivanhempia naiset auttoivat konkreettisesti arjen askareissa tai emotionaalisesti, esimerkiksi kyläilemällä.

Monet haastateltavat katsoivat, etteivät saa suomalaisilta appivanhemmiltaan, lastensa isovanhemmilta, tarpeeksi apua lastenhoidossa tai muissa arjen toimissa. Ylisukupolvinen hoiva suomalaisten appivanhempien ja maahanmuuttajanaisten kesken jäi näin ollen epätasapainoiseksi, eikä arjen hoiva siis muodostunut täysin vastavuoroiseksi. Aineisto ei kuitenkaan ollut yksiääninen tässä asiassa. Osassa perheistä suomalaiset appivanhemmat olivat keskeisessä roolissa venäläis-suomalaisten perheiden hoiva-arjessa, ja osalle suomalaiset isovanhemmat olivat keskeinen resurssi lastenhoidossa. On hyvä pitää mielessä, että usein suomalaisten välisissä parisuhteissa ja suomalaisissa perheissäkin äidin tai vaimon vanhemmat ovat perheelle keskeisempi hoiva-avun antaja kuin isän tai miehen vanhemmat.

Aineiston perusteella näyttää siltä, että venäläiset maahanmuuttajanaiset olivat lastenhoitovelvollisuuksiensa lisäksi tai niiden ohella hoivaajia myös isovanhemmille tai muille sukulaisille. Osa naisista hoivasi joko suomalaisia appivanhempiaan tai venäläisiä vanhempiaan, ja joidenkin informanttien ylisukupolvinen hoivavastuu kattoi sekä omien vanhempien että appivanhempien hoivan.

MIEHEN PAIKKA ISÄNÄ JA PUOLISONA VENÄLÄISTEN VAIMOMUUTTAJIEN ARJESSA

7

Tässä luvussa tarkastelen venäläisten maahanmuuttajanaisten käsityksiä isyydestä ja miehen paikasta niin Venäjällä/Neuvostoliitossa kuin Suomessakin. Tarkastelen sitä, miten informantit näkevät suomalaisen miehen paikan omassa ja lastensa elämässä. Toisaalta katson, miten naiset refleктоivat venäläisen miehen paikkaa perheessä suhteessa suomalaisen miehen paikkaan perheessään. Teoreettiset käsitteet, joiden avulla käyn läpi isän ja miehen paikkaa tässä luvussa, ovat sukupuolisopimuksen ja välitilan käsitteet.

7.1 Venäläisen isänhoiva ja läsnäolo Suomessa asuvan lapsen arjessa

Haastatteluista voi päätellä, että yllirajaisuus ja välitila oli kaikkein selvimmin paikannettavissa isänhoivan diskurssiin tilanteissa, joissa venäläisen maahanmuuttajanaisen lapsen tai lasten isä oli venäläinen. Suurimmalla osalla haastatteluista naisista oli lapsia venäläisen ex-puolison kanssa. Haastattelujen perusteella ei voi tehdä kattavaa tulkintaa siitä, kuinka venäläiset isät huolehtivat, hoivaavat ja pitävät yhteyttä Suomessa asuviin lapsiinsa. Osa informanteista kuitenkin kertoi, että venäläinen isä oli läsnä lapsensa elämässä. Monet naiset kokivat olleensa ”isättömien” lasten yksinhuoltajia joko Venäjällä asuessaan tai erottuaan lapsensa venäläisestä isästä ja muutettuaan Suomeen. Venäjälle jääneet isät eivät enää pitäneet tiivistä yhteyttä lapsiinsa. Aikaisempien tutkimusten perusteella (ks. esim. Bridger & Kay 1996) nimenomaan pienten lasten yksinhuoltajajäidit ovat olleet innokkaimpia solmimaan parisuhteen ulkomaalaisten miesten kanssa ja muuttamaan pois Venäjältä.

Aineiston perusteella maahanmuuttajanaisten lapset, joilla oli venäläinen isä, eivät juurikaan saaneet aktiivista arjen hoivaa tai huolenpitoa venäläiseltä isältään. Tyypillinen tapa kuvata venäläisen isän roolia Suomessa asuvan lapsen arjessa on se, ettei isä pidä lapseensa aktiivisesti yhteyttä. Kerrottiin, että juuri isä ei pidä yhteyttä lapseensa. Toisaalta haastatteluissa tuli esille, että isän yhteydenpito voi olla pinnallista esimerkiksi niin, että Suomessa asuva lapsi sai aika ajoin postikortin tai kirjeen isältään. Haastateltava kertoi vanhimman poikansa suhteesta venäläiseen isäänsä:

”P. Onko mittään sellaisia asioita mitä et missään tappauksessa halluis jakkaa lastes kanssa tai et haluais keskustella joistain asioista lastes kanssa? Sul on nyt jo aika isot lapset ett sul on silleensä perspektiivii tähän asiaan tai ainakin kun vanhin poika on?

H: En tiedä, iso poika ei kysy se, no hän tietää että isä on kerran vuodessa tulee kirje, että isältä kirje tai joitain. Ja minä pistän hänelle sen pojan kuvan, mutta hän ei kysy jos isän tai jos, en minä tiedä jos hän kysyy, että mistä meillä tulee avioero minä voin sanoa, ja X:lle (nuoremmalle pojalle) < - - >”

Isänhoivaan liittyen aineistossa oli tapaus, jossa lapsen voi katsoa elävän jonkinasteisessa isänhoivan vajeessa. Haastateltava kertoi, ettei hänen Venäjällä syntyneellä lapsellaan ole isää. Lapsen isättömyyttä hän perusteli niin, että hänen suhteensa entiseen venäläiseen poikaystävään päättyi hänen ollessaan raskaana eikä hän kertonut lapsesta miehelle. Nainen sanoi, ettei ole kertonut lapselleen totuutta tämän biologisesta isästä, mutta koska lapsi on jo kouluikäinen, ovat muut lapset ottaneet asian puheeksi koulussa, ja lapsi on kysellyt häneltä asiasta. Nainen sanoi kysyttäessä kertoneensa, ettei suomalainen puoliso ole pojan biologinen isä, mutta että suomalainen mies on pojan ainoa isä. Hän totesi, että koska lapsi muistutti biologista isäänsä, tämän täytyi myös tietää lapsen olevan hänen. Naisen mukaan lapsen kasvettua biologinen isä oli ilmaissut halunsa alkaa pitää yhteyttä kymmenvuotiaaseen poikaansa, mutta Suomessa asuva nainen ei tätä halunnut.

”H: < - - > No hän ei ole tyhmä poika hän ymmärtää silloin kun hän tuli armeijasta, että varmastikkin se oli hänen lapsensa vaikka minä ei ilmoittanut hänelle silloin.

P: Et ilmoittanut?

H: Ei koska hän vaimon kanssa tuli ja hänellä viimeisellä kuukauvella oli raskaana. (nauraa) Että en halunnut pilata vielä heidän ja lapsen ja hän oli että meillä oli jottain

P: Tietääkö poikasi tän tarinan tai oot sie kertonu hälle tai onko hän mitenkä?

H: No en minä kertonut hänelle. Neljä vuotta taaksepäin sanoi että koulussa pojat sanoivat, että sinun isä ei voi olla sinun isä, koska sinä olet venäläinen ja on suomalainen ja sinä tulit Suomeen jo vähän

P: aikasemmin?

H: yhyy

P: Ei kun myöhemmin?

H: Myöhemmin. Hän ei oo syntynyt Suomessa. Ja kun hän tuli kotiin itki ja myöhemmin kotona ei minä kertonut hänelle ja sanoin vaan, että kyllä se totta että sinun isä ei oo sinun isä. Mutta että sinulla on ainut isä sinun se, että sillä ei oo väliä kuka on biologinen isä, biologinen isä että onneksi tämä tilanne isä. Ja sen jälkeen hän ei kysy enää. Monta vuotta, neljä vuotta hän ei ole kysynyt mitään.

P: Joo. Onko pojan isä ottanut siis tänne Suomeenkin yhteyttä, että onks hän lähettänyt sulle kirjeitä tai?

H: Ei, hän minun kavereiden

P: kautta, välikäsien kautta?

H: kautta että.”

Tapaus havainnollistaa sitä, että myös jotkut Suomessa asuvat lapset, joilla oli venäläinen isä, elivät isyyden välitilassa. Tulkitsen näiden lasten tilanteen äidin suomalaisen puolison ja marginaalisesti kuvassa mukana olevan venäläisen isän välissä isänhoivan välitilaksi. Lasten arki suhteessa isänhoivaan muodostui välitilaiseksi, koska heillä ei ole täydellisesti läsnä olevaa venäläistä tai suomalaista isää. Informantti kertoi, että hänen poikansa piti naisen suomalaista aviomiestä isänään, vaikka olikin kysellyt totuutta isästään. Nainen kertoi myös, että hänen suomalainen puolisonsa suhtautui tähän poikaan eri tavalla kuin pariskunnan kahteen yhteiseen lapseen. Naisen mukaan hänen suomalainen miehensä piti hänen Venäjällä syntynyttä lastaan hiukan eriarvoisessa asemassa kuin pariskunnan yhteisiä lapsia:

”P: Entä sitten nykyinen miehesi ja poikasi, he ilmeisesti tulevat hyvin toimeen keskenään?

H: On kyllä, mutta sen voi huomata missä on minun miehen omat lapset, lapset on, ja poika ei ole hänen lapsi.

P: Millä tavalla sen voi?

H: Kun se on, sen vois sanoa näin, ei hän loukkaa häntä ei mitään semmoista, mutta hänelle lähempi omat lapset tietyllä tavalla.”

Aineistossa oli myös toisenlaisia tarinoita venäläisen isän läsnäolosta Suomessa asuvan lapsensa elämässä. Nainen, jolla oli yksi lapsi avioliitosta entisen venäläisen puolisonsa kanssa, kertoi tyttärensä isän osallistuvan tyttären arkeen ja lapsen kasvatusta koskeviin ratkaisuihin. Haastateltava kuvasi suomalaisen miehensä ja venäläisen ex-miehensä välejä sopuisiksi. Haastateltava kertoi:

”P: Sitten lapsista? Ja jos sulla on lapsia aikaisemmasta avioliitosta niin onko ne täällä Suomessa mukana? Ja minkä ikäisiä lapsia ja montako?

H: Elikä minulla on yksi 17-vuotias tytär, joka asuu minun kanssa Suomessa.

P: Ja tää tytär on siun ainut lapsi?

H. Kyllä, on ainut.

P: Joo, tuota pittääkö tää siun tytär yhteyttä tähän issäänsä?

H: Kyllä totta kai hän pitää että. Hän käy Venäjällä ja sitten isä käy täällä. Että heillä on aika hyvät suhteet. Ja minä voisin sanoa, että niin kuin kiitoksia minun nykyiselle miehelle, että periaatteessa ne ovat niin kuin kaverit, ja minun entinen mies hän kävi meillä rippijuhlassa ja muuten hän pitää kontaktit koko ajan.

P: Elikä se helpottaa huomattavasti tätä teijän arkielämää ja nimenomaan niin kuin sen lapsen näkökulmasta, että miehetkin tulevat toimeen keskenään?

H: No periaatteessa kyllä. Minä en voi sanoa, että se on kuin tuolla minun entisellä miehellä on joku semmonen iso vaikutelma meidän nykyiseen elämään, mutta kuitenkin. Silti me voimme keskustella minun entisen miehen kanssa meidän yhteisen lapsen kasvatuksesta. Ja kyllä tietysti on aina ongelmat ja joskus on aika tärkeä keskustella nimenomaan toisen vanhemman kanssa niin kuin vaihtaa mielipiteet.”

Lisäksi aineisto sisälsi tapauksia, joissa Suomessa asuvan venäläisen naisen lapset olivat aikuisia eivätkä asuneet enää äitinsä kanssa. Aikuiset lapset saattoivat asua myös Venäjällä, ja jollakin naisista oli myös muualla kuin Suomessa tai Venäjällä asuvia aikuisia lapsia. Mikäli lapset eivät enää asuneet äitinsä ja tämän suomalaisen puolison kanssa, eivät naiset juurikaan ottaneet kantaa siihen, millainen lapsen ja tämän venäläisen isän välinen suhde oli. Kantaaottamattomuus voi johtua esimerkiksi siitä, että naiset eivät itsekään koe elävänsä hoivavajeessa, koska aikuiset lapset elävät omillaan, eivätkä siis sinällään ole enää naisten(kaan) vastuulla.

Kaiken kaikkiaan aineistoni perusteella voi todeta, että ne lapset, joilla oli venäläinen isä, elävät jonkinasteisessa isyyden kokemuksen välitilassa. Välitila tarkoittaa tässä sitä, että lapset *eivät enää saa hoivaavan isän* (ks. Huttunen 2001) hoivaa venäläiseltä isältään, mutta toisaalta suomalainen mies (äidin puoliso) *ei vielä* täytä paikkaansa *hoivaavana isänä*. Suomalainen mies ei täytä paikkaansa isänä, jonka kanssa äiti voisi toteuttaa jaetun vanhemmuuden mukaisia perhesuhteita ydinperheen sisällä. Vain harvat lapset tai nuoret pitivät systemaattisesti ja säännöllisesti yhteyttä Venäjällä asuvaan isäänsä. Toisaalta vain harvoilla suhde suomalaiseen isäpuoleen oli niin kiinteä ja mutkaton, että suhdetta voisi kuvata hoivaavan isän ja lapsen väliseksi suhteeksi.

7.2 Suomalainen mies puolisona

7.2.1 Parisuhdeariki suomalaisen miehen kanssa

Venäläisillä maahanmuuttajanaisilla parisuhde suomalaisen miehen kanssa näytti yleisesti muodostuvan keskeiseksi onnellisuutta määrittäväksi tekijäksi. Aineiston perusteella suomalaisiin puolisoihin oltiin tyytyväisiä tai tyytymättömiä monista eri syistä. Naiset, jotka olivat eronneet suomalaisesta kumppanistaan, esittivät enemmän kritiikkiä sekä entistä puolisoaan että ylipäänsä suomalaisia miehiä kohtaan kuin ne naiset, joilla ei ollut avioerokokemuksia suomalaisista miehistä. Aineiston 16 informantista yhdeksän oli eronnut entisestä miehestään Neuvostoliitossa tai Venäjällä, kolmella oli takanaan ero suomalaisesta miehestä. Yksi näistä naisista oli eronnut sekä entisestä venäläisestä että entisestä suomalaisesta miehestään. Haastatelluilla naisilla oli laaja kokemus parisuhteista, niiden onnistumisesta ja epäonnistumisesta, sekä Venäjällä että Suomessa.

Haastatellut naiset pitivät lapsiaan elämänsä tärkeimpänä asiana, mutta tämän ohella he korostivat parisuhteen merkitystä elämässään. Yleisesti naiset arvostivat suomalaisia miehiään niin kumppaneina kuin perheen isinäkin. Myös Warkentin (2000, 8) toteaa tulostensa osoittavan, että venäläiset maahanmuuttajanaiset arvostavat suomalaisia miehiä, koska pitävät näitä kiltteinä ja luotettavina aviomiehinä. Synteesiä siitä, miksi informanttini arvostavat suomalaisia puolisoitaan ja suomalaisia miehiä ylipäänsä, on kuitenkin hankala muodostaa.

Tässä luvussa käyn läpi venäläisten naisten ja suomalaisten miesten avioliiton arkea. Jaan avioliiton arjen parisuhteen tyytyväisyyden ja tyytymättömyyden aiheisiin. Aluksi nostan analyysissä esiin ne arjen käytännöt ja toimintatavat, joita venäläiset naiset kertomustensa perusteella arvostivat parisuhteessaan. Sitten keskityn parisuhteen epäkohtiin, joista naiset haastatteluissaan kertoivat. Tekemäni jako on yksinkertaistava ja paikoin keinotekoinen, sillä monet teemat kuten lahjojen merkitys parisuhteessa olivat ambivalentteja siten, että informanttien kokemukset poikkesivat toisistaan ja olivat osin täysin päinvastaisiakin. Tällä käsittelytavalla pystyn kuitenkin pääsemään kiinni naisten arjen ja avioliiton avainkokemuksiin sekä esimerkiksi puolisoitten välisiin hoivakäytäntöihin, ja pidän jaottelua siksi selkeänä ja relevanttina.

7.2.1.1 Tyytyväisyyttä kilttiin ja hoivaavaan suomalaiseen puolisoon

Tyytyväisyys avioliittoon ja elämäntilanteeseen on monen tekijän yhteisvaikutusta. Siihen, miten tyytyväisiä avioliittoon ja sen arkeen ollaan, vaikuttaa muun muassa se, millaisilla odotuksilla parisuhteeseen lähdetään. Informanttien kohdalla jo uuteen paikkaan ja vieraaseen maahan muuttaminen asetti reunaehdonsa arjesta selviytymiselle. Aineiston perusteella Karjalan tasavallasta ja läheltä rajaa Suomeen muuttaneet naiset, joilla kenties oli realistisempi käsitys siitä, mitä uudessa kotimaassa on odotettavissa, näyttivät sopeutuneen arkielämään Suomessa varsin hyvin. Naiset, jotka muuttivat Suomeen Neuvostoliiton/Venäjän suurkaupungeista, taas kertoivat enemmän sopeutumisvaikeuksista ja arjen karikoista. Suurkaupungeista tulleeille naisille etenkin elämä Pohjois-Karjalan maaseudulla saattoi aluksi olla hankalaa, kun ei tuntunut löytyvän ystävyysverkostoja eikä esimerkiksi kulttuuripalveluita heidän tarpeisiinsa.

Yleisesti ottaen naiset olivat tyytyväisiä avioliittoihinsa ja arkielämään Suomessa. Suomalaisiin miehiin oltiin tyytyväisiä monista syistä: heitä pidettiin hyvinä isinä ja luotettavina puolisoina. Toisille suomalaisten puolisoitten tasavertainen käyttäytyminen ja yksilön vapaus parisuhteessa oli tärkeää, ja monet olivat tyytyväisiä myös miestensä avuliaisuuteen. Haastattelujen perusteella monet naiset pitivät suomalaisia puolisoitaan hoivaavina ja vastuuntuntoisina elämänkumppaneina. Naiset kehuivat suomalaisia miehiään esimerkiksi tähän tapaan:

"H: Minun mies aina kannustaa minua ja tukea ja kun minulla on hyvin vaikeita tilanteita < - - > Ja hän aina sanoo, että sinä voit ja sinä jaksat. Ja kun minä pyysin apua hän aina antoi."

Venäläisten naisten elämässä tuli avioliiton merkitys onnellisuutta tuottavana tekijänä esiin. Haastateltu totesi omasta, onnellisena pitämästään avioliitosta:

"H: Niin no, se on varmaan, että rakkaus, että tunnetta pitää olla tietysti. Ja sitten tämä luottamus. Ja tämä niin kuin tämä vapaus tavallaan, mikä se on, että ei suljeta toista siihen liittoon."

Monet informantit korostivat parisuhteen ohella lastensa merkitystä elämässään. Suhde suomalaiseen puolisoon oli naisten elämässä tärkeä eri syistä kuin suhde omaan lapseen. Suomalainen aviomies voidaan maahanmuuttajanaisten elämässä nähdä ankkurina suomalaiseen yhteiskuntaan. Useissa haastatteluissa ilmeni, että venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa suhteet suomalaisiin muodostuivat pitkälti aviomiehen sukulaissuhteiden kautta, niinpä aviomiehellä oli tärkeä osa paikalliseen ja suomalaiseen elämään kiinnittymisessä. Mies ja tämän kautta yhteydet suomalaisiin sukulaisiin ja tuttaviiin toimivat portinvartijoina sille, kuinka nopeasti naiset pääsivät osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Voi esittää tulkinnan, että niin kaun kuin naiset elivät Suomessa parisuhteensa ja puolisonsa kautta rakentuneiden ystävyys- ja ihmissuhdeverkostojen varassa, he elivät myös sosiaalisessa välitilassa, ilman "omia" verkostoja.

Välitilassa eläminen ja kiinnittyminen Suomeen aviomiehen ja hänen sukulaisensa kautta näkyi siinä, että miestä haluttiin ymmärtää. Toisinaan haastattelutavat toivat esiin puolisoitensa epärationaalista käytöstä esimerkiksi rasistisia herjauksia ("veli venäläinen") tai vaatimusta, että äiti ja venäjänkielinen lapsi puhuivat venäjää miehen läsnä ollessa. Naiset halusivat ymmärtää puolisoaan näissäkin tilanteissa, ja pitivät esimerkiksi vaatimusta puhua suomea hyvänä, koska siten lapsi oppisi suomen kielen.

"P: Te puhutte venäjäksi ilmeisesti keskenänne (lapsen kanssa)?

H: Joo, me puhumme. Mutta mies aina vaatii, kun hän lähellä me puhumme vain suomea. Koska hän, no hän sanoo näin, että tämä hänen (tyttären) suomen kieli paranee ja hän ei halua ulkopuolella meidän puheesta. Minä ymmärrän se varmasti ärsyttää kun puhutaan toista kieltä, semmonen."

Tulkitsen siis, että venäläiset maahanmuuttajanaiset, erityisesti he, joilla oli lapsi entisen venäläisen puolisonsa kanssa, elivät arkeaan välitilassa lastensa sosiaalisen ja biologisen isyyden ja isätekojen suhteen. Naiset järjestelivät arkeaan lastensa, suomalaisten puolisoitensa ja lastensa biologisten isien asettamien toiveiden ja vaatimusten välissä. Naiset olivat haastattelujen perusteella valmiita ymmär-

tämään suomalaisten miestensä ennakkoluuloja ja vaatimuksia. Arjen ristiriitoja aiheutui esimerkiksi siitä, että suomalainen puoliso ei aina tullut toimeen lapsen kanssa tai oli mustasukkainen äidin ja lapsen välisestä kiinteästä siteestä. Toisaalta suomalaista puolisoa pidettiin ymmärtäväisenä ja kannustavana yllirajaisen perheyden suhteen. Informantti kertoi tyttärensä pitävän yllä suhteita Venäjällä asuvaan isäänsä. Suomalaisen naisen puoliso oli osa tätä yllirajaista perheyttä "olemalla kaveri" venäläisen vaimonsa entisen puolison kanssa. Naisen mielestä teini-ikäisen lapsen kasvatuksessa ja elämänkulun ohjauksessa oli tärkeää, että nykyinen paikallinen perhe-elämä Suomessa ja erityisesti suomalainen mies antaa tilaa perheen yllirajaiselle arjelle ja naisen arjelle välitilassa.

Parisuhteesta ja aviopuolisosta puhuessaan monet naiset toivat esille *lahjojen merkityksen*. Yleisesti naiset olivat sitä mieltä, etteivät suomalaiset miehet osanneet ostaa vaimoilleen lahjoja, mutta aineistossa oli myös poikkeuksia. Esimerkiksi haastateltava, joka eli väkivaltaisessa parisuhteessa suomalaisen miehen kanssa, kuvaili tutustumistaan suomalaiseen mieheensä ja sitä, kuinka mies toi hänelle aina kukkia:

P: Mihin sie alun perin ihastuit siun miehessä tai rakastuit?

H: Alun perin?

P: Niin.

H: Hhmmm

P: Silloin viitisentoista vuotta sitten.

H: No, tietysti hän silloin käytti vähän alkoholipitosta, minulla jo silloin huomasi että, ehkä itse oli nuori ei huomannut pahoja puolia. No hän on pitkä, semmonen normaalivartaloinen, ei voi kaunista, kyllä hän oli alussa minun

P: Ulkonäkö viehätti sinua?

H: Ei ulkonäkö, ei oikeestaan. En oikeestaan minä rakastunu hirveesti häneen, ei. (nauraa) Jotenkin vain. Että hyvin hän oli käynyt aina minun luona, silloin kukkia, alussa meni ihan hyvin, ok."

7.2.1.2 Tyytymättömyyttä suomalaiseen mieheen ja parisuhdearkeen

Monet haastatellut venäläiset naiset esittivät puolisojaan koskevia tyytymättömyyden aiheita. Naiset kertoivat epäkohdista, joita heidän avioliitoissaan oli tai oli jossakin vaiheessa ollut. Yksi keskeisin epäkohta, joka tuli esiin monen haastateltavan kertomuksessa oli *suomalaisen miehen alkoholinkäyttö*, johon suhtauduttiin kriittisesti. Monissa haastatteluissa tuli esille, että suomalaisen miehen alkoholinkäyttö oli parisuhdetta hajottava tekijä. Aineistossa on myös tapauksia, joissa venäläisen naisen ja suomalaisen puolison suhteen selitettiin kariutuneen suomalaisen miehen liialliseen alkoholinkäyttöön.

Haastatteluissa myös alkoholin ja väkivallan välinen kierre nousi esiin. Reilusti yli puolet haastatelluista naisista oli kohdannut elämänsä aikana jonkun läheisen alkoholismista tai runsasta alkoholin käyttöä. Kaikkiin alkoholin väärinkäyttötapauksiin ei liittynyt väkivaltaisuutta, mutta väkivaltaa oli kertomusten perusteella kohdannut lähes puolet haastateltavista jossakin elämänsä vaiheessa. Väkivallan ja alkoholismista kierteen äärimmäisiä esimerkkejä olivat alkoholisoituneet ja väkivaltaiset puoliset. Osa informanteista oli kohdannut väkivaltaa ja/tai alkoholismia lapsuudessaan, esimerkiksi isänsä taholta. Yksi informantti pohti, että kenties yksi syy hänen nuorena avioitumiseensa oli hänen alkoholisoitunut ja henkisesti väkivaltainen isänsä. Joidenkin naisten entiset aviomiehet – joko Venäjällä tai Suomessa – olivat olleet väkivaltaisia heitä kohtaan. Haastateltujen joukossa oli myös naisia, jotka edelleen elivät väkivaltaisessa ja/tai alkoholismista säävyttämässä parisuhteessa.

Seuraavan kaltainen sitaatti, jossa haastateltava kertoo entisen suomalaisen miehensä suhteesta alkoholiin kuvaa useamman eronneen informantin tilannetta. Myös monet naiset, jotka edelleen elivät parisuhteessa suomalaisen miehen kanssa, moittivat suomalaisen puolisonsa alkoholin käyttötottumuksia.

"P: Joo. Oliko sitten jotakin semmosia asioita mitä sie olisit halunnu muuttaa hänestä?"

H: Joo. Että hän tykkäis vähän vähemmän semmosesta aineesta kuin alkoholi.

P: Joo, justinsa. Mitkä oli ne pääasialliset erroon johtanneet syyt, tai minkä takia työ ootte nyt eroamassa?"

H: No se just hänen tuota alkoholinkäyttö.

P: Mitenkäs sie ite kun sie alussa sanoit, että teillä on harkinta-aika menossa niin jos voi tämmöstä kyssyy niin miten aiotko palata siihen tilanteeseen takasin vai?"

H: En, ei, vaikka hänellä nyt on semmonen yhdistämis-, perheen yhdistämisprojekti päällä. Joten nyt yrittää, vasta nyt tehdä, tuota mut en, en mä halua. En halua kompastua samaan kiveen kahdesti."

Vaikka oman tutkimukseni haastateltavat tulivat kulttuuripiiristä, jossa aikaisempien tutkimusten mukaan (ks. Zdravomyslova ja Chikadze 2000) käytetään paljon alkoholia, monet heistä kokivat suomalaisen miehensä alkoholinkäytön häiritsevän perhe-elämää. Useat – erityisesti alle 30-vuotiaat informantit – kokivat että tapa, jolla suomalaiset kumppanit käyttävät alkoholia, oli heille vieras. He totesivat kyllä tottuneensa siihen, että Venäjälläkin juhliitaan ruuan ja juoman kanssa, mutta pitivät outona, että matkustaessaan suomalaisen miehensä kanssa tapaamaan vanhempiaan Venäjälle, nämä käytännössä viettivät enemmän aikaa baareissa kuin venäläisten appivanhempiensä luona.

Tyytymättömyyttä suomalaista kumppania kohtaan herätti alkoholittomuuden lisäksi yleisesti myös se, että informanttien mukaan *suomalainen mies ei*

osaa antaa lahjoja. Tässä yhteydessä varsin monet haastateltavat vertaavat suomalaisia ja venäläisiä miehiä toisiinsa. Asia myös nousee haastatteluissa yleisesti esiin siinä yhteydessä, kun kysyn informanteilta, mitä eroja he mielestään näkivät suomalaisissa ja venäläisissä miehissä. Haastatteluissa käy useaan otteeseen selville se, että informantit arvostavat mieheltä saamiaan (yllätys)lahjoja, joita annetaan ilman tarkoitusta ja vain sen takia, että miehet osoittavat vaimoilleen näiden tärkeyden. Monet haastateltavat kokivat, etteivät suomalaiset miehet osaa antaa lahjoja ja että lahjojen antamistapa esimerkiksi kukkien muodossa kuuluu venäläiseen parisuhteeseen. Käytännölliset ja haastateltavien mielestä usein kit-saat suomalaiset miehet eivät juurikaan hemmotelleet tai osoittaneet arvostustaan venäläisille puolisoilleen lahjojen välityksellä. Esimerkiksi haastateltava, joka ei ollut ollut parisuhteessa venäläisen miehen kanssa, kertoi, että hänen isänsä osti usein lahjoja, esimerkiksi kukkia, hänen äidilleen, mutta hänen kokemuksensa mukaan tämä ei ollut vallitseva tapa ja käytäntö Suomessa.

"P: Minkälaisia eroja ossaisit huomioda suomalaisissa miehissä niin kuin parisuhteessa tai se minkälainen käsitys sulla on mitä oot nähny ja tiijät niin kuin venäläisistä?"

H: No tuota niin kuin ihan henkilökohtaisella tavalla on vaikea sanoa, koska en oo seurustellut edes siellä Venäjällä kenenkään kanssa koska lähdin sen verran nuorena pois, mutta jos ottaa vaikka isän esimerkkinä sitten siellä kyllä miehet huolehtivat, huomaavat naiset enemmän kuin Suomessa.

P: Ottavat huomioon?

H: Ottavat huomioon, niin huomioivat. Täällä esimerkiksi, tää ihan tyhmä esimerkki

P: Ei oo tyhmiä esimerkkejä.

H: (nauraa) Joo, esimerkiksi kukkien lahjoittaminen, jos Suomessa joku lahjoittaa kukkakimpun se on joko tehnyt jottain, on syyllinen jottain tai sitten se on tuota on joku pakko, voi hitsi hänellä on syntymäpäivä pakko hankkii lahja, lahjoittaa jottain. Minun perheessä kun isä lahjoitti äitille kukkia se oli ihan noin vain kun sillä oli hyvä mieliala, se halus tuottaa jotain kivaa tai niin. Elikä en voi sanoa, että siis kaikki venäläiset miehet ovat paremmat parisuhteessa kun suomalaiset mutta, sillä isän esimerkillä tuntuu siltä. Mutta henkilökohtaisesti en tiedä."

Lahjojen, joista esimerkkinä nimenomaan kukat, merkitykseen venäläisille naisille ovat kiinnittäneet huomiota myös Flemmen ja Lotherington (2009, 133). He kertovat venäläisen Marian ja norjalaisen Rogerin tarinan alkutaipaleesta. Kommunikoituaan aluksi välimatkan päästä kirjeitse ja puhelimitse, ja tultuaan sitten ensi kertaa vierailulle Pohjois-Norjaan Maria päätti, että jos Roger antaa hänelle kukkia vastaanottaessaan Marian lentokentällä, tämän täytyy olla myös hyvä mies. Rogerilla oli mukanaan kukkia, jotka hän antoi Marialle ja niinpä Maria ja Roger menivät naimisiin Marian toisen Norjan vierailun aikana. (Ibid.) Vaikka

yksittäiset esimerkit kukista ja siitä, kuinka venäläiset maahanmuuttajanaiset ottivat esille kertomuksissaan miehensä hänelle ostamat kukat, saattavat tuntua irrallisilta aineiston yksityiskohdilta, näytti tutkimukseni aineiston perusteella siltä, että retoriikan tasolla venäläiset maahanmuuttajanaiset arvostivat miestensä ostamia lahjoja, ja kiinnittivät huomiota myös lahjojen ostamattomuuteen. Useissa tutkimukseni haastatteluissa todettiin, etteivät suomalaiset miehet osta vaimoilleen lahjoja. Monet naiset kertoivat, etteivät olleet saaneet suomalaisilta puolisoiltaan lahjoja samalla tavalla kuin tietävät venäläisten miesten ostavan lahjoja vaimoilleen.

Yhdeksi parisuhteiden puutteeksi nimettiin *yhteisten harrastusten puute*. Monet informantit kertoivat, ettei heillä ole juurikaan yhteisiä harrastuksia suomalaisen puolisonsa kanssa. Monet naiset pohtivat sitä, kuinka he toivoisivat, että suomalainen puoliso olisi aktiivisempi lenkkikaveri. Naiset toivat esiin miehen ulkoilu- tai lenkkeilyaktiivisuuden asiana, johon he toivoisivat parannusta, jos heille olisi mahdollista muuttaa joitakin asioita puolisossaan. Myös yhteiset teatteri- ja muut kulttuuriharrastukset olivat osalle haastatelluista naisista vain haave.

"P: Onko jotakin sellaisia asioita mitä haluaisit tehdä tai harrastaa miehes kanssa, mutta se ei sitten syystä tai toisesta onnistu?"

H: No, esimerkiksi tämä liikunta. Minä rakastan liikuntaa, lapset rakastaa liikuntaa, mutta mies sitten ei. Ett hän osallistuu ehkä kerran vuodessa jossakin tuokiolla, liikunta tuokiolla perheensä kanssa. Ett tuota enemmän ehkä kotona puutyötä tai joku tällömsiä tekee omia juttujansa, ei liiku, kyllä hän liikkuu tavallaan.

P: Hyötyliikunta?

H: Hyötyliikuntaa, niin, hyötyliikunnassa mutta ei normaali, ei kanssa, ja sitten tätä minä kaipaen meidän perheessä. Ja sitten. No, ei varmaan muuta tästä ehkä. Enemmän ehkä noita peli hän kyllä pellaa jos pojat niin kovasti tahtoo, että koko ajan häntä pyytää.

P: Höykyttää?

H: Niin höykyttää, kyllä, kyllä. Että tavallisesti. Kyllähän minä ymmärrän häntä, että tekkee aika pitkiä päiviä töissä että paljon."

Informantti kertoi toivovansa, että hänen miehensä osallistuisi aktiivisemmin perheen yhteisiin liikuntaharrastuksiin, jotka olivat tärkeitä kaikille muille perheenjäsenille paitsi isälle. Haastateltava totesi, että miehelle oma aika ja itsenäinen harrastustoiminta (esimerkiksi puutyöt) tuntuivat olevan tärkeämpää kuin liikuntaharrastukset vaimon ja lasten kanssa. Vaikka suomalaisten miesten toivottiin muuttuvan ja muuttavan käytöstään (toimivan eri tavalla), maahanmuuttajanaيسilta tuntui myös löytyvän ymmärrystä suomalaisten miestensä käytökseen. Edellisessä sitaatissa haastateltava totesi, että hän ymmärsi miestänsä, koska tämä

joka tapauksessa teki paljon ja raskasta työtä. Jo aiemminkin olen todennut, että naiset haluavat ymmärtää miestensä käytöstä ja selittää asioita parhain päin.³⁸

7.2.2 Sukupuolisopimus venäläis-suomalaisessa parisuhteessa

Tässä sukupuolisopimus tarkoittaa lähinnä perheiden sisäisiä ”pieniä sukupuolisopimuksia” (ks. Sirkkilä 2005, 43–44). Pieni sukupuolisopimus tarkoittaa Sirkkilän (ibid.) mukaan sitä, että jokainen kaksikulttuurinen pariskunta luo oman perheensisäisen sukupuolisopimuksen, jota he sitten arjessaan yleensä noudattavat. Ympäröivän yhteiskunnan sukupuolisopimuksen oletan välittyvän puolisoitten väliseen parisuhteeseen ja yleisemminkin perhesuhteisiin – näin oletan siis käyvän myös venäläis-suomalaisissa perheissä. Yhteiskunnan normit ja oletukset perheenjäsenten välisistä sukupuolirooleista, kotitöiden tekemisestä ja esimerkiksi tasa-arvosta asettavat odotuksia puolisoitten väliseen työnjakoon. Ympäröivän yhteiskunnan sukupuolisopimus ja yksilöiden omat käsitykset sukupuolten välisestä työnjaosta heijastuvat siihen, miten tyytyväisiä puolisoit ovat parisuhteeseensa ja arkielämäänsä.

Kaksikulttuurisessa avioliitossa parisuhteeseen saattaa muodostua ristiriitoja siitä, kuinka puolisoit näkevät perheensisäisen sukupuolisopimuksen (ks. esim. Flemmen & Lotherington 2009; Pöllänen 2008; Sirkkilä 2005; Viertola-Cavallari 2004). Puolisoilla voi olla erilaiset odotukset ja oletukset kumppanin käytöstä kohtaan. He saattavat olettaa toisen käyttäytyvän toisenlaisen sukupuolisopimuksen mukaisesti kuin millaista tämä käytännössä toteuttaa. On mahdollista, että puolisoitten sukupuolirooliodotukset eivät vastaa todellisuutta. Suomalainen mies voi esimerkiksi olettaa, että hänen maahanmuuttajataustainen puolisonsa käyttäytyy pohjoismaisen sukupuoliroolin vastaisesti. Mies saattaa olettaa, että vaimo huolehtii kotona kaikista kotitöistä ja on alisteisessa asemassa suhteessa mieheensä (Sirkkilä 2005, 141; Warkentin & Mikkonen 2004, 105–107). Toisaalta maahanmuuttajanaiset puolestaan odottavat, että suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvoinen sukupuolisopimus olisi arkea myös heidän parisuhteessaan (ks. Viertola-Cavallari 2004, 11). Flemmenin ja Lotheringtonin (2009) mukaan heidän informanttinsa halusi avioitua norjalaisen miehen kanssa, ajatuksena että tältä löytyisi enemmän ymmärrystä feminismiä kohtaan kuin venäläiseltä mieheltä.

Erityisesti Venäjältä ja entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttavat maahanmuuttajanaiset ovat varsin tietoisia erilaisista sukupuolisopimusmalleista ja olettavat, että käytännön arjessa naiset voivat elää varsin tasa-arvoista ja itsenäistä elämää. Saarinen (2007) on todennut, että entisen Neuvostoliiton alueelta ja Venäjältä Pohjoismaihin muuttavat naiset tulevat maantieteellisesti läheltä ja myös heidän näkemyksensä sukupuolisopimuksesta on lähellä pohjoismaisen hyvinvointivaltion naisystävällistä sukupuolisopimusta.

³⁸ Ainakaan tutkijalle tuotetussa puheessa informantit eivät ole erityisen kriittisiä suomalaisten miestensä käytöstä kohtaan lukuun ottamatta runsasta alkoholinkäyttöä ja parisuhdeväkivaltaa.

Haastatteluaineiston perusteella venäläis-suomalaisissa avioliitoissa *puolisoiden odotukset perheessä vallitsevasta sukupuolisopimuksesta* eivät aina kohdanneet. Seuraavassa suomalaisesta puolisostaan eronnut nainen kuvaa parisuhteessa vallinneita käsityksiä sukupuolisopimuksesta ja entisen puolisonsa käsitystä naisen paikasta:

*"P: Tuota entäs sitten miten suomalaiset miehet siun mielestä kohtelee vaimoj-
jaan?"*

H: – yyy, no. (nauraa)

P: Niin kun että miten ne käyttäytyy silloin kun niillä on vaimo tai?

H: No ainakin en voi taas yleistää, ainakin meillä oli silleen, että hänellä oli ihan selvä juttu että minä olen vaimo ja olen kotona en lähe mihinkään, ja silloin kun olin just lähössä niin että hänellä oli ihan yllätys, mitenkäs ilman minua. Miten sinä pärjääät tässä elämässä ilman minua. Hän oli varmaan sitä mieltä minä oon riippuvainen hänestä. Ja tuota, mikä se kysymys olikaan?

P: Niin että miten suomalaiset miehet kohtelee vaimojaan?

H: Niin, ei ne kohtelee mitenkään, että se on niin kuin itsestään selvä että on vaimo ja hyvä että on vaimo ja (naurahdus)."

Kuten haastatteluaineistossa usein, niin myös tässä tutkimuksessa aineisto tarjosi ambivalentteja aineksia tulkinnalle. Toisinaan yksikin haastattelu sisälsi toisiaan tukemattomia, jopa ristiriitaisia väitteitä. Tutkijana pyrin olemaan herkkä sille, etten tulkitsisi haastateltavien puhetta toisin kuin he tarkoittivat. Esimerkiksi edellisessä sitaatissa haastateltava ei pitänyt entisen suomalaisen miehensä asenteesta, jossa tämä oletti naisen paikan olevan kotona ja naisen tahdon olevan alistainen suhteessa miehensä tahtoon. Toisaalla haastattelun yhteydessä hän kuitenkin totesi, ettei ole erityisen viehätynyt suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevasta tasa-arvoon perustuvasta sukupuolisopimuksesta. Hän kertoi useaan otteeseen kaipaavansa parisuhteessa ollessaan kovasti huomiota. Lisäksi hän totesi yhden aikaisemman suhteensa nuoren suomalaisen miehen kanssa kariutuneen siihen, ettei mies osannut (iästään johtuen) ottaa häntä tarpeeksi huomioon. Tulkitsen, että kyseisellä henkilöllä oli erilainen suhtautuminen sukupuolisopimukseen yhteiskunnallisella tasolla, ja henkilökohtaisena perheen sisäisenä pienenä sukupuolisopimuksena. Hän kuvasi näkemystään suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevasta sukupuolisopimuksesta:

"P: Entäs, pystytkö luonnehtimaan myöskään mittään ärsyttäviä piirteitä? Mikä kaikissa suomalaisissa ärsyttää ihan älyttömästi?"

H: Varmaan just se tasa-arvosuus, ett niin täällähän on nainen ja mies samalla linjalla, mut mä taas se varmaan johtuu näistä kulttuurieroista, ett mä oon tottunut että Venäjällä siis siellä ei ole niin tasa-arvoista, että siellä mies on just mikä

on tuki ja mikä on huolehtiva puoli. En sano että se on ärsyttävää mutta tuntuu vähän erilaiselta ja

P. Oudolta ehkä?

H: Oudolta, niin.”

Edellisessä sitaatissa nuori maahanmuuttajanainen totesi, että *kulttuurieroista* johtuen venäläiset naiset ovat tottuneet siihen, että mies on perheessä huolehtiva ja vastuuta kantava osapuoli. Hänen käsityksensä mukaan puoliset eivät siis ”venäläisessä kulttuurissa” ole perhesuhteissaan tasa-arvoisia. Haastateltavan käsitykset ja näkemykset venäläisestä parisuhteesta perustuivat hänen kokemuksiinsa vanhempiensa ja muiden tuttujen parien keskinäisestä sukupuolisopimuksesta. Hänellä itsellään ei ole ollut parisuhdetta venäläisen miehen kanssa. Suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvon ihannetta hän piti hiukan outona. Myös monet muut haastateltavat toivat esiin saman näkökulman siitä, etteivät he olleet aina varmoja siitä, ovatko naiset Suomessa liiankin tasa-arvoisia.

Toisaalta voidaan kysyä Rotkirchin (1997) tavoin, mikä on miehen merkitys venäläisille naisille. Hän toteaa, että ideologian tasolla venäläiset naiset ovat aina ”haikailleet” miehen perään, mutta samaan aikaan käytännössä Neuvostoliiton hajottua ja jo aikaisemmin historiassa ”miespulan” vuoksi naiset ovat selvinneet itsenäisesti arjestaan, vaikka miehestä perheessä ja miehen paikan täyttämisestä on tullut entistäkin keskeisempi ja tärkeämpi heidän toiveissaan. Myös edellinen haastateltava toi haastattelun yhteydessä esille, kuinka hänen tulevaisuutensa keskeinen toive ja tavoite on puolison löytäminen ja perheen perustaminen. Monet haastateltavat korostivat haastatteluissaan puolison merkitystä.

Aineiston sisällä vallitsee ambivalentti käsitys suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvosta. Monille maahanmuuttajanaisille suomalainen nainen ja suomalaisen naisen tasa-arvoinen asema perheessä näyttäytyi kunnioitettavana ja arvostettavana asiana. Haastateltavien mielestä suomalaiset miehet antavat naisille tilaa olla itsenäisiä toimijoita. Yksi konkreettinen osoitus naisen itsenäisestä toimijuudesta oli se, että perheessä naisella saattoi olla korkeampi palkka kuin miehellä, eikä tästä aiheutunut ristiriitoja perheen sisällä. Tulkitsen toisaalta sen, että suomalaisen naisen tasa-arvoiseen asemaan perheessä kiinnitettiin huomiota, kuvastavan osittain sitä, ettei venäläisessä perhekulttuurissa ole itsestään selvää, että puoliset ovat keskenään tasa-arvoisessa asemassa. Jos suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseva naisystävällinen sukupuolisopimus olisi naisille täysin entuudestaan tuttu, he tuskin kommentoisivat sitä erityisesti.

Kotitöiden jakaminen puolisoitten kesken on yksi konkreettinen perheen sisäisen sukupuolisopimuksen ilmentymä. Se kertoo, miten sukupuolisopimus perheen sisällä käytännössä arjen tasolla toimii. Venäläiset naiset kertoivat kotitöiden jakamisen olevan Venäjällä sukupuolittuneempaa kuin Suomessa. Informanttien mielestä suomalainen sukupuolisopimus toimii arjen tasolla tasa-arvoisemmin

kuin venäläinen. He katsoivat, että kotityöt jaetaan Suomessa pikemminkin aikaresurssien mukaan kuin sukupuolittuneesti miesten ja naisten töihin. Jokinen (2005) on kuitenkin todennut, että myös suomalaisessa sukupuolimallissa kotitöillä on omat sukupuolitapaisuutensa. Hänen mukaansa pyykinpesu on kaikkein naistapaisin kotityö, ja autonrenkaiden vaihtaminen on puolestaan kaikkein miestapaisin kotityö. Suomalaisesta miehestään eronnut nainen reflektoi kokemuksiaan kotitöiden jakamisesta suomalaisessa ja venäläisessä perhekulttuurissa:

"P: Mitenkäs työ jaoitte entisen miehes kanssa kotityöt?"

H: Just siis mainitsin aikaisemmin, että tasapuolisesti, että se jolla oli aikaa se teki, ne kaikki jutut.

P: Joo. Onko se siun mielestä tyypillinen tapa myös Venäjällä?"

H: Ei, ei. Siellä taas ainakin minun perheeni mukaan, kyllä että ruuat ja niin kun ruoka on niin kuin äiti hoitaa ja kaikki kaupassa käynnit ja ruuat ja tämmöset. Ja isä on tietysti apuna, mutta pelkästään apuna, ja tuota ja tietysti jos on joku semmonen raskaampi kotityö vaikka se on sitten niin kuin isän hoidettavana, mutta siellä on selvästi semmonen jaottelu mitä äiti tekee ja isä tekee."

Monet haastateltavat siis ilmaisivat tyytyväisyyttään suomalaista puolisoaan kohtaan juuri kotitöistä kertoessaan. Suomalaisen miehen arvostus kumppanina ja perheen vastuullisena jäsenenä tuli esiin heidän kertoessaan suomalaisten miesten aktiivisesta osallistumisesta kotitöihin. Sama informantti kuin edellisessä sitaatissa, nuori suomalaisesta puolisoista alkoholiongelman vuoksi eronnut nainen, kertoi entisestä miehestään:

"P: Mitäs sitten mitä on jotakin semmosta mitä sie et missään tappauksessa sietäs mieheltä? Mitä semmosia asioita mitä siun mielestä ei kerta kaikkiaan kuulu niin kuin hyvään mieheen tai aviomieheen tai?"

H: Joo no just tää, että osais käyttää semmosta ainetta kun alkoholi tai olisi juomatta ollenkaan tai no tietysti siihen voi ottaa ne kaikki muut huumeet ja vaikka mitä. Ja tuota, toinen asia että, mitä olen oppinut niin kuin edelliseltä, että jos se ei tee yhtään mittään kotona, sekin on heti ei. Että pitää

P: Mitä tarkoitat edelliseltä, edelliseltä sukupolvelta vai?"

H: Mieheltä. Että se oli semmonen, että se vois ihan siivota ja tiskata ja laittaa ruokaa ja vaikka mitä, semmosia kotihommia. Että nykyään jos joku seuraava ei viitti tehdä, ei halua tai on sitä mieltä että nää asiat kuuluu naisten tekemiset ei minulle tehdä kaikki ihan niin kuin tasapuolisesti (naurahtaa)."

Vaikka monet haastateltavista kehuivatkin suomalaisten miesten osallistumista kotitöihin, haastateltavilla oli myös kokemuksia siitä, että venäläinen tapa organisoida kotityöt on tasa-arvoisempi kuin Suomessa kohdattu. Eräs haastateltava

kertoi, kuinka hänen venäläinen ex-miehensä osallistui kotitöiden tekoon enemmän kuin hänen nykyinen suomalainen miehensä.

"H: Venäjällä yleensä naiset valmistavat ruokaa, no en tiedä < - - > minun esimerkiksi ensimmäisellä perheellä oli näin, että mies voi myös valmistaa ruokaa, mutta yleensä minä teen sen. Mutta hän auttoi esimerkiksi siivota kodin, ja meillä ei ollut pesukone, ja me yhdessä pesemme vaatteita, ja tiskaamme kuka tahansa < - - > kenellä oli aikaa se oli näin. < - - > No taas meidän uudessa perheessä semmonen tilanne, että ei ole sääntöjä ja siivoaminen, vaikka me puhuneet, että puhumme näin että me yhdessä, mutta kuitenkin se kuuluu yleensä minulle."

Aineistosta löytyi siis kertomuksia siitä, että suomalainen mies ei osallistu kotitöihin, tai että perheensisäinen työnjako kotona tehtävissä töissä oli hyvin sukupuolittunut. Esimerkiksi mies huolehti ulkotyöt ruohonleikkuineen ja lumitöineen ja vaimo piti huolen sisällä tehtävistä kotitöistä. Kolmen lapsen äiti, pian kolmekymmentävuotias informantti vastasi kysymykseeni, onko hänen puolisossaan jotakin sellaisia ominaisuuksia, joita hän haluaisi muuttaa, seuraavasti:

"H: No, vaikka että hän enemmän auttaa kotona.

P: Kotitöissä?

H: Kotitöissä, mutta se ei ole mahdollista, koska se ei onnistu ikinä."

Myöhemmin informantti toi esille, että aikaisemmin hänen ollessaan lasten kanssa kotona hän teki myös kaikki kotityöt niin, ettei miehen tarvinnut tehdä mitään. Mutta myöhemmin, kun nainen sekä opiskeli että kävi työssä, hänen suomalainen miehensä hoiti heillä kotityöt pyykinpesua lukuun ottamatta.

Perheensisäinen rahatalous on yksi keskeinen sukupuolisopimusta kuvaava ja perheen arkea määrittävä tekijä. Perheen sisäisessä rahataloudessa päätetään, miten kotitalouden rahat, esimerkiksi puolisoiden palkat ja suorat tulonsiirrot, jaetaan perheenjäsenten kesken (ks. Repo 2003). Se, miten vastuu ja päätösvalta perheen raha-asioista on puolisoiden kesken jaettu, kuvaa myös heidän välisiään suhteita ja vallankäyttöä perheessä. Perheensisäinen rahatalous määrittää esimerkiksi sitä, ketkä perheessä ovat taloudellisia toimijoita ja ketkä toiminnan kohteita. (Vrt. myös Repo 2003; ks. myös Sirkkilä 2005.) Esimerkiksi Sirkkilä (2005, 167) on todennut, että suomalaisten miesten ja thaimaalaisten naisten parisuhteissa on nähtävissä valta-asetelma, jossa suomalainen mies kontrolloi vaimonsa rahan käyttöä antamalla tälle tietyn summan rahaa käytettäväksi ikään kuin viikkorahana. Revon (2003) mukaan suomalaisperheissä yleinen linja suhtautua perheen raha-asioihin on puolestaan se, että äidit huolehtivat monissa perheissä lapsista aiheutuvista kuluista. Suorat tulonsiirrot käsitetään suomalaisperheissä pikemminkin perheen yhteisiksi rahoiksi kuin äidin omiksi tuloiksi. Lisäksi isät

käyttävät palkkaansa enemmän omiin henkilökohtaisiin menoihinsa kuin äidit. (Repo 2003.)

Venäläiset naiset kertoivat, että venäläisessä perhekulttuurissa perheensisäinen rahatalous on hoidettu niin, että miehet toivat palkkapussinsa kotiin, mutta rahan käytöstä ja perheensisäisestä rahataloudesta huolehti perheessä vaimo (ks. myös Rotkirch 1997, 250; vrt. Warkentin & Mikkonen 2004, 105). Haastateltava reflektoi käsitystään perheen sisäisen rahatalouden organisoitumisesta Suomessa siihen, mihin on Venäjällä tottunut:

"H: < - - > Meillä semmonen tilanne että meillä on yhteinen budjetti, ja vaikka minulla ei nyt paljon rahoja, mutta kuitenkin minä koko ajan yritän olla kurssilla tai jossain paikoissa, että työvoimatoimisto ja Kela maksaa minulle. Ja se kuitenkin, no hyvä. Hyvä se, että minulla on. Mutta meillä on yhteinen budjetti ja minä voin sanoa, että me päätämme yhdessä periaatteessa. Se vähän totta kai erilainen tilanne kun Venäjällä esimerkiksi kun mies saa palkan hän tuo sen kotiin ja antaa tämän käteen vaimolleen."

Haastattelujen perusteella näytti, että monissa perheissä puolisoiden väliset valtasuhteet ja rahan käyttöön liittyvät kysymykset ovat tasapainossa. Erityisiä rahan käyttöön liittyviä ongelmia ei haastatteluissa kovin laajasti noussut esiin. Rahaa koskevat ongelmat liittyivät pikemminkin perheiden niukkaan toimeentuloon esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa puoliso tai puolisoit olivat työmarkkinoiden ulkopuolella. Naisten kertomusten perusteella perheiden kesken oli eroja siinä, kuinka perheen rahatalous oli järjestetty: toisissa parisuhteissa puolisoilla oli yhteiset rahat ja toisissa naiset kertoivat, että kumpikin puoliso päätti omasta rahankäytöstään itse. Mikäli puolisoit päättivät omasta rahankäytöstään itse, silloin yhteisistä menoista oli olemassa sovitut käytännöt siitä, kuinka laskut maksettiin.

Perheensisäinen rahatalous on kuitenkin monella tavoin jännitteinen kysymys, ja rahankäyttöön liittyy ristiriitoja. Myös haastatteluissa tuli esille, ettei suomalaisten miesten ja heidän venäläisten vaimojensa käsitys rahankäytöstä aina ollut samanlainen. Naiset kertoivat, että heidän miehensä olivat toisinaan "pihejä", ja perheen sisäisiä ristiriitoja rahankäytössä aiheutui esimerkiksi vaimon vaateostoksista. Haastateltava, jolla on ennen nykyistä suomalaista aviomiestään ollut yksi parisuhde suomalaisen miehen kanssa, kertoi, ettei hänen venäläinen ex-puolisonsa koskaan kontrolloinut naisen rahankäyttöä. Kokemuksiaan suomalaisista miehistä hän kuvasi seuraavasti:

"H: < - - > Ja sitten hän (entinen suomalainen miesystävä) niin kuin laski kaiken jos minä ostin jotain itselle, sitten tuli hirveä meteli vaikka minä ostin omilla rahoilla, en minä ottanut häneltä kopeikkaakaan, että minkä takii ostit ja plää plää ei se oo sinun asia. Mutta periaatteessa sama juttu on nytkin, esimerkiksi minulla on oma raha, miehellä on oma raha, jos minä ostan itselle jotain vaatetta, minä en uskalla

edes tuoda sen esille, että minäpä ostin semmosta, tiedän sitten se on kova hapan-naama – mitä sinä ostit ja minkä takia ja niin edelleen.”

7.3 Suomalaisen miehen isänhoiva ja isyys kaksikulttuurisessa perheessä

Analysoin tässä luvussa sitä, kuinka venäläiset maahanmuuttajanaiset kertoivat suomalaisen miehen osallistumisesta lasten hoivaan, kasvatukseen ja lasten arkeen ylipäänsä. Samalla kun naiset kertoivat suomalaisten miesten isänä toimimisesta (eli isimisestä), he refleктоivat kokemuksiaan Suomessa siihen, millaisia kokemuksia heillä oli Venäjällä/Neuvostoliitossa. Isimisellä tarkoitan tässä isänhoivaa, ja ylipäänsä isän vastuuta lapsestaan. Isiminen on rinnakkaiskäsite äitimiselle (mothering) (vrt. Jokinen 1996). Isimistä ei käsitteenä suomenkielisessä perhetutkimuksessa vielä juurikaan käytetä. Olen kuitenkin päättänyt puhua isimisestä, koska katson sen kuvaavan niitä isänhoivaan ja isänä olemiseen liittyviä vastuita ja velvollisuuksia, joita haluan tässä yhteydessä analysoida. Toisaalta, koska käytän myös äitimisen käsitettä äidinhoivasta ja äitinä olemisesta puhuessani, isimisen käsite on tälle luonnollinen rinnakkaiskäsite.

Venäläiset naiset olivat yleisesti sitä mieltä, että suomalaiset miehet osallistuvat enemmän lastensa hoivaan ja arkeen kuin venäläiset miehet. Selvästi suurin osa informanteista oli sitä mieltä, että niin heidän suomalaiset puolisonsa kuin suomalaiset miehet ylipäänsäkin olivat aktiivisia isän roolissaan ja isimisessään. Naiset halusivat useassa kohdassa korostaa, että puhuminen yhdestä ja yhtenäisestä suomalaisesta tai venäläisestä perhekulttuurista ei ole relevanttia. He katsoivat, että pikemminkin arjen hoivavastuiden jakamisessa oli kysymys jokaisen perheen omista sisäisistä hoivan organisoinnin tavoista. Kuitenkin naiset välittivät haastatteluissa varsin yhtenäistä kuvaa siitä, että he katsoivat suomalaisen miehen osallistuvan lastensa hoivaan ja elämään ylipäänsä enemmän kuin venäläisen miehen. Monet haastateltavat puhuivat hyvin samansuuntaisesti kuin informantti seuraavassa sitaatissa:

”P: Entäs sitten suomalaiset miehet?

H: Miehet voi enemmän huolehtevat lapsista kuin venäläiset. Suuri osa Venäjällä, että äiti huolehtii kaikki lapsen ongelmat, ja käy koulua tai ihan 80 prosenttia. Jos joku koulun vanhempien kokous siellä suurin osa naisia – ja Suomessakin.”

Informantit toivat esille muun muassa sen, että suomalaiset miehet *leikkivät lastensa kanssa ja antavat aikaa lapsilleen*, mikä ei heidän näkemyksensä mukaan ollut itsestään selvää venäläisille isille:

”P: Sitten siirrytään tämmöseen teemaan kuin lastenhoito. Mites teidän perheessä miten ajattelet, että lastenhoito on järjestetty, kuka perheessä huolehtii lastenhoijosta?

H: Ei sitä voi sannaos niin kuin ihan kuka huolehtii. Koko perhe huolehtii lastenhoidosta, joskus isä hoitaa, joskus minä. Tai minä eniten hoidan tietysti, mutta lapsi jo pääsi kiertävään päiväkotii tuonne ja kerhoon niin kuin ja. Mummo hoitaa kanssa vaikka se on niin kuin aika vanha, mut se hoitaa kanssa. Ja sit paljon hoitaa minun siskokin lapsii ja sit minä hoidan hänen lapsia

P: Niin että vuoroin?

H: Sillä tavalla, yhm.

P: Entäs sitten kuka huolehtii lasten kasvatuksesta?

H: Vanhemmat huolehtii, minä ja minun mies. Molemmat huolehtii.

P: Joo. Entäs sitten kun lapset on olleet tuhmia tai tottelemattomia, niin kuka komentaa tai kuka käskee?

H: Minä komentaa ja minä käskee, meijän isä on semmonen vähän. Minä just sanoin, että sitä halusin että, että se olispa miehen tehtävä, mutta jotenkin se suhtautuu niin että se on minun tehtävä. Minä aina laitan nurkkaan seisomaan. Sillä tavalla.

P: Entäs sitten Venäjällä, siellä sinun omassa perheessäsi tai mitä kokemuksia sulla on Venäjältä niin miten tää lastenhoito ja kasvatust ja lasten komentaminen oli siellä järjestetty?

H: Naiset eniten niitä lapsia tietysti, äidit ja mummot. Että miehet ei sillä tavalla ne on eniten sosiaalipuolen

P: taloudellinen puoli?

H: Niin, taloudellinen. Mutta silloin kun lapset on tuhmia kyllä mies huolehtii siitä enemmän minusta mielestä, että.

P: Komentamisesta?

H: Niin komentamisesta ja siitä.

P: Entäs sitten onko isän roolissa lasten arjessa Suomessa ja Venäjällä jonkinlaisia eroja?

H: Tietysti on se, että Suomessa mies niin kuin enemmän lapsien kanssa puuhailee ja enemmän niin kuin jottain opettaa niille ja edes iltasatuja lukkee ja kaikki. Ei Venäjällä samalla tavalla ei, tosi vähemmän, tosi vähemmän.

P: Isä osallistuu?

H: Niin.”

Edellisestä sitaatista käyvät esille asiat, joita monet informantit toisaalta arvostivat suomalaisten miesten isimisessä ja joita he toisaalta odottivat suomalaisilta miehiltä. Suomalaisten miesten osallistumista lasten kasvatukseen ja hoitamiseen pidettiin arvossa. Samoin informantit arvostivat suomalaisten miesten aktiivi-

suutta lasten harrastamisessa ja lasten kanssa puuhasteluun osallistumisessa. Toisaalta monet informantit kertoivat venäläisten miesten olevan aktiivisempia lasten rankaisemisessa, jonka he katsovat kuuluvan isimiseen eikä äitimiseen. Erityisesti nuorempien naisten suomalaiset puoliset perheissä, joissa oli pieniä lapsia, eivät olleet haastateltujen mukaan tarpeeksi tiukkoja kasvattajia ja kurinpitäjiä. Muutamat naiset totesivat, että tottelemattomien lasten nuhtelu oli heidän tehtävänsä, koska suomalainen puoliso oli liian lepsu, eikä osannut pitää riittävää kuria ja järjestystä lapsille. Ylipäänsä suomalaisten tavassa kasvattaa lapsiaan kurin ja järjestyksen puute nähtiin negatiivisena piirteenä. Monet naiset kertoivat, että venäläinen isyys on tyypillisesti perheen taloudellisesta tilanteesta huolehtimista, kuten seuraava sitaattikin osoittaa:

P: Mitkä asiat on äidin vastuulla ja mitkä isän vastuulla?

H: Äidin vastuulla on enemmän kuin isän vastuulla. Isän vastuulla pitää huolehtia siitä, että materiaaalinen puoli on kunnossa, vaikka mut. Mut se on ero mitä on Suomen perheessä ja Venäjän perheessä, niin että tässä on jaettu kaikki kustannukset perheessä. Naisen pitää huolehtia sitten, että lapset ovat puhtaana ja heillä on sopiva vaate, vaikka talvella ja kesällä ja pitää olla ruoka kotona, miehellä kaikki korjaustyöt vaikka, se on että kyllä miehellä pitäis olla oikeassa paikalla.

P: Minkälaisista, mitäs sie tarkoitat sillä, että mites sitten niin kuin venäläinen vanhemmuus isyys ja äitiys poikkeaa siitä miten asiat hoijetaan täällä Suomessa?

H: No, Suomessa minun mielestä enemmän ehkä se semmosta mitä minä en edes ole ihan hyvin miettinyt, mutta on tässä eroavaisuus, riippuen kyllä perheestä, että minkälainen perhe on.

P: Joo, totta kai.

H: Niin että tuota normaali, kunnon perhe Venäjällä ja Suomessa, se on näin että joskus miehet ottavat huomioon tehdä nainen on nainen, ja hänellä vaikka, tietysti miehillä isompi palkka ja

P: Suomessa?

H: Suomessa. He ovat että eivät ota huomioon, että naiselle pitää antaa se puolet palkasta vaikka (nauraa).

P: Eivät ota huomioon sitä?

H: Ei ota huomioon. Sitä että naisille pitää olla enemmän rahaa, koska lapset koska on, itse nainen on. Ja pitää kaikki kunnossa olla että tarvitsee rahaa siihen. Venäjällä miehet enemmän huomaavat sitä asiata, nainen on nainen. Venäläiset he aina puhuvat näin, että kun heillä on kaksi tytärtä, niin hän koko palkan tuoda kotiin ja sanoa, että nyt vaikka minne tuhlaat että ole vain, että tärkeätä että kauniit (nauraa).

P: Ja suomalaiset miehet ei sitten niin hyvin siitä palkastaan anna tai joo?

H: On. Venäjällä voi olla tärkeet laskut ja kengät on kymmenen, mutta tärkeätä että meillä on uusi mekko ja korvakorut (nauraa)."

Haastattelujen yhteydessä puhuttiin myös paljon siitä, millainen on hyvä perhe. Monet naiset toivat esille, että hyvään perhe-elämään kuului perheenjäsenten välinen sopu ja se, ettei perheessä olisi suuria ristiriitoja. Vanhempina toimimista, äitiyttä ja hyvää perhe-elämää kuvaa esimerkiksi sitaatti, jossa informatti korosti lastenkin näkökulmasta olevan tärkeää, että koko perhe tekee monenlaisia asioita yhdessä:

"P: Mitä asioita teet yhdessä lasten kanssa ja mitä asioita työ teette sit yhdessä koko perhe?"

H: – No, lasten kanssa leikitään vaikka, ja luetaan ja piirretään ja jottain peliä pelataan niin kuin tietysti. Ja koko perheellä me vaikka, en tiijä, joskus ulkona vaikka talvikin silloin ulkona puuhataan me jotain, tekemme töitä ja ne leikkii yhdessä mejän kanssa ja sitten käyvään lomalla koko perheellään ja ainakin syödään koko perheellä (nauraa).

P: Koko perhe aina yhdessä?"

H: Niin, niin. Se on meillä semmonen tapa että koko perhe."

Kaiken kaikkiaan haastatteluissa ilmeni, että haastateltavien mukaan suomalaiset miehet osallistuivat lastensa elämään ja hoitoon enemmän kuin venäläiset miehet. Haastateltavien mielestä heidän suomalaiset puolisonsa olivat aktiivisia ja huolehtivat monella merkittävällä tavalla lasten hyvinvoinnista. Suomalaisen isän isimiseen kuului lasten kanssa leikkiminen ja pelaaminen. Osa naisista kertoi heidän suomalaisilla puolisoillaan olevan lastenlapsia. Naiset kertoivat puolisoidensa olevan myös isovanhempina huolehtivia ja osallistuvan aktiivisesti lastenlastensa elämään. Suomalaisen ukkien suhtautumista lapsenlapsiinsa kiiteltiin myös yleisesti:

"H: Ja olemme kanssakäymisissä. Minä muistan kun minä tulin Suomeen, minä ihmetelen minusta tuntui silloin että lapsi tää on Suomessa lapsi se kylpee rakkaudessa sen minä muistan, kun se meidänkin asui miehen sukulaisia Joensuussa ja siellä kun lastenlapsia oli jo käymässä pieniä, Venäjällä minusta liian paljon hössä, sösötetään. Sitten se vain puhutaan ja sitten se unohdetaan välillä että tehdään omia asioita, mutta täällä Suomessa ainakin kuten mummit suhtautuvat ja ukit, ukit myös, se on ihan kuin lapsi ihan rakkaudessa kylpee, kak kupaet."

Isänä ja isoisänä toimimiseen otti kantaa myös haastateltava, joka kertoi perheensä saavan konkreettista apua arjen hoivassa hänen omalta isältään. Hänen isänsä tuli

Venäjältä varsin usein heidän perheensä luokse ja auttoi muun muassa lasten hoidossa. Isä kävi tyttärensä ja tämän perheen luona Suomessa säännöllisesti, vaikka hän olikin vielä mukana työelämässä. Haastateltava totesi isänsä muuttuneen paljon hänen lapsuudestaan, koska tämä vietti paljon aikaa lastenlastensa kanssa, vaikka isä ei haastateltavan lapsuudessa juurikaan ollut hänen kanssaan.

"H: Mutta isä tulee ja isä nyt tosi paljon muuttunu siihen että minkälainen minun lapsuudesta se oli. Siis se ei paljon mulle aikaa antanut paljon milloinkaan. Mutta nyt se muuttunut niin paljon, että minä ihan hämmästyin.

P: Silmät pyöreenä hämmästelet.

H: Niin. Että se tosi paljon niin kuin lapsenlapsia katsoo, ja vaikka oli vauvatkin ja ihan pieniä. Se hoiti niitä, se oli tosi jännä nähdä. Niin kuin ihan sillä tavalla, että ainakin yks kerta kaks kuukautta isä tulee niin kuin tänne kylään. Ja on pitkään.

P: Kahessa kuukauussa?

H: Niin. Että on pitkään sitten kaksikymmentä päivää vaikka tai sillä tavalla."

Tässä sitaatissa tulee esiin myös suomalaisesta perhetutkimuskirjallisuudesta tuttu asia siitä, kuinka traditionaalisessa vanhemmuudessa vauvan hoito kuului lähinnä äitimiseen, vaikka uuden isyyden myötä myös isät ovat alkaneet ottaa osaa vauvojenkin hoitoon (vrt. esim. Vuori 2001). Kuten edellisessä sitaatissa haastateltava erityisesti korosti, että hänen isänsä hoiti hänen lapsiaan jo näiden ollessa vauvoja. Se, että haastateltava totesi tämän olleen "jännän näköistä" kertoo myös siitä, että miehen, ainakaan vanhan miehen tekemänä, vauvan hoiva ei ollut hänen kokemusmaailmassaan ihan tavallinen asia vaan siinä on jotakin uutta, ylistettävää tai ainakin jotain mainitsemisen arvoista.

Vaikka suomalaiset miehet haastateltujen kuvaamana olivat isyydessään vastuullisempia ja aktiivisempia kuin venäläiset miehet, voidaan kysyä, onko näin todella. Tutkijana kysyn: jos näin on, mistä tämä voi johtua? Ensinnäkin on mahdollista, että koska informantit puhuvat minulle, suomalaiselle tutkijalle, heidän näkökulmastaan olisi rationaalista puhua suomalaisen miehen aktiivisesta isänroolista. Tällä tavoin naiset ikään kuin perustelisivat ratkaisuaan avioitua ulkomaalaisen miehen kanssa. Voidaan myös kysyä, miksi juuri kysymys isyydestä näytti haastattelupuheessa saavan yhtenäisen, kulttuurisidonnaisen luonteen, jossa suomalaiset miehet näyttäytyivät tietynlaisina ja venäläiset miehet toisena- laisina. Onko mahdollista, että avioituessaan suomalaisen puolison kanssa on maahanmuuttajanaisten perusteltava parisuhteensa ulkomaalaisen kanssa niin itselleen kuin kenties ympäröivälle yhteiskunnallekin?

7.4 Suomalainen mies – puuttunut kolmas vai välitilan aiheuttaja?

Perinteisesti venäläistä miestä on pidetty poissaolevana perheessä. Tunnetut historialliset syyt (esimerkiksi sodat ja Stalinin puhdistukset) ovat vaikuttaneet siihen, että venäläinen perhe-eetos on ollut pitkälti maternalistinen. Vaikka venäläiset naiset ovatkin suoriutuneet perhevastuista ilman miehen läsnäoloa, se ei tarkoita, etteivät naiset olisi kaivanneet miestä perheeseen. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen venäläinen perhe-eetos on muuttunut familistisempaan suuntaan ja samaan aikaan uuden isyyden esiinmarssi, jossa venäläiset miehet (isät) ovat vaimojensa (äitien) ohella alkaneet kantaa vastuuta lastensa hoidosta ja kasvatuksesta, on nostanut päätään Venäjällä. Tästä huolimatta venäläiset naiset ovat etsineet puuttuvaa kolmatta (miestä ja isää) perheeseen myös esimerkiksi ulkomaalaisten miesten kanssa solmimistaan parisuhteista. Nyky-Venäjällä voidaan todeta, että silloin kun isän paikka venäläisessä perheessä jää edelleen tyhjäksi, venäläiset naiset ovat etsineet taloudellista turvallisuutta esimerkiksi länsimaalaisten miesten kanssa solmimistaan avioliitoista (ks. Bridger & Kay 1996, 34). Näitä avioliittoja, joissa taloudellisella turvallisuudella avioliiton motiivina on oma osuutensa, arvostavat erityisesti ne venäläiset naiset, joilla on pieniä lapsia (Bridger & Kay 1996, 34).

Epävarma taloudellinen tilanne on siis yksi syy siihen, että venäläiset naiset hakeutuvat ulkomaille ”miehelään”. Suomeen muuttaneiden venäläisten naisten haastatteluista voidaan tehdä se johtopäätös, että olivatpa Venäjältä lähdön syyt mitä tahansa, monet Suomessa asuvat venäläiset naiset ovat onnistuneet solmimaan kiinteän suhteen suomalaisen puolisonsa kanssa. Ongelmaksi näytti kehkeytyvän se, ettei venäläis-suomalaisessa perheessä, jossa venäläisellä naisella oli lapsi tai lapsia edellisestä avioliitostaan Venäjällä, päästä kiinteään familistiseen perhemalliin, jossa kaikki perheenjäsenet tuntevat kuuluvansa samaan kokonaisuuteen ja jollaista perhemallia naiset näyttivät haastattelujen mukaan kaipaavan.

Hahmotan tässä yhteenvedossa miehen paikkaa venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä kolmen ryhmän avulla: 1) *suomalainen mies puuttuneena kolmantena äidille ja lapselle*, 2) *suomalainen mies täyttää aviomiehen paikan ja 3) tyhjä miehen paikka – elämä välitilassa*. Tämä ryhmittely on osittain päällekkäinen luvun viisi äidinhoivaa konstruoivan ryhmittelyn kanssa. Tässä luvussa hoivaan ja parisuhteeseen otetaan näkökulmaksi isyys, ja isän paikka perheessä (ts. naisen ja lapsen elämässä). Parisuhdetta ja hoivaa katsotaan siis isyyden tai aviomieheyden kautta. Päällekkäisyyttä äitimisen ja isimisen ryhmittelyssä ei voi täysin välttää. Katson, ettei ryhmittelyn osittaisen päällekkäisyyden välttäminen ole edes tarpeen, koska hoivaamisessa on joka tapauksessa kyse vastavuoroisesta toiminnasta, johon kytkeytyvät niin isyys kuin äitiyskin. Kuitenkin luvun viisi ja tämän luvun ryhmittely eroavat toisistaan näkökulmiensa erilaisuuden vuoksi.

Ryhmä 1: Suomalainen mies puuttuneena kolmantena äidille ja lapselle

Tässä ryhmässä suomalainen aviomies on puuttunut kolmas äidin ja lapsen tai lasten elämässä. Kolmannella tarkoitan tässä päinvastaista kuin Riitta Jallinoja (2000), joka puhuu ratkaisevasta kolmannesta. Ratkaiseva kolmas³⁹ voi Jallinojan (2000) mukaan olla mikä tahansa puolisoiden välistä parisuhdetta häiritsevä tekijä. Ratkaiseva kolmas voi olla esimerkiksi jommankumman puolison aikaa vievä työ, harrastus tai toisinaan jopa lapsi voidaan parisuhteen näkökulmasta kokea kolmanneksi (Jallinoja 2000). Venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä suomalainen mies näyttäytyi usein puuttuneena kolmantena, joka tulee ikään kuin täyttämään tyhjäksi jääneen venäläisen miehen paikan äidin ja lapsen elämässä.

Tämä tapa puhua suomalaisesta miehestä puuttuneena kolmantena oli aineistossa selvästi yleisin ryhmä. Suomalainen mies saattoi olla äidin ja lapsen elämän puuttunut kolmas riippumatta siitä, olivatko perheen lapset puolisoiden yhteisiä vai venäläisen naisen entisestä liitosta venäläisen ex-miehen kanssa. Näissä tapauksissa suomalainen mies oli maahanmuuttajanaisten ja lasten elämässä pikemminkin positiivinen puuttunut kolmas kuin negatiivinen ratkaiseva kolmas.

Esimerkkitapaus: *Elena on naimisissa itseään muutaman vuoden vanhemman suomalaisen miehen kanssa, ja perheeseen kuuluu kaksi yhteistä lasta sekä yksi lapsi Elenan edellisestä avioliitosta Venäjältä. Elena on hyvin tyytyväinen puolisonsa kanssa vietettävään arkeen, ja erityisen iloinen hän on siitä, että mies viettää paljon aikaa perheen kaikkien kolmen lapsen kanssa. Hän katsoo, että nykyinen suomalainen aviomies on hänelle puuttunut puoliso, tasavertainen kumppani, jonka kanssa on hyvä jakaa arjen huolet ja murheet sekä ilonaiheet, mies jota hänellä ei koskaan Venäjällä tässä mielessä ollut. Myös lastensa puolesta hän on hyvin onnellinen, koska katsoo nykyisen puolisonsa olevan hyvä isä kaikille kolmelle lapselleen – näin siis myös Venäjällä syntynyt lapsi on saanut itselleen isän, joka häneltä aikaisemmin sanan täydessä merkityksessä puuttui. Elenan elämässä välitila elämänvaiheena alkaa olla ohi, vaikka esimerkiksi perhettä määritellessään hän kokee aika ajoin elävänsä ydinperheen ja laajennetun perheen välitilassa. Rakkaus suomalaiseen mieheen on Elenan elämässä kantava voima. Tilanne on hänen mukaansa ihan-teellinen, koska mies osoittaa kiintymystä ja rakkautta niin häntä kuin perheen lapsiakin kohtaan. Elena ajattelee, että nyt ”perhe on koossa” – elämästä ei tässä vaiheessa puutu mitään oleellista.*

³⁹ Puuttuneen kolmannen käsite pohjaa Jallinojan (2000) ratkaisevan kolmannen käsitteeseen ja tuon sen esille tässä yhteenvedossa, vaikka en ole sitä käyttänytkaan aineiston aiemmassa analyysissä. Katson kuitenkin, että tämän käsitteen avulla voin vetää yhteen analyysissä esiin nousseita tuloksia, ja sen vuoksi on relevanttia tuoda ratkaisevan kolmannen käsite mukaan tähän yhteenvedoon.

Ryhmä 2: Suomalainen mies täyttää aviomiehen paikan, mutta ei isän paikkaa

Venäläisten maahanmuuttajanaisten arki oli ambivalenttia suhteessa niin paikallisuuteen kuin yllirajaisuuteenkin. Monella naisella arkielämä ja perhesuhteet jäsentyivät ”jossakin siellä välissä” tai välitilassa. Monen naisen kohdalla ei heidän perhe-eetostaan ja perhesuhteitaan voinut tulkita puhtaasti familistisena eikä puhtaasti maternalistisenakaan, sillä naisten perhearjessa (perhe-eetoksessa) oli kaksi erillistä, mutta ei täysin irrallista vaikutuspiiriä: puolisoiden välinen parisuhde ja äidin ja lapsen välinen kiintymyssuhde. Nämä vaikutuspiirit muodostuivat osittain irrallisiksi tilanteissa, joissa suomalainen mies täytti puuttuneen kolmannen paikan aviomiehenä, muttei isänä naisen lapselle. Katson, että näissä tilanteissa naiset elivät ikään kuin parisuhteen ja äiti-suhteen välitilassa. Relevantiksi kysymykseksi muodostui, mikä on lapsen paikka naisen elämässä suhteessa puolisoon? Naiset kertoivat siitä, kuinka lapsi oli heidän elämänsä tärkein asia, ja mikäli heidän pitäisi valita miehen ja lapsen väliltä, he valitsisivat lapsen. Tästä huolimatta parisuhdetta suomalaiseen mieheen pidettiin hyvin tärkeänä ja onnellisuutta tuovana tekijänä omassa elämässä.

Venäläisten maahanmuuttajanaisten arkeen muodostui myös toisella tavalla välitilainen elämänpiiri: naisten elämässä puolisoiden välisessä parisuhteessa arkea elettiin toisaalta paikallisesti ”siellä uudessa kotona”, ja toisaalta myös yllirajaisesti esimerkiksi yhteisten Venäjälle suuntautuvien matkojen kautta. Äidin ja lapsen välisessä suhteessa arki rakentui pikemminkin yllirajaisuutena kuin paikallisuutena. Kun lapsi oli maahanmuuttajanaisen entisestä avioliitosta, tai kun kyseessä oli aikuinen mahdollisesti Venäjällä asuva lapsi, arki ja siihen liittyvät rutiinit olivat pitkälti yllirajaisia: lapsi matkusti kesäksi Venäjälle, venäläinen isä lähetti kirjeen lapselle tai Venäjällä asuvan isän kanssa neuvoteltiin lapsen kasvatuksesta. Yllirajaisuudessa arkea määritti niin lapsen ja isän välinen yhteydenpito kuin myös yhteydenpito muihin sukulaisiin.

Osalle venäläisiä maahanmuuttajanaisia arjen perhesuhteet siis jäsentyivät kahdella eri tasolla, ja miehen paikka määrittyi erilaiseksi puhuttaessa miehestä aviomiehenä ja miehestä isänä: suomalainen mies oli tässä ryhmässä naisen arjesta aiemmin puuttunut puoliso ja hyvä aviomies, mutta Venäjällä syntyneelle lapselle äidin suomalainen puoliso ei ollut ”puuttunut isä” – lapsen isä oli Venäjällä, vanhemmuus oli siis konkreettisesti yllirajaista.

Esimerkkitapaus: *Irina on asunut Suomessa jo useita vuosia, ja hänen poikansa on aikuinen ja asuu Venäjällä. Irina katsoo, ettei hänen suomalainen mies ole missään vaiheessa toiminut hänen pojalleen ”isän korvikkeena”. Nykyisen miehen ja pojan välit ovat kunnossa, mutteivat mitenkään erityisen lämpimät.*

Irina kuvaa suomalaista miestä työteliääksi ja hyväksi puolisoiksi. Hän ei juuri löydä miehestään moitteen sijaa. Irina on tyytyväinen nykyiseen puolisoonsa

entisen avioliiton kariuduttua ex-miehen liialliseen alkoholin käyttöön. Mikäli hän voisi muuttaa jotakin nykyisessä miehessään, Irina toivoisi tämän olevan aktiivisempi ulkoilija ja lenkkiseuralainen hänelle. Hän on kuitenkin kaikin puolin tyytyväinen nykyiseen parisuhteeseensa.

Toisinaan äitiyden yllirajaisuus vaivaa Irinaa hiukan, koska hän katsoo, että joutuu välillä tasapainoilemaan vaimouden ja äitiyden välillä. Hän kuitenkin tietää, että hänen tilanteensa on helppo verrattuna vastaavissa tilanteissa eläviin ystävättäriinsä, joilla on Suomessa asuvia alaikäisiä lapsia. Nämä naiset joutuvat tasapainoilemaan lastensa ja aviomiestensä välissä paljon Irinaa enemmän. Irina uskoo aikuisen poikansa selviävän hyvin arjestaan Venäjällä. Kaikkiaan Irina on tyytyväinen elämäänsä ja avioliittonsa.

Ryhmä 3: Tyhjä miehen paikka – elämä välitilassa

Kolmas ryhmä, joka aineistosta voidaan rakentaa, on perhe, jossa miehen paikka jää tyhjäksi sekä isänä että puolisona. Tähän ryhmään kuului tapauksia, joissa eronnut nainen eli arkeaan ilman miestä. Osassa tähän ryhmään luokittelemistani tarinoista nainen eli parisuhteessa miehen kanssa, mutta henkisellä ja emotionaalisella tasolla miehen paikka jäi tyhjäksi. Miehen paikka saattoi jäädä tyhjäksi esimerkiksi siitä syystä että puoliso oli niin alkoholisoitunut ettei tämä naisen mielestä voinut täyttää isän ja puolison paikkaa. Kaikissa tähän luokkaan kuuluvissa tapauksissa naiset elivät elämänkulun näkökulmasta välitilassa. Naiset ajattelivat, että tulevaisuudessa he eroavat nykyisestä miehestään, tai mikäli he elivät yksin, heillä tulevaisuudessa olisi toiveidensa mukaan mies ja perhe. Miehen paikan ollessa joko konkreettisesti tai emotionaalisesti tyhjä naiset kokivat tilanteen siis vain välivaiheeksi ja välitilaksi elämässään.

Esimerkkitapaus: *Anna on nuori nainen, joka on muuttanut Suomeen opiskelujen vuoksi. Erottuaan suomalaisesta miehestään ja jäätyään yksin lapsen kanssa hän toivoo, että voisi tulevaisuudessa löytää puolison, joka olisi sekä hyvä isä että aviomies. Aikaisemmasta liitostaan Anna sanoo oppineensa, ettei enää aloita parisuhdetta miehen kanssa, joka käyttää runsaasti alkoholia. Hän on hyvin optimistinen tulevaisuuden suhteen, ja uskoo varmasti löytävänsä mieluisan puolison itselleen. Myös tällä hetkellä Anna on varsin tyytyväinen arkeensa, joka sujuu lähes ongelmitta, vaikkei se pidäkään sisällään suuria tunnekuohuja suuntaan tai toiseen.*

VENÄLÄISTEN MAAHANMUUTTAJANAISTEN PERHEHOIVAN ARKI VÄLITILASSA

8

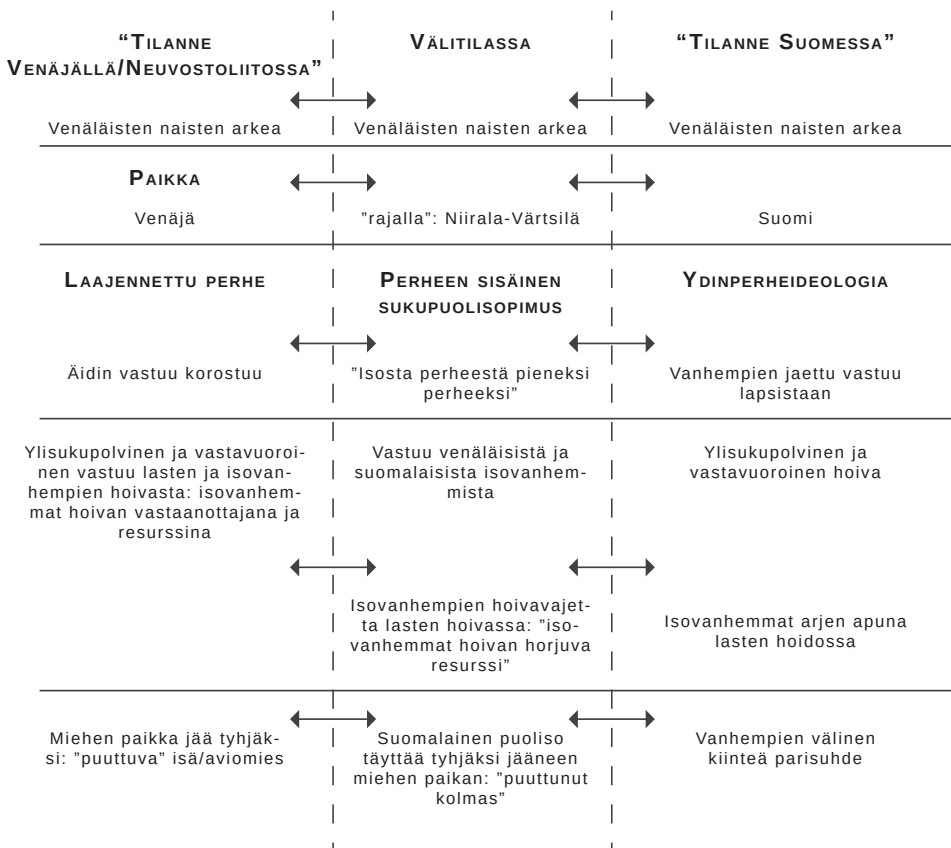
Neuvostoliiton hajoaminen ja siitä seuranneet taloudelliset ja sosiaaliset muutokset Venäjällä ovat vaikuttaneet siihen, että venäläiset ovat globaalissa maailmassa yksi transtationaalia arkea elävä ryhmä. Davydova (2009, 55) toteaa, että nykyisessä 1990-luvulta alkaneessa Venäjän hajaannuksen tilassa miltei puolet venäjänkielistä asuu Venäjän rajojen ulkopuolella. Tällä seikalla on vaikutuksensa myös perhesuhteiden dynamiikkaan ja ylläpitoon. Maahanmuuttajan arjessa liike ”entisen” ja ”nykyisen” välillä on jokapäiväistä ja toteutuu sekä ruumiillisena (matkustaminen paikkojen välillä) että virtuaalisena kokemuksena (esimerkiksi puhelin ja nettikeskustelut). Mutta maahanmuuttajien ihmissuhteet rakentuvat myös oman henkilökohtaisen maailman ulkopuolella, esimerkiksi ”uuden kotimaan” maahanmuuttopolitiikalla on vaikutusta siihen, millaiseksi arki kohdemaassa muodostuu.

Olen tarkastellut sitä, kuinka Suomessa asuvat venäjänkieliset tai venäläiset maahanmuuttajanaiset hoivaavat ja järjestävät hoivan. Kysyin, miten he hoivaavat Suomessa asuvia ydinperheensä jäseniä? Entä miten hoivataan tai järjestetään hoiva Venäjällä asuville laajennetun perheen jäsenille? Ja miten ylisukupolvisuus ilmenee venäläisten naisten hoivaamisessa? Olen tarkastellut myös sitä, millaisia ristiriitaisuuksia ja arjen haasteita ja toisaalta onnistumisen ja ilon kokemuksia tällainen ylijäräinen toimintaympäristö naisille aiheuttaa. Taulukossa 4 (s. 190) esitän väitöskirjan keskeiset tulokset.

Suomessa, Venäjän naapurimaassa, asuvat venäläiset maahanmuuttajanaiset huolehtivat Venäjällä asuvista sukulaisistaan konkreettisesti myös Venäjän puolella. Naisten hoivavastuut kohdistuvat heidän Suomessa ja Venäjällä asuviin lapsiinsa, (usein) Venäjällä asuviin vanhempinsa ja muihin sukulaisiin, sekä Suomessa asuviin appivanhempiin.

Teorialähtöisesti nimeän tässä tutkimuksessa venäläisten maahanmuuttajan naisten arjen ylijäräisen toiminnan *välitilassa* elämiseksi ja välitilaiseksi olomuodoksi. Irigaray (1996, 66) kirjoittaa: *”Mitä suurempi halu, sitä enemmän se pyrkii kuromaan umpeen välin, kuitenkin sen samalla säilyttäen.”* Hänen ajattelussaan välitila on siten äärirajojen välinen ulottuvuus, johon sisältyy liikahduksia ja välin pieneneminen. Ylijäräisissä perhesuhteissa arkeaan elävien perheenjäsenten (muuttajien ja paikallaan pysyjien) perhesuhteiden rakentumisessa tämä välitilaan liittyvä halu kuroa umpeen väli, joka perheenjäsenten kohtaamisiin ja useiden kulttuurien erilaisiin perhetapoihin liittyy, on olennainen. Ja aivan kuten Irigaray samalla toteaa: kun halun ansiosta väli kurotaan umpeen, se myös säilyy. Kaksikulttuuristen perheiden arjessa on sekä venäläisestä kulttuurista tuttuja toimintatapoja, joissa

mummoja ja vaareja sekä isiä ja äitejä puhutellaan, autetaan ja hoivataan että suomalaisen kulttuurin toimintatapoja. Nämä sekoittuvat keskenään kuroen umpeen väliä (eroa) ja välitilaa, mutta samalla säilyttäen välin (eron).

Taulukko 4: Tutkimustulosten tiivistelmä: Venäläisten naisten arkea Suomessa, Venäjällä ja välitilassa.

Välitilan käsitteen kohdalla pohdin, onko välitila siirtymä ja välivaihe elämän jaksolla (ajassa) tai paikkojen välillä (tilassa) vai onko välitilassa kysymys eron politiikasta, jossa välitila voidaan nähdä pysyvänä erilaisuuden entiteettinä, jossa eron olemassaolo hyväksytään ja siinä itsessään nähdään uuden mahdollisuus. Tämän tutkimuksen perusteella väitän, että venäläisten Suomessa asuvien maahanmuuttajanaisten elämässä välitila on näitä molempia. Toisaalta naiset kokevat arjessaan, kuten meistä jokainen, paljon *siirtymiä*. Näitä siirtymiä ovat esimerkiksi *maantieteelliset paikan vaihdokset* Suomesta raja-aseman kautta Venäjälle. Siirtymiä ovat myös *erilaiset elämänvaiheet*, kuten Venäjällä asuvan vanhemman huononeva terveydentila, jossa Suomessa asuva tytär on aivan erityisessä "hoiva-

paineessa” huolehtiessaan vanhemmastaan Venäjällä välimatkan päästä. Toisaalta välitila *näyttäytyy aineistossa myös pysyvänä eron politiikkana*, erilaisuutena – esimerkiksi siinä, kuinka maahanmuuttajanaisten *arjen lastenhoivassa* kaksi erilaista hoivan organisoinnin tapaa tai kulttuuria (suomalainen ja venäläinen) kohtaavat toisensa. Isovanhempien rooli lapsiperheiden arjessa on Suomessa erilainen kuin Venäjällä. Tämän eron hyväksyminen pysyvänä olotilana voi tuottaa uusia hoivan käytäntöjä, jotka poikkeavat sekä totutuista suomalaisista että venäläisistä käytännöistä. Nämä käytännöt voivat olla uusia arjen rakennusaineita. Tulkitseen aineiston pohjalta, että monet kaksikulttuuriset perheet hyötyvät uusista hoivakäytännöistä. Esimerkiksi venäläisen yhteiskunnan tapa, jossa isovanhemmat auttavat lapsiaan (tyttäriään) ja lapsenlapsiaan tilanteessa kuin tilanteessa, mutta samaan aikaan isän rooli perheessä jää marginaaliseksi, on venäläis-suomalaisissa perheissä saattanut muuttua niin, että suomalaiset ja venäläiset isovanhemmat ovat kyllä läsnä hoiva-arjessa, mutta heidän paikkaansa on tullut täydentämään myös entistä läsnäolevampi suomalainen isä tai aviomies.

Tutkimani venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset elävät arkeaan kahdessa eri fyysisessä ja sosiaalisessa paikassa, ja myös jollakin tavalla näiden paikkojen välissä, siis Suomessa, rajalla ja Venäjällä. Ylirajaisuudesta huolimatta naiset pitivät perhesuhteitaan yllä myös ruumiillisesti, ja monille perhesuhteiden ylläpito on ”jokapäiväistä”, arkista toimintaa. Perhesuhteita ylläpidetään muun muassa vierailemalla entisellä kotiseudulla tai pyytämällä vanhempia ja muita sukulaisia kylään uuteen kotimaahan. Määrittelen tässä tutkimuksessa ylirajaisuuden paikallisesti transnationaaliksi arjeksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kaksi eri (erilaista) maantieteellistä paikkaa (valtiota) tuottavat toisistaan poikkeavia (institutionaalisia) toimintatapoja. Vaikka paikat ovat maantieteellisesti toisiaan lähellä (Suomi-Venäjä) poikkeavat paikkojen institutionaaliset käytännöt esimerkiksi hoivajärjestelyjen tai asuntopolitiikan osalta toisistaan, jolloin näissä paikoissa ja näiden paikkojen välissä arkeaan elävät henkilöt elävät ylirajaisen tilan arkea. Ylirajaisessa sosiaalisessa tilassa yksilöt joutuvat jatkuvasti käymään neuvotte-luja arjen käytäntöjen, symbolien ja jopa erilaisten identiteettien välillä. Tässä yhteydessä erilaiset institutionaaliset käytänteet korostuvat (vrt. esim. Suomen ja Venäjän erilaiset rajanylitysmuodollisuudet).

Venäläisten maahanmuuttajanaisten, vaimomuuttajien, ylirajaista hoivaa (Suomessa ja Venäjällä) voi tiivistetysti kuvata siten, että ylirajainen hoiva on vastavuoroista hoivan organisointia ja hoivaamista sekä hoivan vastaanottamista sosiaalisessa ja fyysisessä välitilassa. Tämä välitilassa tapahtuva vastavuoroinen hoiva realisoituu suhteessa suomalaiseen aviomieheen, lapsiin sekä isovanhempiin. Se ilmenee kussakin sosiaalisessa suhteessa (äidinhoivassa, vaimoudessa, ylisukupolvisessa hoivassa) hieman erilaisena hoivaamisena ja hoivan vastaanottamisena. Tässä yhteenvedossa tarkastelen ylirajaisen hoivan ja välitilan suhdetta äitiyden, vaimouden ja isovanhemmuuden näkökulmista. Luvussa 8.1. käyn läpi

ydinperheen sisällä tapahtuvaa hoivaa ja vaimoutta. Tämän jälkeen (luku 8.2.) siirryn käsittelemään ylijärsuutta ja ylisukupolvisuutta venäläisten vaimomuuttajien hoiva-arjessa. Luvussa 8.3. tarkastelen yksityiskohtaisemmin, mitä välitila tässä tutkimuksessa tarkoittaa. Luku 8.4. kokoa väitöskirjan keskeiset elementit aineiston tyypittelyn kautta. Lisäksi tässä luvussa vastaan vielä tiivistetysti väitöskirjan tutkimustehtävään.

8.1 Hoiva ydinperheessä

Yleisesti hoivaa, niin perheen sisällä (informaalisti) kuin kodin ja perheen ulkopuolella (formaalisti) pidetään naisten työnä. Hoivan sanattomiin sopimuksiin (ts. itsestäänselvyksiin) kuuluvat hoivan naistapaisuus ja sukulopolvisuus, joita tarkastelen tässä tutkimuksessa perheen kontekstissa. Hoivan sukulopolittuneisuus tulee tutkimuksessani esille itsestään selvinä pitämässäni teemoissa mutta myös yllättävissä kohdissa. Lasten kasvatusta on sukulopolittuneen perhehoivan paikka, jossa äitien ja isien tehtävät kaksikulttuurisissa perheissä jakaantuvat, ainakin osittain, sukulopolittapaisesti. Äidin kasvatusta vastuuseen kuuluu muun muassa lasten venäjänkielen taidosta huolehtiminen ja lasten harrastusmahdollisuuksien takaaminen. Isän taas odotetaan huolehtivan lasten kurinpidosta ja rangaistuskäytännöistä. Yllätyksellisempänä äidin- hoivan paikkana pidän sitä, että äidin odotetaan järjestävän perheelle ja lapsilleen mahdollisuuksia matkustaa ulkomaille.

Perheen sisällä hoiva viittaa siis sekä ylisukupolvisuuteen että sukulopolittuneeseen vanhemmuuteen. Aiempien tutkimusten tavoin tämäkin tutkimus osoittaa, että venäläisille vanhemmuus on ensisijaisesti äitiyttä ja äidinhoivaa. Haastattelemani venäläistaustaiset maahanmuuttajanaiset kertovat arvostavansa suomalaisen miehen panostusta perheeseen ja isänä olemiseen. Naiset katsovat, että heidän suomalainen puolisonsa on perheessä läsnäoleva aviopuoliso ja isä – määrittelyni mukaan mies on puuttunut kolmas äidin ja lapsen välisessä suhteessa. Naisten haastattelut ja aikaisempi tutkimus osoittavat, että suomalaisessa perhe-eetoksessa isällä nähdään olevan keskeisempi rooli kuin venäläisessä perhe-eetoksessa. Tämä ero ja erilaisuus voi muodostua positiiviseksi välitilaksi, joka tarjoaa mahdollisuuksia uudelleenlaiseen perheymmärrykseen.

Kriisitilanteissa tämä ero, erilaisuus, perhe-eetoksen välitila voi kuitenkin myös kärjistyä koko perhettä ja laajemminkin yhteiskuntaa koskettavaksi kriisiksi. Esimerkiksi Anton Salosen huoltajuudesta käyty riita⁴⁰, joka kärjistyi lapsikaappaukseksi ja vaikutti Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin, on osoitus

⁴⁰ Anton Salosen huoltajuuskiistassa oli kyse alle kouluikäisen Anton-pojan huoltajuudesta. Hänen suomalainen isänsä ja venäläinen äitinsä riitelivät lapsen huoltajuudesta. Tapaus kärjistyi lopulta vuonna 2009 Suomen ja Venäjän väliseksi diplomaattiseksi selkkaukseksi, jota edelsi useamman vuoden huoltajuuskiista sekä molemminpuoliset lapsikaappaukset (Venäjälle ja Suomeen). Tällä hetkellä voimassa on kesäkuulta 2012 peräisin oleva hovioikeuden päätös, jonka mukaan Anton Salosen huoltajuus kuuluu hänen suomalaiselle isälleen Paavo Saloselle.

ristiriidasta, jonka käsittelyssä molempien maiden tuomioistuimissa olisi toivonut parempaa ymmärrystä kahdesta toisistaan osittain poikkeavasta tavasta ymmärtää perhe ja vanhemmuus. Oma tutkimukseni osoittaa, että kriisiytyvän avioliiton keskellä Suomessa asuva venäläinen nainen saattaa pysyä parisuhteessa vain säilyäkseen lastensa huoltajana. Haastatelluilla naisilla ei aina ole tarpeeksi suomalaisen yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän tuntemusta niin, että he osaisivat hakea apua avioliittonsa ongelmiin perheen ulkopuolisilta tahoilta.

Tutkimuksessa *äidinhoiva* nousi esiin keskeisimpänä perhehoivan muotona venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa. Äidinhoiva ilmeni monella tavalla ja monessa muodossa. Äidinhoivan keskeisimmät elementit venäläisten vaimomuuttajien arjessa ovat äidin vastuu lapsen kasvatuksesta sekä materiaalsen ja henkisen hyvinvoinnin tarjoaminen lapsille (ts. lapsen parhaasta huolehtiminen). Tämän tutkimuksen mukaan äideillä on perheessä suurempi vastuu lapsista kuin isillä. Silti suomalaiset aviomiehet ottavat osaa niin lastensa kuin lastenlastensakin hoivaan ja arkeen enemmän kuin mihin tutkimukseen osallistuneet naiset ovat venäläisessä yhteiskunnassa tottuneet.

Näyttää siltä, että venäläiset naiset ovat suomalaisen parisuhteensa myötä omaksumassa suomalaisen ydinperheajattelun mukaista perhe-eetosta, jossa puolisoiden ja lasten välinen hoiva- ja kiintymyssuhde muodostaa perheen keskiön. Vaikka naiset ovat omaksuneet ydinperheideologiaa, heidän perhesuhteitaan ja perheen hoivasuhteita kuvaa paremmin käsitteenä välitila kuin ydinperhe. Naiset näet katsovat edelleen asuttuaan useita vuosia Suomessa, että vaikka suomalainen mies on tärkeä osa perhettä, äidille kuuluu pääasiallinen ja viimesijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja kasvatuksesta. Tämän ajattelutavan voi olettaa olevan perua venäläisestä perhe-eetoksesta, jossa perheen keskiön muodostaa äidin, lapsen ja isoäidin välinen vastavuoroinen tunne- ja hoivaside. Venäläiset maahanmuuttajanaiset elävät siis Suomessa *ydinperheideologian ja laajennetun äitiyden välitilaisessa perhemallissa*.

Konkreettisina äidinhoivaan kuuluvina seikkoina pidetään tämän tutkimuksen mukaan lasten kasvatukseen liittyviä kielikysymyksiä. Vastuun lasten venäjän kielen oppimisesta katsotaan kuuluvan maahanmuuttajaäideille. Äidin velvollisuuksiin katsotaan kuuluviksi myös harrastus- ja matkustusmahdollisuuksien tarjoaminen lapsille. Näiden ajatellaan edesauttavan lapsen menestymistä elämässään. Matkustamisen katsotaan kuuluvan yleisemminkin olennaisena osana hyvään perhe-elämään. Lapsen parhaan nimissä äidin kuuluu myös huolehtia siitä, että lapsi saa tarvitsemaansa hyvää ja terveellistä ruokaa. Ruuan merkitys nousee tutkimuksessa esiin myös ylisukupolvisen hoivan kontekstissa, kun haastateltavat muistelevat lapsuuttaan ja mummojaan, jotka tarjosivat heille hyvää ruokaa. Hyvän ruuan tarjoamista pidetään keskeisenä rakkauden osoituksena ja perheenjäsenten välisen kiintymyssuhteen sideaineksena.

Brycesonin ja Vuorelan (2002, 6) mukaan transnationaalinen määrittelyssä liikkeen ja paikallaan pysymisen välinen suhde muodostuu keskeiseksi. Myös ylirajaista arkeaan Suomen ja Venäjän välillä elävät venäläiset maahanmuuttajanaiset joutuvat tasapainoilemaan liikkeen ja paikallaan pysymisen välillä. He käyvät neuvotteluja eriasteisten lojaalisuuksien välillä, ja heidän orientaationsa menneisyyden, tämän hetken ja tulevaisuuden osalta on sidoksissa heidän ylirajaiseen ”olomuotoonsa”. Liikkeen ja paikallaan pysymisen keskeytyminen tulee esille haastateltavien pohtiessa Suomea lastensa tulevaisuuden kannalta. Vaikka lähes kaikki haastateltavat ovat päättäneet jäädä Suomeen varsin pysyvästi, Venäjä ja siellä olevat siteet pitävät heidät kiinni myös Venäjässä ja venäläisyydessä. Tällä on vaikutuksia siihen, miten maahanmuuttajanaisten arki rakentuu rajan kahta puolta. Esimerkiksi teini-ikäisten lasten äidit miettivät lasten tulevaisuutta ja lasten parasta ja tulevat usein siihen tulokseen, että Suomessa hankittu koulutus ja kielitaito takaavat lapsille hyvän tulevaisuuden riippumatta siitä, minne lapset lopulta asettuvat asumaan. Äidinhoivassaan venäläiset naiset joutuvat siis jatkuvasti tasapainoilemaan liikkeen ja paikallaan pysymisen, *sekä että ja ei enää eikä vielä* –tilanteiden kanssa, tässä mielessä välitila on osa venäläisten naisten jokapäiväistä elämää.

Vaikka matkustamista korostettiin hyvän hoivan ja perhe-elämän elementtinä, eivät raja-alueella elävät naiset pidä arjessa toistuvia rajanylityksiä Venäjälle matkustamisena. Haastateltavat kyllä käyvät säännöllisesti, muutaman kerran kuussa, tankkaamassa Venäjän puolella, mutta tämä arkinen rajanylitys erotetaan varsinaisesta (Venäjälle) matkustamisesta. Pohjois-Karjalassa on myös käytössä suomenkielinen ilmaus, ”mennä rajalle”, joka erotetaan selvästi myös suomen kielessä Venäjälle matkustamisesta. Tässä mielessä rajalla ollaan siis konkreettisesti ja abstraktisti välitilassa, Suomen ja Venäjän välissä.

Ydinperheen sisäiseen hoivaan liitän myös vaimouden. Vaimouden keskeisiä elementtejä venäläis-suomalaisissa parisuhteissa ovat puolisoitten yhteinen vastuu perheen rahataloudesta, kumppanuus ja ystävyys sekä kodista ja sen siisteydestä huolehtiminen. Suomalais-venäläisissä avioliitoissa puolisoit päättävät yhdessä perheen raha-asioista ja suomalaista tapaa pidetään hyvänä, vaikkakin saatetaan ihmetellä sitä, että toisinaan puoliso kontrolloi rahankäyttöä.

Avioliitto suomalaisen miehen kanssa nähdään enimmäkseen tasa-arvoisena kumppanuutena, jossa molemmilla puolisoilla on omaa tilaa. Haastateltavien näkemyksen mukaan suomalaisen yhteiskunnan sukupuolisopimus on tasa-arvoisempi kuin venäläisen yhteiskunnan vastaava, ja tämä heijastuu myös perheiden sisäiseen sukupuolisopimukseen, jossa molemmilla puolisoilla on päätösvaltaa perhettä koskevista asioista. Perheiden sisäisiä sukupuolisopimuksia määrittää varsin pitkälti myös niin sanottu perinteinen käsitys miehen ja naisen paikasta. Perheen sisäisen sukupuolisopimuksen kulmakivenä on työnjako kotitöissä. Tämä näkyy perheen sisällä sekä konkreettisesti työnjaossa että päätöstententissä. Vaikka suomalaiset aviomiehet osallistuvat kotitöihin ja esimerkiksi ruuanlaittoon,

päävastuu niin sanotuista sisätöistä on vaimoilla, kun taas miehet vastaavat niin sanotuista ulkotöistä ja esimerkiksi autoon liittyvistä asioista.

Aviosuhde voi olla myös hoivasuhde, jos puolisoista toinen hoitaa sairasta puolisoaan. Aineiston perusteella tulkitsen tällaisen hoivatilanteen luonnolliseksi parisuhteen muodoksi. Puolisohoivaan liittyvät kysymykset ovat olennainen osa myös kaksikulttuurisia avioliittoja, ja ansaitsivat tulla tutkituksi omassa tutkimuksessaan.

8.2 Miten yllirajaisuus ja ylisukupolvisuus näkyvät venäläisten naisten hoiva-arjessa?

Venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa sidokset kahteen yhteiskuntaan, venäläiseen ja suomalaiseen ja tästä sidoksesta seuraava yllirajainen arki näkyy naisten hoiva-ajattelussa ja hoivakäytännöissä monessa kohden. Vaikka jokaisessa perheessä perhehoiva ja sen käytännöt jäsentyvät omalla tavallaan, on mahdollista tehdä tulkintoja siitä, mitkä hoivan käytännöt ovat peräisin Venäjällä totutusta tavasta jäsentää hoiva ja mitkä käytännöt on omaksuttu Suomessa.

Ylisukupolvisuus näkyy maahanmuuttajanaisten arjessa vastavuoroisena toimintana. Naiset saavat apua omilta ja puolisonsa vanhemmilta, ja he myös antavat arjen hoiva-apua niin omille kuin puolisonsa vanhemmille. Ylisukupolvisuus on venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa myös yllirajaista. Ylisukupolvisuus ilmenee muun muassa naisten tavassa määritellä perhe, isovanhempien tarjoamassa hoiva-avussa sekä naisten isovanhemmille tarjoamassa hoivassa. Venäläiset maahanmuuttajanaiset reflektoivat myös suomalaista ja venäläistä isovanhemmuetta, ja katsovat, että Venäjällä isovanhempien vastuu lapsenlapsistaan on suurempi kuin Suomessa.

Keskeinen tässä tutkimuksessa havaittu ero suomalaisen ja venäläisen ajattelun välillä on tapa määritellä perhe. Haastateltujen naisten määritelmä perheestä on muuttunut heidän Suomeen tulonsa jälkeen. Naiset puhuvat isosta ja pienestä perheestä. Pieni perhe tarkoittaa suomalaisen ydinperheideologian mukaista perhettä. Iso perhe puolestaan viittaa Venäjällä totuttuun tapaan nähdä perhe laajennettuna perheenä, jossa niin isovanhemmat kuin vanhemmat kantavat arjen konkreettista hoivavastuuta perheen lapsista. Muutettuaan Suomeen naiset ovat taipuvaisia katsomaan, että perheenjäsenten vastuu toisistaan keskittyy erityisesti ydinperheenjäsenten väliseen vastuunjakoon. Isovanhemmat nähdään osaksi perhettä myös Suomessa, mutta heidän asemansa ei ole niin keskeinen kuin Venäjällä, eikä suomalaisten isovanhempien katsota kantavan samalla tavalla vastuuta lastenlastensa hoivasta kuin venäläisten isovanhempien.

Isovanhemmuus ja *isovanhempien vastuu lasten hoivasta* ja lastenkasvatuksesta on tutkimukseni perusteella yksi keskeinen arjessa pohdintaa aiheuttava kysymys. Naiset miettivät paljon suomalaisten ja venäläisten isovanhempien

roolia, ja sitä, kuinka paljon he saavat ja antavat hoiva-apua isovanhemmilta tai isovanhemmille. Naiset ovat sitä mieltä, että suomalaiset isovanhemmat eivät ole yhtä luotettava arjen hoivaresurssi kuin venäläiset isovanhemmat. Suomalaiset isovanhemmat auttavat lastenlastensa hoivassa niin halutessaan, mutta venäläisille isovanhemmille lastenlasten hoiva on velvollisuus. Suomeen muutto on tarkoittanut, että lasten hoiva tulee ensisijaisesti järjestää ydinperheen sisällä, koska suomalaiset isovanhemmat eivät ole tarpeeksi luotettavia ja toisaalta venäläisten isovanhempien läsnäolo (muun muassa rajamuodollisuuksien vuoksi) on epävarmaa.

Ylirajainen perhehoiva ja sen välitilainen olemus tulee esiin ylisukupolvissa hoivassa, jossa maahanmuuttajanaiset ovat vastuussa sekä suomalaisista appivanhemmistaan että Venäjällä asuvista omista vanhemmistaan ja sukulaisistaan. Tässä ylisukupolvisessa hoivassa on kyse *sekä että ja ei enää mutta ei vielä* -suhteesta. Ylirajaisuus näkyy siinä, että naiset kohtaavat samanaikaisesti venäläisen yhteiskunnan odotukset huolehtia omista vanhemmistaan että suomalaiset hoivaodotukset ja käytännöt. Nämä heidän täytyy sovittaa yhteen. Suomeen muutettuaan maahanmuuttajanaiset eivät näytä tämän tutkimuksen mukaan enää olevan yksin vastuussa Venäjällä asuvista sukulaisistaan, mutta he eivät ole myöskään täysin riippumattomia ja vapaita Venäjällä tapahtuvasta hoivasta, vaan osallistuvat siihen monin tavoin.

Venäläiset maahanmuuttajanaiset ottavat siis vastuuta laajennetun perheensä jäsenten hoivasta sekä Suomessa että Venäjällä. He auttavat suomalaisia appivanhempiaan arjen askareissa ja käyvät muun muassa säännöllisesti tapaamassa suomalaisia appivanhempiaan, koska katsovat olevansa vastuussa näiden sosiaalisesta ja henkisestä hyvinvoinnista. He auttavat omia vanhempiaan Venäjällä. Tyypillisin tapa auttaa Venäjällä asuvia vanhempia on heille tarjottava taloudellinen ja materiaallinen tuki. Taloudellisessa auttamisessa näkyy perhesuhteiden paikallisuus ja ruumiillisuus. Venäjälle lähetettävät avustukset ovat tyypillisiä venäläisten maahanmuuttajanaisten ylirajaisessa arjessa. Kun kaukana kotimaastaan asuvat maahanmuuttajat lähettävät kotimaahansa yleisesti rahalahetyksiä, on Suomessa asuvien venäjänkielisten maahanmuuttajanaisten tyypillinen tapa avustaa kotimaassa asuvia perheenjäseniä hyödykkeiden vieminen ”kotiin” (esim. lääkkeet, vaatteet). Avustaminen saattaa olla konkreettisen fyysistä, kuten asunnon ylläpitoa Venäjällä asuvalle vanhemmalle.

Ylirajaisen hoivan kontekstissa hoivan kahden eri ulottuvuuden ymmärtäminen on tärkeää: hoivatyö ja hoivan organisointi, jotka noudattavat toisistaan poikkeavaa logiikkaa. Klassisen sosiaalipoliittisen määritelmän mukaan ruumis on aina läsnä hoivatyössä. Hoivan organisoinnissa ruumiin läsnäolo ei aina ole välttämätöntä, mutta hoivan organisointi on transnationaalissa ja ylirajaisessa kontekstissa keskeinen osa hoivaa. Ylirajaisessa ympäristössä hoivatyön organisointi muodostuu ainakin yhtä keskeiseksi osaksi arjen hoivaa kuin ruumiillisen

hoiva-avun antaminen. Suomessa asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten arjen hoivaa kuvaa monesti tilanne, jossa naiset järjestävät Venäjällä asuville sukulaisilleen apua. He joutuvat järjestämään vanhempiansa ja muiden iäkkäiden sukulaistensa hoivaa nyky-Venäjällä tilanteessa, jossa formaaleja julkisen vallan tuottamia hoivapalveluita on tarjolla niukasti. He toteuttavat arjen hoivaansa niin sanotusti etäältä hoivaten, siis lähinnä organisoimalla hoivaa ja auttamalla taloudellisesti.

Yksikään tutkimukseen osallistuneista naisista ei ollut Venäjällä asuvan sukulaisensa ensisijainen ruumiillisen hoivan tuottaja, kenties näin oli siksi, että etäältä ei voi hoivata intensiivisesti vaan välimatka löyhentää hoivasiteitä. Näyttääkin siltä, että välimatkan lisääntyessä fyysinen hoivatyö ja kosketus vähenevät, mutta muut hoivan muodot kuten sosiaalinen tuki ja asioiden organisoiminen pysyvät ja kenties korostuvat. Välimatkasta huolimatta, tai ehkä juuri sen vuoksi, hoivaan liittyvät tunteet säilyvät tai jopa vahvistuvat. Ylirajaisessa tilassa ja ajassa huoli, vastuu, kaipuu ja lähimmäisenrakkaus säilyvät ja niitä ylläpidetään ja uusinnetaan monin tavoin, vaikka perheenjäsenet eivät asukaan samassa maassa tai aina edes samassa maanosassa, kuten aiemminkin on ylirajaisen hoivan tutkimuksissa todettu.

Olen analysoinut hoivan käsitettä ja käytäntöjä ylirajaisen tilan kontekstissa, Suomen ja Venäjän välisellä raja-alueella niin sanotussa uudessa Karjalassa (ks. Björn tulossa). Venäläisten Suomessa asuvien maahanmuuttajanaisten arjessa hoiva on ylisukupolvista ja paikoin sukupuolittunutta. Maahanmuuttajanaiset ja heidän vanhempansa Venäjällä ja appivanhempansa Suomessa ovat hoivan suhteen vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa: hoivan tarvitsijoina ja hoivan tuottajina. Sukupolvien välillä vallitsee hoivan vastavuoroisuus. Hoivaa tästä näkökulmasta tarkasteltaessa suomalainen maahanmuuttajien perheiden yhdistämiskäytäntö, jossa maahanmuuttajan perheeksi katsotaan vain hänen ydinperheensä, näyttää syrjivänä ja yksinkertaistavana ajatusmallina. Tutkimukseni perusteella näyttää selvältä, että venäläisten maahanmuuttajanaisten perheet ja vastavuoroiset hoivasuhteet ja niihin sisältyvät velvollisuudet ja hyödyt laajenevat ydinperheen ulkopuolellekin. Mikäli Suomessa asuva venäläistaustainen vaimomuuttaja voisi perheenyhdistämisen kautta saada vanhempansa Suomeen asumaan, olisi tästä monessa tapauksessa apua myös naisen toisinaan Suomessa kokemaan hoivavajeeseen, koska ”mummot” voisivat auttaa lapsiperhettä lastenhoidossa, ja esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamisessa. Näin laajennetun perheen jäseniä ei perheenyhdistämiskeskusteluissa tulisi nähdä pelkästään ”riskinä ja kulueränä” vaan useissa tapauksissa, kuten tutkimukseni aineistokin osoittaa, he ovat myös resurssi ja voimavara.

8.3 Välitila hyväksyy erilaisuuden

Bryceson ja Vuorela (2002) näkevät transnationaalit perhesuhteet globaalina ilmiönä, jossa perheenjäsenet asuvat eri puolilla maailmaa ja perhesuhteiden ylläpidon kannalta keskeisiksi muodostuvat uudet teknologiat ja sosiaalinen media, joiden välityksellä perheenjäsenet neuvottelevat perheiden yhteisistä asioista eri puolilla maailmaa eläessään. Venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset Pohjois-Karjalassa eivät edusta transnationaalia perheyttä käsittelevän tutkimuksen syvintä ydintä (vrt. Bryceson & Vuorela 2002). Suurella osalla haastattelemani naisia omat lapset ovat muuttaneet heidän mukanaan Suomeen, ja ydinperhe on koossa, eivätkä naiset ole monessakaan tapauksessa muuttaneet kovin kauas entisestä kodistaan. Lisäksi useissa perheissä perheenjäsenet asuvat pääasiassa Suomessa ja Venäjällä, eivätkä ympäri maailmaa, kuten monissa muissa transnationaaleissa perheissä. Heidän elämänsä on siis kaksipaikkaista eikä monipaikkaista. Siitä huolimatta haastattelemani naiset ja venäläiset maahanmuuttajat Suomessa ylipäänsä edustavat tyypillisesti transnationaalia tai ylijäräistä perhettä. Heidän elämänsä keskeinen nimittäjä on paikkojen välisyys, ylijäräisyys, liikkeen ja paikallaanolon välinen suhde ja näissä suhteissa rakentuva arkielämä.

Välitilan käsite auttaa analysoimaan maahanmuuttajanaisten perhesuhteita. Suomalaisen miehen kanssa parisuhteessa elävien venäläisten naisten voidaan katsoa elävän perhe-eetoksen välitilassa. Välitilalla viitataan perhe-eetoksen rakenteissa havaittavissa olevaan käännekohtaan, joka pitää sisällään irtautumisen vanhasta maternalistisesta perhe-eetoksesta, välitilan vallitsevana perhe-eetoksena ja liittymisen uuteen familistiseen perhe-eetokseen. Toisaalta ylijäräinen perhehoiva on eräänlainen hoivan pysyvä välitila, jossa Suomessa asuvat venäjänkieliset maahanmuuttajanaiset ovat kiinni sekä venäläisessä että suomalaisessa perheessä ja sen hoivassa. Samaan aikaan he ovat myös tilanteessa, jossa hoivasuhde ei rakennu enää pelkästään Venäjällä mutta ei vielä pelkästään Suomessakaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että hoivan vastaanottajina maahanmuuttajanaiset saavat lastensa hoivaamiseen apua niin venäläisiltä isovanhemmilta kuin suomalaiselta puolisoltaan. Toisaalta, naiset kertovat siitä, miten isovanhemmilta saatava apu on aika ajoin hankalaa, kun venäläiset isovanhemmat eivät pääse auttamaan tyttäriään Suomeen silloin kun olisi tarve. Samoin he kertovat siitä, etteivät suomalaiset isovanhemmat kanna vastuuta lapsenlapsistaan siten kuin he ovat tottuneet ja toivoisivat. Tätä tilannetta voidaan kutsua välitilaksi, jossa pelaavat *sekä että* ja *ei enää eikä vielä* -säännöt, ja tästä johtuen naisten ylijäräinen perhehoiva muodostuu välitilaiseksi.

Maahanmuuttajanaiset elävät niin ruumiillisesti kuin henkisesti arkeaan kahdessa yhteiskunnassa ja niiden välisessä näiden kahden yhteiskunnan erityislaatuudessa kudelmassa. He siis taiteilevat arkensa palapeliä mitä suurimmassa määrin kahden yhteiskunnan välitilassa. Tässä kudelmassa suomalaiset ja venä-

läiset käytännöt pysyvät erillään, lähestyvät toisiaan ja välillä ne jopa kietoutuvat toisiinsa tai menevät päällekkäin. Maahanmuuttajanaisten elämään kuuluu se, että he ovat ikään kuin jättäneet taakseen venäläisen yhteiskunnan, entisen kotimaansa, pääsemättä kuitenkaan vielä täysin sisälle suomalaiseen yhteiskuntaan, nykyiseen kotimaahansa. Heidän ruumiinsa ja arkensa rutiinit kantavat jatkuvasti mukanaan toisaalta ylijäsenen tilan välitilamaisuutta, mutta toisaalta he ovat voimakkaasti identifioituneet paikallisesti, ja heidän arkeensa kuuluvat paikallisuuteen kiinnittyvät suhteet ja rutiinit. Pohjois-Karjalassa arkeaan elävien maahanmuuttajanaisten ylijäsenissä arjessa paikallisuus kietoutuu ylijäseniseen (transnationaaliin) varsin omintakeisella ja kiinnostavalla tavalla – kansainvälisyys ja ylijäsenisyys ovat maahanmuuttajanaisten arkea rajan ylittämisen muodossa.

Välitila ajallisesti rajallisena entiteettinä, sekä välisyys paikkoihin sidottuna ja pysyvämpänä tilana kuuluvat molemmat maahanmuuttajanaisten arkeen Pohjois-Karjalassa. Toisaalta naiset taiteilevat välitilassa maternalistisen ja familistisen perhe-eetoksen kanssa ja toisaalta välisyys konkretisoituu heidän arjessaan elämisenä Suomessa ja Venäjällä, sekä jatkuvana odotteluna Niirala-Värtsilän rajanylityspaikassa.

Välitila maahanmuuttajanaisten arjen toimintaympäristönä nousee esiin myös suhteena kotiin ja tunteeseen siitä, että kuuluu johonkin. Maahanmuuttoon ja siihen liittyvään tilan ja paikan väliseen suhteeseen liittyy toisinaan myös loputon vierauden tunne, pelko ja tunne siitä, ettei oikeastaan kuulu mihinkään (Alexandrovna & Lyon 2007, 106). Tämä koskee suhdetta kodiksi kutsuttuun tilaan. Maahanmuuttajan suhteessa paikkaan on se vaara, että mitä pidempään eläminen uudessa kotimaassa jatkuu, sitä suurempi vaara on menettää tunne kuulumisesta edes johonkin. Tunne kodista voi kadota kokonaan (ks. *ibid.*).

Onnistuessaan maahanmuuttaja elää positiivisessa välitilassa, jossa mennyt ja nykyinen ovat jatkuvasti läsnä erilaisina paikkoina ja kokemuksina, mutta jossa kumpikaan ääripää ei pyri tukahduttamaan toistaan vaan jossa keskeistä on erilaisuuden hyväksyminen. Tässä positiivisessa välitilassa erilaisuus nähdään tilana, jossa eroa ei pyritä kaappaamaan vaan erossa ja erilaisuudessa nähdään muutoksen mahdollisuus ja erilaisuus itsessään on tärkeää.

8.4 Kolme erilaista välitilan olomuotoa venäläisten naisten hoiva-arjessa

Olen etsinyt vastausta kysymykseen, mitä on ylijäseninen hoiva venäläisten naisten arjessa. Olen tarkastellut hoivaa äitiyden, isovanhemmuuden ja isyyden näkökulmista. Olen tuottanut tietoa siitä, miten valtiolliset lainsäädännöt, institutionalisoituneet hoivan järjestämisen muodot, kulttuuriset jäsenyykset sekä sukupuoli- ja sukupolvivirheet ovat läsnä ylijäsenissä hoivan sisällössä ja sen organisoitumisessa. Ylijäsenisessä hoivassa asiat ja arki eivät palaudu pelkästään ”näin Venäjällä” ja

”näin Suomessa” -dualismeiksi tai edes niiden yhteensovittamisiksi, yllirajaisessa hoivassa välitila ja välitilan olomuoto niin fyysisenä kuin sosiaalisenakin on olennainen osa arkea.

Väitöskirjani osoittaa, millä lailla välitilat ovat osa maahanmuuttajanaisten yllirajaista hoiva-arkea. Olen käyttänyt välitilan käsitettä kuvaamaan sekä sellaisia konkreettisia paikkoja ja tiloja, kuten Niirala-Värtsilän raja-asema, jotka ovat läsnä Pohjois-Karjalassa asuvien venäläisnaisten arjessa että abstraktimpana olotilaa ja olemista kuvaavana käsitteenä (esimerkiksi perhe-eetoksen välitila). Irigarayn (1996) dualismeja purkavan välitilan käsitteen avulla olen esittänyt niitä välitilaisia paikkoja ja ajatusmalleja, jotka muodostavat välissä olemisen tuntua venäläisten maahanmuuttajanaisten arkeen Pohjois-Karjalassa, rajalla ja Venäjällä. Nämä välitilat ovat naisten elämässä sekä positiivisia, pysyviä olotiloja ja paikkoja että epävarmuutta ja väliaikaisuutta kuvaavia ajatusmalleja (siirtymiä jostain johonkin).

Välitilan käsitteen avulla olen päätenyt kokoamaan yhteen väitöskirjani keskeiset tulokset. Kolmeen jakautuvan ryhmittelyn kautta kuvaan sitä, miten välitila jäsentää naisten hoiva-arkea ja millaisissa välitiloissa naiset elävät. Ryhmittelen välitilan naisten yllirajaisessa hoivassa suhteessa lapsiin, mieheen (puolisoon) ja isovanhempiin. Ryhmittelyn kautta kuvaan siis sitä, miten välitilan käsitteen avulla voidaan jäsentää naisten erilaisia elämäntilanteita ja sitä millaista heidän hoiva-arkensa on. Olen nimennyt kolme ryhmää seuraavasti: 1) Elämä on pelkkää välitilaa, 2) Elämä välitilojen kanssa sekä 3) Elämä ”uudessa” kotimaassa, jossa välitilan tuntu on osa elämää.

Ryhmä 1: Elämä on pelkkää välitilaa

Tässä tyyppissä maahanmuuttaja elää niin lasten hoivan kuin isovanhempienkin hoivan suhteen *ei enää, eikä vielä* -vaiheessa. Myös parisuhde suomalaiseen mieheen on puutteellinen ja epätydyttävä. Naiset, joiden arkea pelkän välitilan kategoria määrittelee, eivät löydä paikkaansa myöskään suomalaisilla työmarkkinoilla. He elävät jatkuvasti niin konkreettisesti kuin emotionaalisestikin vähintään kahdessa paikassa.

Naisten hoivasuhteet ovat hajallaan Suomessa ja Venäjällä. Omat vanhemmat ja muut apua tarvitsevat sukulaiset elävät Venäjällä, ja naiset auttavat heitä niin taloudellisesti kuin käytännöllisestikin järjestämällä sukulaistensa hoivaan liittyviä asioita Venäjällä. Toisaalta Venäjällä asuvat sukulaiset eivät pääse auttamaan naisia Suomeen heidän tarvitessaan esimerkiksi lastenhoitoapua. Suomalaisiin isovanhempiin arjen hoivaresurssina ei varauksetta luoteta.

Arkielämä Suomessa on haasteellista. Pienet lapset vaativat paljon naisten aikaa, eivätkä omat voimat aina tunnu riittävän vastaamaan lasten tarpeisiin. Elämä on tässäkin suhteessa välitilassa, koska naiset toivovat että tulevaisuudessa sekä suomalaiset isovanhemmat että puoliso käyttäisivät enemmän aikaa lasten hoitoon.

Naisilla ei myöskään parisuhde suomalaisen miehen kanssa ole kunnossa. Parisuhdetta saattaa rasittaa suomalaisen miehen suhde naisen Venäjällä syntyneeseen lapseen. Arjen ongelmia aiheutuu siitä, ettei aviomies täysin hyväksy puolisonsa Venäjällä syntynyttä lasta. Osalla naisista on myös kokemuksia siitä, että suomalainen puoliso on väkivaltainen. Tämän ryhmän naiset miettivät avioeroa. Avioeron esteenä on, ettei nainen ole onnistunut vielä saamaan tarpeeksi asiantuntevaa apua, jotta tietäisi kuinka avioerossa ja esimerkiksi huoltajuuteen liittyvissä asioissa tulisi edetä.

Arkeaan välitilassa elävien naisten kertomuksista huomataan, että perhetutkimuksen käsitteet suomalainen ydinperhe ja venäläinen laajennettu perhe menettävät merkitystään silloin, kun perhesuhteet muodostuvat ylijärjestyksiksi. Käytännön tasolla maahanmuuttajien ja heidän perheidensä perhesuhteissa ovat aina läsnä sekä "entisen" että "uuden" kotimaan perheisiin liittyvät käsitteet ja käytännöt. Hoivan näkökulmasta haasteita muodostuu siitä, kuinka vähillä institutionaalisilla ja henkilökohtaisilla resursseilla on mahdollista järjestää hoiva-apua kaikille niille tahoille (lapset, lapsenlapset, suomalaiset ja venäläiset isovanhemmat), joista naiset kokevat olevansa vastuussa. Maahanmuuttopolitiikan haasteeksi muodostuu se, kuinka suomalaisen yhteiskunnan "kansalaistaidot" (esimerkiksi eri viranomaisien tehtäväkuvat) on mahdollista saada naisten tiedoksi ja hyödyksi.

Ryhmä 2: Elämä välitilojen kanssa

Ryhmään kaksi kuuluvia naisia voi luonnehtia toteamalla, että he ovat sopeutuneet elämään Suomessa. Tämän ryhmän naisilla suomalaisen yhteiskunnan pelisäännöt ja "suomalaisen perhekulttuurin mukaiset" perhehoivan käytännöt ovat hyvin hallussa. Naiset vertailevat suomalaista ja venäläistä perhekulttuuria mutta katsovat, että vertailu on tavallaan turhaa. Vertailusta kuitenkin seuraa, että he tiedostavat elämässään olevan monia *ei enää, eikä vielä* -tiloja (välitiloja). Naiset ovat sopeutuneet siihen, etteivät suomalaiset isovanhemmat ota samalla tavalla osaa lasten hoivaan ja kasvatukseen kuin venäläiset isovanhemmat. Siitä huolimatta nämä naiset toivovat, että suomalaiset isovanhemmat olisivat luotettavampia partnereita ylisukupolvisessa hoivassa.

Naiset itse auttavat suomalaisia appivanhempiaan tarjoamalla näille ystävyyttä ja "värittämällä" isovanhempien harmaata arkea. Venäläisiä isovanhempia naiset auttavat lähinnä taloudellisen avun (remittances) muodossa: viemällä heille lääkkeitä ja muita perustarvikkeita vieraillessaan Venäjällä. Ylisukupolvisuuden näkökulmasta naiset ovat sopeutuneet suomalaisen yhteiskunnan malliin. Naisten elämässä perheen keskiön muodostaa ydinperhe. Välitila on läsnä naisten arjessa ylisukupolvisen hoivan kautta. Naiset pyrkivät auttamaan venäläisiä isovanhempia mahdollisimman paljon. Tämän ryhmän naiset ovat itse pääasiallisessa hoivavastuussa lapsistaan, vaikka saavatkin apua lasten hoivaan sekä puolisoltaan että isovanhemmiltaan.

Naiset matkustavat säännöllisesti Venäjälle sukuloimaan ja rajalle tankkaamaan autoa. Monet naiset kertovat käyvänsä Venäjällä useita kertoja kuukaudessa. Venäjällä sukulaisten luona vierailut ovat erityisen tyypillisiä niillä naisilla, joiden sukulaiset asuvat lähellä Suomen rajaa.

Parisuhde suomalaiseen mieheen on päällisin puolin kunnossa. Useat naiset kuitenkin tuovat esiin erilaisia arjen käytäntöihin liittyviä asioita, joissa he toivoisivat suomalaisten miestensä ottavan enemmän osaa perheen yhteisiin askareisiin ja hoivavastuuihin. Naiset kokevat, että lasten asioista huolehtiminen jää heidän vastuulleen. Samalla tavalla naiset kokevat, että yhteydenpito sekä miehen että omiin sukulaisiin jää heidän vastuulleen. Kaiken kaikkiaan naiset ovat kuitenkin varsin tyytyväisiä suomalaisiin miehiinsä, ja toteavat usein, että varmaankin jokaisessa parisuhteessa löytyy jotain parannettavaa. Lisäksi tämän ryhmän naiset kehuvat suomalaisia puolisoitaan siitä isimisestä tavasta, jonka nämä ovat omaksuneet. Ryhmän kaksi naista katsovat, että suomalaiset miehet ovat isinä aktiivisempia kuin venäläiset miehet.

Ryhmän kaksi naista näkökulmasta maahanmuuton, hoivan ja perhetutkimuksen käsitteistöä voidaan täydentää yllärajojen isovanhemmuden näkökulmasta. Vaikka välitilat ovatkin mukana ryhmän kaksi naista arjessa, on välitila kuitenkin jotain positiivista eli sellaista, missä on uuden ja täydentävän mahdollisuus. Erityisen selvästi tämä mahdollisuus näkyy yllärajojen isovanhemmudessa. Naisten arjessa niin Suomessa kuin Venäjällä asuvat isovanhemmat ovat läsnä sekä hoiva-avun tarjoajina että hoiva-avun saajina. Tähän ryhmään kuuluvat naiset ovat oppineet elämään välitilan kanssa paikka paikoin jo sovussa, vaikka heidän arjessaan on myös paikkoja, jossa välitilassa olo rasittaa heitä.

Ryhmä 3: Elämä ”uudessa” kotimaassa, jossa välitilan tuntu on osa elämää

Tähän ryhmään kuuluvat naiset ovat kotiutuneet Suomeen hyvin, ja heidän siteensä Venäjälle ovat löyhät. Tyypillisesti tämän ryhmän naiset vierailevat Venäjällä vain harvakseltaan, eivätkä he pidä muutenkaan tiivistä yhteyttä Venäjällä asuviin sukulaisiinsa. Sopeutumista Suomeen kuvaa myös näiden naisten muuttunut tapa matkustaa Venäjälle. Aikaisemmin, heti Suomeen muuton jälkeen, he matkustivat sukulaistensa luokse Venäjälle useita kertoja vuodessa. Nykyään sukulaisvierailut ovat vähentyneet. Välit Venäjällä asuviin sukulaisiin ovat kuitenkin lämpimät, ja perheyttä ylläpidetään esimerkiksi puhelimen välityksellä.

Välitila on läsnä tämänkin ryhmän naisten elämässä. He kokevat monessa asiassa etteivät he koskaan sopeudu täysin esimerkiksi suomalaiseen tapaan hoivata ja kasvattaa lapsia. Monille naisille myös suomalaisten tapa pitää yhteyttä vanhempiinsa (isovanhempiin) on vieras. Naisten mielestä suomalaiset kasvattavat lapsiaan liiaksi rahalla (ts. ostavat lapsille liikaa tavaraa). Naiset myös vierastavat sitä, etteivät suomalaisten perhesuhteet ydinperheen ulkopuolisiin perheenjäseniin ole tarpeeksi tiiviit.

Naiset tuovat esille, kuinka he toisaalta ovat jättäneet venäläiset tavat taakseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, etteivät he itsekään tapaa omia Venäjällä asuvia sukulaisiaan kuin muutaman kerran vuodessa. Naiset myös pitävät tärkeänä tarjota lapsilleen materiaalista hyvinvointia esimerkiksi harrastusten kautta. Naiset ovat oppineet hyväksymään välitilan pysyvyyden osaksi elämäänsä, ja pitävät sitä lähinnä positiivisena mahdollisuutena – mahdollisuutena nähdä asioita eri tavalla ja eri näkökulmasta niin Suomessa kuin Venäjällä. Tyypillisesti heidän perheissään on omaksuttu suomalainen ydinperheideologian mukainen sukupuolitapaisuus, jossa isät ovat läsnä lastensa ja puolisoidensa elämässä. Samalla tavalla myös ukit osallistuvat paljon perheiden elämään. Näissä perheissä perhe- ja hoivasuhteet myös isovanhempiin ovat kiinteät ja läheiset. Isovanhemmat kuuluvat naisten perhe-elämään. Kiinteää ja hyvää suhtautumista isovanhempiin voidaan puolestaan pitää venäläisestä kulttuurista opittuna tapana nähdä perhe ylisukupolisena.

Ryhmän kolme naiset edustavat ylijärjestyksen perheiden ideaalia. Näissä perheissä on enemmän tai vähemmän tiedostaen pohdittu sitä, kuinka perhesuhteita ja perheyttä ylijärjestyksessä arjessa toteutetaan. Naiset kuvailevat tilanteitaan sellaisiksi, joissa on omaksuttu itselle ja perheelle sopivia tapoja ja tottumuksia niin suomalaisista kuin venäläisistäkin perheistä.

Tämän ryhmittelyn avulla voidaan huomata, että välitila on toisaalta ajallisesti rajattu käsite venäläisten maahanmuuttajanaisten elämässä. Heidän elämässään on asioita, esimerkiksi käytännöt pitää yhteyttä sukulaisiin Venäjällä ja käsitys perheestä, jotka muuttuvat naisten oleskeluajan kuluessa. Toisaalta naisten ylijärjestykseen hoiva-ärkeen sisältyy esimerkiksi vanhemmuuteen ja isovanhemmuuteen liittyviä näkökulmia, joissa välitila jää aina jollain tasolla pysyväksi olemisen tavaksi. Niin hoivan, perhetutkimuksen kuin maahanmuutonkin näkökulmasta transnationaalien ja ylijärjestyksen perheiden etnografinen tutkimus voi parhaimmillaan tuottaa juuri tällaista tietoa. Tämä lisää tietoa siitä, ettei ”oma tapa toimia” ole ainut mahdollinen tapa. Samalla voidaan hyväksyä se, että esimerkiksi perheen käsitettä määriteltäessä ei ole pakko hylätä ydinperheen määritelmää vaan että sitä voidaan täydentää laajennetun perheen käsitteen avulla – ja näin syntyy dualismeista irtaantuva uusi perheen määritelmä ylijärjestyksessä tilassa.

Lähteet

- Ahponen, Pirkkoliisa (1996) Cross the Border, Confront Boundaries: Problems of Habituality, Marginality, and Liminality. Teoksessa Felix Geyer (toim.) *Alienation, Ethnicity, and Postmodernism*. London: Greenwood Press, 171–180.
- Ahponen, Pirkkoliisa (2001) Kodittomuuden marginaalissa. Teoksessa Minna Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20, 103–123.
- Ahponen, Pirkkoliisa (2004) Flying in the Liminality Between Alienation and Identification: Interpreting the Border-Crossing of Migrants. Teoksessa Jari Kupiainen, Erkki Sevänen & John A. Stotesbury (toim.) *Cultural Identity in Transition. Contemporary Conditions, Practices and Politics of a Global Phenomenon*. New Delhi: Atlantic Publishers and Distributors, 285–310.
- Ahponen, Pirkkoliisa (2010) Nurkkakuntaisuudesta kosmopoliittisuuteen. Kulttuurinen kansalaisuus muuttuvassa paikallisyhteisössä. *Kulttuurintutkimus* 27:4, 19–29.
- Alexandrova, Nadejda & Lyon, Dawn (2007) Imaginary Geographies: Border-places and 'Home' in the Narratives of Migrant Women. Teoksessa Luisa Passerini, Dawn Lyon, Enrica Capussotti & Ioanna Laliotou (toim.) *Women Migrants from East to West. Gender mobility and belonging in contemporary Europe*. New York: Bergham Book, 95–110.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2003) Liminaalista jäsenyyteen. Somalinkielisten nuorten siirtymien haasteita. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 17–32.
- Al-Ali, Nadejda (2002) Loss of Status or New Opportunities? Gender Relations and Transnational Ties among Bosnian Refugees. Teoksessa Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford & New York: Berg, 83–102.
- Anis, Merja (2008) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnot*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D47/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Anttonen, Anneli (2003) Lastenhoidon kaksi maailmaa Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 159–185.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Anttonen Anneli & Sointu Liina (2006) *Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa*. Hyvinvointivaltion rajat-hanke. Helsinki: Stakes.
- Ashwin, Sarah (2000) Introduction: Gender, state and society in Soviet and post-Soviet Russia. Teoksessa Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge, 1–29.
- Atkinson, Paul & Hammersley, Martyn (1994) Ethnography and Participant Observation. Teoksessa Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 248–261.

- Attwood, Lynne (1996) Young people, sex and sexual identity. Teoksessa Hilary Pilkington (toim.) *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*. London: Routledge, 95–120.
- Autonen-Vaarananiemi, Leena (2008) Kodin tila, valta ja miesten käytännöt. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press, 188–208.
- Björn, Ismo (tulossa) Kuka puhuu Karjalasta, puhuiko kukaan karjalaa? Teoksessa Pekka Suutari (toim.) *Mikä pitää koossa Karjalaa*. Karjalan tutkimuslaitos.
- Bridger, Sue & Kay, Rebecca (1996) Gender and generation in the new Russian labour market. Teoksessa Hilary Pilkington (toim.) *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*. London: Routledge, 21–38.
- Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (2002) Transnational Families in the Twenty-first Century. Teoksessa Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford & New York: Berg, 3–30.
- Capussotti, Enrica, Laliotou, Ioanna & Lyon, Dawn (2007) Migrant Women in Work. Teoksessa Luisa Passerini, Dawn Lyon, Enrica Capussotti & Ioanna Laliotou (toim.) *Women Migrants from East to West. Gender mobility and belonging in contemporary Europe*. New York: Bergham Book, 122–137.
- Castrén, Anna-Maija (2001) *Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa. Elämänpiirit ja yhteiskunta sosiaalisissa verkostoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 803. Helsinki: SKS.
- Creswell, John W. (2007) *Qualitative Inquiry & Research Design. Choosing Among Five Approaches*. (Second Edition.) Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Davydova, Olga (2009) *Suomalaisena, venäläisenä ja kolmantena. Etnisyysdiskursseja transnationaalissa tilassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 2009 n:o 57.
- Davydova, Olga (2012) Venäjän lännestä Suomen itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastuneet työmarkkinat. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 72–100.
- Davydova, Olga & Pöllänen, Pirjo (2010) Gender on the Finnish-Russian Border: National, Ethnosexual and Bodily Perspective. Teoksessa Virkkunen, Joni, Uimonen, Pirjo, Davydova, Olga (toim.) *Ethnosexual Processes. Realities, Stereotypes and Narratives*. Aleksanteri Series 6/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 18–35.
- Davydova, Olga & Pöllänen, Pirjo (2011) Border Crossing from the Ethnosexual perspective: A Case study of the Finnish – Russian Border. *Eurasia Border Review* 2:1, 73–87.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (1994) Introduction: Entering the Field of Qualitative Research. Teoksessa Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1–17.
- Ehrenreich, Barbara & Hochschild, Arlie Russell (2002) Introduction. Teoksessa Barbara Ehrenreich & Arlie Russell Hochschild (toim.) *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books, 1–13.
- Erel, Umut (2002) Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany. Teoksessa Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford & New York: Berg, 127–146.

- Eräranta, Kirsi (2006) Isyys, perhe ja yhteiskunnallinen hallinta: hoivaa vai tasa-arvoa? *Sosiologia* 43:4, 293–305.
- Flemmen, Anne Britt & Lotherington Ann Therese (2009) Transnational Marriages: Politics and Desire. Teoksessa Jørgen Ole Bærenholdt & Brynhild Granås (toim.) *Mobility and Place. Enacting Northern European Peripheries*. London: Ashgate, 127–137.
- Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto.
- Forsander Annika (2003) Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka? *Työpoliittinen Aikakauskirja* 1:2003, 64–73. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/aikakausi/tak/TAK_2003_1_7.pdf> Luettu 15.7.2006.
- Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Goldman, Wendy (1991) Women, Abortion, and the State, 1917–36. Teoksessa Barbara Evans Clements, Barbara Alpern Engel & Christine D. Worobec (toim.) *Russia's women: accommodation, resistance, transformation*. Berkeley: University of California Press, 243–266.
- Goldman, Wendy (1993) *Women, the State & Revolution. Soviet Family Policy & Social Life 1917–1936*. United States of America: Cambridge University Press.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (1996) Introduction. Teoksessa Anna Rotkirch & Elina Haavio-Mannila (toim.) *Women's Voices in Russia Today*. Dartmouth: Aldershot, viii–xii.
- Hammar-Suutari, Sari (2009): *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 147. Joensuu: Yliopistopaino.
- Harinen, Päivi (toim.) (2003) *Kamppailu jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Heikkilä, Elli (2004) Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina Suomessa. Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 2. 2004, 3–6. <<http://www.utu.fi/erill/instmigr/art/webreports2.pdf>> Luettu 15.2.2005.
- Heikkinen, Kaija (2002) Miehen poissaolo. Feministisen tieteen konstruktio vai empiirinen fakta? Teoksessa Satu Apo, Anu Koivunen, Leena-Maija Rossi & Kirsi Saarikangas (toim.) *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 134–148.
- Heikkinen, Kaija (2010) Etnistetyn naiseuden tuottamista kenttätöissä Venäjällä. Teoksessa Meri Kulmala & Aino Saarinen (toim.) *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Aleksanteri-sarja 5/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 22–37.
- Hirdman, Yvonne (1990) *Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Helsingborg: Carlssons.

- Hirdman, Yvonne (1992) Introduktion. Teoksessa Gestrud Åström & Yvonne Hirdman (toim.) *Kontrakt i kris*. Helsingborg: Carlssons, 7–14.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008) *Reikä sydämessä*. Tampere: Vastapaino.
- Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, Jouko (2001) *Isänä olemisen uudet suunnat*. Juva: PS-kustannus.
- Huttunen, Laura (2006) Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 55–82.
- Hyvönen, Heli (2007) "Koti on Suomessa mutta kotimaa on Viro": Suomessa asuvien virolaisäitien transnationaaliset sosiaaliset tilat. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 190–217.
- Högbacka, Riitta (2009) Ikioma lapsi vieraasta maasta: yhteisyys ja erot kansainvälisissä adoptioperheissä. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 162–190.
- Irigaray, Luce (1996) *Sukupuolieron etiikka*. (Suomentanut Pia Sivenius.) Tampere: Gaudeamus.
- Isola, Anna-Maria (2011) Lisääntymisoikeudet Venäjällä. Kirkon ja naisjärjestöjen kiista. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 24:2, 5–17.
- Issoupova, Olga (2000) From duty to pleasure? Motherhood in Soviet and post-Soviet Russia. Teoksessa Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge, 30–54.
- Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.
- Jaakkola, Magdalena & Reuter, Anni (2007) Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta: resurssit ja sijoittuminen työmarkkinoille. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 335–358.
- Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika*. Keuruu: Otava.
- Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (1996) *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Tampere: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (2003) Arjen kyseenalaisuus. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 16:1, 4–17.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva & Jakonen, Mikko (2011) Rajaton hoiva. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) *"Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Episteme. Helsinki: Tutkijaliitto, 118–138.
- Jokinen, Eeva, Könönen, Jukka, Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (toim.) (2011) *"Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Episteme. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Järviluoma, Helmi, Vilkkö, Anni & Moisala, Pirkko (2006) Tutkimustulosten kirjoittaminen ja sukupuoli. Teoksessa Tarja Kupiainen & Sinikka Vakimo (toim.) *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*.

- Kultaneito VII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 306–319.
- Keskisalo, Anne-Mari (2003) Suomalais- ja maahanmuuttajanuorten vuorovaikutusta joensuulaisen koulun arjessa. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailu jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 122–157.
- Kiblitckaya, Marina (2000) Russia's female breadwinners: the changing subjective experience. Teoksessa Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge, 55–70.
- Korhonen, Merja (1999) *Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 39. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Kosonen, Ulla (2003) *Naisia työn reunoilla. Elämäkokemusta ja ikäsyrrjintää*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi.
- Kotovskaia, Maria & Shalygina, Natalia (1996) Love, sex and marriage – the female mirror: value orientations of young women in Russia. Teoksessa Hilary Pilkington (toim.) *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*. London: Routledge, 121–131.
- Kröger, Teppo (2005) Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat? Teoksessa Pentti Takala (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 206–232.
- Kröger, Teppo & Zechner, Minna (2001) *WP2 Care arrangements in single parent families*. National report: Finland. SOCCARE Project Report 2.1. <<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/report2.1.pdf>> Luettu 6.10.2008.
- Kröger, Teppo & Zechner, Minna (2009) Migration and Care: Giving and Needing Care across National Borders. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 4:2, 17–26. <http://www.etmu.fi/fjem/pdf/FJEM_2_2009.pdf> Luettu 7.10.2011.
- Kukhterin, Sergei (2000) Fathers and patriarchs in communist and post-communist Russia. Teoksessa Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge, 71–89.
- Kukkonen, Tuula (2003) *Vajaakuntoisten työllistyminen ja yritysten sosiaalinen vastuu*. Yhteiskuntapolitiikan raportteja n:o 9. Joensuun yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan laitos. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Kulmala, Meri & Saarinen, Aino (2010) Arkistoista kentille ja naisten arkeen. Teoksessa Meri Kulmala & Aino Saarinen (toim.) *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Aleksanteri-sarja 5/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 8–20.
- Kuosmanen, Paula (2001) *Äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita. Performatiivis-diskursiivinen tarkastelu*. Naistutkimusraportteja 2000:1. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kuosmanen, Paula (2008) Ajallis-tilallinen queer-näkökulma lesboäitien ja naisparien perhesuhteisiin. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press, 131–151.
- Kupiainen, Tarja & Vakimo, Sinikka (2006) Kulttuurintutkimuksen välimatkoilla. Teoksessa Tarja Kupiainen & Sinikka Vakimo (toim.) *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*. Kultaneito VII. Joensuu: Suomen

- Kansantietouden Tutkijain Seura, 7–22.
- Kuronen, Marjo & Hokkanen, Tiina (2008) Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press, 27–42.
- Kurvinen, Arja (1998) *Pitkääikaistyyttömät. Yksilölliset ja paikalliset piirteet. Tapaustutkimus Kiihtelysvaarasta*. Joensuun yliopisto: Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita 4.
- Könönen, Jukka (2011) Valttikorttina Venäjä. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) *"Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Episteme. Helsinki: Tutkijaliitto, 97–117.
- Lallukka, Kirsi (1993) *Lasten paikka sukupolvijärjestelmässä – koettu lapsuus 9-vuotiaiden näkökulmasta*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita n:o 80. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Lammi-Taskula, Johanna, Suhonen, Anna-Stiina & Salmi, Minna (2004) Puolin ja toisin: tukea yli sukupolvien. Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Stakes, 97–112.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2005) Sopiiko vanhemmuus työelämään? – Perhevapaat ja työpaikan arki. Teoksessa Pentti Takala (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 110–125.
- Lapidus, Gail Warshofsky (1978) *Women in Soviet Society. Equality, Development, and Social Change*. United States of America: University of California Press.
- Lehtinen, Virpi (2000) Luce Irigarayn filosofinen hanke: Etiikka, rakkaus ja naisellinen. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 213–238.
- Liebkind, Karmela, Mannila, Simo, Jasinskaja-Lahti, Inga, Jaakkola, Magdalena, Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liljeström, Marianne (1995) *Emanciperade till underordning. Det sovjetiska könssystemets uppkomst och diskursiva reproduktion*. Åbo Akademi Förlag. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Liljeström, Marianne (1996) Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino, 111–138.
- Marjeta, Maarit (2000) *Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa. Somalinaiset, perhe ja muutos*. Joensuun yliopisto: Sosiologian laitoksen julkaisuja 4.
- Martikainen, Tuomas (2007) Maahanmuuttajaväestön sukupuolittuneisuus, perheellistyminen ja sukupolvisuus. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 38–67.
- Martikainen, Tuomas & Gola, Lalita (2007) *Women from the Indian Subcontinent in Finland. Patterns of Integration, Family Life, Employment and Transnationalism among Marriage Migrants*. Population Research Institute. Working Papers E 28/2007. Helsinki: Väestöliitto.

- Martikainen, Tuomas, Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 9–41.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (2007) (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (2007) Maahanmuuttajanaiset: käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.): *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.
- Mason, Jennifer (2004) Managing Kinship over Long Distances: The Significance of 'the Visit'. *Social Policy & Society* 3:4, 421–429.
- Mononen, Tuija (2008) *Luomun verkostot – Tutkimus suomalaisen luomutuotannon toimijaverkostojen muutoksesta*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 85.
- Morgan, David H.J. (1996) *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Mykkänen, Johanna & Huttunen, Jouko (2008) Isäksi tulon tunteet. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press, 169–187.
- Männistö, Yrjö & Lazareva, Ella (2004) Suomalais-venäläiset avioliitot: odotukset ja pettymykset. Teoksessa *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 2, 46–48. <<http://www.utu.fi/erill/instmigr/art/webreports2.pdf>> Luettu 15.2.2005.
- Nopola, Sinikka (2001) *Tervehdin teitä kevätsukkahousuilla*. Helsinki: WSOY.
- Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Tampere: Gaudeamus.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.
- Oksanen, Sofi (2003) *Stalinin lehmät*. Helsinki: WSOY.
- Oksi-Walter, Päivi (2004) Monikulttuuristen parisuhteiden ja perheiden dynamiikka käytännön näkökulmasta tarkasteltuna. Teoksessa *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 2, 22–27. <<http://www.utu.fi/erill/instmigr/art/webreports2.pdf>> Luettu 15.2.2005.
- Perho, Sini (2010) *Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhanen vaihteen Joensuusta*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 103. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Pető, Andrea (2007) Food-talk: Markers of Identity and Imaginary. Teoksessa Luisa Passerini, Dawn Lyon, Enrica capussotti & Ioanna Laliotou (toim.) *Women Migrants from East to West. Gender mobility and belonging in contemporary Europe*. New York: Bergham Book, 152–164.
- Pohjois-Karjalan maistraatti. Sähköpostiviesti Pohjois-Karjalan maistraatin päälliköltä 18.7.2011.
- Poretskina, Evgenya (1996) Mothers and Children. Worries and Expectations

- for the Future. Teoksessa Anna Rotkirch and Elina Haavio-Mannila (toim.) *Women's Voices in Russia Today*. Dartmouth: Aldershot, 124–136.
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina*. Helsinki: Like.
- Pöllänen, Pirjo (2005) Miehen paikka perheessä -venäläisten maahanmuuttajanaisten kokemuksia miehen paikasta perheessä Venäjällä ja Suomessa. *Siirtolaisuus – Migration* 32:1, 1–9.
- Pöllänen, Pirjo (2007a) Työllistymisen mahdollisuudet ja työn merkitys venäjänkielisille maahanmuuttajanaيسille Pohjois-Karjalassa. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 359–378.
- Pöllänen, Pirjo (2007b) Etnografinen tutkimus Suomessa asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten perhekäsityksistä. *Lähde – historiallinen aikakauskirja* 4. vuosikerta, 189–201.
- Pöllänen, Pirjo (2008) Arjen käytännöt ja perhesuhteet venäläis-suomalaisissa perheissä. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, University Press, 153–165.
- Rantalaiho, Minna (2003) Pohjoismaisen isyyspolitiikan isäkuva. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 202–229.
- Repo, Katja (2001) SOCCARE: WP3 *Care arrangements in multi-career families. National report: Finland*. SOCCARE Project Report 3.1. European Commission 5th Framework Programme, Improving Human Potential and Socio-Economic Knowledge Base, Key Action for Socio-Economic Research. <<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/report3.1.pdf>> Luettu 3.5.2006.
- Repo, Katja (2003) Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Reuter, Anni & Jaakkola, Magdalena (2005) Venäjänkielisten, vironkielisten ja kaksikielisten maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 23–41.
- Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006) Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 104–125.
- Rivkin-Fish, Michele (2011) Health, Gender, and Care Work: Productive Sites for Thinking Anthropologically about the Aftermaths of Socialism. *Anthropology of East Europe Review* 29:1, 8–15. <<http://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/view/1054/1143>> Luettu 1.10.2011.
- Ronkainen, Jussi (2009) *Väliiviivakansalaiset. Monikansalaisuus asemana ja käytäntönä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 103. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Rotkirch, Anna (1997) ”Hökökelit suuren joen rannalla” – äidit ja tyttäret Venäjällä. Teoksessa J.P. Roos & Anna Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Tampere: Gaudeamus, 241–263.
- Rotkirch, Anna (2000) *The Man Question. Loves and Lives in Late 20th Century Russia*. Research Reports 1/2000. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Policy..

- Rotkirch, Anna, Temkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (2007) Who Helps the Degraded Housewife? Comments on Vladimir Putin's Demographic Speech. *European Journal of Women's Studies* 14:349, 349–357. <<http://ejw.sagepub.com/cgi/content/abstract/14/4/349>> Luettu 10.6.2011.
- Saarinen, Aino (2007) Venäläiset maahanmuuttajanaiset "naisystävällisessä" Pohjolassa: Kansalaisuus ja stigmatisoitunut identiteetti. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 125–146.
- Saarinen, Aino (2009) Kolmoishaaste – maahanmuuttajanaiset ja poliittinen kansalaisuus. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 22: 1, 8–21.
- Saarinen, Aino (2010) Rinnakkain ja vastakkain – naistoimijana ja –tutkijana Luoteis-Venäjällä. Teoksessa Meri Kulmala & Aino Saarinen (toim.) *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Aleksanteri-sarja 5/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 38–65.
- Saarinen, Aino (2011) Non-Work Migration, Employment and Welfare in Finland: Three TCN Cases and Four Phases of Immigration Policies. Teoksessa Mojca Pajnik & Giovanna Campani (toim.) *Precarious Migrant Labour Across Europe*. Ljubljana: MIROVNI INSTITUT.
- Saarinen, Aino & Sverdljuk, Jana (2006) Russian Women in Grey Zones of Nordic Welfare. *NIKK magasin*. 2006: 3, 20–23. <http://www.nikk.no/filestore/Publikasjoner/NIKK_magasin/mag20063.pdf> Luettu 29.9.2011.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (toim.) (2004) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Stakes.
- Senyurekli, Aysem R. & Detzner, Daniel F. (2008) Intergenerational Relationships in a Transnational Context: The Case of Turkish Families. *Family Relations*, 57 (Lokakuu 2008), 457–467.
- Sevón, Eija (2011) Oikea aika tulla äidiksi? Naisten tarinoita äidiksi tulon halusta ja valinnasta. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 24:2, 18–33.
- Siim, Pihla (2007) Äidit ja heidän lapsensa: Perhesuhteista neuvottelua yllirajaisissa perheissä. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 218–244.
- Sirkkilä, Hannu (2005) *Elättäjyyttä vai erotiikkaa. Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa?* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sirkkilä, Hannu (2006) Suomalaismiesten käsityksiä thaimaalaisista vaimoistaan. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Yllirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 126–143.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2006) *Perhepolitiikka Suomessa*. <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLE-7153.pdf> Luettu 10.10.2008.
- Sotkasiira, Tiina, Harinen, Päivi & Ronkainen, Jussi (2010) *Meille saa tulla*. Suomen Joensuu: Akatemian tutkimushanke Muuttuva kansalaisyhteiskunta-monikulttuurisuus, nuoret ja kulttuurinen kansalaisuus Suomessa Itä-Suomen yliopisto.

- Souto Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Tartakovskaya, Irina (2000) The changing representation of gender roles in the Soviet and post-Soviet press. Teoksessa Sarah Ashwin (toim.) *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge, 118–136.
- Tedre, Silva (1999) *Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä*. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 40.
- Tedre, Silva (2003a) Hoiva ja vanhuus. Teoksessa Marjatta Marin & Sinikka Hakonen (toim.) *Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Juva: PS-kustannus, 57–71.
- Tedre, Silva (2003b) Naisyrittäjänä maalla kansallismaisemassa. Teoksessa Antero Puhakka, Minna Suutari & Silva Tedre (toim.) *Notkea liike – Pirkkoliisa Ahposen juhla kirja*. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos, 33–48.
- Tedre, Silva (2004) Likainen työ ja virallinen hoiva. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tiilikainen, Marja (2007) Somaliäidit ja transnationaalinen perhe. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 266–284.
- Tilastokeskus (2011) *Väestörakenne 2010. Väestö: 2011*. <http://www.stat.fi/til/vaerak/2010/vaerak_2010_2011-03-18_fi.pdf> Luettu 24.10.2011.
- Tilastokeskus (2011) Työvoimatutkimus 2011, huhtikuu. *Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkajulkaisu]*. ISSN=1798-7830. Helsinki: Tilastokeskus <<http://www.stat.fi/til/tyti/2011/04/>> Luettu 25.5.2011.
- Tilastokeskus (2010) Perheet 2009. Väestö: 2010. *Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkajulkaisu]*. ISSN=1797-5379. 2010. Helsinki: Tilastokeskus <http://www.stat.fi/til/vaerak/2010/vaerak_2010_2011-03-18_tie_001_fi.html> Luettu 19.5.2011.
- Timonen, Virpi & Doyle, Martha (2010) Caring and Collaborating across Cultures? Migrant Care Workers' Relationships with Care Recipients, Colleagues and Employers. *European Journal of Women's Studies* 17:25, 25–41. <<http://ejw.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/1/25>> Luettu 8.8.2011.
- Twigg, Julia (2000) *Bathing – the body and community care*. London: Routledge.
- Uimonen, Pirjo (2010) Keep the Nation Clean! Negotiating the Norms of Female Purity. Teoksessa Virkkunen, Joni, Uimonen, Pirjo, Davydova, Olga (toim.) *Ethnosexual Processes. Realities, Stereotypes and Narratives*. Aleksanteri Series 6/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 121–137.
- Vakimo, Sinikka (2006) Julkinen, piiloinen, osittainen? Pohdintoja ikääntyneiden brittinaisten akateemisesta toimijuudesta. Teoksessa Tarja Kupiainen & Sinikka Vakimo (toim.) *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*. Kultaneito VII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 141–160.
- Varis, Sirpa (2005) *Pitkäaikaistyöttömänä maaseudulla*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 144. Joensuun yliopisto:

- Warkentin, Raija (2000) Russian immigrant women in Finland. *Siirtolaisuus – Migration* 27: 2, 5–12.
- Warkentin, Raija & Mikkonen, Mirja (2004) In Loving Praise of Their Immigrant Wives: Finnish-Russian Marriages in Finland. Teoksessa Kimi Kärki (toim.) *Power and Control: Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe*. Turku: The Population Research Institute & Turku University, 94–117.
- Vertovec, Steven (1999) Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22:2. <<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/conceiving.PDF>> Luettu 20.4.2010.
- Vertovec, Steven (2001) *Transnational Challenges to the "New" Multiculturalism*. Paper presented to the ASA Conference, held at University of Sussex, 30 March – 2 April 2001. <<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-2K-06%20Vertovec.pdf>> Luettu 30.9.2011.
- Viertola-Cavallari, Ritva (2004) Seka-avioliitot yhteiskunnallisena katalysaattorina. Teoksessa *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Elli Heikkilä (toim.), Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 2, 8–21. <<http://www.utu.fi/erill/instmigr/art/webreports2.pdf>> Luettu 15.2.2005.
- Vuori, Jaana (2001) *Äidit, isät ja ammattilaiset*. Tampere: Tampere University Press.
- Vuori, Jaana (2007) Perheen nimissä. Maahanmuuttajien opastusta tasa-arvoon. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 128–167.
- Väestörekisterikeskuksen rekisterit (tilanne 31.1.2011) Venäjän kansalaisia väestörekisterikeskuksen rekistereiden 31.1.2011 mukaan on Pohjois-Karjalan kunnissa. Sähköpostikysely Pohjois-Karjalan maistraattiin, vastaus 8.7.2011.
- Väestötietojärjestelmä (tilanne 30.12.2010) Ulkomaan kansalaiset 30.12.2010 Pohjois-Karjalassa. Sähköpostikysely Pohjois-Karjalan maistraattiin, vastaus 8.7.2011.
- Vähämäki, Jussi (2011) Tehdasasetusten palauttaminen. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) *"Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Episteme. Helsinki: Tutkijaliitto, 163–189.
- Yampolskaya, Svetlana (1997) Russian families past and present. Teoksessa Kaisa Kauppinen & Tuula Gordon (toim.) *Unresolved Dilemmas. Women, work and the family in the United States, Europe and the former Soviet Union*. London: Ashgate, 92–111.
- Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki; Gaudeamus.
- Zdravomyslova, Elena (1996) Problems of Becoming a Housewife. Teoksessa Anna Rotkirch & Elina Haavio-Mannila (toim.) *Women's Voices in Russia Today*. Dartmouth: Aldershot, 33–48.
- Zdravomyslova, Elena & Chikadze, Elena (2000) Scripts of Men's Heavy Drinking. *Idäntutkimus* 7:2, 35–51.
- Zechner, Minna (2002) WP4 Care arrangements in immigrant families. *National report: Finland. SOCCARE Project Report 4.1*. European Commission 5th Framework Programme Improving Human Potential and Socio-Economic Knowledge Base Key Action for Socio-Economic Research. <<http://www.uta.fi/laitokset/sostut/soccare/report4.1.PDF>> Luettu 13.8.2006.

- Zechner, Minna (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212. Helsinki: SKS, 83–103.
- Zechner, Minna (2007) Maahanmuuttajaäitien näkemyksiä ja kokemuksia päivähoidosta ja koulusta palveluna. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 245–265.
- Zechner, Minna (2008) Care of older persons in transnational settings. *Journal of Aging Studies* 22:1, 32–44
- Zechner, Minna (2010) *Informaali hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa*. Acta Universitatis Tamperensis 1543. Tampere: Tampere University Press.

Liite 1: Teemahaastattelun runko

Taustatiedot:

Ikä

Kansalaisuus

Missä asuit Venäjällä?

Missä olet syntynyt?

Kuinka kauan olet asunut Suomessa?

Siviilisääty

Oletko ollut aikaisemmin naimisissa?

Onko sinulla ollut aikaisemmin parisuhteita ja asuitteko yhdessä?

Onko sinulla lapsia?

Onko nykyinen miehesi myös lapsiesi/lapsesi isä?

Asuvatko lapset kanssasi?

Tulivatko kanssasi Suomeen?

Jos ei nykyinen miehesi ole lasten isä, niin pitävätkö lapsesi yhteyttä isäänsä?

Miten nykyinen miehesi ja lapsesi tulevat toimeen keskenään?

Miksi alun perin muutit Suomeen?

Mikä oli elämäntilanteesi Venäjällä Suomeen muuttaessasi? Mitkä olivat Venäjältä lähdön syy?

Parisuhde suomalaiseen mieheen ja parisuhteen merkitys:

Mitä harrastatte yhdessä miehesi kanssa?

Mikä miehesi on koulutukseltaan?

Mitä asioita arvostat kumppanissasi eniten?

Mitä haluaisit muuttaa hänessä?

Onko jotain jota haluaisit tehdä kumppanisi/miehesi kanssa yhdessä, mutta se ei syystä tai toisesta onnistu?

Onko teillä yhteisiä haaveita/unelmia?

Käyttekö usein sukuloimassa yhdessä? Ovatko sukulaiset tärkeitä miehellesi/sinulle?

Millainen on hyvä mies noin ylipäänsä?

Oletko joutunut tilanteisiin, joissa on käytetty väkivaltaa tai joissa on ollut väkivallan uhka (parisuhteessa)?

Lyökö miehesi? Mitä tekisit jos löisi?

Millainen on hyvä avioliitto?

Mitä eroja olet huomannut suomalaisessa ja venäläisissä miehissä parisuhteen saralla?

Miten suomalaiset miehet kohtelevat vaimojaan?

Miten jaatte miehesi kanssa kotityöt? Mitä sinä teet, entä miehesi?

Mitä eroja on suhtautumisessa yksinhuoltajuuteen Suomessa ja Venäjällä? Mil-laista on olla yksinhuoltaja Suomessa ja Venäjällä?

Äitinä oleminen:

Mitä asioita äitinä olemiseen kuuluu?

Mitä asioita äiti hoitaa/huolehtii perheessä?

Mitkä tehtävät perheessä ovat äidin vastuulla?

Mikä äitinä olemisessa on parasta/mukavinta ja mikä ikävintä?
 Mikä asia elämässäsi on muuttanut eniten lapsen (lasten syntymän) jälkeen?
 Mikä lapsissa on parasta?
 Onko sinulla mielestäsi tarpeeksi aikaa lapsille?
 Mitä asioita teet yhdessä lasten kanssa? Mitä asioita teette yhdessä koko perhe?
 Onko joitain asioita, joita et missään tapauksessa halua jakaa lastesi kanssa?
 Mikä äitinä olemisessä on tärkeintä?
 Millainen oli elämäntilanteesi silloin kun huomasit olevasi raskaana?
 Mitä ajattelit kun huomasit olevasi raskaana?
 Aiotko hankkia lisää lapsia?
 Miten lasten tulo on muuttanut elämääsi?
 Vaikuttiko lasten syntymä seksuaalisuuteesi? Miten?
 Millaista kuvittelet, että elämäsi olisi ilman lapsia?
 Miten suomalaiset mielestäsi suhtautuvat lapsiinsa?
 Mitä eroja olet huomannut suomalaisten suhtautumisessa lapsiinsa verrattuna venäläisten suhtautumiseen lapsiinsa?
 Miten suomalaiset naiset suhtautuvat lapsiinsa entä miehet?
 Mitä mieltä olet suomalaisten kasvatuksesta eli tavasta kasvattaa lapsiaan? Ja miten se poikkeaa venäläisten tavasta kasvattaa lapsiaan?
 Miten suomalaiset suhtautuvat perheeseensä?
 Ovatko lapsesi olleet päivähoidossa? Suomessa? Venäjällä? Ja mitä eroja/yhtäläisyyksiä systeemeissä on?

Perhe:

Millainen on mielestäsi hyvä perhe?
 Ketä perheeseen kuuluu?
 Keitä perheesesi kuului Venäjällä asuessasi, entä silloin kun olit lapsi?
 Mitkä ovat hyvän perhe-elämän tunnusmerkkejä?

Lasten hoito:

Kuka perheessänne huolehtii lasten hoidosta?
 Kuka huolehtii lasten kasvatuksesta?
 Kun lapset ovat olleet tottelemattomia/tuhmia, niin kuka perheessänne komentaa/käskee lapsia?
 Mitä kieltä puhut lastesi kanssa? Käytätkö suomea/venäjää eri tilanteissa?
 Miten lasten hoito oli järjestetty Venäjällä?
 Kun asuit Venäjällä, niin miten lapsista huolehtiminen eroaa siihen nähden mitä se on Suomessa?
 Miten isä osallistuu lasten arkeen?
 Onko isän roolissa Suomessa ja Venäjällä eroja?
 Mitkä asiat lasten elämässä ovat äidin ja mitkä isän vastuulla (huolehdittavana)?

Isovanhemmat:

Miten isovanhemmat osallistuvat perheesi elämään?
 Onko isovanhemmista apua lasten hoidossa?
 Tapaatteko usein isovanhempien kanssa?
 Miten itse osallistut isovanhempien elämään? Autatko heitä arjen askareissa?
 Autatko heitä materiaalisesti?

Mikä on isovanhempien merkitys perheellesi?

Miten isovanhempien rooli perheessä eroaa Suomessa ja Venäjällä?

Työn merkitys:

Oletko töissä Suomessa?

Mitä teit Venäjällä? Mikä on koulutuksesi ammattisi?

Haluaisitko mukaan työelämään Suomessa? Miksi?

Oletko kohdannut vaikeuksia työelämään pääsyssä Suomessa? Entä työnhaussa?

Onko venäläisyydelläsi ollut vaikutusta työelämään pääsyssäsi?

Miten työtilanteesi vaikuttaa perheeseen? Siis sinun ja miehesi suhteeseen ja toisaalta sinun ja lastesi väliseen suhteeseen?

Jos sinulla olisi mahdollisuus pitää yllä korkea elintaso, niin haluaisitko siitä huolimatta mukaan työelämään? Jos tulisit taloudellisesti toimeen ilman työtä, niin haluaisitko silti käydä töissä?

Mikä työn merkitys on Sinulle?

Miten koet elämäsi Suomessa ja miten se eroaa arkipäivän elämästä Venäjällä?

Ystävyssuhteet

Harrastukset

Suhteet sukulaisiin

Miten suhteet miehen sukulaisiin, entä omiin sukulaisiin?

Mikä Sinulle on tärkeintä elämässä?

Lapsuutesi:

Keitä kuului lapsuuden perheeseen?

Kerro suhteestasi omaan äitiisi?

Millaiset välit sinulla on nykyään omaan äitiisi?

Mitä asioita äitisi olisi mielestäsi voinut tehdä toisin?

Mitkä asiat hän mielestäsi hoiti hyvin?

Millainen oli suhteesi isääsi?

Mitä asioita isäsi hoiti perheessä?

Mistä asioista äitisi kantoi vastuun perheessänne?

Mitä teit isäsi/äitisi/isovanhempiesi kanssa?

Kuinka usein tapasitte isovanhempianne?

Oliko joku neljästä isovanhemmasta sinulle tärkein? Miksi?

Mikä oli asumismuotonne? Keitä asui saman katon alla?

Nuoruus:

Ystävät

Miessuhteet

Lasten syntymä

Erot

SUMMARY

Care as a socio-political phenomenon has been widely researched, however care in the context of transnationalism and family research has not been so widely studied. Since the 1990s, interest in transnational care has grown, which is partly due to globalization and the massive migration patterns which are now seen around the globe. Generally speaking, the concept of care has been described as *help for those who cannot cope with their everyday routines without the help of someone else*. This research discusses the everyday life of Russian immigrant women in the framework of care and family relations in rural North Karelia. It discusses the concept of care in the context of the everyday practices of Russian-Finnish families. In the context of the intermarriage of Russian women and Finnish men, I have concentrated on transnational family care. By focusing on the transnational connections and relations of immigrant women, the study also sheds light on gender hierarchies.

In the study I concentrate on the care arrangements in Russian-Finnish families in order to clarify the organization of care responsibilities in such multicultural types of families. The research question of this study looks to understand how Russian immigrant women organize care and their family relations, both in Finland and in Russia. In addition, I ask how the transnational context influences their care and family relations. The interviewed women shared their perceptions of their everyday care routines and practices within their families. The resultant data was analysed within the framework of care in a transnational context. The overall research question was: *How are everyday caring routines organized in a transnational context?*

I have focused on care from three directions:

- mothering
- grandparenting (the role of grandparents)
- fathering (the role of the man in the family)

The theoretical framework of this study is based on three theoretical insights:

- Luce Irigaray's (1996) idea concerning an in-between place/state
- the concept of the transnational family care
- family research in Finland and Russia.

In this study, the in-between state is both an abstract and concrete concept. For example, the Niirala-Värtsilä checkpoint forms a concrete in-between place, whilst immigration as an overall process forms an abstract in-between state. The in-between place/state is seen as an eternal continuum in which the dualistic way of seeing things becomes redundant. The immigration process continues throughout an individual's life and an immigrant will always belong to at least two societies (place of origin and place of immigration). In the transnational context, families live their everyday lives in these in-between states. The sentiments of Finnish and Russian family policy are involved in the lives of families in this context. As

example of this is the way in which the Finnish idea of the nuclear family mixes with the extended family ideology in the lives of Russian immigrant women in Finland.

The empirical findings of this study indicate that mothering and the role of a mother in a family are the key fundamentals of Russian-Finnish families. Informants explain how they take care of their children, parents, parents-in-laws and other relatives in Finland and Russia. For immigrant women, being a mother seems to be the most important thing in their lives. Many women told how they share the duties within the family with their husbands and in some cases also with the grandparents of their children. Mothering consists of such things as being responsible for organising hobbies for their children, organising travel for the family and organising good food for the children. Many informants discuss the meaning that the Russian language holds in their children's lives and women often felt it their responsibility to teach their children to speak Russian. Overall, a mother produces the care for her children in many significant ways.

Mothering inevitably involves feelings. Care situations can be tiring and demanding, and feelings involved in everyday transnational care are in many cases ambivalent. All respondents thought that there were some common feelings which were connected to immigrant women's lives. The most obvious was fatigue, but in addition, food and emotions were thought to contribute to the conceptualization of care in the transnational context.

The informants were categorized into three groups based on their ways of mothering. Group 1 consisted of women for whom mothering can be called maternalism. These women place their children's best interests as their first priority in their lives. Group 2 consisted of women who live in a nuclear family and share their parental duties with their husbands (a so called shared parenthood model). Group 3 consisted of women who are living in an in-between state. These women emphasized their relationship with their spouses, and women of this group usually have adult children.

According to the empirical findings of this study, intergenerational connections form a resource in the lives of Russian immigrant women in North Karelia. These intergenerational care networks are challenging and demanding aspects of everyday life, yet for some immigrant women, grandparents are a vital component of their everyday lives. On the other hand, there are informants who are responsible for the care of their parents or in-laws. While a well organized transnational care network can help Russian immigrant women to cope with everyday care matters, international care responsibilities can push immigrant women into a situation of care poverty. I argue that intergenerational care networks are an important survival strategy for immigrant women. It is important to have intergenerational contacts to be able to cope with the everyday responsibilities of a transnational context.

The findings of this study indicate that the intergenerational care of Russian immigrant women contains two different types of generation contracts. According to the empirical material, women have contracted a tacit care contract (see

Tedre 1999 for discussion on “wordless care contract”) with Russian grandparents so that grandparents have an obligation to take care of their grandchildren and mutually, immigrant women have an obligation to care for their parents in Russia in case they need help. This care can take the form of organizing care responsibilities, or taking care of household matters or remittances.

With Finnish grandparents, Russian immigrant women have a different kind of a tacit contract about the division of care duties. The role of Finnish grandparents is more likely related to giving supplemental help in child care. According to the informants, Finnish grandparents only care for their grandchildren if they want to do so and do not view the childcare of their grandchildren as an obligation.

Many researchers have focused their attention on the position of Russian men in the everyday life of a family. In previous studies, Russian fathers were often portrayed as being invisible or in margins. Because of well-known historical necessities (e.g. wars, Stalin’s purges) Russian mothers and grandmothers have had to cope without men in their daily lives. According to the empirical data, informants were aware of the impression that Russian men are often seen as violent. However, Finnish men can also be violent, and some interviewees had come across violence in their relationships in Finland as well. Moreover, all marriages entail different kinds of problems but problems do not necessarily mean unhappy marriages. One problem leading to unpleasant situations seems to be that these women do not have enough knowledge of the Finnish social security system or of the help networks available to them.

According to interviews, Finnish husbands are often seen as “the missing third” in a woman’s life and interviewees often viewed Finnish men as kind and good partners. Women told me how they appreciate their Finnish partners because Finnish men trust women and treat them as equal partners. The immigrant women interviewed considered Finnish women as strong and equal to men. In seeing Finnish women as equal and strong, this also means that the Finnish gender system is seen as an equal gender system. The informants see Finnish men in a good light in comparison to Russian men, especially in the context of fatherhood. Additionally, many interviewees related how it is impossible to compare Russian men to Finnish men, because it is always involves a matter of personal character. One can still conclude however, that for most Russian immigrant women, the Finnish husband fills the role of the missing third in the family. Women are pleased because Finnish fathers share responsibilities in the family. They especially like the way Finnish fathers take part in their children’s lives. Anna Rotkirch (1997) has said that for Russian women, a man has always been a dream that they have been longing for; meanwhile, they have coped with their everyday routines without the help of a man. According to the interviews, it seems that for many women, marriage with a Finnish husband is a dream come true.

In terms of ‘the place of man’, I have categorized the informants into three groups. In group 1, the Finnish husband fills the place of a missing father and husband (the concept of the missing third) and plays the role of the well-balanced adult in the family. In group 2, the Finnish man fills the place of husband/spouse,

but the place of father still stays empty. Group 3 is an in-between state where a woman lives in the unpleasant situation where the man in a family is missing, either in actuality or because the man is rarely present. Such a state is not expected to be permanent.

To sum up, one can say that since the collapse of the Soviet Union, everyday life in Russia has become harder for many people and the economic situation for many women has proved to be difficult. The economic depression caused problems, especially for women (e.g. unemployment and lack of social security). For these and other reasons, Russian women have been looking for new ways to cope with everyday matters. One of these ways is a marriage with a wealthy man, and another is emigration. Previous studies indicate that some women have linked these two strategies by marrying a foreign spouse. This study has attempted to describe Russian-Finnish marriages as well as motherhood, fatherhood and parenthood in both Russian and Finnish cultures. The data from this study is consistent with literature that reconfirms the assumptions of mothers and grandmothers as holding the responsibility for families in Russian (Soviet) culture.

Overall, it seems that the gender system in Russia and formerly in the Soviet Union is constructed with a more patriarchal approach, than that of the Finnish gender system. This is observable by examining the care systems implemented in family lives. Finnish men take part in family life (including taking care of children), more than Russian men, and so one may also conclude that the Finnish gender system is more equal than that of Russia.

In the study, it is shown that the border between Finland and Russia not only restricts and challenges the lives of immigrants and their families, but also opens up new kinds of opportunities in North Karelia and the border area in general. Russian women who live in Finland care for their elderly relatives both in Russia and Finland and the care responsibilities of these women focus on their children, Russian elderly relatives and parents-in-laws in Finland. In conclusion, in the data, care becomes visible within the context of transnational connections in many significant ways and the focus on the concept of care highlights the division of responsibilities in family life between mother, father and grandparents, both in Russia and in Finland.